

MATERIAŁY STAROŻYTNE I WczesnoŚredniowieczne
Tom XIII

BARTŁOMIEJ KACZYŃSKI

JANÓWEK, STANOWISKO XI

OSADA I CMENTARZYSKO
Z Wczesnej Epoki Żelaza

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE

Warszawa 2022

MATERIAŁY STAROŻYTNE
I
WCZESNOŚREDNIOWIECZNE
TOM XIII

MATERIAŁY STAROŻYTNE I Wczesnośredniowieczne

Tom XIII

Bartłomiej Kaczyński

JANÓWEK, STANOWISKO XI

OSADA I CMENTARZYSKO
Z Wczesnej Epoki Żelaza

Państwowe Muzeum Archeologiczne

Warszawa 2022

Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne, tom XIII

Redaktor naczelny wydawnictw PMA / Editor in chief: Wojciech Brzeziński

Redaktor tomu / Editor: Grażyna Orlińska

Recenzenci / Reviewers: prof. dr hab. Sylwester Czopek, dr hab. Tomasz Purowski, prof. IAE PAN

Korekta / Proofreading: Kaja Jaroszevska

Tłumaczenie na jęz. angielski / English translation: Kinga Brzezińska, Radosław Prochowicz

Projekt okładki / Cover design: Radosław Prochowicz

Skład / Layout: Tomasz Szmit

Rysunki / Drawings: Grażyna Nowakowska, Bartłomiej Kaczyński

Fotografia na okładce / Cover photo: Barbara Solarewicz

Współpraca / Cooperation: Stowarzyszenie Przyjaciół Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie

© Copyright Autorzy, Państwowe Muzeum Archeologiczne, Warszawa 2022

© Copyright by Authors, State Archaeological Museum, Warsaw 2022

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją finansowaną ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego

The State Archaeological Museum is an institution founded by the Masovia Voivodeship Self-government

ISSN 0137-2831

ISBN 978-83-966030-1-2

<https://doi.org/10.36154/msiw.13.2022>

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury w ramach Programu Ochrona zabytków archeologicznych na podstawie umowy nr 01450/22/FPK/NID oraz środków Samorządu Województwa Mazowieckiego, nr umowy W/UMWM-UU/UM/KP/4327/2022 w ramach projektu pn. *Janówek, stan. XI. Osada i cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza. Opracowanie i publikacja badań archeologicznych.*

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

Spis treści

I. Wstęp	7
II. Katalog znalezisk	19
II.A. Część południowa stanowiska XI	19
II.B. Część północna stanowiska XI	41
III. Opracowanie materiałów	49
III.A. Część południowa stanowiska XI	49
III.A.1. Osada ludności łużyckich pól popielnicowych	51
III.A.1.1. Obiekty	51
III.A.1.2. Ceramika	52
III.A.1.3. Rozplanowanie osady	55
III.A.2. Cmentarzysko ludności kultury grobów kloszowych	56
III.A.2.1. Analiza obrządku pogrzebowego	56
III.A.2.2. Analiza materiału	62
III.A.2.2.1. Ceramika	62
III.A.2.2.2. Przedmioty z kości i poroża	67
III.A.2.2.3. Przedmioty metalowe	71
III.A.2.2.4. Przedmioty szklane	72
III.A.2.2.5. Przedmioty bursztynowe	73
III.A.3. Materiały o innej chronologii	73
III.B. Część północna stanowiska XI	74
III.B.1. Osadnictwo ludności kultury grobów kloszowych	74
III.B.1.1. Obiekty	74
III.B.1.2. Ceramika	77
III.B.1.3. Rozplanowanie osady	79
III.B.1.4. Podstawy gospodarcze	81
III.B.2. Materiały o innej chronologii	81
III.C. Ceramika kultury grobów kloszowych – porównanie materiałów z cmentarzyska i osady	82
IV. Chronologia	89
IV.A. Osadnictwo łużyckich pól popielnicowych	89
IV.B. Osadnictwo kultury grobów kloszowych	89

V. Uwagi końcowe	97
VI. Literatura	101
VII. Summary	111
VIII. Tablice	119
Aneksy	155
M. PRZEŹDZIECKI, M. PACZKOWSKI, Analiza zabytków krzemiennych z Janówka, stanowisko XI, pow. legionowski	157
A. WAWRUSIEWICZ, Materiały ceramiczne z okresu neolitu i starszej epoki brązu na stanowisku XI w miejscowości Janówek, pow. legionowski.	169
Ł.M. STANASZEK, Analiza antropologiczna materiału kostnego ze stanowiska XI w Janówku, pow. legionowski	177
A. GRĘZAK, Analiza archeozoologiczna zwierzęcego materiału kostnego ze stanowiska XI w Janówku, pow. legionowski	193
M. LITYŃSKA-ZAJĄC, Wyniki analizy odcisków roślinnych na polepie ze stanowiska XI w Janówku, pow. legionowski	201
J. SŁOMSKA-BOLONEK, Analiza odcisku tkaniny ze stanowiska XI w Janówku, pow. legionowski.	209
T. GOSLAR, Datowanie radiowęglowe próbek ze stanowiska XI w Janówku, pow. legionowski	217
G. RACZKOWSKI, K. ŻOŁĘDZIOWSKI, Wyniki analizy składu pierwiastkowego zabytków metalowych ze stanowiska XI w Janówku, pow. legionowski	221
Wykaz skrótów tytułów czasopism i wydawnictw wielotomowych.	229

I. Wstęp

Janówek, obecnie Janówek Pierwszy, znajduje się w gminie Wieliszew, w powiecie legionowskim, przy trasie wojewódzkiej łączącej Nowy Dwór Mazowiecki z Nieporętem. Obszar ten leży w północnej części Kotliny Warszawskiej, a sama wieś na płaskim terenie nadzalewowym starorzecza Narwi (dawniej Bugo-Narwi), w odległości ok. 5 km od ujścia Wisły (Ryc. 1). Teren opływany przez te rzeki jest pofałdowany, pełen piaszczystych wzgórz, suchych kęp, bagiennych zapadlisk oraz rozlewisk, podmokłych łąk i pastwisk¹.

Piaszczyste terasy nadzalewowe w widłach Narwi i Wisły były użytkowane w różnym nasileniu od schyłku starszej epoki kamienia, co potwierdza duża liczba stanowisk archeologicznych zarejestrowanych podczas badań powierzchniowych i wykopaliskowych. W latach 1955–1963 prace na tym terenie prowadził zespół pod kierownictwem Ludwika Sawickiego i Stefana Krukowskiego², a w 1995 roku Stefan Woyda realizował tu program Archeologicznego Zdjęcia Polski³. Ułamki ceramiki datowanej na epokę brązu i wczesną epokę żelaza odnotowane zostały w kilkudziesięciu miejscach, położonych w większości na piaszczystych wyniesieniach tworzących południową krawędź doliny Narwi, w pasie od Nowego Dworu Mazowieckiego na zachodzie po

Zegrze Południowe i Nieporęt na wschodzie. Poza Janówkiem badania wykopaliskowe prowadzono tu jak dotąd tylko na cmentarzyskach kultury grobów kloszowych w Górze⁴, Łajskach⁵, Stanisławowie-Michałowie⁶ oraz Wieliszewie⁷, wszystkie w powiecie legionowskim.

Stanowisko będące tematem tego opracowania zostało odkryte w kwietniu 1976 roku na terenie Jednostki Wojskowej Nr 3441. Uczennica czwartej klasy Szkoły Podstawowej w Janówku – Dorota Rosowska – podczas zabaw na podwórku usłyszała od rówieśnika Jarka, że żołnierze w jednym z kilkudziesięciu dołów wykopanych pod budowę systemu anten radiotechnicznych natrafili na dwie urny wypełnione kośćmi. Po obejrzeniu znalezisk napisała własnoręcznie list do redakcji „Trybuny Ludu”, w którym podała dokładny opis zabytków, okoliczności ich odkrycia oraz, w imieniu wszystkich dzieci z jej bloku, wystosowała prośbę o przysłanie archeologów. List opatrzony był wykonaną kredkami mapką z dokładną lokalizacją miejsca odkrycia (Ryc. 2). Redakcja „Trybuny Ludu” przekazała wiadomość Państwowemu Muzeum Archeologicznemu w Warszawie (dalej PMA), z ramienia którego przejęcie materiałów zabytkowych przeprowadził 5 maja 1976 roku dr Jerzy Głosik, kierujący działającym

¹ J. KONDRACKI 2013, 191–192.

² H. WIĘCKOWSKA 1985, 7–8.

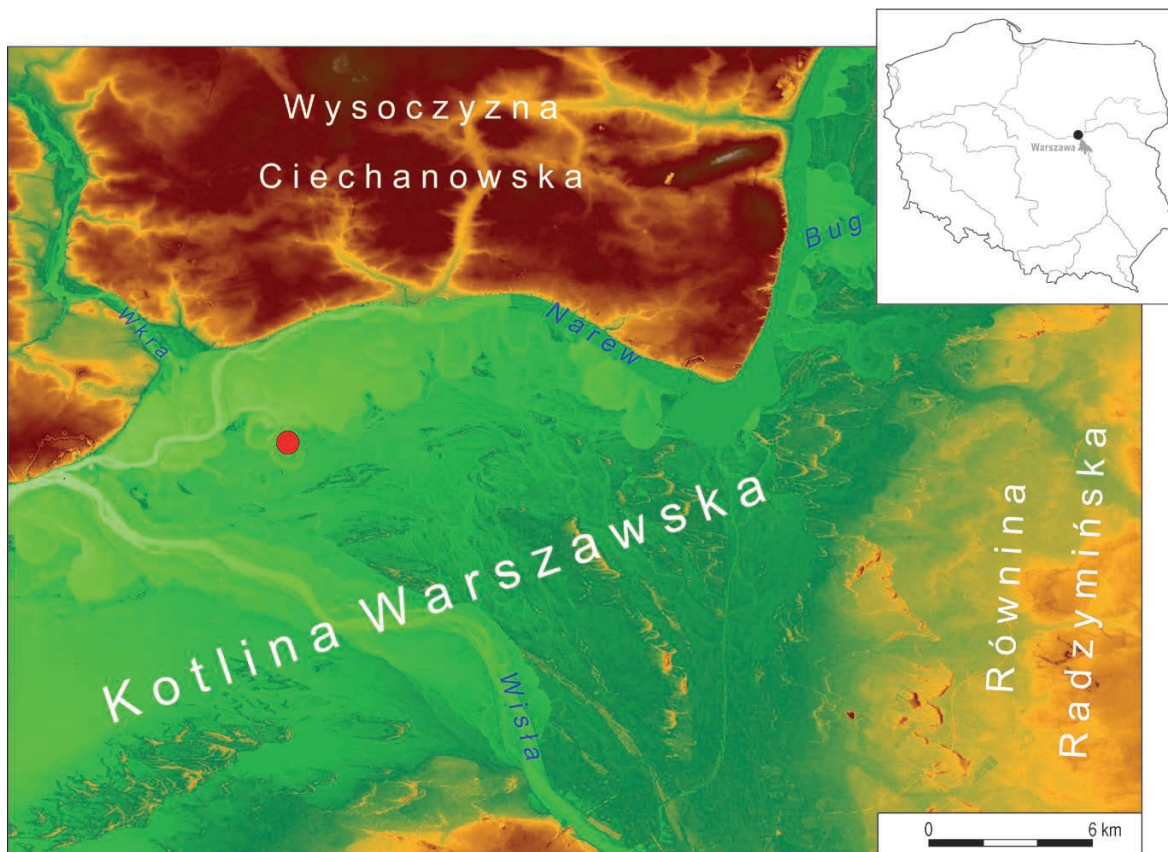
³ Teczka AZP/52-64 w archiwum Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie (dalej MWKZ).

⁴ J. MIŚKIEWICZ 1962, 392–393.

⁵ P. UŚCIEKO 2002.

⁶ CMENTARZYSKO 1928, 69; R. JAKIMOWICZ 1935, 268; M. GAŹDZIKIEWICZ 1954, 145.

⁷ T. WĘGRZYNOWICZ 2006.

Ryc. 1. Janówek, stan. XI. Lokalizacja stanowiska na obszarze Kotliny Warszawskiej. Oprac. graf.: C. Sobczak

Fig. 1. Janówek, site XI. Location of the site in the Warsaw Basin. Graphical rendering by C. Sobczak

wówczas Pogotowiem Archeologicznym⁸. Odkryte naczynia uznal za charakterystyczne dla kultury grobów kloszowych z wczesnej epoki żelaza. Informacja o znaleziskach z Janówka pojawiła się w prasie lokalnej i krajowej, zaś odkrywczynie została nagrodzona dyplomem i uczestniczyła oficjalnie w badaniach archeologicznych (Ryc. 3).

Miejsce przypadkowego odkrycia grobów znajdowało się w środkowej części wysuniętego ku północy cypla płaskiej, piaszczystej terasy nadzalewowej o powierzchni ok. 40 ha, kilkanaście metrów na północ od ogrodzenia zamykającego zabudowania jednostki wojskowej i ok. 150 m na południe od wysokiej krawędzi terasy, wyraźnie górującej nad podmokłymi łąkami doliny Narwi (Ryc. 4). Terasa w północnej oraz wschodniej części porośnięta była lasem iglastym, natomiast pozostały jej obszar pokrywały łąki.

Badania ratownicze w Janówku, finansowane przez PMA, podjęto już w 1976 roku, niedługo po odkryciu popielnic przez Wojskowe Przedsiębiorstwo Budowlane. Prace były prowadzone w sezonach letnich do 1978 roku, pod kierownictwem dr. Jerzego Głosika i mgr. Michała Dessoulavy'ego, przy udziale uczniów, studentów oraz okresowo również żołnierzy z jednostki wojskowej w Janówku (Ryc. 5, 6). W pierwszym sezonie badań (4–25 sierpnia 1976) wykopaliskami objęto obszar o powierzchni 2,5 ara w rejonie wcześniejszych przypadkowych odkryć, rejestrując 32 obiekty (1–4, 4a, 4b, 5–7, 7a, 8–29), przede wszystkim grobowe. Teren ten kierujący pracami określili w dokumentacji jako cmentarzysko i oznaczyli numerem I (Ryc. 4). Równocześnie z badaniami archeologicznymi na obszarze jednostki trwały prowadzone przez wojsko prace ziemne, które były pod stałą obserwacją J. Głosika. W jednym z dołów pod budowę kolejnej anteny, o powierzchni ok. 9 m², zlokalizowanym 34 m na północ od wykopów archeologicznych, odkryto pojedynczy grób kloszo-

⁸ J. GŁOSIK 1993, 215.

Zamówiła dnia 5.II.1976r.
 Dorota Rosowska
 "Trybuna Ludu"
 Dorota pyta się prosiła, żebyś mi podała
 adres jakiegoś archeologa lub prezytera archeo-
 loga do naszej miejscowości. Szczęść i prosiła skła-
 sa, bo zamierzamy w pewnym miejscu wmu-
 rować to było tak:
 1) cobyś (5.10) zaliczamy do domu 10kg. Mię-
 -to znaczy jarek i dwie stawy, no i ja, i
 jarek co wspominał że schował uszczelnienie kapali-
 dady na jarek antony i w odwołaniu do dotychczas-
 zaliczono dwie wmy - oszczędzisz całe się
 nie zaliczamy, ale są to były z bocznymi i
 porażku wydawało mi się to dziwne że nikt
 się tym nie zainteresował! Nie proszę mi to
 miejsce i rezydencje - wmy były. Odrzuciłam je.
 Wmy stawa, poprzemu wiele, niekomunikacji. Stawa
 natomiast była - pobrała (no może przeszedł)
 to prawe. Nie kochaliśmy im żony przesłania
 ochronie) płach wybluty z tego domu. Płach

ut wina kwalifikujemy oporno kwalifikacji, odłamki
 karczki i tychki dwupokładowe... Sądzi się
 weszczam do domu i pogrzebiamy w szkie-
 kwalizacjom trzy czy cztery razy. Spółdzielni
 je wykopać, ale szkielety mają być z ziemniakami,
 wstawiamy, nie ruszają. Chocim kilka kawałków
 odstawiamy z jarek, wiesz to...
 znowy jako że to miejsce w planach...
 bym przesłała w imieniu wszystkich stawa
 z karczki a przynajmniej archeologiem.
 Dorota Rosowska
 Porozumiewam się z...
 je z...
 Taki co w...
 jarek, B.
 Wzrost
 jarek, B.
 jarek, B.
 jarek, B.
 jarek, B.
 jarek, B.
 jarek, B.

Ryc. 2. Skan listu wysłanego do „Trybuna Ludu” przez Dorotę Rosowską w 1976 roku
 Fig. 2. Scan of a letter sent to the newspaper „Trybuna Ludu” by Dorota Rosowska in 1976

Ryc. 3. Dorota Rosowska ze znaleziskami z Janówka na zdjęciu zamieszczonym w „Expressie Wieczornym” nr 1976/183. Na zdjęciu obok z dr. Jerzym Głosikiem (pierwszy z lewej) oraz z rówieśnikami ze szkoły podstawowej w Janówku podczas otrzymania dyplomu za zgłoszenie odkryć. Archiwum PMA

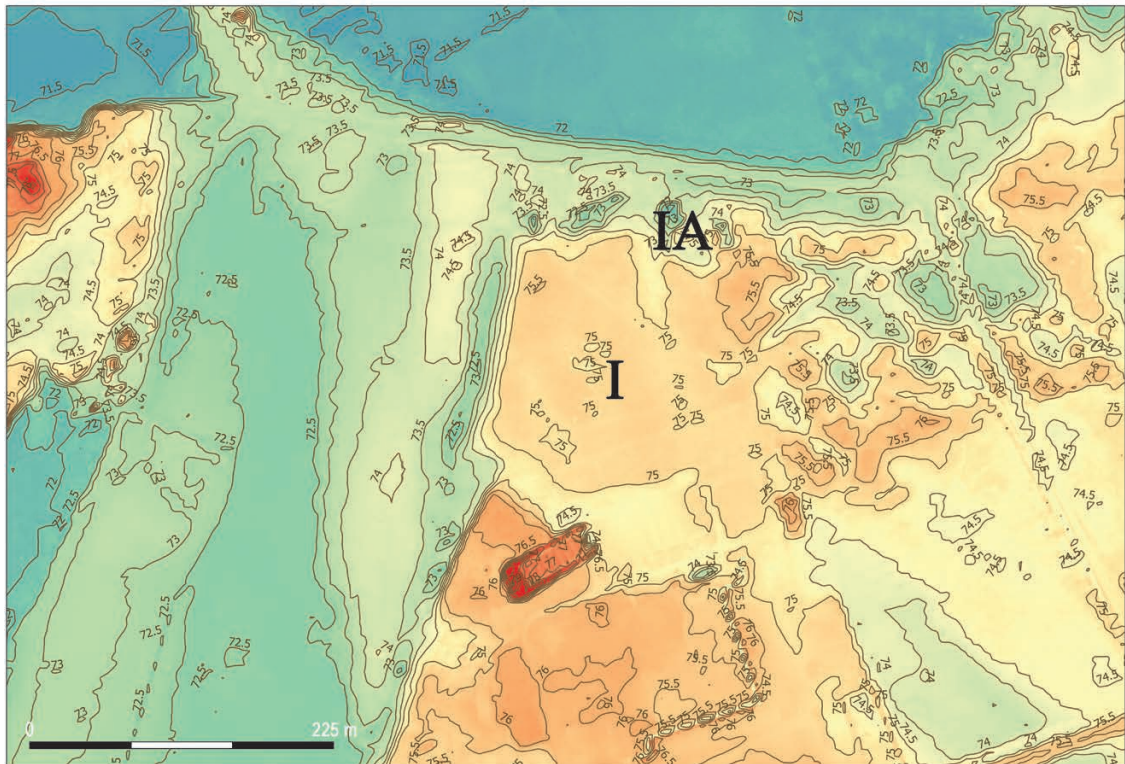
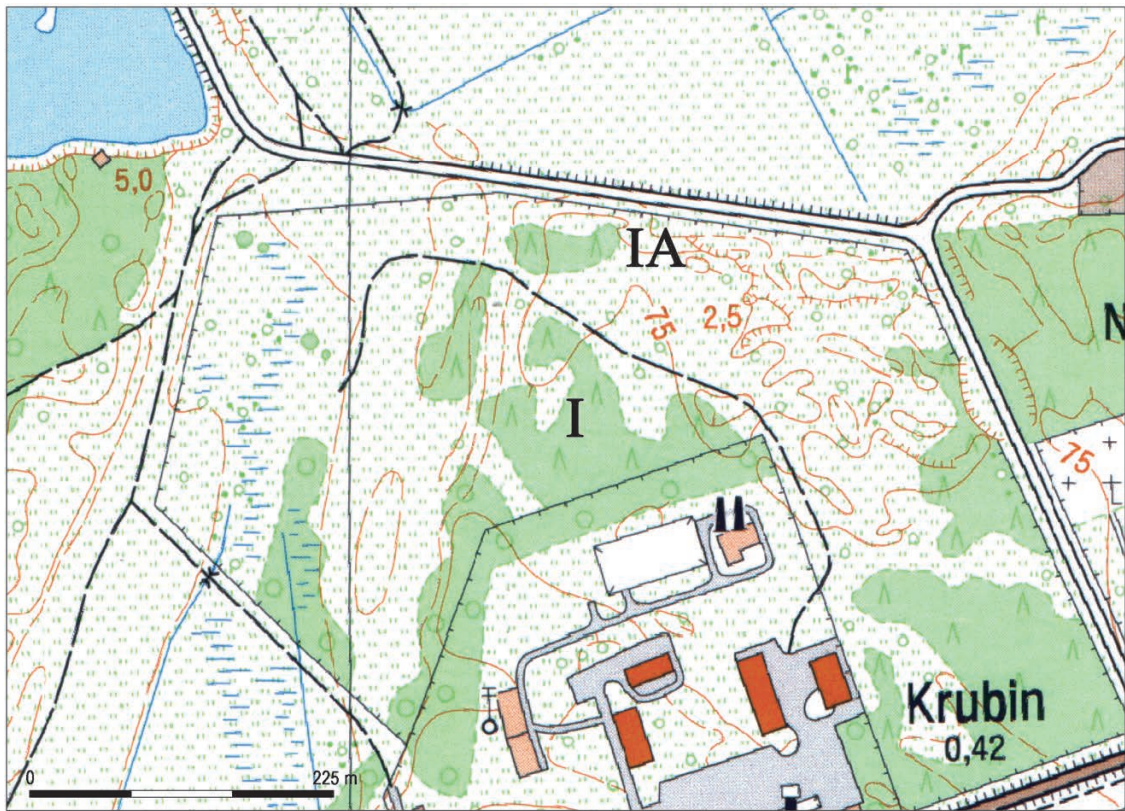
Fig. 3. Dorota Rosowska with the finds from Janówek in a photo published in „Express Wieczorny” no. 1976/183. In the next photo, pictured with Dr Jerzy Głosik (first on the left) and her peers from an elementary school in Janówek during the presentation of a diploma for reporting the finds. State Archaeological Museum Archive

wy, któremu nadano numer 1a (Ryc. 7:a). W kolejnym sezonie (7–26 sierpnia 1977) oprócz badań na „cmentarzysku”, gdzie założono wykopy o łącznej powierzchni 5,5 ara, odsłaniając 40 obiektów (30–34, 35a–35c, 36–59, 59a–59c, 60–64), podjęto wyrywkowe, interwencyjne prace przy krawędzi terasy nadzalewowej, niszczonej ciężkim sprzętem przez Wojskowe Przedsiębiorstwo Budowlane. Otwarto tam dwa wykopy sondażowe o nieznannej lokalizacji. W pierwszym, o powierzchni ok. 12 m² (3×4 m), odsłonięto dwa obiekty (I.1, I.2), zaś w drugim, o powierzchni ok. 15 m² (5×3 m), najpierw natrafiono na spalone pozostałości drewnianej konstrukcji, a niżej na trzy obiekty starożytne (II.1–II.3). Obszar opisanych prac określono jako osadę i uznano za oddzielne stanowisko, któremu najpierw nadano numer II, później zmieniony na IA (Ryc. 4:a,b, 7). W sezonie 1977 na „osadzie” prowadzono również prospekcję terenową, w wyniku której zebrano materiał krzemienisty, zarówno z powierzchni, jak z osypującej się krawędzi terasy nadzalewowej. Rok później (7–26 sierpnia 1978) na „cmentarzysku” przebadano obszar trzech arów,

rejestrując jedynie obiekt 65, natomiast na „osadzie”, także na trzech arach, znaleziono i wyeksplorowano 10 obiektów (67–75; wspólny numer 72 nadano dwóm jamom wkopanym jedna w drugą). Obiekt 66 był odsłonięty przypadkowo przez spychacz w odległości ok. 41 m na wschód od wytyczonego wykopu.

Dalsze badania archeologiczne, mimo zgłaszanej przez kierujących pracami konieczności ich kontynuowania, nie odbyły się ze względu na zakaz wstępu wydany przez Dowództwo Jednostki Wojskowej w Janówku⁹. Wstępu odmówiono także mgr. S. Woydzie

⁹ J. GŁOSIK 1989, 232, przyp. 1. W Pracowni Dokumentacji Naukowej PMA (dalej Archiwum PMA) brak korespondencji z dowódcą w sprawie kontynuacji prac wykopaliskowych. Przyczyną odmowy miały być zniszczenia budynków i infrastruktury jednostki wojskowej w Janówku, spowodowane powodzią roztopową po zimie 1978/1979 roku. Z relacji ustnych okolicznych mieszkańców dowiedziałem się, że fala kulminacyjna na Narwi zagrażała zalaniem części mieszkalnych i przemysłowych Nowego Dworu Mazowieckiego i Płocka. Aby obniżyć poziom wody w rzece, saperzy wysadzili wał przeciwpowodziowy w Górze, co spowodowało zalanie dużego obszaru gminy Wieliszew. Na terenie zabudowań Janówka woda sięgała do wysokości ok. 1,5 m.

Ryc. 4. Janówek, stan. XI. Przybliżona lokalizacja obszarów badań wykopaliskowych w częściach południowej i północnej stanowiska, oznaczonych początkowo jako cmentarzysko (I) i osada (IA). Oprac. graf.: C. Sobczak

Fig. 4. Janówek, site XI. Approximate location of excavation areas in the southern and northern parts of the site, originally identified as a cemetery (I) and settlement (IA). Graphical rendering by C. Sobczak

Ryc. 5. Janówek, stan. XI. Uczestnicy ekspedycji archeologicznej w 1976 roku (drugi z lewej – Jerzy Głosik, piąta – Dorota Rosowska). Archiwum PMA

Fig. 5. Janówek, site XI. Members of the 1976 archaeological expedition (second from the left is Jerzy Głosik, fifth is Dorota Rosowska). State Archaeological Museum Archive

w 1995 roku, prowadzącemu badania powierzchniowe w ramach programu AZP. Stanowisko w Janówku, wyłącznie na podstawie danych z Archiwum PMA, określił on jako cmentarzysko i osadę z okresu halszackiego i nadał mu numer 63 na obszarze AZP/52-64, a numer XI w obrębie miejscowości. Odnotował przy tym, że stanowisko jest porośnięte trawą i częściowo zalesione, a zatem całkowicie niedostępne dla obserwacji powierzchniowej¹⁰.

Wojsko odmówiło wejścia i weryfikacji terenowej stanowiska również na potrzeby niniejszego projektu. Posiłkując się numerycznym modelem terenu udało się stwierdzić, że w południowej części stanowiska XI (dawne stanowisko I – „cmentarzysko”) w miejscu badań pozostały niezasypane doły. Natomiast część północna (dawne stanowisko IA – „osada”) została prawdopodobnie całkowicie zniszczona (Ryc. 7:a) podczas budowy ogrodzenia jednostki wojskowej.

Reasumując, w trakcie systematycznych badań w Janówku w latach 1976–1978 na tzw. „cmentarzysku” odsłonięto obszar o powierzchni 11 arów, na których

odkryto 73 obiekty, zaś na „osadzie” przebadano niecałe 3,3 ara, dokumentując i eksplorując 16 obiektów. Liczbę obiektów z nekropoli powiększając do 76 trzy groby znalezione przypadkowo w 1976 roku w dołach wykopanych przez wojsko pod anteny radiotechniczne – dwa w maju i jeden – obiekt 1a – w sierpniu.

W południowej części stanowiska, poza materiałami sepulkralnymi kultury grobów kloszowych i osadniczymi kultury lużyckiej, pozyskano fragment naczynia subneolitycznego typu *Sokolówek*, kilkanaście ułamków ceramiki kultury trzcinieckiej ze starszej epoki brązu oraz kilka skorup późnośredniowiecznych. Znacznie bardziej zróżnicowane chronologicznie i kulturowo były znaleziska z części północnej. Obok obiektów z osady kultury grobów kloszowych odkryto jamę subneolityczną z fragmentami naczynia kultury niemeńskiej i grób kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego. Zebrano ułamki kolejnego naczynia kultury niemeńskiej, fragment ceramiki neolitycznej kultury pucharów lejkowatych oraz częściowo zachowane naczynie kultury wielbarskiej z późnego okresu wpływów rzymskich. Z obu części stanowiska XI pochodzą materiały krzemienne, z partii północnej przede wszystkim

¹⁰ Wg karty AZP 52-64/63 w archiwum MWKZ.

Ryc. 6. Janówek, stan. XI. Prace wykopaliskowe w 1976 roku (pierwsza z lewej – Dorota Rosowska, piąty – Michał Dessoulavy, szósty – Jerzy Głosik). Archiwum PMA

Fig. 6. Janówek, site XI. Excavations in 1976 (first on the left is Dorota Rosowska, fifth is Michał Dessoulavy, sixth is Jerzy Głosik). State Archaeological Museum Archive

mezolityczne, a z południowej w większości charakterystyczne dla kultur epoki brązu i wczesnej epoki żelaza.

Podstawowe informacje o przebiegu i wynikach badań stanowiska w Janówku ogłaszane były drukiem przez J. Głosika. Komunikaty o pracach wykopaliskowych podejmowanych w kolejnych latach zamieszczał on w „Informatorach Archeologicznych”¹¹, okoliczności odkrycia stanowiska przedstawił w „Katalogu Pogotowia Archeologicznego za lata 1977–1981”¹², natomiast rozbudowane sprawozdanie ukazało się na łamach „Sprawozdań Archeologicznych”¹³. Liczne wzmianki dotyczące różnych aspektów badań publikowane były w zestawieniach stanowisk kultury pomorskiej¹⁴ oraz w czasopismach i książkach popularnonaukowych¹⁵. Opracowany został grób z młodszego okresu

przedrzymskiego¹⁶. O odkryciach i przebiegu wykopalisk w Janówku szeroko informowała prasa o zasięgu krajowym i lokalnym¹⁷.

¹⁶ K. CZARNECKA, R.J. PROCHOWICZ 2002, 211–218.

¹⁷ *Młodzi ratują wykopaliska*, „Trybuna Ludu” 1976/123 z dn. 25.05; *Sensacja archeologiczna koło Nowego Dworu. 12-letnia uczennica odkryła osadę równą wiekiem Biskupinowi*, „Express Wieczorny” 1976/183, z dn. 14–15.08; *Drugi Biskupin pod Nowym Dworem?*, „Kurier Polski” 1976/187 z dn. 2.09; *Bliźniak Biskupina*, „Kurier Szczyński” 1976/203 z dn. 9.09; *Odkrycie na skalę europejską. Skrawek wełnistej opończy sprzed 2 tysięcy lat w Janówku koło Warszawy*, „Express Wieczorny” 1976/213 z dn. 29.09; *Tajemnicze cmentarzysko*, „Gazeta Robotnicza” 1976/229 z dn. 8.10; *Tajemnicze cmentarzysko w Janówku liczy sobie blisko 3 tys. lat*, „Express Wieczorny” 1977/183 z dn. 16.08; *Groby klozowe odkryto w rejonie Nowego Dworu*, „Kurier Polski” 1977/191 z dn. 8.09; *Osada sprzed 2,5 tys. lat pod Nowym Dworem*, „Dziennik Ludowy” 1977/204 z dn. 8.09; *Cmentarzysko i osada sprzed 2,5 tys. lat pod Nowym Dworem*, „Wieczór” 1977/203 z dn. 9.09; *Cmentarzysko i osada sprzed 2,5 tys. lat pod Nowym Dworem*, „Słowo Powszechnie” 1977/204 z dn. 15.09; *Tajemnicze cmentarzysko z IV wieku p.n.e. pod Nowym Dworem*, „Dziennik Ludowy” 1977/229 z dn. 26.10; *Nie tylko dymarki*, „Nasza Trybuna” 1978/78 z dn. 30.03; *Mała bohaterka – o dziewczynce, która odkryła jedno z najważniejszych stanowisk archeologicznych powiatu legionowskiego*, „Gazeta Wieliszewska” 2021/10 z dn. 28.10.

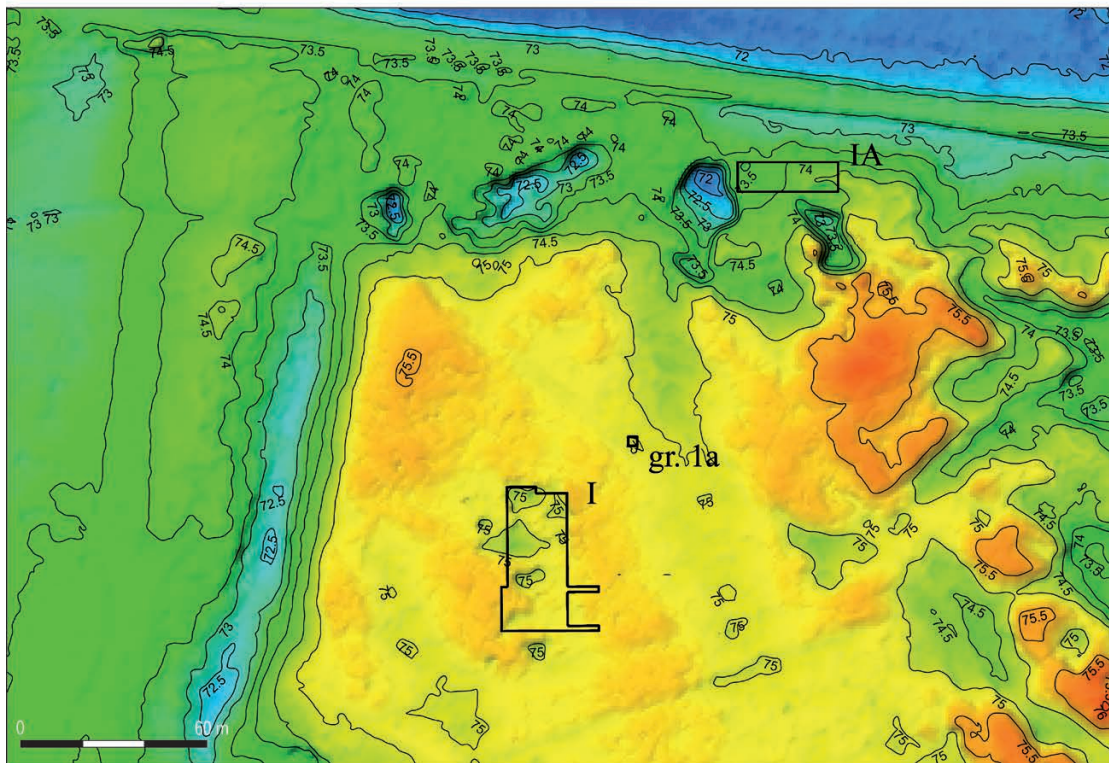
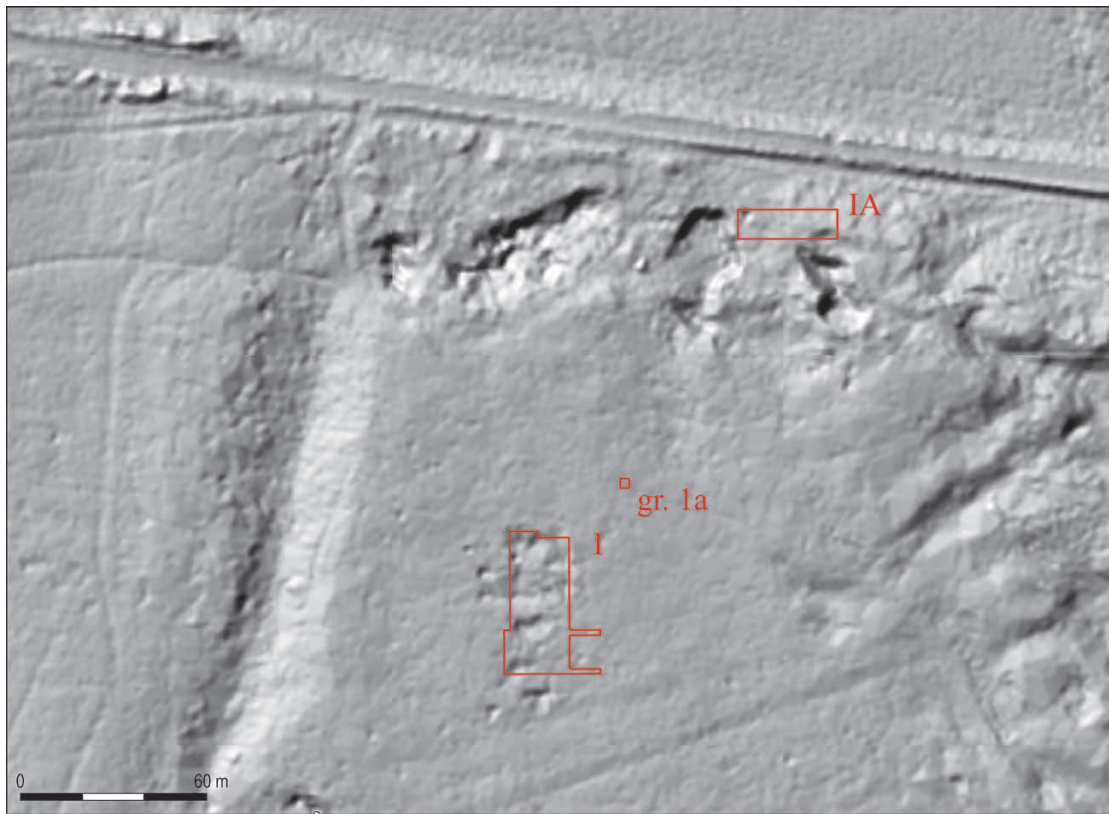
¹¹ J. GŁOSIK 1977, 109; 1978a, 86–87; 1979a, 86–87.

¹² J. GŁOSIK 1993, 215.

¹³ J. GŁOSIK 1989, 231–244.

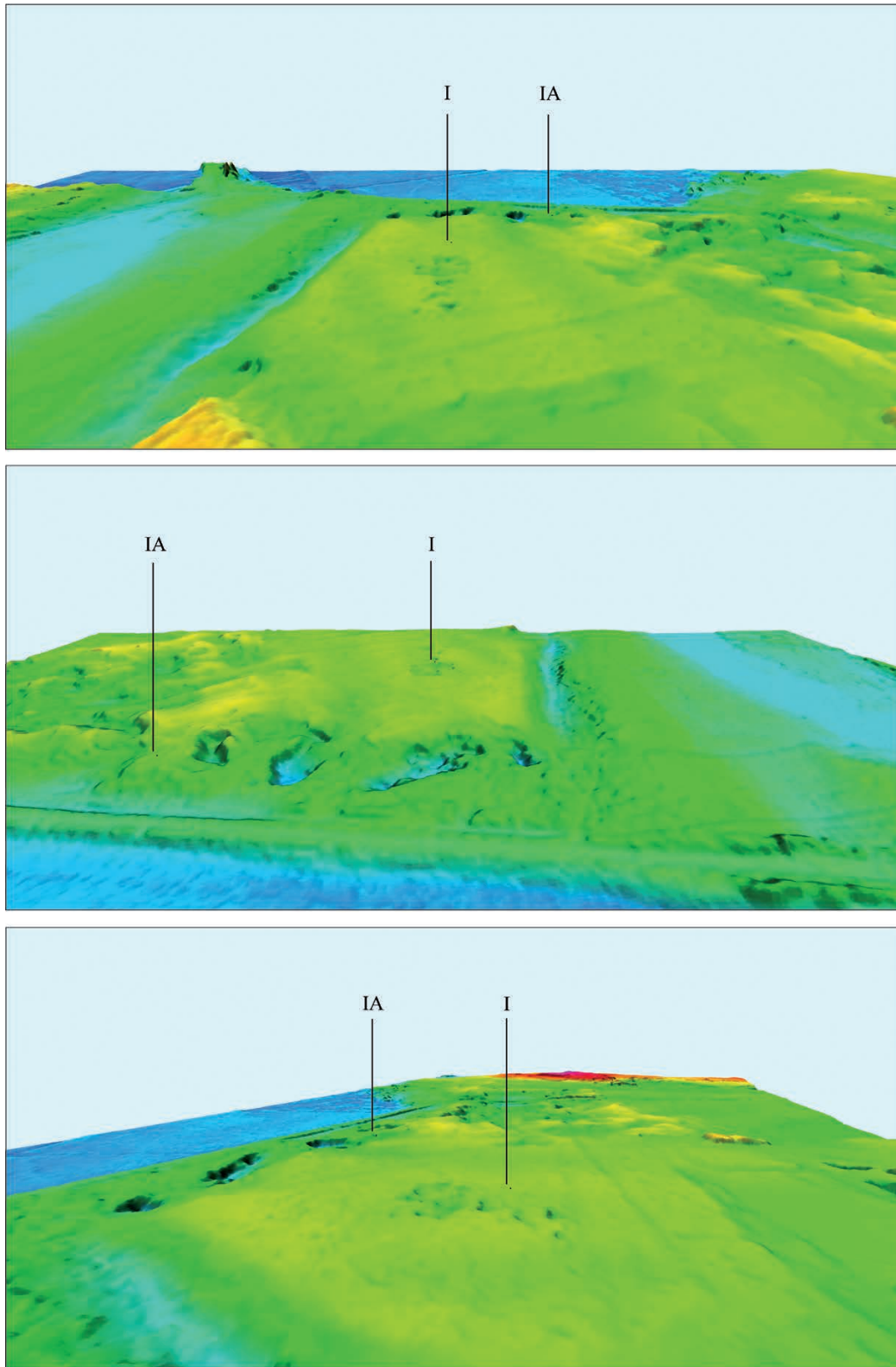
¹⁴ S. CZOPEK 1992, 165; T. MALINOWSKI 1981, 11 (w obu pracach jako Janówek, gmina Skrzyszew).

¹⁵ J. GŁOSIK 1976, 35; 1978b, 36–37; 1978c, 2; 1979b, 119–120; 1983b, 150–151; 1987, 116–119; 1988, 32, 36; 2001, 85.

Ryc. 7a. Janówek, stan. XI. Przybliżona lokalizacja obszarów badań wykopaliskowych z lat 1976–1978 oraz miejsce znalezienia obiektu 1a na numerycznym modelu terenu. Oprac. graf.: C. Sobczak

Fig. 7a. Janówek, site XI. Approximate location of the areas excavated in 1976–1978 and the place of discovery of feature 1a on a digital terrain model. Graphical rendering by C. Sobczak

Ryc. 7b. Janówek, stan. XI. Przybliżona lokalizacja obszarów badań wykopaliskowych z lat 1976–1978 oraz miejsce znalezienia obiektu 1a na rzucie izometrycznym tego obszaru. Oprac. graf.: C. Sobczak

Fig. 7b. Janówek, site XI. Approximate location of the areas excavated in 1976–1978 and the place of discovery of feature 1a on an isometric view of the area. Graphical rendering by C. Sobczak

Materiały zabytkowe z wykopalisk prezentowane były w 1979 roku na wystawie czasowej w Nowym Dworze Mazowieckim¹⁸ (Ryc. 8), a w latach 1987–1992 na wystawie stałej w PMA, pt. „Skarby pradawnej Polski”.

Na dokumentację z prac wykopaliskowych składały się dzienniki badań, teki kolorowych rysunków oraz fotografie prezentujące najciekawsze obiekty i przebieg prac. Najkompletniej zachowały się dzienniki badań prowadzone przez J. Głosika i okazały się najbardziej przydatne przy ustalaniu składów inwentarzy grobowych oraz przy porządkowaniu materiałów ceramicznych. Większość niezbędnych informacji dotyczących poszczególnych obiektów zawiera tylko dziennik z pierwszego sezonu prac, natomiast notatki z lat 1977 i 1978 wykazują poważne braki, uniemożliwiające wielokrotnie określenie rodzaju obiektu, jego konstrukcji, wymiarów i inwentarza. Dokumentacja rysunkowa oraz fotograficzna, które powinny stanowić uzupełnienie części opisowej również są niepełne, nie tylko na skutek niedopatrzenia badaczy, lecz także z powodu późniejszego utracenia części tych źródeł, m.in. w wyniku pożaru, który 20 stycznia 1991 roku wybuchł w baraku na dziedzińcu Arsenалу. Ogień strawił częściowo pomieszczenie, gdzie przechowywana była dokumentacja oraz teczki z fotografiami i rysunkami Pogotowia Archeologicznego. Wśród okopconych dokumentów i zdjęć rozpoznać można było te dotyczące badań w Janówku.

Za największą stratę uznać należy zniszczenie planu rozmieszczenia obiektów na „osadzie”, czyli w północnej części stanowiska XI. Obecnie nie jest znane ani umiejscowienie wykopów sondażowych z 1977 roku, ani dokładna lokalizacja wykopu z ostatniego sezonu prac (Ryc. 7). O położeniu obiektów w wykopach sondażowych informują zachowane plany w skali 1:100, a także planiki umieszczone na kartonowych pudełkach z materiałem albo w narożniku rysunków polowych. Prawdopodobną lokalizację obiektów w wykopie z 1978 roku udało się odtworzyć przede wszystkim na podstawie notatek J. Głosika w dzienniku badań. Informował w nich, w której części wykopu odsłonięto obiekt, jak był on zorientowany w stosunku do kierunków geograficznych i najczęściej w odniesieniu do obiektów

wcześniej odkrytych, ale bez współrzędnych umożliwiających pewne ustalenie ich wzajemnego położenia. Straty dotyczą także dokumentacji rysunkowej obiektów z „cmentarzyska”, dla których zazwyczaj dysponowano albo tylko rysunkiem planu, albo profilu. Wszystkie zachowane ilustracje po ich przerysowaniu i odpowiednim przeskalowaniu zostały wykorzystane w niniejszym opracowaniu.

Braki w dokumentacji znacząco utrudniały odtworzenie inwentarzy obiektów. W dziennikach badań nie zostały odnotowane informacje o układach i ilości naczyń „pod kloszem”, ponieważ obiekty przeważnie nie były eksplorowane *in situ*, lecz po odsłonięciu zabezpieczane bandażem i przewożone do Pracowni Konserwatorskiej PMA. Nie zachowały się również żadne notatki z eksploracji przeprowadzonych w muzeum. Materiały, które trafiły do PMA bezpośrednio z prac polowych, zostały od razu poddane zabiegom konserwatorskim (wyklejeniu oraz uzupełnieniu gipsem), natomiast pozostałe zabytki z badań oczyszczono i zakonserwowano na potrzeby niniejszego kompleksowego opracowania.

Część zespołów udało się zrekonstruować dopiero w trakcie porządkowania materiałów zabytkowych na podstawie wszystkich dostępnych źródeł. Przykładowo misę opisaną „grób 23” przyporządkowano do obiektu 1a korzystając z dokumentacji fotograficznej, a popielnicę z tego grobu wyklejono z ceramiki mającej pochodzić z obiektu 17. Klosze z obiektów 4a i 4b rozpoznano wśród naczyń z Janówka w oparciu o wymiary określone z rysunku grobów. Weryfikacji naczyń z grobu 58, zametrykowanych jako obiekt 59c, dokonano na podstawie podpisów ceramiki odczytanych z archiwalnych slajdów, dokumentujących wspomnianą wcześniej wystawę zorganizowaną w Nowym Dworze Mazowieckim (Ryc. 8)¹⁹. Nie ma pewności, czy tworzą zespół spakowane razem dwa nieoznakowane naczynia i ceramika z obiektu 37, nieopisanego w dzienniku badań oraz z nieposiadającego dokumentacji rysunkowej i fotograficznej.

Po zakończeniu prac wykopaliskowych analizie specjalistycznej poddano tylko niewielką część ciążalnego materiału kostnego. Szczątki z wybranych obiektów sepulkralnych, zapewne na potrzeby sprawozdawcze oraz publikacyjne J. Głosika, oznaczyła dr hab. Alina Wiercińska w latach 80. XX wieku.

¹⁸ J. GŁOSIK 1978b; 1980.

¹⁹ J. GŁOSIK 1978b; 1980.

Ryc. 8. Zabytki z cmentarzyska w Janówku na wystawie pt. „Nowy Dwór Mazowiecki i jego okolice na tle pradziejów ziem Polski”, prezentowanej w 1979 roku. Archiwum PMA

Fig. 8. Artefacts from the Janówek cemetery at the exhibition „Nowy Dwór Mazowiecki i jego okolice na tle pradziejów ziem Polski” (Nowy Dwór Mazowiecki and its vicinity against the background of prehistoric Poland) presented in 1979. State Archaeological Museum Archive

W Archiwum PMA znaleziono jedynie ekspertyzę kości z grobu 16, natomiast z opublikowanego sprawozdania J. Głosika wiadomo, że określone zostały także kości ludzkie z grobu 28²⁰.

Niniejsza publikacja zawiera opracowania specjalistyczne poszczególnych kategorii materiałów. Wszystkie krzemienie z Janówka zostały omówione

przez dr. Michała Przeździeckiego (Katedra Archeologii Epoki Kamienia, Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego) oraz Michała Paczkowskiego (Pracownia Archeologicznych Badań Ratowniczych PMA). Ceramikę subneolityczną, neolityczną i ze starszej epoki brązu z obiektów 7, 7a, 9, 52, 67, 68 i 75 oraz zebraną luźno w obu częściach stanowiska, opracował dr Adam Wawrusiewicz (Dział Archeologii, Muzeum Podlaskie w Białymstoku).

²⁰ J. GŁOSIK 1989, 239.

Pełną analizę antropologiczną wykonał dr Łukasz Maurycy Stanaszek (Pracownia Antropologiczna PMA), natomiast ekspertyzę szczątków kostnych zwierząt sporządziła dr Anna Gręzak (Katedra Bioarcheologii, Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego). Określiła ona również przynależność gatunkową kości i poroża użytych do wykonania przedmiotów z obiektów 7, 16 i 20. Autorką analizy archeobotanicznej polepy z obiektów 7a i 71 jest prof. dr hab. Maria Lityńska-Zajac (Ośrodek Archeologii Gór i Wyzyn, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w Krakowie), a odcisk tkaniny na fragmencie misy z obiektu 7a poddała szczegółowym rozważaniom dr Joanna Słomska-Bolonek

(Ośrodek Badań nad Dawnymi Technologiami, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w Łodzi). Badania składu pierwiastkowego zabytków ze stopów miedzi z obiektów 11, 20 i 43 oraz znalezionej luźno przedmiotu w południowej części stanowiska XI przeprowadzili Grzegorz Raczkowski i Karol Żołędziowski (Dział Konserwacji Muzealiów PMA). Datowanie radiowęglowe próbek organicznych z obiektów 7, 16, 20, 59b i 71 wykonał prof. dr hab. inż. Tomasz Goslar (Poznańskie Laboratorium Radiowęglowe). Wszystkim autorom aneksów chciałbym w tym miejscu serdecznie podziękować za ogromny wkład w kompleksowe opracowanie materiałów z Janówka.

II. Katalog znalezisk

Katalog prezentuje cały materiał zabytkowy pozyskany w Janówku latach 1976–1978. Zachowano oryginalną numerację od 1 do 75 wszystkich obiektów odsłoniętych w południowej części stanowiska (1, 1a, 2–4, 4a, 4b, 5–7, 7a, 8–34, 35a–35c, 36–59, 59a–59c, 60–65) oraz zadokumentowanych w partii północnej w ciągu ostatniego sezonu prac (66–75). Obiekty z dwóch wykopów sondażowych dla potrzeb niniejszego opracowania oznaczono I.1, I.2, II.1–II.3.

Przytaczane w katalogu głębokości odkrycia i posadowienia obiektów były mierzone w terenie od powierzchni ziemi. Wymiary wszystkich obiektów podawane są w centymetrach. Numery zabytków zilustrowanych na tablicach odpowiadają ich numeracji w opisach inwentarzowych.

W katalogu sygnalizowane są wszelkie stwierdzone braki w materiale zabytkowym i dokumentacji oraz niejasności związane z identyfikacją przedmiotów i interpretacją dostępnych źródeł.

II.A. Część południowa stanowiska XI

Materiały przejęte przez Pogotowie Archeologiczne w maju 1976 roku (Ryc. 9)

Inwentarz: 1) Fragmenty niecharakterystyczne garnka z wydzieloną szyjką, oddzieloną od brzuśca dookołą listwą plastyczną. Powierzchnia zewn. brunatno-ciemnoszara, przecierana, wewn. ciemnoszara, szorstka. 2) Ucho taśmowate dzbanka/kubka o powierzchni

brunatno-ceglastej, gładzonej. 3) Fragment dolnej części garnka z wyodrębnionym dnem. Powierzchnia zewn. brunatna, obmazywana, wewn. ciemnoszara, szorstka. Średn. dna: 13 cm.

Materiały zebrane ze stanowiska przez panów M. Dessoulavy'ego i Giercika w lipcu 1976 roku

Inwentarz: 1) Fragment garnka z lekko wydzieloną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. ceglasto-brunatna, szorstka, wewn. brunatna, gładzona. 2) Fragment garnka o karbowanej krawędzi wylewu. Powierzchnia zewn. brunatna, gładzona, wewn. ciemnoszara, gładzona. 3) Fragment dna dużego garnka o powierzchniach gładzonych, barwy brunatnej. 4) Przepalony fragment misy o wydzielonej krawędzi wylewu. Obie powierzchnie jasnoszare, szorstkie. 5) Drobne fragmenty dolnej partii misy o powierzchniach gładzonych, jasnobrunatno-szarych. 6) Fragment grubego dna małego naczynia. Spód ceglasto-szary, wierzch brunatny. 7) Kilkanaście niecharakterystycznych fragmentów naczyń o powierzchniach chropowatych i gładzonych, jasnobrunatnych i szarych.

Obiekt 1 (Tabl. I/1)

Rodzaj: Jama.

Opis: Owalne zaciemnienie o wym. 90×78 cm, z pojedynczymi fragmentami ceramiki w stropie, odsłonięto na głęb. 44 cm. W profilu tworzyło nieckę o miąższości ok. 25 cm, wypełnioną ciemnoszarym piaskiem nasyconym węglem drzewnym, zwłaszcza w części zachodniej.

Ryc. 9. Janówek, stan. XI. Ceramika przejęta przez Pogotowie Archeologiczne w 1976 roku. Fot.: B. Solarewicz
Fig. 9. Janówek, site XI. Pottery seized by the Archaeological Emergency Services in 1976. Photo by B. Solarewicz

W spaleniznie znajdowały się ułamki ceramiki i nieliczne przepalone kości ludzkie. Kontekst odkrycia zabytku krzemiennoego nie jest znany.

Inwentarz: 1) Fragmenty górnej partii beczułkowatego naczynia z dziurkami przykrawędnymi. Powierzchnia zewn. brązowoceglasta, obmazywana palcami, wewn. brązowoceglasta, szorstka. Średn.: wylewu 21 cm, brzuśca 24 cm. 2) Fragment górnej części beczułkowatego naczynia z dziurkami przykrawędnymi. Powierzchnie spękane, zewn. brunatno-ceglasta, lekko chropowacona, wewn. brunatna, wygładzona. 3) Fragmenty dwustożkowatego kubka o obu powierzchniach czarnych, wygładzonych. Wys. 9,5 cm; średn.: wylewu 8 cm, brzuśca 12 cm, dna 5,5 cm. 4) Fragmenty wylewu głębokiej miski z nie do końca przekłutymi dziurkami przykrawędnymi. Powierzchnie szarobrunatne, zewn. obmazywana palcami, wewn. szorstka. 5) Drobnny fragment naczynia sitowatego o obu powierzchniach brunatnych, wygładzonych. 6) Kilkanaście niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń o powierzchniach brunatnoceglastych, chropowacych i gładzonych. 7) Okruch krzemienno. 8) Kilkanaście przepalonych kości osoby w wieku późny *infans II* (?).

Obiekt 1a (Tabl. II/1a)

Rodzaj: Grób klozowy.

Opis: Uszkodzony strop grobu ukazał się na głęb. 73 cm. Popielnica była nakryta misą (Ryc. 10) i osłonięta dwoma klozami.

Inwentarz: 1) Kloz (brak). 2) Kloz (brak). 3) Popielnica – smukły garnek o jajowatym brzuścu, chropowacym przez ukośne obmazywanie, oddzielonym od gładzonej szyjki doklejoną, ukośnie nacinaną listwą plastyczną z parą guzków. Brak wylewu. Powierzchnia zewn. w górnej partii ciemnobrunatna, niżej ceglasto-brunatna, wewn. wygładzona, szara. Wys. zachowana 29,6 cm; średn.: brzuśca 25 cm, dna 11,5 cm. 4) Misa stożkowata z lekko wyodrębnionym dnem. Obie powierzchnie jasnobrunatne, słabo wygładzone. Wys. 6,5 cm, średn. wylewu 19,7 cm. 5) Przepalone kości kobiety (?) w wieku *iuvēnis* (16–18 lat) i nieliczne osoby młodszej, niedoroślej.

Uwagi: Obiekt odkryty przypadkowo w 1976 roku przez Wojskowe Przedsiębiorstwo Budowlane. W materiale ze stanowiska nie odnaleziono klozy, fragmenty popielnicy zidentyfikowano wśród ceramiki z obiektu 17, a miska była błędnie opisana jako pochodząca z grobu 23.

Ryc. 10. Janówek, stan. XI. Wyeksplorowany obiekt 1a. Archiwum PMA

Fig. 10. Janówek, site XI. Fully explored feature 1a. State Archaeological Museum Archive

Obiekt 2 (Tabl. II/2)

Rodzaj: Jama.

Opis: Strop obiektu zarejestrowano na głęb. 34 cm. Pochodzi z niego nieliczny materiał zabytkowy.

Inwentarz: 1) Fragment przepalonego, zniekształconego pod wpływem ognia, beczułkowatego, chropowaconego naczynia z przykrawędnymi dziurkami. Powierzchnie silnie spękane, szaro-ceglaste. 2) Kilkanaście niecharakterystycznych, drobnych fragmentów ceramiki o powierzchniach wygładzonych, barwy beżowo-brunatnej. 3) Dwie przepalone kości osoby niedoroślej (?).

Uwagi: Dokumentacji rysunkowej i fotograficznej obiektu nie wykonano.

Obiekt 3 (Tabl. II/3)

Rodzaj: Jama.

Opis: Na głęb. 38 cm odsłonięto podłużny, nieregularny zarys o wym. 80×45 cm. W profilu jama była nieckowata, z nierównym dnem, miąższości do 22 cm. Wypełnisko tworzył ciemnoszary piasek, nasyczony węglem drzewnym.

Uwagi: Z obiektu nie pozyskano materiału zabytkowego.

Obiekt 4 (Tabl. II/4)

Rodzaj: Jama.

Opis: Owalne zaciemnienie o wym. 86×70 cm ukazało się na głęb. 31 cm. W profilu było zbliżone do trójkątne, o miąższości 35 cm, wypełnione ciemnoszarym i szarym piaskiem, silnie nasyconym

węglem drzewnym zwłaszcza w partii wschodniej. Koncentracje węgla odnotowano też w stropie jamy. W trakcie eksploracji obiektu natrafiono na dwa groby kloszowe, oznaczone 4a i 4b.

Inwentarz: 1) Górna partia półkulistej misy, zdobionej dookołnym pasmem dołków paznokciowych i grupą trzech guzków na krawędzi wylewu. Powierzchnie wygładzone, zewn. brązowa w małe, czarne plamy, wewn. brązowo-ciemnoszara. Wys. zachowana 5 cm, średn. wylewu 18,5 cm. 2) Dolna część niewielkiego garnka baniastego (?). Obie powierzchnie spękane, wygładzone, brązowe. Wys. zachowana 4,4 cm, średn. dna 4,5 cm. 3) Kilkadziesiąt niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń, gładzonych i lekko chropowaconych, barwy brunatnej i brunatno-szarej.

Obiekty 4a i 4b (Tabl. III/4a.4b, III/4a, IV/4b)

Rodzaj: Podwójny grób kloszowy.

Opis: Groby odkryte podczas eksploracji jamy 4 były posadowione w czystym, żółtym piasku. Wokół pochówków zadokumentowano pięć kolistych, ciemnoszarych zarysów dołków posłupowych o średn. ok. 10 cm. Klosz z obiektu 4a osłaniał przykrytą misą popielnicę z ciałopaleniem. Pod zniszczonym (bez zachowanej partii przydennej) kloszem z grobu 4b, przytykającym od północnego wschodu do obiektu 4a, znajdował się analogiczny zestaw naczyń.

Inwentarz obiektu 4a: 1) Klosz – baniasty garnek z delikatnie wyodrębnioną, karbowaną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. lekko chropowacona, beżowo-brunatna, wewn. wygładzona, brunatno-szara. Wys. 35,5 cm; średn.: wylewu 30 cm, brzuśca 37,5 cm, dna 12 cm. 2) Popielnica – kilkanaście niewielkich fragmentów cienkościennego garnka o rozchylonej krawędzi wylewu. Na brzuścu dwa pasma nakłuć. Obie powierzchnie starannie wygładzone, czarne. Średn. wylewu 16 cm. 3) Przykrywka (?) – półkulista misa z delikatnym wgłębieniem pod krawędzią wylewu. Obie powierzchnie wygładzone, ciemnobrązowo-ciemnoszare. Wys. 6 cm; średn.: wylewu 24,5 cm, dna 6 cm. 4) Fragmenty kółka żelaznego z płaskiej taśmy. Średn.: 4 cm, szer. taśmy 0,4 cm. 5) Kilkadziesiąt grudek stopionego szkła. 6) Przepalone kości dziecka w wieku *infans I* (ok. 3 lat).

Inwentarz obiektu 4b: 1) Klosz – całkowicie chropowacony garnek jajowaty z wysoko osadzonym brzuścem oraz karbowaną, lekko wydzieloną krawędzią wylewu. Dno niezachowane. Powierzchnia

zewn. chropowacona ze śladami obmazywania palcami, szaro-brunatna, wewn. wygładzona, ciemnoszaro-czarna. Wys. zachowana 34 cm; średn.: wylewu 30 cm, brzuśca 35 cm. 2) Popielnica (?) – dzbanek z baniastym brzuścem i wydzieloną, niską szyjką. Ucho utracone. Obie powierzchnie szorstkie, szaro-brązowe. Wys. 10,5 cm; średn.: wylewu 11 cm, brzuśca 12,5 cm, dna 6 cm. 3) Przykrywka (?) – półkulista misa z wyodrębnionym wylewem. Obie powierzchnie brązowo-ceglaste, wygładzone. Wys. 5,5 cm; średn.: wylewu 20 cm, dna 5,5 cm. 4) Przepalone kości dziecka w wieku wczesny *infans I* (ok. 0,5 roku).

Uwagi: Nieoznakowane klosze przypisano do obiektów na podstawie wymiarów odczytanych z dokumentacji rysunkowej.

Obiekt 5 (Tabl. IV/5, V/5)

Rodzaj: Grób kloszowy (?).

Opis: Na głęb. 45 cm zarysowała się owalna jama grobowa o wym. 100×90 cm, z pojedynczymi fragmentami ceramiki w stropie (Ryc. 11). Wypełniko tworzyły szary piasek, ciemniejszy w partii centralnej, i nieliczne węgle drzewne. Na głęb. 75 cm leżały przepalone fragmenty kamiennego żarna, na których znajdował się potłuczony klosz, pierwotnie odwrócony do góry dnem, i wiele przepalonych fragmentów naczyń. Wyeksplorowano także drobny przedmiot krzemienisty.

Inwentarz: 1) Klosz (?) – garnek jajowaty, bez zachowanej krawędzi wylewu. Powierzchnia zewn. szorstka, brunatna, wewn. wygładzona, czarna. Wys. zachowana 26,5 cm; średn.: brzuśca 26 cm, dna 12,5 cm. 2) Fragment cienkościennego dzbanka z wysoką, cylindryczną szyjką, oddzieloną od brzuśca uskokiem. Na brzuścu zdobienie złożone z płytkich owalnych dołków – dookołnego pasma i trzech pionowych rzędów. Obie powierzchnie wygładzone, brunatne. Wys. zachowana 9,5 cm; średn.: wylewu 11 cm, brzuśca 15 cm. 3) Kilkanaście fragmentów garnka z gładzoną szyjką, oddzieloną od delikatnie chropowaconego brzuśca karbowaną listwą plastyczną. Powierzchnia zewn. ceglasta, wewn. wygładzona, brunatna. 4) Kilkadziesiąt fragmentów dużego naczynia, w tym dna, o powierzchni zewn. ze śladami obmazywania, szaro-ceglastej, wewn. wygładzonej, ciemnoszarej. Średn. dna 16 cm. 5) Fragment wylewu beczułkowatego, obmazywanego naczynia z otworkami przykrawędnymi, o obu powierzchniach szorstkich,

Ryc. 11. Janówek, stan. XI. Odczyszczony plan obiektu 5. Archiwum PMA

Fig. 11. Janówek, site XI. Cleaned plan of feature 5. State Archaeological Museum Archive

ceglasto-szarych. Średn.: wylewu 11 cm, brzuśca 13 cm. 6) Dwa fragmenty dzbanka – taśmowatego ucha i jego górnego przyczepu, o obu powierzchniach spękanych, ceglasto-szarych. 7) Fragment naczynia beczułkowatego z dziurkami i guzem pod krawędzią. Powierzchnie beżowo-szare, zewn. chropowacona, wewn. gładka. 8) Fragment wylewu cienkościennej misy z dziurkami przykrawędznymi. Powierzchnia zewn. szaro-ceglasta, chropowacona, wewn. ceglasta, wygładzona. 9) Kilkadziesiąt niecharakterystycznych, częściowo wtórnie przepalonych fragmentów brzuśców naczyń chropowaconych i gładzonych, o powierzchniach brunatno-ceglastych i szaro-pomarańczowych. 10) Okruch krzemienisty.

Uwagi: Szczątków kostnych i fragmentów żarna w materiale z badań nie odnotowano.

Obiekt 6

Rodzaj: Jama.

Opis: Odkryte na głęb. 22 cm zaciemnienie miało kształt nieregularnego owalu o wym. 60×55 cm i ciemnoszare wypełnisko. W stropie leżały pojedyncze przepalone kości ludzkie i węgle drzewne. Z obiektu pochodzi także kilka ułamków ceramiki.

Inwentarz: 1) Fragment pogrubionego wylewu naczynia kultury trzcinieckiej. 2) Trzy niecharakterystyczne fragmenty ceramiki. 3) Kilka drobnych przepalonych kości osoby dorosłej (?).

Uwagi: Planu i profilu obiektu nie zadokumentowano.

Obiekt 7 (Tabl. V/7,7a, VI/7)

Rodzaj: Grób jamowy.

Opis: Na głęb. ok. 21 cm ukazał się owalny, ciemny zarys o wym. 125×75 cm, z licznymi węglami drzewnymi oraz fragmentami przepalonych kości ludzkich w stropie. W profilu odsłonięto wkopaną w obiekt 7a nieckowatą jamę grobową, miąższości 25 cm (Ryc. 12), o szarym wypełnisku, z warstwą spalenizny w połowie głębokości oraz przepalonymi szczątkami kostnymi, pomiędzy których wysegregowano przedmiot z poroża. Większość wyrobów krzemienistych zebrano ze stropu obiektu.

Inwentarz: 1) Fragment wygładzonego, podłużnego przedmiotu wykonanego z poroża jelenia. Trzon o przekroju owalnym, na zachowanym końcu otwór. Dł. 4,2 cm, szer. 0,8–1,1 cm, średn. otworu 0,5 cm. 2) Dwa fragmenty ceramiki kultury

Ryc. 12. Janówek, stan. XI. Obiekty 7 i 7a podczas eksploracji. Archiwum PMA

Fig. 12. Janówek, site XI. Features 7 and 7a during exploration. State Archaeological Museum Archive

trzcinięckiej. 3) Sześć zabytków krzemiennych (łuszczenie, odlupki). 3) Bardzo liczne przepalone kości co najmniej czterech osób dorosłych, w tym mężczyzny (?).

Obiekt 7a (Tabl. V/7.7a, VI/7a)

Rodzaj: Piec.

Opis: Na głęb. 49 cm, po wyeksplorowaniu grobu jamowego 7, zarysowało się zbliżone do owalnego zaciemnienie o wym. ok. 135×90 cm i w większości szarym wypełnisku (Ryc. 12). Przepalony, pomarańczowy piasek odnotowany na skraju południowym obiektu zawierał fragmenty ceramiki i węgle drzewne. W profilu piec miał kształt trapezowaty i miąższość 78 cm. Wypełniający go piasek był w partii środkowej szary, a na obrzeżu brunatny. Na poziomie przepalonego piasku, tj. w połowie głębokości pieca oraz w jego spągu, zalegały warstwy dużych fragmentów grubościennej ceramiki oraz żółtej, ceglastej i czarnej polepy. Skorupy z dna obiektu były przepalone, a kawałki polepy duże, łukowato wygięte (Ryc. 13).

Inwentarz: 1) Fragmenty głębokiej miski z zachylonym wylewem i przykrawędznymi otworkami, poniżej których umieszczono skierowane w przeciwną stronę pary ukośnych żłobków. Dno wyodrębnione. Powierzchnia zewn. przy wylewie ciemnoszara, gładzona, niżej chropowata, ze śladami obmazywa-

nia i odciskiem tkaniny, beżowa wewn. wygładzona, ciemnoszara. Wys. 21 cm; średn.: wylewu 38 cm, dna 12 cm. 2) Połowa głębokiej obmazywanej miski o powierzchni zewn. beżowo-ceglastej, wewn. wygładzonej, ciemnoszarej. Wys. 13 cm; średn.: wylewu 30 cm, dna 8 cm. 3) Dolna partia zniekształconego beczułkowatego naczynia, zdobionego pionowymi pasmami zaszczyptywań. Wys. zachowana 9 cm, średn. dna 8 cm. 4) Ok. 30 fragmentów silnie przepalonych i zniekształconych co najmniej trzech naczyń, w tym dużego, chropowatego, z dziurkami przykrawędnymi, o obu powierzchniach silnie spękanych, szaro-pomarańczowych. 5) Fragment wylewu beczułkowatego naczynia z dziurkami przykrawędnymi oraz guzkiem. Powierzchnia zewn. beżowa, lekko chropowata, wewn. przecierana, szaro-brunatna. 6) Fragment wylewu i brzuśca miniaturowej miski o czarnych, wygładzonych powierzchniach. 7) Fragment lekko rozchylonego wylewu niedużego naczynia. Obie powierzchnie ceglasto-brunatne, wygładzone. 8) Fragment wylewu beczułkowatego naczynia z przykrawędnymi dziurkami. Powierzchnie ceglasto-brunatne, zewn. szorstka, wewn. wygładzona. 9) Kilkadziesiąt dużych kawałków polepy barwy szaro-ceglastej, w tym łukowate fragmenty z licznymi odciskami roślin. 10) Fragment ceramiki kultury trzcinięckiej.

Ryc. 13. Janówek, stan. XI. Konstrukcyjne bryłki polepy z obiektu 7a. Fot.: B. Solarewicz

Fig. 13. Janówek, site XI. Lumps of structural daub from feature 7a. Photo by B. Solarewicz

Obiekt 8 (Tabl. VI/8)

Rodzaj obiektu: Jama.

Opis: Uchwycony na głęb. 22 cm zarys obiektu był wydłużony, nieregularny, o szarym wypełnisku i wym. 85×45 cm.

Uwagi: Profilu obiektu nie zadokumentowano. Z jamy nie pozyskano materiału zabytkowego.

Obiekt 9 (Tabl. VI/9)

Rodzaj: Skupisko ceramiki.

Opis: Ułamki naczyń zebrano z żółtego piasku, na głęb. 33 cm, z powierzchni o wym. ok. 90×50 cm.

Inwentarz: 1) Fragment talerza/placka z ukośnie ściętą krawędzią, dołkami paznokciowymi oraz dziurkami. Powierzchnie gładkie, jedna szaro-beżowa, druga beżowa. 2) Ucho taśmowate z czopem, o powierzchniach brunatnych, wygładzonych. 3) Kilka fragmentów brzuśca chropowatego naczynia. Powierzchnia zewn. ciemnobrązowa, wewn. szara, wygładzona. 4) Fragment ceramiki kultury trzcinieckiej.

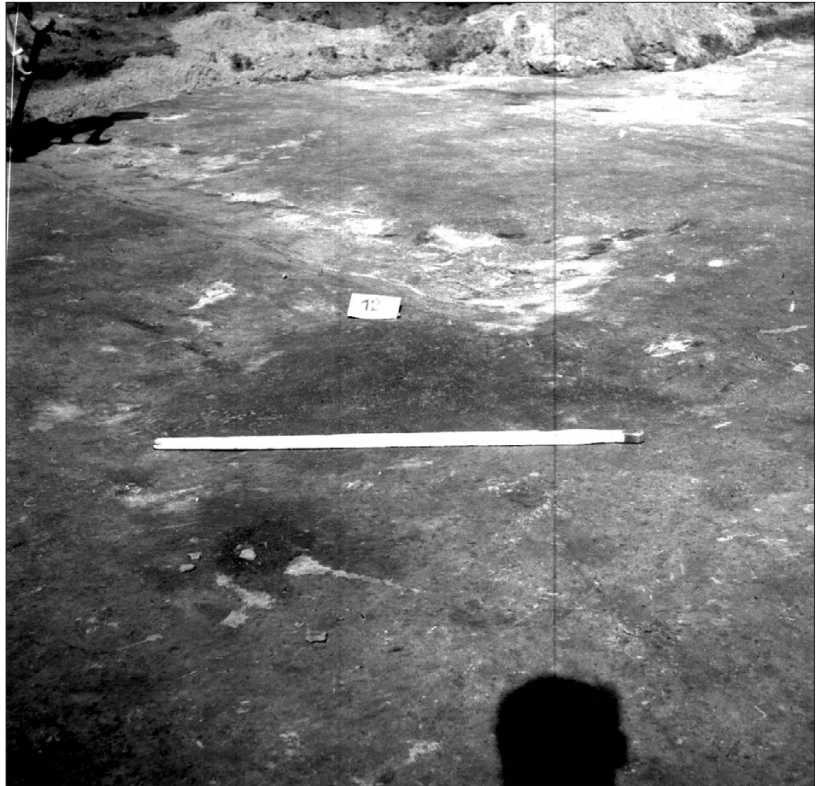
Uwagi: Planu i profilu obiektu nie zadokumentowano.

Obiekt 10 (Tabl. VII/10)

Rodzaj: Skupisko ceramiki.

Opis: Ułamki naczyń i nieliczne przepalone kości ludzkie zalegały w żółtym piasku, na głęb. 46 cm, na obszarze o wym. ok. 200×200 cm.

Inwentarz: 1) Fragment górnej części stożkowej misy z delikatnie wyodrębnionym wylewem. Powierzchnie wygładzone, zewn. brunatno-szara, wewn. szara. Średn. wylewu 19 cm. 2) Fragmenty górnej partii garnka z pogrubionym wylewem. Obie powierzchnie spękane, ceglasto-szare. 3) Drobne fragmenty cienkościennego wylewu niedużego garnka o wygładzonych i beżowych powierzchniach. 4) Fragment pogrubionego wylewu niedużego garnka o wygładzonych, beżowych powierzchniach. 5) Fragment wylewu niewielkiego garnka o lekko zwężającej się ku górze szyjce. Obie powierzchnie wygładzone, brunatne. 6) Fragmenty dolnej partii wygładzonego naczynia barwy

Ryc. 14. Janówek, stan. XI. Odczyszczony plan obiektu 12. Archiwum PMA

Fig. 14. Janówek, site XI. Cleaned plan of feature 12. State Archaeological Museum Archive

brunatno-ceglastej, zdobionego na krawędzi dna drobnymi dołkami. 7) Górny przyczep ucha dzbanka/kubka o wygładzonych, beżowo-szarych powierzchniach. 8) Kilkadziesiąt niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń o powierzchniach chropawaconych i gładzonych, beżowo-szarych. 9) Kilka przepalonych kości osoby dorosłej (?).

Obiekt 11 (Tabl. VII/11.12, VIII/11)

Rodzaj: Domostwo (?).

Opis: Na głęb. 35 cm odsłonięto czworokątny zarys o wym. 500×450 cm. W żółtym piasku wyraźnie zaznaczały się brunatne, podłużne pasma o szer. 30–50 cm – po dwa od stron północnej, zachodniej i południowej oraz jedno (nieciągłe) od strony wschodniej. W narożnikach i przy „wejściu” w ścianie wschodniej zarejestrowano koliste, czarne ślady po słupach konstrukcyjnych o średn. 50–70 cm. Z obiektu pozyskano kilkadziesiąt fragmentów ceramiki oraz dwa drobne przedmioty z brązu. Wewnątrz zarysu zarejestrowano obiekt 12.

Inwentarz: 1) Fragment płasko ściętego wylewu naczynia z dziurkami przykrawędnymi. Powierzchnia zewn. lekko chropowacona ze śladami obmazywania, wewn. wygładzona, obie beżowo-szare. 2) Fragment

wylewu cienkościennego dzbanka/kubka o obu powierzchniach brązowych, gładzonych. 3) Fragment dolnej partii dużego naczynia z wyodrębnionym dnem, o powierzchniach wygładzonych, brunatno-szarych. 4) Kilkadziesiąt niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń o powierzchniach gładzonych i chropawaconych, barwy beżowej, szarej i brunatnej. 5) Fragment paciorka *salta leone*, zwiniętego z drutu brązowego. Zachowane pięć zwojów. Dł. 0,8 cm, szer. 0,5 cm. 6) Drucik brązowy o przekroju kolistym. Dł. 2,0 cm, średn. 0,2 cm.

Obiekt 12 (Tabl. VII/11.12)

Rodzaj: Jama.

Opis: Tuż pod darnią, na głęb. ok. 25 cm, wewnątrz zarysu obiektu 11, ukazało się owalne w planie zaciemnienie o wym. 110×95 cm i szarym zabarwieniu (Ryc. 14) oraz miąższości 25 cm.

Uwagi: Rysunek profilu zaginął. Z obiektu nie pozyskano materiału zabytkowego.

Obiekt 13

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 14 (Tabl. VIII/14)

Rodzaj obiektu: Jama.

Opis: Odsłonięte na głęb. 37 cm zaciemnienie miało miąższość ok. 66 cm. W wypełniku znajdowały się ułamki ceramiki i pojedyncze przepalone kości ludzkie.

Inwentarz: 1) Fragment wylewu beczułkowanego naczynia z dziurkami przykrawędnymi. Powierzchnie ceglasto-brunatne, zewn. chropowata, wewn. gładzona. 2) Fragment pogrubionego wylewu głębokiej miski z dziurkami przykrawędnymi, o powierzchniach gładzonych, zewn. ciemnobrunatnej, wewn. ciemnoszarej. 3) Fragment wylewu cienkościennego miski. Obie powierzchnie ceglasto-brunatne, gładzone. 4) Taśmowate ucho kubka/dzbanka o powierzchniach barwy beżowo-szarej, wygładzonych. 5) Kilkanaście drobnych fragmentów brzuśców kilku naczyń. 6) Nieliczne przepalone kości osoby nie-dorosłej (?).

Uwagi: Planu i profilu obiektu nie zadokumentowano.

Obiekt 15

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 16 (Tabl. VIII/16)

Rodzaj: Grób popielnicowy.

Opis: Grób ukazał się na głęb. 55 cm, w czystym, żółtym piasku. W nakrytej misie popielnicy, stojącej na głęb. 69 cm, znajdowały się przepalone kości ludzkie, a wśród nich szczątki zwierzęce, fragmenty przedmiotu z poroża (Ryc. 15), stopione brązy i grudki szkła oraz węgiel drzewny²¹.

Inwentarz: 1) Popielnica – garnek z baniastym brzuścem. U nasady szyjki (niezachowana) resztki karbowanej listwy plastycznej zdobionej parami (pozostały dwie pary) doklejonnych, płaskich guzków z wgłębieniem. Powierzchnia zewn. chropowata,

Ryc. 15. Janówek, stan. XI. Fragmenty okładziny z poroża jelenia z obiektu 16. Fot. R. Sofuł

Fig. 15. Janówek, site XI. Fragments of a deer-antler handle from feature 16. Photo by R. Sofuł

Ryc. 16. Janówek, stan. XI. Kądział lniana przypisana do obiektu 16. Fot. R. Sofuł

Fig. 16. Janówek, site XI. Flax sliver assigned to feature 16. Photo by R. Sofuł

²¹ Do tego grobu była także przypisana kądziel lniana (Ryc. 16; J. GŁOSIK 1989, ryc. 5), która okazała się współczesna (por. T. GOSLAR, w tym tomie). Zgodnie z ekspertyzą wykonaną w 1977 roku przez mgr. Stefana Lewandowskiego z Instytutu Włókiennictwa z Łodzi jest to *włókno lniane techniczne, po usunięciu paździerz, czesane (nie bielone); pektyny rozłożone. Część kądzieli a nie tkaniny* (Archiwum PMA).

ceglasto-ciemnoszara, wewn. wygładzona, ciemnoszara. Wys. zachowana 23 cm; średn.: brzuśca 33 cm, dna 12 cm. 2) Przykrywka – miska półkulista o powierzchniach wygładzonych, zewn. ciemnoszarej, przy wylewie czarnej, wewn. czarnej. Wys. 6,5 cm; średn.: wylewu 22,5 cm, dna 6 cm. 3) Fragment dna dużego garnka. Powierzchnia zewn. brązowa, wygładzona, wewn. ciemnoszara, gładzona. Średn. dna 7,5 cm. 4) Kilkanaście łukowato wygiętych fragmentów oprawki/okładziny, wykonanej z poroża jelenia. Na zachowanym końcu owalny otwór o pieczołowicie opracowanej krawędzi. Powierzchnia zewn. starannie wygładzona, pokryta kółeczkami z zaznaczonym środkiem, wewn. naturalna.

Dł. 5,5 cm, szer. ok. 5,4 cm. 5) Kilkanaście niewielkich stopionych drucików brązowych z drobnymi grudkami niebieskiego szkła – pozostałości kolczyków (?). 6) Kilkanaście niewielkich kawałków węgla drzewnego. 7) Przepalone kości mężczyzny (?) w wieku wczesny *adultus* (20–25 lat) oraz kobiety (?) w wieku *iuvenis* (16–18 lat). 8) Przepalone kości zwierzęce.

Obiekt 17 (Tabl. IX/17)

Rodzaj: Grób popielnicowy.

Opis: Na głęb. 51 cm zarejestrowano ciemną, nieregularną plamę, w której odnotowywano pojedyncze przepalone kości ludzkie. Niżej, w żółtym piasku, na głęb. 104 cm, stała popielnica nakryta misą. Po północnej i zachodniej stronie pochówku zaznaczały się cztery dołki posłupowe o kolistych, czarnych zarysach i średn. 5–10 cm. Spośród szczątków z urny wysegregowano stopione grudki szkła (Ryc. 17).

Inwentarz: 1) Popielnica – zrekonstruowany fragment górnej partii garnka z niską, gładzoną szyjką, oddzielną od baniastego, chropowatego brzuśca listwą plastyczną, zdobioną poprzecznymi nacięciami oraz parami (zachowane dwie pary) owalnych guzków z wgłębieniem. Powierzchnia zewn. ceglasto-ciemnoszara, wewn. wygładzona, szara. Wys. zachowana 24 cm; średn.: wylewu 18 cm, brzuśca 26 cm. 2) Przykrywka – głęboka misa stożkowata z wydzielonym wylewem. Powierzchnie wygładzone, zewn. brunatno-szara, wewn. brunatna. Wys. 10 cm; średn.: wylewu 21 cm, dna 6 cm. 3) Osiem stopionych całkowicie lub częściowo paciorków wykonanych ze szkła barwy niebieskiej. Dł. 0,8–1,2 cm. 4) Przepalone kości kobiety w wieku *adultus* (25–30 lat).

Ryc. 17. Janówek, stan. XI. Pozostałości paciorków szklanych z obiektu 17. Fot. R. Sofuł

Fig. 17. Janówek, site XI. Remains of glass beads from feature 17. Photo by R. Sofuł

Obiekt 18 (Tabl. IX/18)

Rodzaj: Jama.

Opis: Owalne zaciemnienie o jasnobrunatnym zarysie, słabo zaznaczającym się w żółtym piasku, i wym. 70×65 cm, odsłonięto na głęb. 62 cm. W profilu miało ono kształt nieckowaty i miąższość 18 cm. W górnej partii wypełniska znajdowały się liczne ułamki ceramiki i ceglastej polepy oraz przepalone kamienie, w dolnej zalegała brunatno-szara warstwa z fragmentem przepalonego żarna kamiennego w części centralnej.

Inwentarz: 1) Połowa garnka o baniastym, chropowatym brzuścu i gładzonej, wydzielonej, niskiej szyjce, podkreślonej karbowaną listwą plastyczną. Powierzchnia zewn. brunatno-ciemnoszara, wewn. wygładzona, ciemnoszara. Wys. 28 cm; średn.: wylewu 26 cm, brzuśca 35 cm, dna 16 cm. 2) Fragment górnej partii garnka z gładzoną szyjką, oddzielną od chropowatego, baniastego brzuśca karbowaną listwą plastyczną. Obie powierzchnie brunatne, wewn. wygładzona. Wys. zachowanego fragmentu 6 cm, średn. wylewu 16 cm. 3) Przepalony fragment górnej partii naczynia beczułkowatego z przykrawędnymi otworami. Powierzchnie spękane, zewn. ceglasto-szara, szorstka, wewn. jasnoszara, wygładzona. 4) Kilkanaście dużych, przepalonych i zniekształconych, niecharakterystycznych fragmentów chropowatego garnka o powierzchniach szaro-ceglastych.

Uwagi: Fragmentu kamiennego żarna w materiale z badań nie odnaleziono.

Obiekt 19 (Tabl. X/19)

Rodzaj: Grób kloszowy.

Opis: Klosz ustawiony był na wylewie na głęb. 97 cm. Na tym poziomie, w żółtym piasku, na północ i wschód od pochówku, zarejestrowano zarysy czterech dołków posłupowych o średn. 5–10 cm. Spośród szczątków z urny wysegregowano grudki stopionego szkła. Z grobu pochodzą także fragmenty różnych naczyń.

Inwentarz: 1) Klosz – dolna partia garnka o powierzchni zewn. chropowatej, beżowoceglastej, wewn. ciemnoszarej, wygładzonej. Wys. zachowana 10,5 cm; średn. dna 16 cm. 2) Popielnica – garnek z szyjką oddzielną od baniastego brzuśca rzędem dołków palcowych. Powierzchnia zewn. na szyjce gładzona, na brzuścu szorstka ze śladami przecierania, szaro-brunatna, wewn. wygładzona, szara. Wys. 30 cm;

Ryc. 18. Janówek, stan. XI. Obiekty 20 i 23 w trakcie eksploracji. Archiwum PMA

Fig. 18. Janówek, site XI. Features 20 and 23 during exploration. State Archaeological Museum Archive

średn.: wylewu 21,5 cm, brzuśca 29,5 cm, dna 11 cm. 3) Fragmenty miski półkulistej o obu powierzchniach brunatno-szarych, wygładzonych. Wys. 8 cm; średn.: wylewu 22 cm, dna 6 cm. 4) Fragmenty górnej partii garnka z wygładzoną szyjką, oddzieloną od chropowatego, baniastego brzuśca listwą plastyczną. Obie powierzchnie ciemnoszare, wewn. wygładzona. 5) Fragment wylewu miski półkulistej o obu powierzchniach czarnych, wygładzonych. 6) Fragmenty zwięzającej się ku górze, obustronnie wygładzonej szyjki dużego garnka o powierzchniach ciemnoszaro-beżowych. 7) Fragment wylewu miski stożkowej. Obie powierzchnie beżowo-szare, wygładzone. 8) Fragment wylewu miski półkulistej o powierzchniach beżowych, wygładzonych. 9) Fragment górnej części miski półkulistej z delikatnie wyodrębnionym wylewem. Obie powierzchnie czarne, wygładzone. 10) Fragment wylewu naczynia z przykrawędnymi otworkami i guzem. Powierzchnia zewn. szara, chropowata, wewn. ciemnoszara, szorstka. 11) Fragmenty garnka o wydzielonej, cylindrycznej szyjce i wygładzonych, czarnych powierzchniach. 12) Fragment brzuśca dzbanka/kubka, z trzema głębokimi żłobkami. Obie powierzchnie beżowo-szare, wygładzone. 13) Fragment taśmowatego ucha, wygła-

dzony, szaro-ceglasty. 14) Kilkadziesiąt niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń chropowatych i gładzonych, barwy ceglastej, ciemnoszarej i beżowej. 15) Kilka grudek stopionego, białego szkła. 16) Przepalone kości mężczyzny w wieku wczesny *maturus* (35–40 lat).

Uwagi: Planu i profilu obiektu nie zadokumentowano najprawdopodobniej dlatego, że kloosz rozpadł się w czasie eksploracji.

Obiekt 20 (Tabl. X/20)

Rodzaj: Grób klooszowy.

Opis: Grób ukazał się w czystym, żółtym piasku, na głęb. 50 cm. Kloosz, ustawiony na wylewie na poziomie 83 cm, nakrywał niewielką popielnicę przykrytą miseczką (Ryc. 18).

Inwentarz: 1) Kloosz – smukły garnek jajowaty z karbowaną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. chropowata ze śladami pionowego i ukośnego obmazywania palcami, brunatna, wewn. wygładzona, brunatna. Wys. 31 cm, średn.: wylewu 21,5 cm, brzuśca 26 cm, dna 10,5 cm. 2) Popielnica – mały garnek z baniastym brzuścem i słabo wyodrębnioną szyjką. Powierzchnie wygładzone, zewn. niestarannie,

Ryc. 19. Janówek, stan. XI. Obiekty 21 i 22 w trakcie eksploracji. Archiwum PMA

Fig. 19. Janówek, site XI. Features 21 and 22 during exploration. State Archaeological Museum Archive

szaro-brunatna, wewn. ciemnoszara. Wys. 11 cm; średn.: wylewu 10,5 cm, brzuśca 13 cm, dna 6 cm. 3) Przykrywka – misa półkulista z delikatnie pogrubioną krawędzią wylewu. Obie powierzchnie wygładzone, zewn. szaro-brunatna, wewn. szara. Wys. 5 cm; średn.: wylewu 14,5 cm, dna 3,5 cm. 4) Kółko z kolistego w przekroju drutu brązowego o końcach nieco zachodzących na siebie. Średn.: kółka 1,2 cm, drutu 0,2 cm. 5) Szpila z łopatkowato rozszerzoną główką, wykonana prawdopodobnie z kości strzałkowej świni. Dł. 6,9 cm; szer.: główki 0,7 cm, trzonka 0,35 cm. 6) Przepalone kości dziecka w wieku wczesny *infans II* (ok. 6 lat).

Obiekt 21 (Tabl. XI/21)

Rodzaj: Grób kloszowy.

Opis: Duży, mocno popękany klosz ustawiony był dnem do góry w czystym, żółtym piasku na głęb. 97 cm (Ryc. 19). Oslaniał zniszczoną popielnicę, zachowaną we fragmentach przemieszanych z ciepłopaleniem. Od stron północnej i wschodniej pochówku zarejestrowano cztery kolisty, czarne zarysy dołków posłupowych o średn. 5–10 cm. W profilu dołki zaznaczały się równie wyraźnie jak w planie, miały miąższość ok. 35 cm i sięgały poziomu dna grobu²².

Inwentarz: 1) Klosz – jajowaty, smukły garnek z lekko pogrubioną, wygniatą krawędzią wylewu. Powierzchnie jasnobrunatne, zewn. silnie chropowa-

cona, wewn. szorstka. Wys. 36 cm; średn.: wylewu 27 cm, brzuśca 32 cm, dna 16 cm. 2) Popielnica – zrekonstruowany z drobnych fragmentów garnek z baniastym brzuścem i niską szyjką o rozchylnym wylewie. Powierzchnia zewn. lekko chropowata, rdzawo-brunatna, wewn. gładzona, brunatna. Wys. 19,5 cm, średn.: wylewu 19,5 cm, brzuśca 24 cm, dna 10,5 cm. 3) Dwa niecharakterystyczne fragmenty naczyń o powierzchniach ciemnoczarnych, wygładzonych. 4) Przepalone kości dziecka w wieku *infans I* (3–4 lata).

Obiekt 22 (Tabl. XI/22, XII/22)

Rodzaj: Grób kloszowy.

Opis: Grób posadowiony był w czystym, żółtym piasku, w sąsiedztwie obiektu 21 (Ryc. 19). Pod kloszem odwróconym dnem do góry znajdowała się popielnica nakryta misą. Wokół pochówku odnotowano pięć dołków posłupowych o wyraźnych, czarnych, kolistych zarysach i średn. 5–10 cm. W profilu dołki miały miąższość ok. 25 cm i sięgały poziomu dna grobu²³ na głęb. 97 cm. Wśród szczątków z urny natrafiono na grudki stopionego brązu.

Inwentarz: 1) Klosz – jajowaty garnek z pogrubioną, wygniatą krawędzią wylewu. Brak dna. Obie powierzchnie beżowe, zewn. lekko chropowata, wewn. szorstka. Wys. zachowana 34 cm; średn.: wylewu 32,5 cm, brzuśca 37 cm. 2) Popielnica – garnek

²² J. GŁOSIK 1989, 238.

²³ J. GŁOSIK 1989, 238.

z szyjką oddzieloną od baniastego brzuśca rzędem dołków palcowych. Powierzchnie gładzone, zewn. brunatno-ceglasta, wewn. brunatno-szara. Wys. 25 cm; średn.: wylewu 21 cm, brzuśca 27,5 cm, dna 10 cm. 3) Przykrywka – misa stożkowata, zdobiona grupą trzech płaskich guzków na krawędzi. Obie powierzchnie brunatno-szare, gładzone. Wys. 8 cm; średn.: wylewu 21,5 cm, dna 8,5 cm. 4) Dziewięć stopionych, nieforemnych grudek brązu. 5) Przepalone kości kobiety w wieku *adultus* (25–30 lat).

Obiekt 23 (Tabl. XII/23)

Rodzaj obiektu: Grób kloszowy.

Opis: Klosz stał na wylewie w czystym, żółtym piasku, na głęb. 86 cm. Osłaniał niewielką popielnicę nakrytą misą (Ryc. 18), zawierającą małą ilość przepalonych kości ludzkich. Urna była umieszczona na fragmentach potłuczonych naczyń.

Inwentarz: 1) Klosz – garnek z gładzoną szyjką, oddzieloną od baniastego, chropowatego brzuśca wygniataną listwą plastyczną. Na listwie symetrycznie rozmieszczono uszka ze zwisającymi podwójnymi „wąsami” z listewek. Powierzchnia zewn. beżowa, wewn. ciemnoszara, wygładzona. Wys. 29 cm; średn.: wylewu 27 cm, brzuśca 36,5 cm, dna 13,5 cm. 2) Popielnica – garnek z wysoką szyjką oddzieloną od baniastego brzuśca uskokiem, na części obwodu którego rząd płytkich, owalnych dołków. Niżej dwa pasma podłużnych nakłuc oraz trzy symetrycznie rozmieszczone grupy płaskich guzków (liczące po dwie lub trzy wypukłości). Powierzchnie wygładzone, zewn. ciemnoszaro-brunatna, wewn. ciemnoszara. Wys. 15 cm; średn.: wylewu 15 cm, brzuśca 21,5 cm, dna 8,5 cm. 3) Przykrywka – misa półkulista, asymetryczna, o obu powierzchniach ciemnoszaro-czarnych, wygładzonych. Wys. 6,5 cm; średn.: wylewu 20 cm, dna 6,5 cm. 4) Przepalone kości dziecka w wieku wczesny *infans II* (ok. 7 lat).

Obiekt 24 (Tabl. XIII/24)

Rodzaj: Jama.

Opis: Wyraźnie zarysowane, owalne zaciemnienie o wym. ok. 58×50 cm odkryto na głęb. 88 cm. W profilu było zbliżone do trójkątnego, o miąższości 64 cm. Niejednolite, przemieszane wypełnisko stanowił ciemnoszary i szary piasek.

Uwagi: Z obiektu nie pozyskano materiału za-
bytkowego.

Obiekt 25

Rodzaj: Jama.

Opis: Dobrze widoczne na tle żółtego piasku ciemnoszare zaciemnienie nasycone węglem drzewnym odnotowano na głęb. 68 cm.

Uwagi: Z obiektu nie pozyskano materiału za-
bytkowego.

Obiekt 26

Rodzaj: Grób jamowy.

Opis: Wydłużony zarys obiektu zarejestrowano na głęb. 69 cm.

Inwentarz: 1) Łuszcza krzemienista. 2) Przepalone kości mężczyzny (?) w wieku *adultus* (25–35 lat). 3) Przepalone kości zwierzęce.

Uwagi: Brak dokumentacji fotograficznej i ry-
sunkowej.

Obiekt 27 (Tabl. XIII/27)

Rodzaj: Grób jamowy (?).

Opis: Wyraźnie zarysowaną w żółtym piasku, owalną jamę o wym. 65×58 cm odkryto na głęb. 83 cm. Nieckowate w profilu zagłębienie miało miąższość 38 cm. Wypełnisko było na obrzeżu jasnobrunatne, a w partii środkowej brunatno-szare z równomiernie rozrzuconymi fragmentami ceramiki i węglami drzewnymi. W spągu obiektu odnotowano skupisko przepalonych szczątków kostnych. Od stron północno-zachodniej i południowo-wschodniej jamy widoczne były koliste zarysy dołków posłupowych o średn. ok. 10 cm. Wypełnione czarną ziemią dołki, w profilu zbliżone do trójkątnych, były zagłębione na ok. 30 cm od powierzchni planu, sięgając do poziomu dna grobu.

Uwagi: W materiale z badań nie odnaleziono ani za-
bytków, ani kości z tego zespołu.

Obiekt 28 (Tabl. XIII/28)

Rodzaj: Grób popielnicowy.

Opis: Nakrytą misą, niewielką popielnicę z ciałopaleniem odsłonięto na głęb. 82 cm. Naczynia były albo obsypane resztkami stosu, przez co jama grobo-
wa wyraźnie rysowała się w piasku calcowym²⁴, albo odkryte w żółtym piasku, jak zapisano w dzienniku badań. Na poziomie misy, od stron północnej i zachodniej, zgodnie z rysunkiem w czystym piasku,

²⁴ J. GŁOSIK 1989, 239.

odsłonięto cztery czarne zarysy dolków posłupowych o średn. 5–10 cm.

Inwentarz: 1) Popielnica – kilkadziesiąt fragmentów niewielkiego garnka z wydzieloną szyjką, podkreśloną dookólnym pasmem nakłuć, od którego zwieszają się „wąsy” z podobnie wykonanych, ale płytszych zagłębień. Powierzchnie wygładzone, zewn. ciemnoszaro-czarna, wewn. ciemnoszara. 2) Przykrywka – półkuliasta misa z lekko wyodrębnioną krawędzią wylewu, o obu powierzchniach ceglasto-brunatnych, wygładzonych. Wys. 6,5 cm; średn.: wylewu 17 cm, dna 5 cm. 3) Przepalone kości dziecka w wieku wczesny *infans I* (do 0,5 roku).

Obiekt 29 (Tabl. XIII/29)

Rodzaj: Grób jamowy (?).

Opis: Na głęb. 52 cm odsłonięto najprawdopodobniej połowę owalnego zaciemnienia o wym. ok. 60×50 cm i nasyconym węglem drzewnym, brunatno-szarym wypełnisku z soczewką szarego piasku w partii centralnej. W obiekcie znajdowały się przepalone szczątki kostne, fragmenty ceramiki i resztki przedmiotów metalowych.

Inwentarz: 1) Fragment ucha taśmowatego, gładzony, barwy ceglastej. 2) Kilkanaście niecharakterystycznych fragmentów naczynia o powierzchni zewn. chropowatej, brunatnej, wewn. gładzonej, brunatnoszarej. 3) Stopiony drut brązowy. Dł. 1,7 cm, średn. 0,5 cm. 4) Silnie skorodowana grudka żelaza. Dł. 1,9 cm.

Uwagi: Profilu obiektu nie zadokumentowano. Kości w materiale z badań nie odnaleziono.

Obiekt 30 (Tabl. XIII/30)

Rodzaj: Jama.

Opis: Owalne, niejednolicie szare zaciemnienie o wym. 43×38 cm zarejestrowano na głęb. 30 cm. W profilu miało kształt niesymetrycznej niecki o miąższości 35 cm. Wypełnisko było złożone z przemieszanego, szarego i jasnobrunatnego piasku oraz drobnych węgli drzewnych, których koncentrację odnotowano w części spągowej.

Uwagi: Z obiektu nie pozyskano materiału za- bytkowego.

Obiekt 31 (Tabl. XIV/31)

Rodzaj: Jama.

Opis: Owalny zarys o wym. 120×110 cm ukazał się na głęb. 30 cm. Nieckowate w profilu zagłębienie

o miąższości 50 cm miało piaszczyste, ciemnoszare wypełnisko, silnie nasycone węglem drzewnym. Z jamy wyeksplorowano ułamki ceramiki.

Inwentarz: 1) Fragment górnej części naczynia beczułkowatego z dziurkami przykrawędnymi. Powierzchnie brunatne, zewn. obmazywana, wewn. wygładzona. 2) Fragment górnej części naczynia z szyjką wydzieloną uskokiem i podkreśloną pasmem „jodełki”. Powierzchnie wygładzone, zewn. ceglasto-brunatna, wewn. ciemnoszara. 3) Fragment górnej części misy z wyodrębnioną krawędzią wylewu, o obu powierzchniach ceglastych, wygładzonych. 4) Fragment rozchylonej szyjki naczynia. Obie powierzchnie ceglasto-brunatne, wygładzone. 5) Fragment dna z niewielką częścią ścianki miniaturowego kubka o powierzchniach wygładzonych, beżowych. Średn. dna 3 cm. 6) Fragment dna z częścią ścianki dużego, chropowatego naczynia beczułkowatego. Powierzchnia zewn. ceglasto-szara, wewn. wygładzona, jasnoszara. 7) 18 niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń o powierzchniach chropowatych i gładzonych, barwy ceglasto-brunatnej i szarej.

Uwagi: Planu obiektu nie zadokumentowano.

Obiekt 32 (Tabl. XIV/32)

Rodzaj obiektu: Jama.

Opis: Nieregularny zarys o wym. 110×75 cm odsłonięto na głęb. 30 cm. Wypełnisko było na obrzeżu jasnobrunatne, w części środkowej szare ze skupiskiem węgla drzewnych w partii centralnej. Z jamy pozyskano kilka ułamków ceramiki, krzemień oraz fragmenty przepalonych kości ludzkich.

Inwentarz: 1) Siedem niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń o powierzchniach szorstkich i gładzonych, barwy ceglasto-szarej. 2) Łuszcza krzemienista. 3) Kilkadziesiąt drobnych przepalonych kości osoby dorosłej (?).

Uwagi: Profilu obiektu nie zadokumentowano.

Obiekt 33 (Tabl. XIV/33)

Rodzaj: Jama.

Opis: Z obiektu nasyconego węglami drzewnymi pozyskano liczne fragmenty ceramiki oraz przepalone kości ludzkie.

Inwentarz: 1) Kilkanaście fragmentów naczynia o esowatym profilu. Powierzchnia zewn. beżowo-szara, szorstka, ze śladami pionowego przecierania, zewn. ciemnoszara, wygładzona. 2) Fragment wylewu

beczulkowatego naczynia z dziurkami przykrawędny-
mi. Obie powierzchnie beżowe, szorstkie. 3) 17 niecha-
rakteryistycznych fragmentów dużego, silnie chropo-
waczonego naczynia o powierzchni zewn. ceglasto-sza-
rej, wewn. szarej. 4) Cztery niecharakterystyczne frag-
menty brzuśców naczyń o powierzchniach gładzonych
i szorstkich, barwy brunatnej i szarej. 5) Kilkadziesiąt
przepalonych kości osoby dorosłej oraz dziecka w wie-
ku wczesny *infans I*.

Uwagi: Brak dokumentacji polowej.

Obiekt 34 (Tabl. XIV/34)

Rodzaj: Jama.

Opis: Zarejestrowane na głęb. 30 cm zaciemnie-
nie było w planie owalne, o wym. ok. 65×40 cm.
W profilu rysował się spąg zagłębienia o nierównym
dnie, miąższości do 10 cm. Wypełnisko tworzył szar-
y piasek, silnie nasycony węglami drzewnymi.

Uwagi: Planu jamy nie zadokumentowano. Z obiek-
tu nie pozyskano materiału zabytkowego.

Obiekty 35a–35c (Tabl. XV/35a–35c)

Rodzaj: Grupa trzech jam.

Na głęb. 28 cm odsłonięto zaciemnienie, które
początkowo uznano za palenisko obrzędowe i ozna-
czono numerem 35. Niżej rozdzielilo się ono na trzy
obiekty, którym nadano numery 35a, 35b oraz 35c.

Opis obiektu 35a: Nieregularna w rzucie pozio-
mym jama o wym. 110×75 cm, w profilu zbliżona do
trójkątnej, miąższości 30 cm. Wypełniał ją jednolity,
szary piasek, ciemniejszy jedynie w stropie w części
centralnej.

Uwagi: Z obiektu nie pozyskano materiału za-
bytkowego.

Opis obiektu 35b: Wydłużona, zbliżona w planie
do owalnej jama o wym. 95×40 cm miała szare wy-
pełnisko. W stropie w części środkowej znajdowały
się liczne węgle drzewne, sięgające na głęb. 10 cm od
powierzchni planu. W profilu obiekt był trójkątny,
o miąższości 38 cm, z warstwą spalenizny w partii
dolnej. W jamie odkryto pojedyncze fragmenty cera-
miki i przedmiot krzemienisty.

Inwentarz: 1) Fragment brzuśca naczynia
z dolną częścią plastycznej, zwisającej listwy. Po-
wierzchnie wygładzone, zewn. beżowa, wewn. szara.
2) Fragment szyjki dwustozkowatego naczynia o obu
powierzchniach szarych, wygładzonych. 3) Odłupek
krzemienisty.

Opis obiektu 35c: Owalna jama o wym. 45×30 cm
była wypełniona szarym piaskiem, w partii środko-
wej ciemniejszym niż na obrzeżu, nasyconym węglem
drzewnym.

Uwagi: Profilu obiektu nie zadokumentowano.
Z jamy nie pozyskano materiału zabytkowego.

Obiekt 36 (Tabl. XIV/36)

Rodzaj: Jama.

Opis: Owalne w planie zaciemnienie o wym.
70×35 cm odsłonięto na głęb. 28 cm. W profilu rysowa-
ła się dolna część jamy z nierównym dnem i maksy-
malnym przegłębieniem do 22 cm w części północnej.
Wypełnisko tworzył ciemnoszary piasek, nasycony
węglem drzewnym. W południowej i północnej części
obektu zachowały się fragmenty zwęglonego drewna.

Uwagi: Planu jamy nie zadokumentowano. Z obiek-
tu nie pozyskano materiału zabytkowego.

Obiekt 37 (Tabl. XV/37, XVI/37)

Rodzaj: Grób kloszowy.

Opis: Odkryty przypadkowo w żółtym, czystym
piasku.

Inwentarz: 1) Fragmenty dużego garnka o niskiej,
gładzonej szyjce, oddzielonej od jajowatego, chropo-
waczonego brzuśca wygniataną listwą plastyczną, przy
której znajdowały się symetrycznie rozmieszczone
cztery pseudouszka (zachowane trzy). Powierzchnia
zewn. brunatno-szara, wewn. wygładzona, szara.
Wys. ok. 36 cm; średn.: wylewu 25 cm, brzuśca 40 cm,
dna 15,5 cm. 2) Fragmenty garnka z gładzoną szyjką
(zachowaną szczątkowo), oddzieloną od baniaste-
go brzuśca karbowaną listwą plastyczną z płaskimi
guzkami z wgłębieniem, od których odchodziły kar-
bowane „wąsy”. Powierzchnia zewn. jasnobrunatna,
chropowata ze śladami poziomego obmazywania
palcami, wewn. wygładzona, szara. Wys. zachowa-
na 21 cm; średn.: brzuśca 26 cm, dna 12 cm. 3) Po-
łowa asymetrycznego garnka z baniastym brzuścem
i niską, gładzoną szyjką (krawędź wylewu niezachowa-
na), podkreśloną karbowaną listwą plastyczną.
Powierzchnia zewn. lekko chropowata, ceglata,
zewn. wygładzona, brunatno-szara. Wys. zachowana
20 cm; średn.: brzuśca 23,5 cm, dna 9,5 cm. 4) Frag-
menty górnej partii garnka o niskiej, gładzonej szyjce,
oddzielonej od baniastego, chropowaczonego brzuśca
ze śladami poziomego obmazywania palcami, kar-
bowaną listwą plastyczną, przy której zachowało się

małe uszko taśmowate. Powierzchnia zewn. jasno-brunatna, wewn. wygładzona, beżowa. Wys. zachowana 18 cm; średn.: wylewu 20 cm, brzuśca 30 cm. 5) Górna i dolna partia garnka z baniastym brzuściem i wydzieloną uskokiem stożkową szyjką z delikatnie rozchylonym wylewem. Obie powierzchnie czarne, starannie wygładzone. Średn.: wylewu 20 cm, dna 10 cm. 6) Półkulista misa z wyodrębnionymi wylewem i dnem, zaopatrzona w niewielkie uszko (zachowany dolny przyczep). Pow. zewn. wygładzona, ceglasto-szara, wewn. wygładzona, ciemnoszara. Wys. 10 cm; średn.: wylewu 24,5 cm, dna 8 cm. 7) Fragment górnej partii brzuśca naczynia z kolistym guzkiem z wgłębieniem. Powierzchnie wygładzone, zewn. brunatna, wewn. szara. 8) Fragment wylewu niewielkiego garnka z wgięciem pod krawędzią, o obu powierzchniach szorstkich, zewn. ceglasto-brunatnej, wewn. ciemnoszarej. 9) Kilkadziesiąt drobnych, niecharakterystycznych fragmentów ze środkowych partii naczyń o powierzchniach gładzonych i chropowaconych, barwy ceglastej, brunatnej i szarej. 10) Przepalone kości kobiety (?) w wieku wczesny *maturus* (35–40 lat).

Uwagi: Brak dokumentacji rysunkowej i fotograficznej. Naczynia wyklejono z fragmentów przechowywanych razem w kartonie. Ułamki jednego garnka i misy (poz. 5 i 6) były nieopisane – stąd ich przynależność do grobu nie jest pewna.

Obiekt 38 (Tabl. XVI/38)

Rodzaj: Jama.

Opis: Odslonięte na głęb. 30 cm owalne zaciemnienie o wym. 50×40 cm miało szare wypełnisko, wyraźnie rysujące się na tle żółtego piasku. W profilu było zbliżone do trójkątnego, o miąższości 36 cm. W stropie w części centralnej znajdował się silnie nasycony węglem drzewnym ciemnoszary piasek, sięgający na głęb. 10 cm od powierzchni planu, z którym od strony zachodniej sąsiadowało skupisko ceramiki.

Inwentarz: 1) 10 niecharakterystycznych fragmentów brzuśców co najmniej trzech naczyń o powierzchniach chropowaconych i szorstkich, barwy ceglasto-szarej.

Uwagi: Planu obiektu nie zadokumentowano.

Obiekt 39

Rodzaj: Jama.

Opis: W rzucie poziomym owalna jama o wym. 28×24 cm, zarejestrowana na głęb. 30 cm, była

w profilu lejkowata, o miąższości 42 cm. Wypełnisko tworzył ciemnoszary piasek nasycony węglem drzewnym.

Uwagi: Planu i profilu jamy nie zadokumentowano. Z obiektu nie pozyskano materiału zabytkowego.

Obiekt 40

Opis: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 41 (Tabl. XVII/41)

Rodzaj: Jama.

Opis: Rozległe zaciemnienie, w planie zbliżone do owalnego, o wym. 195×165 cm, ukazało się na głęb. 25 cm. Piaszczyste, ciemnoszare wypełnisko, miejscami przy obrzeżu jaśniejsze, było nasyczone węglem drzewnym. W stropie w południowej części obiektu zaznaczało się skupisko ceglastej polepy, otoczone kawałkami węgla drzewnego.

Uwagi: Profil jamy zaginał. Z obiektu nie pozyskano materiału zabytkowego.

Obiekt 42 (Tabl. XVII/42)

Rodzaj: Jama.

Opis: Odslonięty na głęb. 42 cm zarys był wrzucie poziomym prawie owalny, o wym. 95×70 cm i o ciemnoszarym, piaszczystym wypełnisku, w części centralnej intensywnie nasyconym węglem drzewnym. W profilu uchwycono dolną partię nieckowatego zagłębienia z nierównym dnem, o miąższości do 18 cm, w którego zachodniej połowie znajdowały się ceglasta polepa i węgle drzewne.

Uwagi: Z obiektu nie pozyskano materiału zabytkowego.

Obiekt 43 (Tabl. XVIII/43)

Rodzaj: Grób popielnicowy.

Opis: Na głęb. 62 cm ukazała się rozległa, wydłużona, w planie zbliżona do owalnej jama grobowa (?) o wym. 230×112 cm i niejednorodnym, bardzo przemierzonym wypełnisku, w większości szarym, szaro-brunatnym i brunatnym. W trakcie eksploracji odsłonięto nakrytą misą popielnicę (Ryc. 20), ustawioną na przepołowionym żarnie kamiennym i obłożoną w partii dolnej otoczakami. Wśród szczątków

Ryc. 20. Janówek, stan. XI. Eksploracja obiektu 43.
Archiwum PMA

Fig. 20. Janówek, site XI. Exploration of feature 43.
State Archaeological Museum Archive

wypełniających urnę do $\frac{2}{3}$ wysokości znajdowała się drobna ozdoba brązowa.

Inwentarz: 1) Popielnica – garnek z wysoko osadzonym baniastym brzuścem i niską szyjką wyodrębnioną uskokiem. Powierzchnie wygładzone, zewn. staranniebarwy ciemnoszaro-brunatnej, wewn. ciemnoszaro-czarna. Wys. 28,5 cm; średn.: wylewu 25,5 cm, brzuśca 33,5 cm, dna 13 cm. 2) Przykrywka – duża misa półkulista, z trzema (zachowane dwa) symetrycznie rozmieszczonymi uszkami przykrawędnymi. Powierzchnie wygładzone, zewn. szaro-brunatna, wewn. brunatno-ciemnoszara. Wys. 11 cm; średn.: wylewu 31 cm, dna 11 cm. 3) Zniekształcona trapezowata zawieszka o zaokrąglonych narożnikach, z łańcuszkiem złożonym z trzech ogniw wykonanych z drutu. Wym. zawieszki 1,8×2,4 cm; średn.: ogniw łańcuszka 1,3 cm, 1,2 cm i 0,9 cm, drutu 0,2 cm. 4) Przepalone kości mężczyzny (?) w wieku *adultus* (ok. 25 lat).

Uwagi: Jamę uznano za związaną z pochówkiem na podstawie rysunku profilu obiektu, na którym popielnica nakryta misą znajduje się w ciemnej war-

stwie, mogącej stanowić wypełnisko zagłębienia. Połowy żarna kamiennego w materiale z badań nie odnaleziono.

Obiekt 44 (Tabl. XIX/44)

Rodzaj: Jama.

Opis: Odsłonięte na głęb. 30 cm zaciemnienie składało się z dwóch połączonych ze sobą części. Część północna była w planie zbliżona do owalnej, o wym. 120×70 cm, a południowa w przybliżeniu trójkątna i mierzyła 150×100 cm. Obie miały brunatno-szare obrzeże, a ich partie środkowe wypełniał ciemnoszary piasek, silnie nasycony węglem drzewnym.

Uwagi: Profilu jamy nie zadokumentowano. Z obiektu nie pozyskano materiału zabytkowego.

Obiekt 45 (Tabl. XIX/45)

Rodzaj: Jama.

Opis: Zarejestrowany na głęb. 30 cm nieregularny w planie zarys o wym. 130×70 cm był w części centralnej czarny, a na obrzeżu ciemnoszary.

Uwagi: Profilu jamy nie zadokumentowano. Z obiektu nie pozyskano materiału zabytkowego.

Obiekt 46

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 47

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 48

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 49

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 50

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 51

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 52 (Tabl. XIX/52)

Rodzaj obiektu: Grób jamowy.

Opis: Owalną w planie jamę o wym. 50×40 cm odślonięto na głęb. 30 cm. Od strony południowo-zachodniej była ona uszkodzona przez norę. Wypełnisko tworzył silnie nasycony węglem drzewnym szary piasek, ciemniejszy w części środkowej obiektu. Poza przepalonymi szczątkami kostnymi wyeksplorowano ułamki naczyń.

Inwentarz: 1) Pięć fragmentów górnej partii garnka z wydzieloną szyjką i rozchylonym wylewem. Obie powierzchnie brunatne, wygładzone. 2) Fragment taśmowatego ucha dzbanka, ciemno-beżowy, szorstki. 3) Fragment wylewu dzbanka/kubka z górnym przyczepem taśmowatego ucha, wygładzony, szary. 4) Fragment wyodrębnionego dna garnka o powierzchniach szorstkich, zewn. ciemno-beżowej, ze śladami pionowego przecierania, wewn. szarej. 5) 11 silnie wtórnie przepalonych fragmentów naczyń barwy ceglastej i szarej. 6) 14 niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń o powierzchniach szorstkich i gładzonych, barwy brunatnej, ciemnoszarej i beżowej. 7) Fragment pogrubionego wylewu naczynia kultury trzcinieckiej. 8) Przepalone kości zwierzęce.

Uwagi: Profilu obiektu nie zadokumentowano. W materiale z badań kości ludzkich z tego grobu nie odnaleziono.

Obiekt 53

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 54

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 55

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 56

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 57 (Tabl. XX/57)

Rodzaj: Skupisko ceramiki.

Opis: Ułamki naczyń były rozrzucone na głęb. 30 cm w brązowym, miejscami brunatnym piasku, na obszarze o wym. ok. 200×70 cm.

Inwentarz: 1) Dolna część dwustożkowatego dzbanka o nisko osadzonym brzuścu. U nasady szyjki dwa poziome pasma nakłuć, niżej ukośnie zwieszające się „jodełki”. Obie powierzchnie ceglasto-szare, wygładzone. Średn.: brzuśca 16 cm, dna 4 cm. 2) Część szyjki dużego garnka o rozchylonej krawędzi wylewu, obustronnie wygładzonej, ceglasto-brunatnej. 3) Fragmenty górnej partii stożkowatej misy z poziomym guzkiem na lekko wyodrębnionej krawędzi wylewu. Obie powierzchnie ceglasto-szare, wygładzone. Średn. wylewu 23 cm. 4) Część szyjki dużego garnka o lekko rozchylonej krawędzi wylewu i obu powierzchniach szarych, wygładzonych. 5) Fragment wylewu naczynia sitowatego. Obie powierzchnie ceglasto-szare, wygładzone. 6) Fragment głębokiej misy z płasko ściętą krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. lekko chropowata ze śladami obmazywania, ceglasto-szara, wewn. wygładzona, ceglasto-beżowa. 7) Wtórnie przepalony fragment wylewu garnka baniastego lub beczułkowatego o powierzchniach ceglasto-szarych, szorstkich. 8) Wtórnie przepalony fragment wylewu dużego garnka. Obie powierzchnie ceglaste, szorstkie. 9) Fragment wylewu naczynia beczułkowatego z nieprzekłutą na wylot dziurką przykrawędnią. Powierzchnia zewn. beżowa, szorstka, wewn. brunatno-szara, wygładzona. 10) Wtórnie przepalony fragment taśmowatego ucha. Powierzchnie ceglaste, spękane, wygładzone. Szer. ucha 2 cm. 11) Kilkadziesiąt wtórnie przepalonych, częściowo spumeksowanych, niecharakterystycznych fragmentów naczyń barwy szaro-ceglastej. 12) Kilkadziesiąt niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń o powierzchniach wygładzonych i szorstkich, brunatnych, szarych i ceglastych.

Obiekt 58 (Tabl. XXI/58)

Rodzaj: Grób klozowy.

Opis: W czystym, żółtym piasku odślonięto kloz, obok którego leżały fragmenty ceramiki.

Inwentarz: 1) Klosz – jajowaty garnek z karbowaną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. chropowata, ze śladami pionowego i ukośnego obmazywania, jasnobrunatna, wewn. wygładzona, szaro-brunatna. Wys. 35 cm; średn.: wylewu 31 cm, brzuśca 35 cm, dna 17 cm. 2) Popielnica – baniasty garnek z wydzieloną, karbowaną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. chropowata, beżowa, wewn. wygładzona, szara. Wys. 25 cm; średn.: wylewu 21 cm, brzuśca 25 cm, dna 12 cm. 3) Przykrywka – stożkowata misa z delikatnie wyodrębnioną krawędzią wylewu. Powierzchnie wygładzone, zewn. jasnobrunatno-beżowa, wewn. jasnobrunatna. Wys. 9,5 cm; średn.: wylewu 23,5 cm, dna 7,5 cm. 4) Kilka fragmentów garnka z wygładzoną szyjką i baniastym, lekko chropowatym brzuścem. Powierzchnia zewn. beżowo-szara, wewn. beżowa, wygładzona. 5) Kilkadziesiąt fragmentów brzuśca silnie chropowatego naczynia. Powierzchnia zewn. szara, wewn. czarno-brunatna, wygładzona. 6) Przepalone szczątki osób w wieku *adultus* – mężczyzny (?) (30–35 lat) i kobiety (20–25 lat). 7) Grudki stopionego szkła.

Uwagi: Brak dokumentacji rysunkowej i fotograficznej. Naczynia z tego grobu, omyłkowo dołączone do obiektu 59c, zidentyfikowano na podstawie dokumentacji wystawy zorganizowanej w Nowym Dworze Mazowieckim.

Obiekty 59 i 59a–59c

(Tabl. XXII/59.59a.59b, XXIII/59b.59c)

Rodzaj: Skupisko ceramiki i kości oraz grupa trzech grobów.

Opis: Fragmenty ceramiki i kości odkryte na głęb. ok. 30 cm uznano początkowo za grób jamowy, któremu nadano numer 59. Głębiej natrafiono na groby – popielnicowy, kloszowy i jamowy (?), oznaczone odpowiednio 59a, 59b i 59c (Ryc. 21, 22).

Inwentarz opisany jako grób 59: 1) Kilka fragmentów półkulistej misy. Powierzchnie wygładzone, zewn. jasnobrunatna, wewn. brunatna. 2) Fragmenty górnej części misy z lekko wyodrębnioną krawędzią wylewu. Powierzchnie ciemnoszare, wygładzone. 3) Kilka fragmentów górnej partii garnka z wygładzoną szyjką, oddzielną od baniastego, chropowatego brzuśca karbowaną listwą plastyczną. Powierzchnia zewn. jasnobrunatno-szara, wewn. wygładzona, brunatna. Średn.: wylewu ok. 20 cm, brzuśca ok. 28 cm.

Inwentarz opisany jako grób 59a: 1) Popielnica – „mała urna” (brak). 2) Przykrywka – misa (brak).

Ryc. 21. Janówek, stan. XI. Odczyszczony strop obiektów 59a–59c. Archiwum PMA

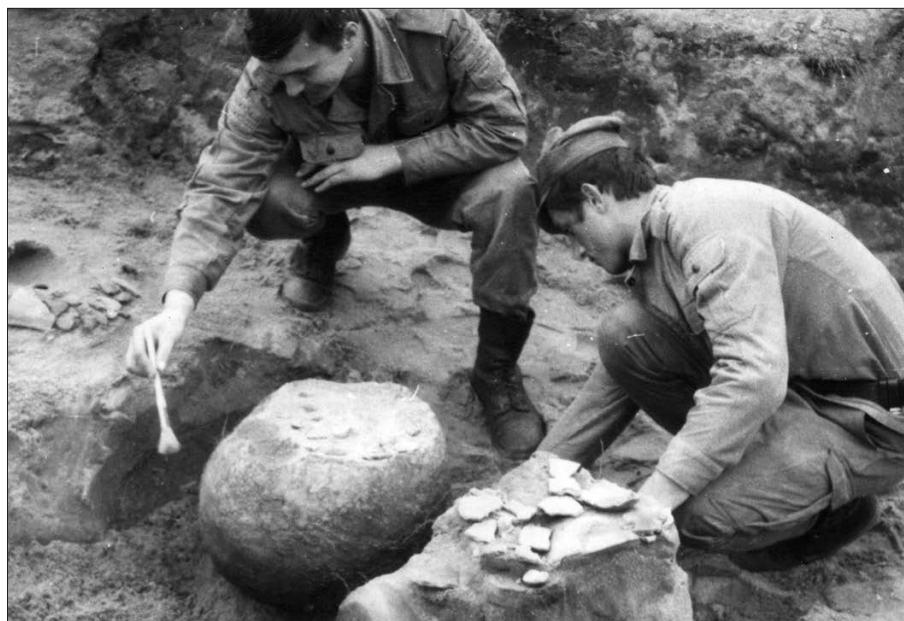
Fig. 21. Janówek, site XI. Cleaned top level of features 59a–59c. State Archaeological Museum Archive

3) Fragment głębokiej misy z lekko wyodrębnioną krawędzią wylewu, zdobionej w górnej części brzuśca pasmem płytkich dołków paznokciowych. Powierzchnie wygładzone, zewn. beżowo-ceglasta, wewn. szara. Wys. 14 cm; średn.: wylewu 24,5 cm, dna 8 cm. 4) Fragment górnej partii półkulistej misy z wyodrębnionym wylewem. Powierzchnie wygładzone, zewn. szaro-brunatna, wewn. brunatna. Średn. wylewu 19 cm. 5) Fragment wylewu naczynia beczułkowatego z przykrawędnymi dziurkami, zdobiony dołkami paznokciowymi. Powierzchnia zewn. beżowa, szorstka, wewn. jasnobrunatna, wygładzona. 6) Kilkadziesiąt niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń o powierzchniach chropowatych i gładzonych, barwy ceglastej, brunatnej i szarej.

Inwentarz opisany jako grób 59b: 1) Klosz – częściowo zachowany garnek z gładzoną szyjką, oddzielną od jajowatego, chropowatego brzuśca

Ryc. 22. Janówek, stan. XI.
Obiekty 59a–59c odsłaniane
przez żołnierzy z jednostki
wojskowej. Archiwum PMA

Fig. 22. Janówek, site XI.
Uncovering of features 59a–59c
by soldiers from a military unit.
State Archaeological Museum
Archive

pasmem dołków palcowych. Powierzchnia zewn. brunatna w szare plamy, wewn. wygładzona, brunatno-szara. Wys. ok. 48 cm; średn.: wylewu 32 cm, brzuśca 45 cm, dna 15 cm. 2) Popielnica – garnek z jajowatym brzuścem i szczątkowo zachowaną szyjką, u podstawy której uformowano listwę plastyczną. Powierzchnia zewn. szaro-ceglasta, obmazywana i szorstka, wewn. ciemnoszara, wygładzona. Wys. ok. 35 cm; średn.: wylewu ok. 23 cm, brzuśca 31,5 cm, dna 14,5 cm. 3) Przykrywka – fragmenty górnej partii misy półkulistej z wyodrębnionym wylewem. Obie powierzchnie wygładzone, ciemnobrunatno-czarne. Średn. wylewu 19 cm. 4) Fragment brzuśca dużego naczynia o powierzchni zewn. lekko chropowatej, ciemnobrunatnej, wewn. wygładzonej, ciemnoszarej. 5) Fragment chropowatej, dolnej partii baniastego brzuśca garnka. Powierzchnia zewn. szaro-brunatna, wewn. wygładzona, jasnobrunatna, spękana. 6) Kilka małych nieforemnych bryłek brązu. 7) Przepalone szczątki kobiety w wieku *adultus* (25–35 lat).

Inwentarz opisany jako grób 59c: 1) Misa stożkowata z wydzieloną krawędzią wylewu. Powierzchnie wygładzone, zewn. jasnobrunatna, wewn. brunatno-szara. Wys. 8 cm; średn.: wylewu 21 cm, dna 7 cm. 2) Fragment zwężającej się ku górze, wydzielonej szyjki dużego garnka o obu powierzchniach brunatnych, wygładzonych, lekko spękanych. Średn. wylewu ok. 21 cm. 3) Przepalone szczątki mężczyzny (?) w wieku *adultus* (25–35 lat).

Uwagi: Brak dokumentacji polowej. Kości z obiektów 59 i 59a w materiale z badań nie odnaleziono. Popielnica i nakrywająca ją misa z obiektu 59a zostały skradzione podczas prac wykopaliskowych w 1977 roku.

Obiekt 60 (Tabl. XXIII/60)

Rodzaj: Grób popielnicowy.

Opis: Popielnica nakryta misą stała w czystym, żółtym piasku.

Inwentarz: 1) Popielnica – mocno chropowate, smukły garnek jajowaty z lekko karbowaną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. brunatna, wewn. wygładzona, brunatno-szara. Wys. 33 cm; średn.: wylewu 22 cm, brzuśca 27 cm, dna 12 cm. 2) Przykrywka – misa półkulista z lekko rozchyloną krawędzią wylewu. Powierzchnie wygładzone, zewn. szaro-ceglasta, wewn. szara. Wys. 8,5 cm; średn.: wylewu 21,5 cm, dna 7,5 cm. 3) Przepalone szczątki kobiety w wieku *adultus* (25–30 lat) i dziecka w wieku wczesny *infans I*.

Obiekt 61

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 62

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 63 (Tabl. XXIV/63)

Rodzaj: Grób jamowy.

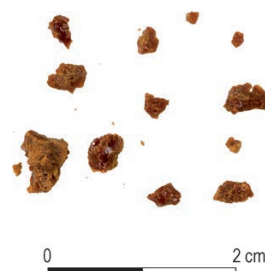
Opis: Odślonięte na głęb. ok. 30 cm zaciemnienie, w planie zbliżone do owalnego, o wym. 75×50 cm i ciemnoszarym wypełnisku, intensywnie nasyconym węglem drzewnym w partii środkowej, wyraźnie odznaczało się na tle żółtego piasku. W profilu było nieckowate, o miąższości 35 cm. Zawierało przepalone kości zwierzęce, fragmenty bursztynu (Ryc. 23) i ułamki ceramiki.

Inwentarz: 1) Fragmenty górnej partii misy z wydzieloną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. przy wylewie gładzona, na brzuścu lekko chropowata, brunatna w szare plamy, wewn. szorstka, ciemnoszara. Średn. wylewu 25 cm. 2) Przepalone fragmenty górnej partii misy stożkowej z wyodrębnioną krawędzią wylewu. Obie powierzchnie wygładzone, jasnobrunatne. Średn. wylewu ok. 17 cm. 3) Fragment górnej partii głębokiej misy z lekko wyodrębnioną krawędzią wylewu. Powierzchnie wygładzone, zewn. ceglasta w szare plamy, wewn. jasnobrunatna, spękana. Średn. wylewu ok. 19 cm. 4) Fragmenty jajowatego, lekko chropowatego garnka ze słabo wyodrębnionym wylewem. Powierzchnia zewn. delikatnie chropowata, ceglasto-szara, wewn. wygładzona, ciemnoszara. Średn.: wylewu 18 cm, dna 10 cm. 5) Przepalony fragment stożkowej misy. Powierzchnia zewn. wygładzona, szaro-ceglasta, wewn. porowata, brunatno-szara. 6) Fragment szyjki naczynia z lekko rozchylonym wylewem. Obie powierzchnie wygładzone, brunatne. 7) Fragment górnej partii misy o powierzchniach wygładzonych, barwy brunatnej. 8) Fragment brzuśca garnka pokrytego szerokimi pasmami żłobków wykonanych narzędziem grzebieniowym. Powierzchnia zewn. brunatna, wewn. szorstka, ciemnoszara. 9) Kilkadziesiąt niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń gładzonych i chropowatych, w odcieniach brunatnych i szarych. 10) Kilka małych grudek bursztynu barwy rdzawo-brunatno-żółtej. 11) Bardzo liczne przepalone kości zwierzęce.

Obiekt 64 (Tabl. XXIV/64, XXV/64)

Rodzaj obiektu: Grób jamowy.

Opis: Uchwycona na głęb. ok. 25 cm jama, w rzucie poziomym zbliżona do owalnej, mierzyła 110×70 cm. Wypełnisko barwy ciemnoszarej było silnie nasycone węglem drzewnym w stropie oraz w partiach północnej i środkowej, gdzie leżały po-

Ryc. 23. Janówek, stan. XI. Grudki bursztynu z obiektu 63. Fot. R. Sofuß

Fig. 23. Janówek, site XI. Lumps of amber from feature 63. Photo by R. Sofuß

zostałości zwęglonej kłody drewnianej. Na dnie nieckowatego zagłębienia o miąższości 65 cm znajdowały się przepalone kości ludzkie, miniaturowy dzbanek oraz liczne fragmenty ceramiki. Z obiektu pozyskano także wyroby krzemienne.

Inwentarz: 1) Miniaturowy, smukły dzbanek o cylindrycznej szyjce i baniastym brzuścu. Na górnej części brzuśca dwie dookolne, głębokie i szerokie bruzdy. Ucho taśmowate. Obie powierzchnie beżowo-brunatne, wygładzone. Wys. 5 cm; średn.: wylewu 4,7 cm, brzuśca 5,8 cm, dna 2,8 cm. 2) Fragmenty misy półkulistej z lekko wyodrębnioną krawędzią wylewu. Powierzchnie wygładzone, zewn. brunatno-ceglasta, wewn. ciemnobrunatna. Wys. 9,5 cm; średn.: wylewu 24 cm, dna 9 cm. 3) Dolna partia małego, baniastego (?) garnka o silnie chropowatej powierzchni i wyodrębnionym dnie. Powierzchnia zewn. ciemnoszara, wewn. szorstka, ceglasta. Średn. dna 6 cm. 4) Fragmenty dzbanka o nisko osadzonym brzuścu i wyodrębnionej, wysokiej szyjce (krawędź wylewu niezachowana). Na górnej partii brzuśca potrójne „wąsy” z dwóch pasm nakłuc i dolny przyczep ucha taśmowatego. Obie powierzchnie starannie wygładzone, czarne. Średn.: brzuśca 18 cm, dna ok. 4 cm. 5) Kilkanaście fragmentów garnka o gładzonej szyjce, oddzielonej od chropowatego brzuśca wygniataną listwą plastyczną. Powierzchnia zewn. brunatno-szara, wewn. wygładzona, szara i jasnobrunatna. 6) Dziewięć zabytków krzemianych (łuszczenie, łuszczyki, wiór). 7) Przepalone kości dziecka w wieku *infans I* (ok. 3 lat).

Obiekt 65 (Tabl. XXV/65)

Rodzaj obiektu: Grób kłoszowy.

Opis: Pod odwróconym dnem do góry kłozem (Ryc. 24) stała niewielka popielnica nakryta dużą misą.

Ryc. 24, Janówek, stan. XI.
Zabezpieczanie bandażem klosza
z obiektu 65 przed transportem
ze stanowiska. Archiwum PMA
Fig. 24, Janówek, site XI. Securing
a cloche from feature 65 with
a bandage before transporting it
from the site. State Archaeological
Museum Archive

Inwentarz: 1) Klosz – smukły garnek jajowaty z karbowaną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. chropowata, szaro-brunatna, spękana, wewn. wygładzona, brunatna. Wys. 32 cm; średn.: wylewu 23 cm, brzuśca 25 cm, dna 11 cm. 2) Popielnica – nieduży garnek z gładzoną szyjką, oddzieloną od baniastego, lekko chropowatego brzuśca rzędem dołków paznokciowych oraz symetrycznie rozmieszczonymi trzema parami płaskich guzków. Powierzchnia zewn. ceglasto-ciemnoszara, wewn. wygładzona, ciemnoszara. Wys. 14 cm; średn.: wylewu 15 cm, brzuśca 17 cm, dna 8,5 cm. 3) Przykrywka – dolna partia misy półkulistej. Powierzchnie wygładzone, zewn. szara w ciemnoszare plamy, wewn. brunatna. Średn. dna 6 cm. 4) Kilka fragmentów garnka z gładzoną szyjką, oddzieloną od chropowatego brzuśca listwą plastyczną. Powierzchnia zewn. ceglata, wewn. szaro-ceglata, szorstka. 5) Fragment wylewu niewielkiego garnka, obustronnie wygładzony, ceglato-szary. 6) Fragment wylewu niewielkiego garnka o starannie gładzonych, czarnych powierzchniach. 7) Fragment wylewu niewielkiego garnka. Obie powierzchnie wygładzone, ceglato-szare. 8) Fragment niedużego, baniastego garnka z wyodrębnioną krawędzią wylewu, o szorstkich, szarych powierzchniach. 9) Fragment wylewu jajowatego garnka o płasko ściętej krawędzi i obu powierzchniach szorstkich, szarych. 10) Kilkanaście niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń o szorstkich powierzchniach, barwy ceglato-szarej. 11) Przepalone kości dziecka w wieku *infans I* (ok. 2–3 lata).

Materiały luźne z wykopów (Tabl. XXVI)

1) Fragment misy z rozchyloną krawędzią wylewu, zdobionej dookólnym pasmem kolistych dołków. Powierzchnie wygładzone, zewn. beżowo-szara, wewn. szara. Wys. zachowana 8 cm, średn. wylewu 24 cm. 2) Fragment górnej części garnka z wygniataną listwą plastyczną, zwieszającą się od guzka z wgłębieniem. Powierzchnia zewn. szaro-ceglata, szorstka, wewn. szara, wygładzona. 3) Fragment dzbanka/kubka ze śladem przyczepu ucha. Obie powierzchnie beżowe, wygładzone. 4) Fragment wylewu niedużego garnka o obu powierzchniach gładzonych, szaro-pomarańczowych. 5) Fragment wylewu kubka z przyczepem ucha. Obie powierzchnie beżowe, wygładzone. 6) Fragment naczynia sitowatego, obustronnie wygładzony, barwy beżowej. 7) Fragment taśmowatego ucha dzbanka/kubka o obu powierzchniach szaro-ceglastych, wygładzonych. 8) Fragment taśmowatego ucha dzbanka/kubka. Obie powierzchnie ceglaste, wygładzone. 9) Fragment górnej części brzuśca garnka z szyjką oddzieloną od brzuśca listwą plastyczną i umieszczonym przy niej uchem z poziomym plastycznym „wąsem”. Powierzchnia zewn. szorstka, brunatna, wewn. ciemnobrunatna, wygładzona. 10) Fragment wylewu głębokiej misy z przykrawędnymi, nieprzekłutymi na wylot dziurkami. Powierzchnia zewn. szorstka, beżowa, wewn. ciemnobieżowa, wygładzona. 11) Fragment misy z przykrawędnymi otworkami. Obie powierzchnie beżowe, wygładzone. 12) Fragment naczynia z przykrawędnymi otworkami, o obu powierzchniach beżowych, wygładzonych. 13) Fragment

obustronnie wygładzonego taśmowatego ucha dzbanka/kubka, barwy szaro-ceglastej. 14) Fragment wylewu misy. Obie powierzchnie gładzone, szaro-ceglaste. 15) Fragment cylindrycznej szyjki garnka o obu powierzchniach porowatych, szarych. 16) Fragment cylindrycznej szyjki garnka z rozchyloną krawędzią wylewu. Obie powierzchnie beżowe, wygładzone. 17) Fragment przykrawędny niedużego garnka z lekko wyodrębnioną, niską szyjką. Obie powierzchnie szaro-beżowe, wygładzone. 18) Fragment górnej partii garnka z rozchylonym wylewem. Obie powierzchnie beżowe, wygładzone. 19) Fragment misy półkuliściej o obu powierzchniach beżowych, wygładzonych. 20) Fragment wylewu misy z uszkiem przy krawędzi. Obie powierzchnie beżowo-szare, wygładzone. 21) Fragment wylewu naczynia z przykrawędnymi dziurkami, o obu powierzchniach szaro-brunatnych, wygładzonych. 22) Fragment górnej partii naczynia z uchem. Obie powierzchnie szare, wygładzone. 23) Fragment wylewu naczynia z przykrawędnymi dziurkami. Obie powierzchnie szaro-brunatne, wygładzone. 24) Fragment wylewu naczynia z otworkami przykrawędnymi i guzem. Powierzchnia zewn. szorstka, beżowa, wewn. ciemnoszara, wygładzona. 25) Fragment górnej części głębokiej misy z pogrubionym wylewem, wtórnie przepalony, o szorstkich obu powierzchniach, barwy szaro-pomarańczowej. 26) Fragment naczynia z otworkami przykrawędnymi. Powierzchnia zewn. beżowa, szorstka, wewn. szara, wygładzona. 27) Fragment misy o wygładzonych, beżowych obu powierzchniach. 28) Fragment górnej partii miniaturowego baniastego garnka. Obie powierzchnie beżowe, wygładzone. 29) Wtórnie przepalony fragment górnej partii głębokiej misy o obu powierzchniach szaro-pomarańczowych, porowatych. 30) Fragment górnej partii garnka. Powierzchnia zewn. beżowo-szara, szorstka, wewn. szara, wygładzona. 31) Fragment naczynia z otworkami przykrawędnymi. Powierzchnia zewn. beżowo-szara, szorstka, wewn. szara, wygładzona. 32) Fragment zachylonej szyjki dużego garnka o obu powierzchniach beżowo-szarych, wygładzonych. 33) Fragment górnej partii garnka z uszkiem i zwisającymi listwami plastycznymi. Powierzchnia zewn. ciemno-beżowa, szorstka, wewn. ciemnoszara, wygładzona. 34) Fragment wylewu naczynia z przykrawędnymi otworkami. Powierzchnia zewn. chropawacona, beżowa, wewn. szara, wygładzona. 35) Fragment dzbanka/kubka z zachowaną dolną częścią

ucha. Obie powierzchnie beżowo-szare, wygładzone. 36) Ucho taśmowate dzbanka/kubka, beżowo-szare, obustronnie wygładzone. 37) Fragment wylewu misy o obu powierzchniach beżowo-szarych, wygładzonych. 38) Fragment górnej partii garnka o lekko rozchylonym wylewie. Obie powierzchnie beżowo-szare, wygładzone. 39) Kółko z końcami zachodzącymi na siebie (oba odłamane), wykonane z drutu mosiężnego o przekroju kolistym. Średn.: 0,7 cm, drutu 0,2 cm. 40) Przęślik gliniany, dwustożkowaty, o obu biegunach lekko wklęsłych. Zdobiony ukośnymi, pojedynczymi i podwójnymi pasmami nakłuć. Powierzchnia starannie wygładzona, brązowa. Wys. 1,8 cm; średn.: 2,5 cm, otworu 0,6 cm. 41) Przęślik gliniany w kształcie spłaszczonej kuli, wygładzony, spękany, ceglasto-brązowy. Wys. 1,2 cm; średn.: 3,3 cm, otworu 0,7 cm. 42) Połowa przęślika w kształcie spłaszczonej kuli o powierzchni wygładzonej, brunatnej. Wys. 2,1 cm; średn.: ok. 5 cm, otworu ok. 0,5 cm. 43) Fragment naczynia typu *Sokolówek*. 44) Kilka ułamków ceramiki kultury trzcinieckiej. 45) Pięć fragmentów toczonej na kole ceramiki późnośredniowiecznej o powierzchniach ciemnoszarych, porowatych.

Materiały o nieznannej lokalizacji

1) 13 zabytków krzemienych (drapacz, skrobacz, łuszczeń, łuszczki, wiór, odłupki).

II.B. Część północna stanowiska XI

Obiekt 66

Rodzaj: Grób z młodszego okresu przedrzymskiego²⁵.

Uwagi: W trakcie porządkowania materiałów z badań znaleziono pochodzące z tego zespołu przepalone kości mężczyzny (?) w wieku *adultus* (25–35 lat), pomiędzy których wysegregowano szczątki zwierzęce i grudkę stopionego szkła.

Obiekt 67 (Tabl. XXVII/67)

Rodzaj obiektu: Jama.

Opis: Rozległe, owalne zaciemnienie odsłonięte na głęb. 20 cm miało jednolite, szare wypełnisko (Ryc. 25). Niżej, na głęb. 35 cm, zarys był wyraźniejszy, o wym. 180×160 cm, a w jego częściach północno-wschodniej i południowej pojawiły się pomarańczowy, przepalony

²⁵ K. CZARNECKA, R.J. PROCHOWICZ 2002.

Ryc. 25. Janówek, stan. XI. Obiekty 67 (na pierwszym planie) i 68 odsłonięte na głębokości 20 cm. Archiwum PMA

Fig. 25. Janówek, site XI. Features 67 (foreground) and 68 uncovered at a depth of 20 cm. State Archaeological Museum Archive

piasek oraz wtręty piasku ciemnoszarego, silnie nasyczonego węglem drzewnym (Ryc. 26). Nieckowate w profilu zagłębienie o miąższości 85 cm wypełniał ciemnoszary piasek, zawierający węgle drzewne, jaśniejszy tylko na obrzeżu. Na dnie obiektu zalegała warstwa spalenizny z wieloma ułamkami ceramiki. Z obiektu zebrano też nieliczne przepalone kości ludzkie.

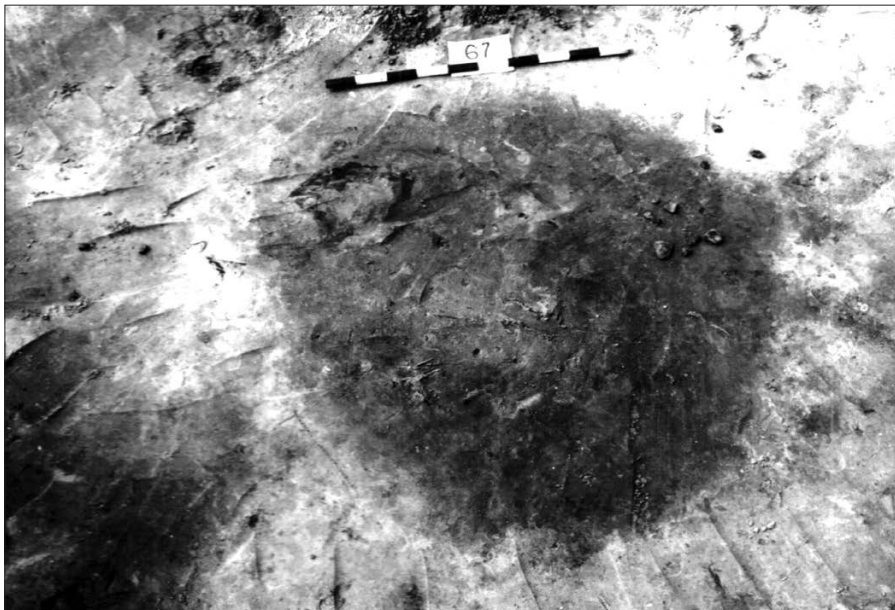
Inwentarz: 1) Fragmenty górnej i dolnej części niedużego garnka o jajowatym brzuścu i niskiej, delikatnie wyodrębnionej, rozchylonej szyjce oraz karbowanej krawędzi wylewu. Powierzchnia zewn. lekko chropowata, szaro-ceglasta, wewn. wygładzona, brunatna. Wys. ok. 20 cm; średn.: wylewu 17,5 cm, brzuśca 18,5 cm, dna 9,5 cm. 2) Fragmenty górnej partii silnie chropowatego dużego, baniastego garnka. Powierzchnia zewn. brunatna, wewn. wygładzona, ciemnoszara. 3) Fragmenty dolnej partii dużego garnka o powierzchni zewn. lekko chropowatej, ciemnobrunatnej, wewn. wygładzonej, czarnej. Średn. dna 10,5 cm. 4) Kilka wtórnie przepalonych fragmentów górnej części półkulistej miski. Obie powierzchnie wygładzone, szaro-ceglaste. 5) Niewielki fragment wylewu dużego garnka o karbowanej krawędzi i gładzonych, brunatnych powierzchniach. 6) Fragment miski z wyodrębnionym wylewem, o obu powierzchniach wygładzonych, zewn. brunatnej, wewn. ciemnoszarej.

7) Fragmenty dolnej części naczynia chropowatego o powierzchni zewn. beżowej, wewn. ciemnoszarej, wygładzonej. 8) Ok. 80 fragmentów ceramiki z kilkunastu naczyń, w większości cienkościennych, o powierzchniach gładzonych i chropowatych, w tym trzy ułamki wyodrębnionych den i kilka wtórnie przepalonych, zniekształconych skorup o powierzchniach spumeksowanych, szaro-ceglastych. 9) Trzy fragmenty ceramiki kultury trzcinieckiej, w tym ułamek pogrubionego wylewu. 10) Nieliczne przepalone kości osoby dorosłej.

Obiekt 68 (Tabl. XXVIII/68)

Rodzaj: Półziemianka.

Opis: Strop obiektu zaznaczył się na głęb. 20 cm, w pobliżu jamy 67 (Ryc. 25). Owalne w planie zaciemnienie o wym. 280×160 cm wypełniał przemieszany szary i ciemnoszary piasek. Na obrzeżu, od stron wschodniej i zachodniej, zadokumentowano po dwa koliste dołki posłupowe o czarnym zabarwieniu i średn. ok. 30 cm, ostro zakończone i zagłębione na ok. 40 cm od powierzchni planu. Trapezowata w profilu jama o miąższości 70 cm wypłycała się w części wschodniej do maksymalnej głęb. 20 cm. W wypełniku znajdowały się fragmenty ceramiki, a w partii spągowej uszkodzony przęślik.

Ryc. 26. Janówek, stan. XI. Obiekt 67 odsłonięty na głębokości 35 cm. Archiwum PMA

Fig. 26. Janówek, site XI. Feature 67 uncovered at a depth of 35 cm. State Archaeological Museum Archive

Inwentarz: 1) Połowa przeszlika stożkowego o zaokrąglonej podstawie i powierzchni starannie wygładzonej, jasnobrunatno-ciemnoszarej. Wys. 2,5 cm, średn. 3,8 cm. 2) Kilka fragmentów górnej partii garnka o gładzonej szyjce, oddzielonej od chropowatego brzuśca karbowaną listwą plastyczną. Powierzchnia zewn. ciemnoszaro-beżowa, wewn. wygładzona, ciemnoszara. 3) Kilkaset niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń o powierzchniach wygładzonych, przecieranych i chropowatych, barwy brunatno-szarej i beżowej. 4) Fragmenty ceramiki kultury niemieńskiej. 5) Ułamek naczynia kultury pucharów lejkowatych.

Obiekt 69

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań, dokumentacji rysunkowej i fotograficznej oraz materiału zabytkowego.

Obiekt 70

Inwentarz: Kilka niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń o powierzchniach chropowatych, barwy ceglastej i jasnobrunatno-szarej.

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań oraz dokumentacji rysunkowej i fotograficznej.

Obiekt 71 (Tabl. XXIX/71, XXX/71, XXXI/71)

Rodzaj: Piec.

Opis: Na głęb. 30 cm ukazał się intensywnie czarny, kolisty zarzys o średn. 150 cm, wyraźnie odznaczają-

cy się na tle żółtego piasku. Po zdjęciu dziesięciocentymetrowej warstwy ziemi na obrzeżu zaciemnienia pojawił się otok złożony z ceglastej polepy, wśród której znajdowały się fragmenty konstrukcyjne. W profilu piec miał kształt klepsydrowaty i miąższość 110 cm (Ryc. 27). Wypełniona warstwą spalenizny i ciemnoszarym piaskiem górna część obiektu zawierała polepę oraz znaczną ilość ceramiki, częściowo wtórnie przepalanej. Od partii dolnej dzielił ją poziom mocno wypalanej masy glinianej. W spągu pieca, szczególnie w części centralnej, zalegała spalenizna, nasyciona węglami drzewnymi. Poza fragmentami ceramiki i polepą (Ryc. 28) z wypełniska pieca wydobyto wyroby krzemienne i kości zwierzęce.

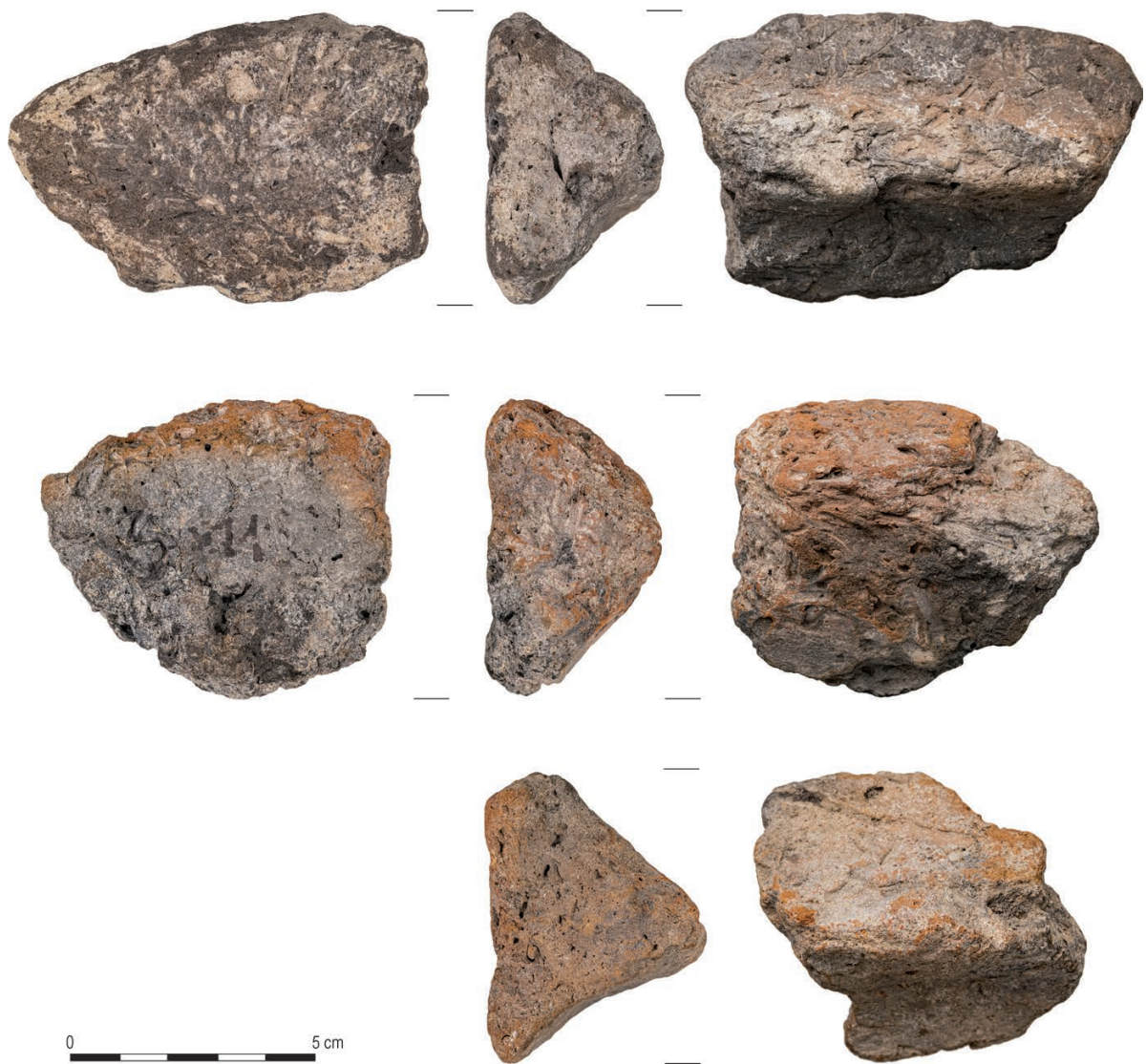
Inwentarz: 1) Kilkanaście fragmentów górnej partii dużego garnka z baniastym brzuścem, lekko wydzieloną, niską, rozchyloną szyjką i karbowaną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. chropowata, ciemnoszaro-brunatna, wewn. wygładzona, ciemnoszara. Średn.: wylewu 33,5 cm, brzuśca 37 cm. 2) Fragmenty górnej i środkowej partii jajowatego garnka z karbowaną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. chropowata, ciemnoszaro-brunatna, wewn. wygładzona, ciemnoszara. Średn.: wylewu 21 cm, brzuśca 22 cm. 3) Fragmenty górnej części dużego garnka baniastego o karbowanej krawędzi wylewu. Powierzchnia zewn. lekko chropowata, ceglasto-szara, wewn. wygładzona, ciemnoszara. Średn.: wylewu 22 cm, brzuśca 24,5 cm. 4) Połowa jajowatego garnka z delikatnie karbowaną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. lekko chropowata, brunatno-

Ryc. 27. Janówek, stan. XI.
 Profil obiektu 71. Archiwum PMA
 Fig. 27. Janówek, site XI.
 Profile of feature 71. State Archaeological Museum Archive

-ceglasta, wewn. ciemnobrunatna, wygładzona. Wys. 16,5 cm; średn.: wylewu 16,5 cm, brzuśca 17,5 cm, dna 8,5 cm. 5) Fragment dużego, baniastego garnka z karbowaną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. lekko chropowata, ciemnobrunatna, wewn. wygładzona, ciemnoszara. 6) Fragment dużego garnka z delikatnie karbowaną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. lekko chropowata, ciemnobrunatna, wewn. wygładzona, ciemnoszara. 7) Fragment dużego garnka z karbowaną, rozchylną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. chropowata, beżowo-szara, wewn. wygładzona, ciemnoszara. 8) Fragment garnka z delikatnie karbowaną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. szorstka, brunatno-beżowa, wewn. wygładzona, szara. 9) Fragment dużego garnka o lekko rozchylonej, karbowanej krawędzi wylewu. Powierzchnia zewn. chropowata, szaro-beżowa, wewn. wygładzona, szara. 10) Fragmenty zwężającej się ku górze szyjki garnka z rozchylonym wylewem. Powierzchnie wygładzone, zewn. brunatna, wewn. ciemnoszara. 11) Kubek z utraconym uchem. Powierzchnie wygładzone, zewn. brunatno-szara, wewn. szara. Wys. 6,5 cm; średn.: wylewu 12 cm, dna 5 cm. 12) Fragment górnej części garnka z niską, wygładzoną szyjką, słabo wyodrębnioną od jajowatego, szorstkiego brzuśca. Powierzchnia zewn. przy wylewie wygładzona, poniżej szorstka, brunatno-szara, wewn. wygładzona, ciemnoszara. Średn.: wylewu 18,5 cm, brzuśca 19 cm. 13) Fragment górnej partii miniaturowego kubka/dzbanka o baniastym brzuścu i wydzielonej, rozchylonej szyjce. Obie powierzchnie wygładzo-

ne, ciemnoszare. Średn.: wylewu 7 cm, brzuśca 10 cm. 14) Fragmenty zwężającej się ku górze szyjki garnka z rozchylonym wylewem. Powierzchnie wygładzone, zewn. brunatna, wewn. ciemnoszara. 15) Fragment górnej partii garnka z rozchylonym wylewem (krawędź niezachowana) i przewężonym w połowie wysokości uchem, umieszczonym nad zaokrąglonym załosem brzuśca. Powierzchnie wygładzone, zewn. brunatno-beżowa, wewn. ciemnoszara. 16) Fragment górnej partii garnka z karbowanym wylewem, zdobionego pasmem dołków paznokciowych. Powierzchnia zewn. szorstka, ciemnoszaro-ceglasta, wewn. wygładzona, ceglata. 17) Fragment dużego naczynia o karbowanej krawędzi wylewu. Powierzchnia zewn. chropowata, szaro-beżowa, wewn. wygładzona, szara. 18) Fragment górnej partii garnka z karbowaną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. gładzona, brunatno-ciemnoszara, wewn. wygładzona, ciemnoszara. 19) Fragment karbowanego wylewu dużego, chropowatego garnka. Powierzchnia zewn. szara, wewn. wygładzona, brunatno-szara. 20) Fragment wylewu półkulistej misy z lekko ściętą krawędzią wylewu, o obu powierzchniach wygładzonych, ciemnoszarych. 21) Fragment wylewu półkulistej misy. Obie powierzchnie wygładzone, ceglato-szare. 22) Fragment wysokiej szyjki garnka o rozchylonym wylewie. Obie powierzchnie wygładzone, ceglato-szare. 23) Fragment wylewu dzbanka z górną częścią taśmowatego ucha, o obu powierzchniach brunatnych, wygładzonych. 24) Fragment taśmowatego ucha z dolnym przyczepem, zdobionego rytym, zakreskowanym

Ryc. 28 Janówek, stan. XI. Konstrukcyjne bryłki polepy z obiektu 71. Fot.: B. Solarewicz
 Fig. 28 Janówek, site XI. Lumps of structural daub from feature 71. Photo by B. Solarewicz

trójkątem. Obie powierzchnie wygładzone, ceglaste. 25) Fragment wyodrębnionego dna chropowatego garnka. Powierzchnia zewn. ciemnoszara, wewn. wygładzona, ciemnoszaro-czarna. 26) Fragment lekko zachylonego wylewu półkulistej misy o obu powierzchniach wygładzonych, szaro-brunatnych. 27) Fragment misy z wyodrębnioną krawędzią wylewu. Powierzchnie wygładzone, zewn. ceglasto-szara, wewn. ciemnoszara. 28) Fragment wylewu misy z pseudouszkiem przy krawędzi. Obie powierzchnie ceglaste, wygładzone. 29) Fragment wylewu półkulistej misy o obu powierzchniach brunatnych, wygładzonych. 30) Fragment wylewu garnka o karbowanej krawędzi. Powierzchnie bru-

natno-ceglaste, zewn. lekko chropowata, wewn. wygładzona. 31) Fragment zwężającej się ku górze szyjki małego naczynia. Obie powierzchnie wygładzone, jasnoszare. 32) Fragment naczynia sitowatego o powierzchni zewn. chropowatej, jasnoszaro-brunatnej, wewn. szorstkiej, jasnoszarej. 33) Fragment wylewu garnka z karbowaną krawędzią. Powierzchnia zewn. szorstka, brunatno-ceglasta, wewn. wygładzona, brunatna. 34) Duży fragment talerza/placka o powierzchniach wygładzonych, barwy ceglasto-brunatnej. Grub. 1,2 cm, średn. ok. 20 cm. 35) Spękany fragment talerza/placka. Jedna strona wygładzona, ciemnoszara, na drugiej, ciemnoszaro-brunatnej, odcisnięta plecionka. 36) Fragment

talerza/placka o obu powierzchniach ciemnoszarych, wygładzonych. 37) Fragment garnka z pogrubioną, karbowaną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. szorstka, brunatna, wewn. wygładzona, jasnobrunatna. 38) Fragment garnka z lekko rozchyłoną krawędzią wylewu. Powierzchnia zewn. szorstka, brunatna, wewn. wygładzona, szaro-brunatna. 39) Fragment cylindrycznej szyjki niewielkiego garnka z lekko pogrubioną krawędzią wylewu. Powierzchnie wygładzone, ciemnobrunatne. 40) Fragment cylindrycznej szyjki garnka, obustronnie wygładzony, ciemnobrunatny. 41) Fragment wylewu garnka o lekko rozchylonej krawędzi. Powierzchnia zewn. szorstka, brunatna, wewn. wygładzona, szara. 42) Fragment wylewu garnka o lekko rozchylonej krawędzi, zdobionego dołkami palcowymi. Powierzchnia zewn. szorstka, brunatno-szara, wewn. wygładzona, ciemnoszara. 43) Fragment wylewu garnka z karbowaną krawędzią. Powierzchnie szorstkie, zewn. ciemnobrunatna, wewn. ceglasto-brunatna. 44) Fragment górnej partii misy z wyodrębnioną krawędzią wylewu. Obie powierzchnie ciemnoszare, wygładzone. 45) Fragment wylewu garnka z rozchyłoną, karbowaną krawędzią. Powierzchnie szorstkie, zewn. ceglata, wewn. ciemnoszaro-ceglata. 46) Fragment wylewu misy o powierzchniach jasnobrunatnych, zewn. szorstkiej, wewn. wygładzonej. 47) Fragment wylewu dużego garnka o karbowanej krawędzi. Powierzchnia zewn. lekko chropowata, jasnobrunatna, wewn. wygładzona, brunatna. 48) Fragment misy o obu powierzchniach wygładzonych, ceglasto-ciemnoszarych. 49) Fragment wylewu niedużego naczynia z otworkami przykrawędnymi. Powierzchnia zewn. szorstka, ceglasto-szara, wewn. wygładzona, mączysta, jasnobrunatna. 50) Fragment taśmowatego ucha dzbanka/kubka o powierzchniach wygładzonych, szaro-brunatnych. 51) Fragment dużego taśmowatego ucha dzbanka/kubka o powierzchniach wygładzonych, ceglastych. 52) Fragment obustronnie wygładzonego, taśmowatego ucha dzbanka/kubka barwy ciemnoszarej. 53) Fragment taśmowatego ucha dzbanka/kubka o obu powierzchniach szarych, wygładzonych. 54) Fragment brzuśca dzbanka/kubka z dolnym przyczepem taśmowatego ucha. Obie powierzchnie wygładzone, jasnobrunatne. 55) 10 niecharakterystycznych fragmentów garnka o powierzchni zewn. szorstkiej, jasnoszarej, wewn. wygładzonej, ciemnobrunatnej. 56) Kilkanaście niecharakterystycznych fragmentów brzuśca dużego garnka jajowatego. Powierzchnia zewn.

szorstka, przecierana, beżowo-ceglata, wewn. wygładzona, ciemnoszara. 57) Dziewięć fragmentów den dużych garnków. Powierzchnie zewn. szorstkie i chropowate, szare i brunatne, wewn. wygładzone, ciemnoszare i ciemnobrunatne. 58) Trzy fragmenty brzuśca niedużego garnka z wydzieloną szyjką. Obie powierzchnie ciemnobrunatne, wygładzone. 59) Pięć niewielkich fragmentów dzbanka z nisko osadzonym brzuścem, o obu powierzchniach wyświeconych, czarnych. 60) Kilkadziesiąt przepalonych, częściowo spumekso- wanych i zniekształconych fragmentów naczyń o powierzchniach silnie spękanych, pomarańczowo-szarych. 61) Kilkaset niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń o powierzchniach gładzonych, szorstkich i chropowatych, barwy szarej, brunatnej i ceglastej. 62) Kilkadziesiąt grudek polepy, w tym cztery fragmenty konstrukcyjne o przekroju daszkowatym, ciemno-pomarańczowo-szaro-brunatne, z licznymi odciskami traw. 63) 12 zabytków krzemienych (rdzeń, łuszczenie, łuszczeni, wióry). 64) Nieprzepalone kości zwierzęce.

Obiekt 72 (Tabl. XXXII/72)

Rodzaj: Dwie jamy, wkopane jedna w drugą.

Opis: Kolistą w planie jamą o średn. 140 cm zniszczyła większość czworokątnej w planie i nieckowatego w profilu obiektu o szarym wypełnisku, z którym są przypuszczalnie związane trzy małe, owalne zaciemnienia (dołki posłupowe?), zarejestrowane na północ i południe od niego. Kolistą jamą była w profilu prostokątna, o miąższości 55 cm, wypełniona ciemnoszarym piaskiem z warstwą spalenizny na dnie. W jej części centralnej znajdował się wkop dochodzący do spalenizny w spągu, kolisty w rzucie poziomym i prostokątny w profilu, z żółtym, piaszczystym wypełniskiem, poprzedzielanym warstewkami piasku szarego i pomarańczowego (przepalonego). Z obiektu pozyskano kilkadziesiąt fragmentów ceramiki.

Inwentarz: 1) Fragmenty górnej partii garnka z szyjką oddzieloną od baniastego brzuśca listwą plastyczną. Obie powierzchnie wygładzone, brunatno-beżowe. 2) Fragment górnej partii beczułkowatego garnka. Powierzchnia zewn. chropowata, beżowo-szara, wewn. wygładzona, szara. 3) Fragment wylewu garnka z karbowaną krawędzią. Powierzchnia zewn. szorstka, przecierana, beżowo-szara, wewn. wygładzona, szara. 4) Fragment wylewu garnka. Powierzchnie beżowo-szare, zewn. gładzona, wewn. wygładzona. 5) Fragment obustronnie wygładzonego taśmowatego ucha kubka/dzbanka, barwy

Ryc. 29. Janówek, stan. XI. Profil obiektów 74 i 75. Archiwum PMA
 Fig. 29. Janówek, site XI. Profiles of features 74 and 75. State Archaeological Museum Archive

brunatno-szarej. Szer. ucha 2,3 cm. 6) Fragment taśmowatego ucha kubka/dzbanka o powierzchniach wygładzonych, jasnobrunatno-ciemnoszarych. Szer. ucha 3,3 cm. 7) Kilkadziesiąt niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń o powierzchniach gładzonych i chropowaconych, barwy brunatnej i beżowo-brunatnej.

Obiekt 73

Inwentarz: 1) Trzy niecharakterystyczne fragmenty ceramiki o powierzchniach obmazywanych, barwy ceglasto-brunatnej.

Uwagi: Brak informacji o obiekcie w dzienniku badań oraz dokumentacji rysunkowej i fotograficznej.

Obiekt 74 (Tabl. XXXIII/74)

Rodzaj obiektu: Jama.

Opis: Trójkątne w profilu zagłębienie o miąższości 40 cm wypełniała spalenizna oraz na dnie i obrzeżu jasnobrunatny piasek (Ryc. 29). Z jamy pozyskano pojedyncze ułamki ceramiki.

Inwentarz: 1) Kilka niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczyń o powierzchniach wygładzonych, barwy brunatnej.

Uwagi: Brak opisu obiektu w dzienniku badań i rysunku planu.

Obiekt 75

Rodzaj obiektu: Jama subneolityczna (Ryc. 29)²⁶.

Inwentarz: Fragmenty naczynia kultury niemeńskiej.

Uwagi: Brak opisu obiektu w dzienniku badań i dokumentacji rysunkowej.

Materiały z wykopów sondażowych I i II

Obiekt I.1 (Tabl. XXXIII/I.1)

Rodzaj: Jama.

Opis: Na krawędzi osypującej się terasy nadzalewowej zachowała się półkolista w planie część obiektu o średn. 180 cm, wypełnionego ciemnoszarym piaskiem, nasycyonym węglem drzewnym. Z niekowatego w profilu zagłębienia o miąższości 70 cm wyeksplorowano ułamki ceramiki.

Inwentarz: 1) Fragmenty dna i dolnej partii garnka o powierzchni zewn. chropowaconej ze śladami obmazywania, brunatnej, wewn. gładzonej, brunatno-szarej. 2) Wtórnie przepalone fragmenty misy półkulistej z wydzieloną i lekko pogrubioną krawędzią wylewu. Powierzchnie wygładzone, zewn. szaro-ceglasta, wewn. brunatno-ceglasta. 3) Kilka niecharakterystycznych fragmentów brzuśców naczynia lub naczyń o powierzchni zewn. chropowaconej, brunatnej, wewn. wygładzonej, ciemnoszarej.

Uwagi: Profilu obiektu nie zadokumentowano.

Obiekt I.2 (Tabl. XXXIII/I.2)

Rodzaj: Jama (?).

Opis: Owalne w planie zaciemnienie o wym. ok. 60×50 cm i miąższości 30 cm wypełniał ciemnoszary

²⁶ A. WAWRUSIEWICZ, w tym tomie.

i szary piasek, nasycony węglem drzewnym. W profilu obiekt nie odróżniał się od warstwy szarego piasku o nierównym spagu.

Uwagi: Brak informacji o materiale zabytkowym.

Obiekt II.1 (Tabl. XXXIII/II.1)

Rodzaj: Jama.

Opis: Na krawędzi osypującej się terasy nadzalewowej, na głęb. 35 cm, odsłonięto półkolistą w planie część obiektu o średn. 130 cm, wypełnionego szarym, miejscami ciemniejszym piaskiem, zawierającym węgle drzewne.

Uwagi: Profilu obiektu nie zadokumentowano. Brak informacji o materiale zabytkowym.

Obiekt II.2 (Tabl. XXXIV/II.2)

Rodzaj: Jama.

Opis: Odkryte na głęb. 35 cm zaciemnienie było owalne, o wym. 110×90 cm. Niejednolite wypełnienie tworzyły szary piasek, w częściach środkowej i północnej przemieszany z piaskiem jasnobrunatnym, węglem drzewnym oraz kamieniem.

Uwagi: Profilu obiektu nie zadokumentowano. Brak informacji o materiale zabytkowym.

Obiekt II.3 (Tabl. XXXIV/II.3)

Rodzaj: Pozostałości warstwy użytkowej/śmietniska (?).

Opis: We wschodniej części wykopu na głęb. 35 cm, na obszarze o powierzchni 6 m², odsłonięto nagromadzenie średniej wielkości kamieni. Wśród nich, w żółtym piasku, leżały nieliczne fragmenty ceramiki i grudki polepy.

Inwentarz: 1) Cztery fragmenty misy półkulistej z lekko wyodrębnioną i pogrubioną krawędzią wylewu. Powierzchnie wygładzone, zewn. brunatno-ceglaste, wewn. ciemnoszara. Średn. dna: 6 cm. 2) Fragmenty co najmniej dwóch naczyń o powierzchniach beżowo-brunatnych, chropowaconych przez obmazywanie gruzelkową masą. 3) Trzy grudki polepy barwy beżowo-brunatnej. 4) Kilkanaście kawałków szaro-różowego granitu opisanych jako „rozcieracz kamienny”.

Uwagi: W materiale z badań nie natrafiono na fragmenty kamieni mogące stanowić części rozcieracza.

Materiały luźne (Tabl. XXXIV)

1) Fragment górnej partii baniastego kubka z dolnym przyczepem ucha. Obie powierzchnie

wygładzone, brunatne. 2) Fragment cylindrycznej szyjki niedużego garnka. Powierzchnie wygładzone, zewn. brunatna, wewn. ciemnoszara. 3) Fragment wylewu dużego, chropowaconego garnka z karbowaną krawędzią. Powierzchnie szare, wewn. szorstka. 4) Fragment naczynia wazowatego zdobionego na przejściu szyjki w brzusiec dwoma poziomymi pasmami odcisniętymi drutem skrzyżowanym wokół własnej osi. Powierzchnie wygładzone, zewn. beżowa, wewn. ciemnoszara. 5) Fragment lekko rozchylonego wylewu garnka o powierzchniach gładzonych, brunatno-szarych. 6) Fragment wylewu niedużego naczynia o powierzchniach brunatno-ceglastych, zewn. szorstkiej, przecieranej, wewn. wygładzonej. 7) Wtórnie przepalony fragment wylewu naczynia. Powierzchnie zerodowane, gładzone, szaro-ceglaste. 8) Fragment wylewu garnka z pogrubioną krawędzią, o powierzchniach wygładzonych, ciemnobrunatnych. 9) Fragment zachylonego wylewu garnka. Obie powierzchnie szaro-ceglaste, wygładzone. 10) Fragment zachylonej szyjki garnka. Obie powierzchnie szare, wygładzone. 11) Fragment cylindrycznej szyjki garnka o gładzonych, szaro-ceglastych powierzchniach. 12) Fragment pogrubionego wylewu niedużego garnka. Obie powierzchnie szare, wygładzone. 13) Fragment rozchylonej szyjki dużego garnka o powierzchniach beżowych, wygładzonych. 14) Fragment wylewu niedużego garnka o powierzchniach ceglasto-szarych, wygładzonych. 15) Fragment wylewu grubościennego, dużego garnka. Powierzchnia zewn. chropowacona, beżowo-szara, wewn. szara, wygładzona. 16) Fragment cylindrycznej szyjki małego garnka ze ścienioną krawędzią wylewu. Obie powierzchnie ciemnobeżowe, wygładzone. 17) Przęślik gliniany w kształcie spłaszczonej kuli, z jednym biegunem stożkowym. Powierzchnia spękana, wygładzona, brunatna. Wys. 2,2 cm; średn.: 3,4 cm, otworu 0,7 cm.

Materiały zebrane z powierzchni

1) 13 zabytków krzemienych (wióry, wiórki, odłupki).

Materiały zebrane z osypującej się krawędzi terasy nadzalewowej

1) 19 zabytków krzemienych (skrobacz, rylcowiec, zatępiec, świeżak, wiórowiec, wióry, odłupki).

III. Opracowanie materiałów

III.A. Część południowa stanowiska XI

Część południowa stanowiska XI obejmuje teren w okolicy miejsca przypadkowego odkrycia dwóch pochówków ludności kultury grobów kloszowych²⁷, zgłoszonych do Pogotowia Archeologicznego w 1976 roku. W trakcie trzech sezonów prac wykopaliskowych przebadano tu obszar o powierzchni 11 arów²⁸, na którym odkryto 73 obiekty archeologiczne, w większości sepulkralne. W północnej części rozpoznano wykopaliskowo tere- nu, na odcinku o długości ok. 25 m, obiekty występowały w pasie o szerokości ok. 10 m, dalej tworzyły skupisko zajmujące powierzchnię o wym. ok. 20×15 m. Na południe od tego zgrupowania

²⁷ Określenie kultura grobów kloszowych, jakim posługiwał się w swoich publikacjach kierujący badaniami w Janówku J. Głosik (1977; 1978a; 1979a; 1989), w pełni odpowiada pojęciu tej jednostki kulturowej, zdefiniowanemu przez Zbigniewa Bukowskiego (1967) oraz Teresę Węgrzynowicz (1995, 11–13). Użycie tego terminu w przypadku omawianego stanowiska jest zasadne, ponieważ nie odnotowano na nim śladów allochtonicznej na obszarze Mazowsza i Podlasia kultury pomorskiej, czyli tzw. elementów komponenty północnej (por. K. DZIĘGIELEWSKI 2015; 2017). Szerszym określeniem obejmującym zjawisko transformacji kulturowej ludności kultur pomorskiej i ugrupowań postłużyckich na Niżu Polskim jest pomorsko-kloszowy krąg kulturowy (J. OKULICZ 1995, 103).

²⁸ J. Głosik (1988, 232) informuje o przekopaniu ok. 7 arów, co jest niezgodne z dokumentacją z badań.

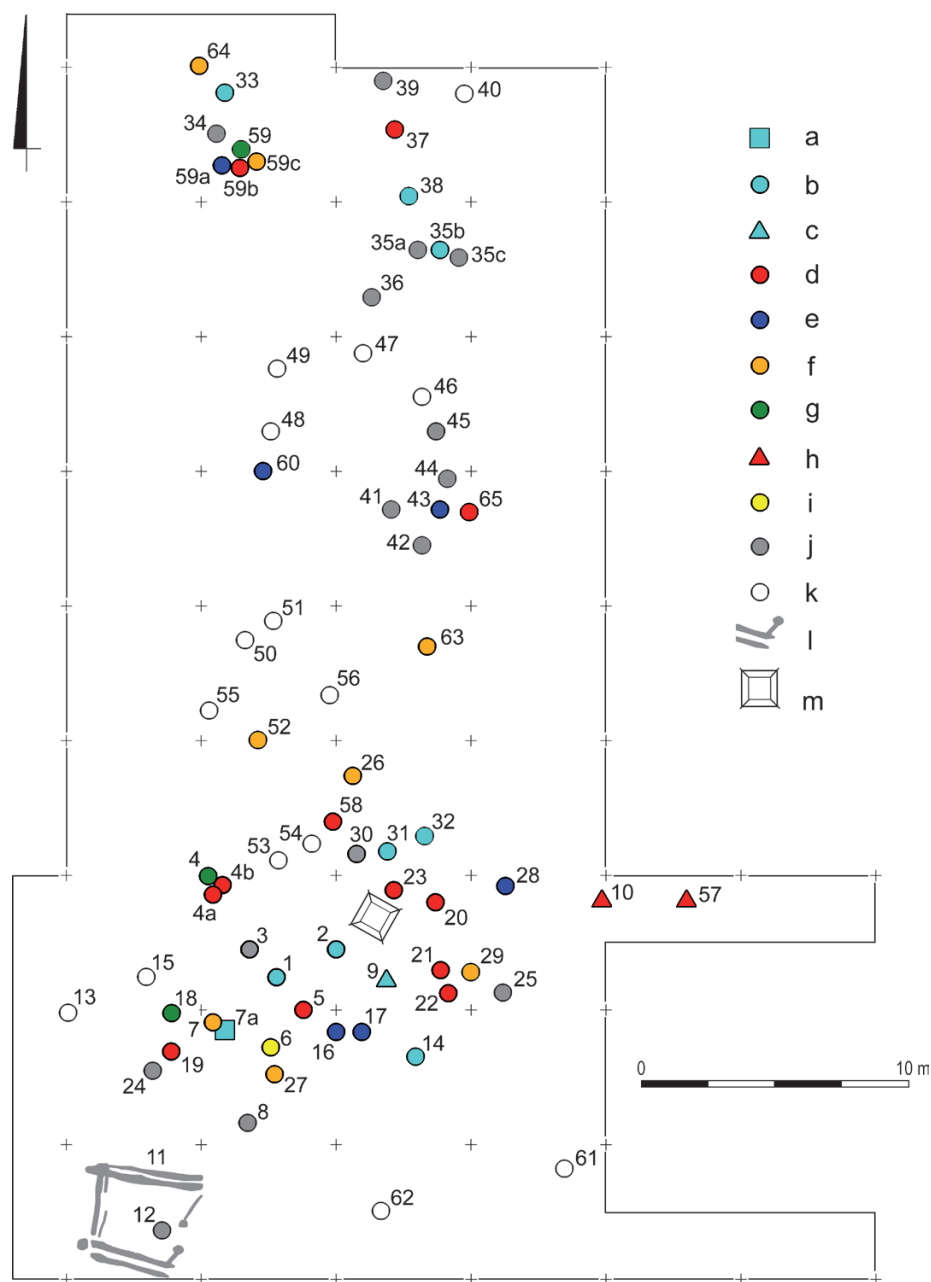
zarejestrowano jedynie trzy niecharakterystyczne obiekty i pozostałości drewnianego domostwa, najprawdopodobniej niezwiązanego z osadnictwem pradziejowym (Ryc. 30). Cmentarzysko na pewno kontynuowało się w kierunku północnym, gdzie w odległości kilkunastu metrów od wykopów został przypadkowo odkryty podczas prowadzonych przez wojsko robót ziemnych kloszowy obiekt 1a (Ryc. 7). Próby określenia zasięgu nekropoli były i są skazane na niepowodzenie, gdyż teren jest od dawna zamknięty dla osób cywilnych.

Z południowej części stanowiska poza materiałami kultury grobów kloszowych – 27 grobami, dwoma jamami, trzema skupiskami ceramiki i znaleziskami bez kontekstu, pochodzą materiały lużyckich pól popielnicowych z 10 obiektów i zebrane luźno. Pozyskano też nieliczne zabytki innych kultur, krótko omówione dalej, a szczegółowo w aneksach specjalistycznych.

Zarejestrowano również 15 jam bez materiału zabytkowego²⁹, 15 obiektów o nieznanym charakterze, nieopisanych i niezadokumentowanych rysunkowo i fotograficznie³⁰ oraz jamę niemożliwą do określenia kulturowego (ob. 6). Odślonięto także zarysy wspomnianego wyżej, najpewniej niestarozżytnego domostwa (ob. 11).

²⁹ Obiekty 3, 8, 12, 24, 25, 30, 34, 35a, 35c, 36, 39, 41, 42, 44, 45.

³⁰ Obiekty 13, 15, 40, 46–51, 53–56, 61, 62.

Ryc. 30. Janówek, stan. XI. Rozmieszczenie obiektów w południowej części stanowiska. Obiekty lużyckich pól popielnicowych: piec (a), jamy (b), skupisko ceramiki (c). Obiekty kultury grobów klozowych: groby klozowe (d), groby popielnicowe (e), groby jamowe (f), jamy (g), skupisko ceramiki (h). Jama nieokreślona kulturowo (i), jamy bez materiału zabytkowego (j), obiekty o nieznanym charakterze (k), zarys drewnianego domostwa (l), konstrukcja wojskowa (m). Oprac. graf.: B. Kaczyński

Fig. 30. Janówek, site XI. Distribution of features in the southern part of the site. Features of the Lusatian Urnfield Culture: furnace (a), pits (b), pottery cluster (c). Features of the Cloche Grave Culture: cloche graves (d), urn graves (e), pit graves (f), pits (g), pottery cluster (h). Pit with no cultural attribution (i), pits without archaeological material (j), features of unknown character (k), outline of a wooden house (l), military structure (m). Graphical rendering by B. Kaczyński

III.A.1. Osada ludności łużyckich pól popielnicowych³¹

III.A.1.1. Obiekty

Materiały kultury łużyckiej odkrywane już w pierwszym sezonie prac J. Głosik uważał za pochodzące z *cmentarzyska ciałopalnego typu łużycko-kloszowego*. Dlatego w dokumentacji z badań oraz sprawozdaniach wszelkie obiekty, nawet te niezawierające przepalonych kości, były interpretowane jako groby ciałopalne³². Dopiero przegląd całości materiałów i dokumentacji, przeprowadzony na rzecz niniejszego opracowania, pozwolił stwierdzić, że obecność ceramiki łużyckiej wiązać należy z funkcjonowaniem tu osady tej kultury, a zatem z oddzielną fazą użytkowania stanowiska.

Do obiektów łużyckich pól popielnicowych należy osiem jam (ob. 1, 2, 14, 31, 32, 33, 35b, 38), piec (ob. 7a) i skupisko ceramiki (ob. 9). Niekompletna dokumentacja rysunkowa i fotograficzna wymienionych obiektów znacznie utrudnia ich analizę.

Jamy były przeważnie w rzucie poziomym owalne (zarys nieregularny miał jedynie obiekt 32), a w profilu (zachowały się rysunki tylko czterech) są nieckowate (ob. 1, 31) albo zbliżone do trójkątnych (ob. 35b, 38). Długość jam wahała się od 50 cm (ob. 38) do 120 cm (ob. 31), szerokość od 40 cm (ob. 35b, 38) do 110 cm (ob. 31), a miąższość od 25 cm (ob. 1) do 66 cm (ob. 14). Zagłębienia wypełniał szary lub ciemnoszary piasek nasycony węglami drzewnymi.

Inwentarze jam składały się przede wszystkim z fragmentów ceramiki – najczęściej kilkunastu, rzadziej kilku (ob. 32, 35b) i wyjątkowo liczniejszych (ob. 33). W trzech jamach odkryto pojedyncze wyroby krzemienne (ob. 1, 32, 35b)³³, a w ponad połowie, przypuszczalnie w wyniku procesów podopiecznych, znalazły się przepalone szczątki osób

dorosłych i niedorosłych, przeważnie w ilościach śladowych (ob. 1, 2, 14, 32, 33).

Większość jam ukazała się płytko, już na głęb. ok. 30 cm. Niżej, na poziomie 37 cm i 44 cm, zarysowały się odpowiednio obiekty 14 i 1.

Znaczną część wypełniska obiektów 1, 31, 35b i 38, przeważnie stropową, stanowiła spalenizna, mogły one zatem pełnić funkcję ognisk. Żadnej z omawianych ośmiu jam nie można określić jako zasobowej czy gospodarczej, wyznacznikami których jest prostokątny lub trapezowaty przekrój i ślady wypalenia w partii spągowej³⁴. Nie zawierały one także ani kości zwierzęcych ani polepy. Analizowane zagłębienia, przeważnie owalne w planie i nieckowate albo prawie trójkątne w profilu, o bardzo podobnych wypełniskach, z dużym prawdopodobieństwem można uznać za obiekty osadnicze, a nie resztki warstwy kulturowej, wypełniającej nierówności terenu³⁵ w czasach funkcjonowania osady łużyckich pól popielnicowych czy później cmentarzyska pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego. Jedynie obiekt 32, jeden z płytko zarejestrowanych, o bardzo nieregularnym zarysie i nielicznym materiale zabytkowym (kilka skorup i fragmentów kości), może być pozostałością systemu korzeniowego drzewa.

Niewykluczone, że z osadnictwem ludności łużyckich pól popielnicowych można łączyć część jam pozbawionych materiału zabytkowego³⁶, które podobnie jak omówione były przeważnie wypełnione ciemnoszarym lub szarym piaskiem, nasyconym węglem drzewnym, a 13 z nich także odsłonięto na głęb. ok. 30 cm. Pięć jam (ob. 3, 8, 35c, 44 i 45) miało zarysy nieregularne, długość 80–150 cm i szerokość 40–130 cm. Zadokumentowano jedynie profil jamy 3 – płytki, nieckowaty. Jamy owalne 12, 30, 34, 35c, 36, 39, 41 i 42 bardzo różniły się rozmiarami. W najmniejszym obiekcie 39 nie przekraczały one 30 cm, a długość najrozleglejszego obiektu 41 osiągała prawie 200 cm. Obiekt 30 był w profilu nieckowaty, o miąższości 35 cm, obiekt 39 lejkowaty i głęboki na 42 cm, natomiast w przypadku jam 34, 36 i 42 uchwycono tylko ich dolne części o nierównym dnie. Dużo niżej – na poziomie 68 cm i 88 cm, odkryto jamy odpowiednio 25 i 24. Ta ostatnia, owalna i nieduża (58×50 cm),

³¹ W literaturze archeologicznej od wielu lat wskazuje się na potrzebę zredefiniowania pojęcia „kultura łużycka” i jej wewnętrznego podziału terytorialnego (np. M. KACZMAREK 2012, 13). W niniejszej pracy posługuję się terminem „łużyckie pola popielnicowe” (por. J. DĄBROWSKI 1980; B. GEDIGA 1980; M. KACZMAREK 2014, 56; 2017, 296–298). Określenie „kultura łużycka” używane będzie wyłącznie w przypadku odnoszenia się do tradycyjnego podziału tej jednostki kulturowej, stosowanego we wcześniejszej literaturze.

³² J. GŁOSIK 1989, ryc. 2.

³³ Por. M. PRZEŹDZIECKI, M. PACZKOWSKI, w tym tomie.

³⁴ J. MICHALSKI 1983, 156–163.

³⁵ J. MICHALSKI 1983, 136–137.

³⁶ Por. przyp. 29.

była w profilu zbliżona do trójkątnej i osiągała miąższość 64 cm. Silnie nasycone spalenizną jamy 3, 25, 34, 35c, 36, 39, 44 i 45 mogły służyć jako ogniska lub tzw. jamy przypaleniskowe³⁷, związane raczej z funkcjonowaniem osady ludności kultury łużyckiej niż cmentarzyskiem społeczności kultury grobów kloszowych. Niewykluczona jest funkcja gospodarza jam 41 i 42, w wypełniskach których znajdowała się polepa.

Dobrze zachowany piec 7a z łużyckiej fazy użytkowania stanowiska był określony przez prowadzących badania wykopaliskowe jako „miejsce ciałopalenia zmarłych”, na podstawie licznych kości ciałopalnych, węgli drzewnych oraz przepalonych fragmentów ceramiki odkrytych w jego górnej części. Analiza dokumentacji wykazała jednoznacznie, że materiał kostny pochodził z grobu jamowego 7, wkopanego w obiekt produkcyjny z osady ludności łużyckich pól popielnicowych. Dno trapezowatego w profilu pieca, mającego głębokość blisko 80 cm (Ryc. 12), wyklejono gliną, która po wypaleniu utworzyła gruby, owalny lub kolisty placek. Taki jego kształt poświadczają łukowate fragmenty polepy (Ryc. 13). Wyżej zalegały warstwy spalenizny, polepy oraz liczna ceramika, niekiedy silnie przepalona. Piec według klasyfikacji Jana Michalskiego należy do typu I, tj. pieców jamowych bez otworu bocznego³⁸. Zniszczenia, jakie poniósł on podczas funkcjonowania cmentarzyska, nie pozwalają na stwierdzenie, czy pierwotnie był on wyposażony w kopułę. W materiale z tego obiektu nie ma fragmentów polepy z odciskami konstrukcji drewnianej, przede wszystkim ze śladami żerdek, które stanowiłyby rusztowanie dla plecionki oblepianej następnie gliną. Starannie wylepione gliną dno pieca może świadczyć, że był on przeznaczony do wielokrotnego użytku. Nad komorą paleniskową, w połowie wysokości obiektu, znajdował się rodzaj rusztu (pozostała po nim polepa na obrzeżu obiektu), na którym umieszczano naczynia do wypału, a w trakcie eksploracji natrafiono na warstwę wtórnie przepalonych skorup. Prawdopodobnie po ostatnim wypale wyjęto kompletne naczynia, zaś destrukty pozostawiono, a zagłębiony w podłoże zużyty piec wykorzystano jako śmietnisko. Wspecjalizowane piece do wypału ceramiki, do jakich na pewno należy odkryty w Janówku, o lepszej kontroli temperatury niż w otwartych paleniskach, mogły być wielofunkcyjne

³⁷ J. MICHALSKI 1983, 183–184.

³⁸ J. MICHALSKI 1983, 172.

i wykorzystywane także do pieczenia chleba czy uzyskiwania wapna³⁹. Piece do wypału ceramiki występowały powszechnie w środowisku łużyckich pól popielnicowych. Do obiektu z Janówka można wskazać liczne analogie głównie na obszarze zachodniej Polski⁴⁰. Podobne urządzenia odkryto także na Mazowszu, m.in. na osadach w Ołtarzach-Gołaczach, pow. ostrowski⁴¹, oraz w Gośniewicach Nowych, pow. grójecki⁴², datowanych odpowiednio na IV i V okres epoki brązu.

Analiza archeobotanicza⁴³ fragmentów polepy z dna pieca 7a wykazała zawartość słomy (fragmentów spalonych i odcisków) z traw uprawnych *Cerealialia* indet. i dzikich *Poaceae* indet. oraz odciski ziarniaków jęczmienia zwyczajnego *Hordeum vulgare*. Polepa była drobnoziarnista, mocno przepalona, krucha, o barwie żółtej, pomarańczowej i czarnej (Ryc. 13). Kilka jej fragmentów zawierało domieszkę mineralną w postaci niewielkich kamyczków, z czego wynika, że masę glinianą specjalnie przygotowywano na działanie wysokich temperatur.

Kilka fragmentów ceramiki ludności kultury łużyckiej zebrano ze skupiska (ob. 9), odsłoniętego, podobnie jak większość jam, na głęb. ok. 30 cm. Inne ułamki odkryto w grobach 5, 18, 19 i 59a, do których trafiły najprawdopodobniej podczas zasypywania pochówków.

III.A.1.2. Ceramika

Materiał ceramiczny z osady ludności łużyckich pól popielnicowych w Janówku jest bardzo zniszczony i rozdrobniony, a wielkość przeważającej części fragmentów nie przekracza kilku cm². Spośród kilkuset ułamków ceramiki wydzielono należące do co najmniej 42 różnych naczyń. Ponad połowę z nich znaleziono w wypełniskach jam, pozostałe luźno. Jedynie kilka naczyń (ok. 10%) zachowało się w stopniu pozwalającym na przeprowadzenie analizy typologicznej. Od dna po wylew udało się zrekonstruować tylko misy z pieca 7a (Tabl. VI/7a:1.2). Większość sklasyfikowanych fragmentów pochodzi z górnej partii naczyń (blisko 90%). Rozdrobnienie ceramiki uniemożliwiło zastosowanie do jej opisu kryteriów metrycznych. Omawiając poszczególne

³⁹ J. MICHALSKI 1983, 173.

⁴⁰ M. MOGIELNICKA-URBAN 1984, 28–30, mapa 1.

⁴¹ T. WĘGRZYNOWICZ 1972, 146, ryc. 9, 12.

⁴² R. MIKŁASZEWSKA-BALCER 1967, ryc. 17.

⁴³ Por. M. LITYŃSKA-ZAJĄC, w tym tomie.

typy naczyń brano pod uwagę ich kształt, wykończenie powierzchni, zdobienie i cechy indywidualne.

Analizę ceramiki łużyckich pól popielnicowych z Janówka oparto na systematyce materiałów tej kultury ze wschodniego Mazowsza i Podlasia, opracowanej przez Teresę Węgrzynowicz⁴⁴.

Najliczniejszą grupę naczyń stanowią okazy **jajowate lub beczułkowate**, które będą scharakteryzowane łącznie, ponieważ na podstawie zachowanych przeważnie ich niewielkich fragmentów nie jest możliwe wyróżnienie form smuklejszych i bardziej baniastych.

Fragmety ponad 20 naczyń jajowatych lub beczułkowatych pochodzą zarówno z zamkniętych kontekstów archeologicznych, jak i znalezisk luźnych (Tabl. I/1:1.2, II/2:1, V/5:5.7, VI/7a:3, VIII/11:1, VIII/14:1.2, IX/18:3, X/19:10, XIV/31:1, XIV/33:2, XX/57:5.9, XXII/59a:5, XXVI:23.24.26.31.34; także ob. 2, poz. 1 i 7a, poz. 4, 5, 8). Zdecydowana większość miała wydęte brzuśce i zachylone wylewy o przeważnie płasko ściętej krawędzi. Jedynie kilka naczyń było zapewne smuklejszych, być może workowatych, o słabo wypukłej ściance (np. Tabl. XXII/59a:5). Równie nieliczne miały poniżej krawędzi wylewu, niekiedy pogrubionego, jak się wydaje celowo uformowane niewielkie wgłębienie (Tabl. V/5:5, VIII/14:2, X/19:10). Standardem było natomiast wykonywanie rzędu niewielkich otworków przykrawędnych. Dziurki były przekłuwane lub przewiercane od zewnątrz zaostrzonym narzędziem (może patyczkiem) o średnicy ok. 1–2 mm (Tabl. XX/57:9). Trzy naczynia ozdobiono umieszczonymi przy krawędzi wylewu nieforemnymi guzkami (Tabl. V/5:7, XXVI:24; także ob. 7a, poz. 5), jedno dołkami paznokciowymi (Tabl. XXII/59a:5) i jedno pionowymi rzędami zaszczyptywań palcowych (Tabl. VI/7a:3). Tylko to ostatnie naczynie miało kompletnie zachowane płaskie, niewyodrębnione dno.

Chropowacenie, czyli pokrywanie zewnętrznej powierzchni naczyń dodatkową warstwą gliny z domieszką ziaren tłuczni kamiennego, wykonano w Janówku na niemal wszystkich formach jajowatych lub beczułkowatych. Obejmowało ono przeważnie całą ściankę od dna po krawędź wylewu. Niejednokrotnie masę glinianą naniesioną na naczynie obmazywano palcami, pozostawiającymi biegnące w różnych kie-

runkach smugi. Zagładzanie wąskiego pasa poniżej wylewu, spotykane często na naczyniach jajowatych i beczułkowatych z innych stanowisk⁴⁵, w Janówku odnotowano zaledwie na kilku fragmentach z jamy 33 (Tabl. XIV/33:2). Pionowe rzędy zaszczyptywań na okazy z obiektu 7a prawdopodobnie tak jak chropowacenie dawały możliwość pewniejszego uchwycenia i bezpieczniejszego przeniesienia naczynia. Naczynia pokryte podobnymi rzędami dołków palcowych występują na innych stanowiskach łużyckich pól popielnicowych ze wschodniego Mazowsza i Podlasia, m.in. na osadzie z IV okresu epoki w Kamionce Nadbużnej, pow. ostrowski, oraz w Maciejowicach, pow. garwoliński, w części cmentarzyska datowanej na przełom epoki brązu i okresu halszackiego C⁴⁶.

Tylko jedno naczynie z Janówka, lekko chropowaczone, dość smukłe, z wysokim, płytkim, ale wyraźnie zaznaczonym wgłębieniem pod krawędzią wylewu, można uznać za formę o **profilu esowatym** (Tabl. XIV/33:1).

Przypuszczalnie z **naczynia wazowatego** pochodzi niewielki fragment z szyjką wyodrębnioną od brzuśca i podkreśloną „jodelką” (Tabl. XIV/31:2).

W zbiorze ceramiki łużyckiej z Janówka wyróżniono fragmenty ośmiu **mis** (Tabl. I/1:4 V/5:8, VI/7a:1.2, VIII/14:2.3, XIV/31:3, XXVI:11), czyli naczyń o średnicy wylewu większej od wysokości. Do mis odmiany C wg klasyfikacji T. Węgrzynowicz, tj. o kształcie wycinka kuli, niewątpliwie należą najkompletniej zachowane dwa okazy z obiektu 7a różniące się szeregiem cech. Większa z nich jest głębocka, z zachylonym wylewem, górą gładzona, na brzuścu chropowaczone ze śladami poziomego obmazywania (Tabl. VI/7a:1). Od przekłutych pod krawędzią otworków odchodzą nachylone w przeciwną stronę po dwa ukośne żłobki, a na dolnej części ścianki odcisnęła się tkanina o splocie płóciennym⁴⁷, najprawdopodobniej podczas przenoszenia niewypalonego naczynia. Na obszarze wschodniego Mazowsza i Podlasia takie głębokie misy z zachylonymi wylewami nie występują powszechnie i rzadko na naczyniach łużyckich pól popielnicowych spotyka się odciski tekstylne. Pod względem formy bliską analogię do okazu z Janówka stanowi gładzona

⁴⁴ T. WĘGRZYNOWICZ 1973b, 30–40.

⁴⁵ Np. M. ANDRZEJOWSKA 2008, ryc. 9:h.i.t.

⁴⁶ T. WĘGRZYNOWICZ 1973b, ryc. 13:l; J. DĄBROWSKI, M. MOGIELNICKA-URBAN 2014, ryc. 66:6, 75:1, 83:20, 88:7, 98:12.

⁴⁷ Por. J. SŁOMSKA-BOLONEK, w tym tomie.

misa z Witanek, pow. węgrowski⁴⁸, ale zdobiona na brzuscu dołkami paznokciowymi. Seria kilkunastu negatywów tkanin pochodzi jedynie z cmentarzyska w Maciejowicach⁴⁹, zaś inne, pojedyncze odciski znamy z Kamionki Nadbużnej⁵⁰ oraz obszaru Polski środkowej i południowo-wschodniej – z Łodzi-Rudy Pabianickiej⁵¹ i Kosina, pow. kraśnicki⁵². O wiele częściej odciski tekstylne rejestrowane są na ceramice z terenów Śląska⁵³. Druga misa z obiektu 7a, o chropowatej całej powierzchni zewnętrznej i niezdobiona, ma wylew jedynie delikatnie zachylony (Tabl. VI/7a:2). Prawdopodobnie z mis podobnych do omówionych pochodzą fragmenty z obiektów 1, 5 i 14 (Tabl. VIII/14:2) oraz ułamek znaleziony luźno (Tabl. XXVI:11). Otworki pod krawędzią, poza zdobioną żłobkami misą z obiektu 7a (Tabl. VI/7a:2), wykonano również w trzech innych egzemplarzach (Tabl. V/5:8, VIII/14:2, XXVI:11). Pozostałe ułamki (Tabl. VIII/14:3, XIV/31:3) także mogą być fragmentami mis w kształcie wycinka kuli, ale mniejszych i wygładzonych.

Kubki reprezentowane są przez zachowany we fragmentach dwustożkowy okaz z obiektu 1 (Tabl. I/1:3), odmiany E w podziale T. Węgrzynowicz, ułamek dolnej części miniaturowego naczynia (Tabl. XIV/31:5) oraz taśmowate ucho (Tabl. VIII/14:4).

Niewielki fragment **talerza/placka** ze skupiska ceramiki 9, z otworkami wzdłuż krawędzi, wygładzony na spodzie, a z wierzchu pokryty dołkami paznokciowymi, ma liczne analogie na wschodnim Mazowszu i Podlasiu, m.in. na cmentarzysku w Maciejowicach⁵⁴ i osadzie w Drohiczynie, pow. siemiatycki, stan. „Szubienica”⁵⁵.

Naczynia sitowate reprezentowane są przez obustronnie wygładzone dwa niewielkie ułamki (Tabl. I/1:5, XXVI:6).

Z osady ludności łużyckich pól popielnicowych pochodzą najprawdopodobniej trzy gliniane prze-

śliki odkryte luźno w wykopach. Najmniejszy był dwustożkowy, zdobiony pasmami drobnych nakłuc (Tabl. XXVI:40), a pozostałe miały kształt spłaszczonej kuli (Tabl. XXVI:41,42).

Pod względem technologicznym omówiona ceramika z osady w Janówku nie odbiega od znajdowanej na stanowiskach łużyckich pól popielnicowych z Mazowsza i Podlasia. Większość naczyń wykonana była z gliny z domieszką średnioziarnistego tłuczni kamiennego. W roztworach użytych do chropowacenia naczyń jajowatych lub beczułkowatych oraz większych mis domieszka była obfitsza niż w masach wykorzystanych do ich wylepienia. Roztwór gliny nakładany na powierzchnie naczyń rozprowadzono palcami, przeważnie pionowo. Starannie wygładzono wyłącznie małe naczynia, jak kubki i niektóre misy. Barwa naczyń była zwykle jasnobrunatna, beżowa, szarobrązowa i ceglasta, a tylko sporadycznie ciemnobrunatna i czarna.

Ornamentyka naczyń z osady ludności łużyckich pól popielnicowych w Janówku jest wyjątkowo uboga, nawet jak na standardy mazowiecko-podlaskie. Poza najczęściej spotykanymi otworkami przykrawędnymi, na naczyniach jajowatych lub beczułkowatych zarejestrowano jedynie dołki paznokciowe, zaszczyptywania palcami oraz nieforemne guzki pod krawędzią, w górnej partii misy pary ukośnych żłobków i „jodełkę” u podstawy szyjki naczynia wazowatego.

Dziurki pod krawędzią naczyń jajowatych, beczułkowatych i mis uważane są za specyficzną cechę ceramiki ze wschodniej części obszaru zajętego przez łużyckie pola popielnicowe. Co do genezy otwórków i czasu pojawienia się ich w materiałach omawianej kultury panują w literaturze rozbieżne poglądy. Dziurki bywają bowiem uznawane albo za ornament o pochodzeniu miejscowym⁵⁶, albo obcym, wywodzącym się z obszarów strefy leśnej. W dawnym ujęciu dekorowanie naczyń przykrawędnym pasmem otwórków miało rozpocząć się na wschodnim Mazowszu i Podlasiu już w IV okresie epoki brązu, a największą popularność zyskać w okresie halsztackim⁵⁷. W strefie tarnobrzeskiej kultury łużyckiej dziurki pojawiają się na naczyniach wraz z początkiem wpływów ze strefy leśnostepowej, a więc w fazie III1,

⁴⁸ T. WĘGRZYNOWICZ 1970, 409, ryc. 16:c.

⁴⁹ J. DĄBROWSKI, M. MOGIELNICKA-URBAN 2014, 104–106.

⁵⁰ T. WĘGRZYNOWICZ 1973b, 30.

⁵¹ H.A. ZĄBKIEWICZ-KOSZAŃSKA 1958, tabl. V:f.

⁵² J. MIŚKIEWICZ, T. WĘGRZYNOWICZ 1974, 189.

⁵³ M. MOGIELNICKA-URBAN 2002, 29; J. DĄBROWSKI, M. MOGIELNICKA-URBAN 2014, 105; E. DOBRZAŃSKA-SZYDŁOWSKA, M. GEDL 1962, 101.

⁵⁴ J. DĄBROWSKI, M. MOGIELNICKA-URBAN 2014, ryc. 62:17.

⁵⁵ J. DĄBROWSKI 1961, tabl. I:16.

⁵⁶ M.in. T. WĘGRZYNOWICZ 1973b, 61; K. MOSKWA 1976, 56; M. MOGIELNICKA-URBAN 2009, 171.

⁵⁷ T. WĘGRZYNOWICZ 1973b, 35, 36, 57, 61.

przypadającej na początek HaD (ok. połowy VII w. p.n.e.).⁵⁸, natomiast na terenie Polski centralnej odnosi się je do okresu halsztackiego. Niektórzy badacze przyjmują, że ich pojawienie się na tym obszarze było efektem oddziaływań ludności tarnobrzeskiej kultury łużyckiej⁵⁹. W ostatnich latach coraz częściej się podkreśla, że rozpowszechnienie się naczyń z otworkami przykrawędnymi jest rezultatem oddziaływań z obszarów położonych na wschód od Bugu, m.in. z lasostepu pontyjskiego⁶⁰. Inny pogląd wyraża Mirosława Andrzejowska, wywodząc zwyczaj umieszczania rzędu otworków pod krawędzią naczyń z obszarów sąsiadujących z terenami zasiedlonymi przez ludność łużyckich pól popielnicowych, a więc Białorusi i Ukrainy, zajętych przez kulturę bezpośrednio objęte wpływami scytyjskimi. Zdaniem wymienionej badaczki do południowo-wschodniej części ziem polskich napływały wzorce z Wołynia i Podola, dlatego na naczyniach z otworkami pod krawędzią umieszczano także guzki, karbowane listwy i ornamenty palcowe. Obszar Mazowsza i Podlasia miał być natomiast objęty infiltracją z obszaru kultury miłogradzkiej, w której podobnie jak w dorzeczu środkowej Wisły, licznie występującym na naczyniach dziurkom pod krawędzią rzadko towarzyszyły inne elementy zdobnicze. Rozprzestrzenianie się idei wykonywania otworków mogło rozpocząć się już we wczesnej fazie kultury miłogradzkiej, przypadającej na VII wiek p.n.e., natomiast apogeum osiągnęło w pierwszej połowie VI w. p.n.e., a więc w początkach okresu halsztackiego D⁶¹.

Omówione wyżej naczynia z osady w Janówku znajdują liczne analogie w ceramice łużyckich pól popielnicowych na Mazowszu i Podlasiu, zwłaszcza z najmłodszych faz tej kultury, przypadających na schyłek epoki brązu i początek wczesnej epoki żelaza⁶². Dominujące formy jajowate lub beczułkowate z otworkami przykrawędnymi oraz obecność misy z wygładzonym pasem poniżej zachylonego wylewu, przy jednoczesnym znikomym udziale naczyń wazo-

watych i o esowatym profilu, tworzą zestaw ceramiki typowy dla okresu halsztackiego.

III.A.1.3. Rozplanowanie osady

Przebadanie tylko części osady ludności łużyckich pól popielnicowych oraz niekompletna połowa dokumentacja opisowa, rysunkowa i fotograficzna uniemożliwiają miarodajne rozpoznanie jej organizacji przestrzennej. Większość jam uznanych za osadnicze znajduje się w południowej części obszaru objętego pracami wykopaliskowymi, w największym skupisku obiektów (Ryc. 30). Gdyby przyjąć, co jest bardzo prawdopodobne, że z osadą łączyć można przynajmniej część jam pozbawionych materiału archeologicznego (posadowionych na podobnej głębokości jak „łużyckie” i o zbliżonych wypełniskach, z których dwie zawierają polepę), a może i niektóre obiekty o nieznanym charakterze, to jej pozostałości byłyby rejestrowane na całym rozpoznanym terenie w południowej części stanowiska XI.

W południowej partii przebadanego obszaru, gdzie odkryto piec do wypału ceramiki oraz jamy (niektóre rozległe) z ułamkami naczyń i przeważnie nasycone spalenizną, a zatem najprawdopodobniej użytkowane jako ogniska, mogła znajdować się strefa gospodarcza osady. Na podstawie dostępnych danych nie można jednak stwierdzić, czy wymienione obiekty stanowią ślady krótkotrwałe zamieszkiwanej, niewielkiej osady ludności łużyckich pól popielnicowych czy część większego osiedla.

W przebadanej części osady łużyckich pól popielnicowych odkryto niewielką ilość typowej ceramiki „kuchennej”, niezbędnej do codziennego przygotowywania, przetwarzania i spożywania potraw, do jakiej zalicza się garnki do gotowania, naczynia sitowate, talerze/placki, kubki, czerpaki czy misy. Zdecydowana większość fragmentów pochodzi z przeważnie zaopatrzonych w otworki pod krawędzią naczyń jajowatych, beczułkowatych i dużych, głębokich mis, które mogły służyć przede wszystkim do przenoszenia i przechowywania żywności. W obiektach nie zarejestrowano ani pokonsumpcyjnych szczątków zwierzęcych, ani żaren, rozcieraczy i innych przyborów potrzebnych w codziennych, przydomowych pracach związanych z przygotowaniem posiłków. Argumenty te przekonują o niemieszkalnym charakterze przebadanej części osiedla.

⁵⁸ J. MIŚKIEWICZ 1968, 148; K. MOSKWA 1976, 56, 57; S. CZOPEK 2007, 192–193; K. TRYBAŁA-ZAWIŚLAK 2019, 161.

⁵⁹ I. MARCHELAK, L. TYSZLER 2003, 111.

⁶⁰ M. IGNACZAK 2008; 2011; 2016.

⁶¹ M. ANDRZEJOWSKA 2016, 292–294; M. IGNACZAK 2016, 178.

⁶² T. WĘGRZYNOWICZ 1973b, 30–44, 53–62.

III.A.2. Cmentarzysko ludności kultury grobów kloszowych

III.A.2.1. Analiza obrządku pogrzebowego

W południowej części stanowiska XI odkryto 27 grobów – kloszowych, popielnicowych oraz jamowych. Występowały prawie na całej długości przebadanego obszaru, nie dochodząc do jego południowej granicy (Ryc. 30). Obecność grobu 1a w odległości kilkunastu metrów na północ od terenu prac wykopaliskowych dowodzi, że odsłonięto jedynie część nekropoli. Rozpoznany obszar znajdował się na łagodnie opadającym w kierunku zachodnim stoku cypla (Ryc. 7:b). Wiedząc, że cmentarzyska kultury grobów kloszowych lokalizowane były na wyniesieniach terenu, głównej części nekropoli w Janówku należałoby się spodziewać na wschód od przebadanego miejsca⁶³.

Stan zachowania cmentarzyska w momencie rozpoczęcia badań uznać należy za stosunkowo dobry, gdyż tylko pojedyncze obiekty nosiły ślady zniszczeń, najprawdopodobniej spowodowanych niwelacją terenu przez wojsko. W dokumentacji nie wspomniano o śladach orki na odhumusowanych powierzchniach wykopów. Wydaje się więc, że obszar piaszczystej terasy nie był użytkowany rolniczo i przed budową jednostki wojskowej nie uległ większym przekształceniom antropogenicznym⁶⁴.

Najliczniejszą kategorię obiektów na cmentarzysku stanowiły **groby kloszowe**: 1a, 4a i 4b (grób podwójny), 5, 19, 20, 21, 22, 23, 37, 58, 59b i 65. Dziewięć z nich koncentrowało się na powierzchni dwóch arów w skupisku obiektów w południowej części przebadanego obszaru, a trzy w jego partii pół-

nocnej (ob. 37, 59a, 65). Wspominany już kilkakrotnie grób 1a odkryto poza terenem wykopalisk.

Pewne wątpliwości co do poprawności klasyfikacji budzą obiekty 5 i 37. Pierwszy z nich, na podstawie opisu w dzienniku badań i inwentarza, z dużym prawdopodobieństwem można uznać za grób symboliczny. Pod zniszczonym w momencie odkrycia, a pierwotnie odwróconym dnem do góry kloszem, ustawionym na fragmentach przepalonych żaren i prawdopodobnie obłożonym ułamkami ceramiki, nie było ani popielnicy, ani szczątków kostnych. Do obiektu zapewne wtórnie trafiły ułamki naczyń z wcześniejszej osady łużyckich pól popielnicowych. Obiekt 37 nie został zadokumentowany rysunkowo, a jedynie oznaczony na opublikowanym planie stanowiska jako przypadkowo odkryty grób kloszowy⁶⁵. Pochodzi z niego sześć naczyń i przepalone kości kobiety. Najprawdopodobniej funkcję klosza pełnił duży garnek z chropowaconym brzuścem i wydzieloną szyjką (Tabl. XV/37:1), popielnicą był gładzony, czerniony garnek (Tabl. XVI/37:5), a przykrywki – zachowana w całości misa (Tabl. XVI/37:6). Funkcja pozostałych naczyń jest nieznana, a ich związek z omawianym obiektem wątpliwy.

Różnie prowadzona eksploracja obiektów oraz luki w dokumentacji połowej spowodowały, że w przypadku części grobów trudne było ustalenie pierwotnego układu naczyń. Zdecydowaną większość grobów kloszowych odkrytych w Janówku można uznać za „klasyczne”, w których popielnica nakryta misą była osłonięta ustawionym na wylewie dużym garnkiem lub dwoma, jak w obiekcie 1a. Taki układ naczyń zarejestrowano w grobach 1a, 4a i 4b (klosze rozebrano podczas dokumentowania obiektów), 20 (klosz podniesiono „w terenie”; Ryc. 18:b) oraz 23 (klosz rozpadł się w trakcie eksploracji). Prawdopodobnie „klasyczną” konstrukcję, na co wskazuje zawartość inwentarza, miały także groby 19, 58, 59b i 65. Od opisanych odbiega grób 5 bez popielnicy (najprawdopodobniej symboliczny) i ewentualnie grób 21, w którym brakuje misy (możliwe jest oczywiście, że popielnicy nie nakryto).

W pięciu obiektach obok podstawowego zestawu trzech naczyń zarejestrowano także fragmenty ceramiki. W grobach 58, 59b i 65 były to wyłącznie ułamki naczyń kultury grobów kloszowych, niektóre

⁶³ W sprawozdaniu z badań za rok 1978 odnotowano, że w południowej części stanowiska XI (dawn. stan. I) przebadano trzy ary zlokalizowane na wschód od wykopu z 1977 roku, w którym odkryto obiekty 33, 34, 59, 59a–59c i 64 (J. GŁOSIK 1979a). Informacja ta nie znajduje potwierdzenia na opublikowanym planie stanowiska (J. GŁOSIK 1989, ryc. 3). Według dziennika badań prace na wspomnianych trzech arach trwały jedynie trzy dni i polegały na likwidacji hałd z 1977 roku oraz zdejmowaniu humusu, a w ich wyniku odkryto jedynie grób 65, w miejscu przecięcia z ubiegłorocznym wykopem. Niszczenie krawędzi terasy nadzalewowej przez wojsko spowodowało porzucenie prac na cmentarzysku i przeniesienie badań już w czwartym dniu do części północnej stanowiska (dawn. stan. IA).

⁶⁴ Na mapach przedwojennych obszar stanowiska zajmują łąki. Por. np. mapa Wojskowego Instytutu Geograficznego z 1934 roku, PAS 39–SEUP 31–C Modlin, skala 1:25 000.

⁶⁵ J. GŁOSIK 1989, ryc. 3.

noszące ślady wtórnego przepalenia. W grobach 5 i 19 poza skorupami kultury grobów kloszowych znajdowały się także fragmenty ceramiki lużyckich pól popielnicowych, które najprawdopodobniej dostały się do nich podczas zasypywania pochówków. Nie można jednak wykluczyć, że duże, przepalone fragmenty naczyń z symbolicznego obiektu 5 mogły być wykorzystane podczas obrzędów pogrzebowych⁶⁶. Dostępne dane nie pozwalają na stwierdzenie czy ułamki te pierwotnie tworzyły dodatkowe konstrukcje grobowe, np. obudowy kloszy.

Funkcję kloszy na nekropoli w Janówku pełniły zwykle jajowate, całkowicie chropowate garnki z karbowanymi krawędziami wylewów. Jedynie w grobie 4a wykorzystano garnek baniasty, a w grobach 23, 59b i prawdopodobnie 37 były to garnki o brzuścach chropowatych z wydzielonymi, gładzonymi szyjkami. Bardzo różnicowane okazały się popielnice. Najczęściej ciałopalenie składano w garnkach o jajowatych lub baniastych brzuścach i wydzielonych szyjkach. Niektóre z nich były gładzone całe (Tabl. III/4a:2, XII/22:2, XVI/37:5, XXV/65:2), inne tylko na szyjce, a na brzuścu chropowate (Tabl. II/1a:3, X/19:2, XI/21:2, XII/23:2, XXIII/59b:2). Zaledwie dwukrotnie na popielnice wybrano garnki baniaste (Tabl. X/20:2, XXI/58:2) i raz kubek z baniastym brzuścem i wydzieloną szyjką (Tabl. IV/4b:3). Urny przykrywano gładzonymi misami stożkowatymi (Tabl. XII/22:3, XXI/58:2), ale znacznie częściej półkulistymi (Tabl. II/1a:4, III/4a:3, IV/4b:2, X/19:3, X/20:3, XII/23:3, XVI/37:6, XXIII/59b:3, XXV/65:3). Połowa mis miała wgłębienie pod krawędzią wylewu.

Groby kloszowe, za wyjątkiem obiektów 1a i 58, w których pochowano po dwie osoby (w pierwszym młodą kobietę w wieku *iuvenis* i osobę od niej młodszą, niedoroślą, w drugim kobietę i mężczyznę), kryły szczątki jednego zmarłego. W sześciu grobach znajdowały się szczątki dzieci w wieku *infans I* (ob. 4a, 4b, 21, 65) i *infans II* (ob. 20 i 23), a w czterech osób dorosłych – kobiet (ob. 22, 37, 59b) i mężczyzny (ob. 19).

W drobne przedmioty nieceramiczne wyposażone były dzieci z grobów 4a (kółko żelazne) i 20 (kółko brązowe i szpila kościana). Wśród szczątków mężczyzny odnotowano bryłki stopionego szkła (ob. 19), a w popielnicach ze szczątkami kobiet znajdowały się grudki stopionego brązu (ob. 22, 59b). Na kościach

z grobów 20–23, 37, 58 i 59b dostrzeżono ślady zielonych przebarwień. O ile uznać je za świadectwo obecności na stosie przedmiotów metalowych, to odsetek grobów z dodatkowym wyposażeniem wśród obiektów kloszowych wynosiłby ponad 60%.

Sześć **grobów popielnicowych** (ob. 16, 17, 28, 43, 59a, 60) odkryto w tych samych częściach badanego obszaru co obiekty kloszowe. Inwentarz ceramiczny grobów 16, 28, 43 i 60 ograniczał się do popielnicy nakrytej misą. Odbiega od nich zarejestrowany poniżej zaciemnienia zawierającego pojedyncze przepalone kości grób 17, w którym urna była otoczona w dolnej części fragmentami naczynia lub naczyń (nie odnaleziono w zbiorach). Wykorzystywanie ułamków ceramiki, często wtórnie przepalonej, do obłożenia naczyń grobowych jest jedną z cech charakterystycznych obrzędowości pogrzebowej ludności kultury grobów kloszowych na Mazowszu⁶⁷. Niejasny pozostaje inwentarz grobu 59a. Brakuje skradzionej popielnicy i nakrywającej ją misy, są natomiast fragmenty dwóch innych mis i naczynia jajowatego z otworkami pod krawędzią (Tabl. XXII/59a:3–5) oraz liczne skorupy niecharakterystyczne.

Wyjątkową konstrukcją miał grób 43, w którym naczynie ze szczątkami było ustawione na przepołowionym żarnie kamiennym i obłożone w dolnej partii otoczkami (Tabl. XVIII/43)⁶⁸. Na cmentarzyskach kultury grobów kloszowych żarna w charakterze podkładek rejestrowane są rzadko, w przeciwieństwie do płaskich kamieni⁶⁹. Na nieckowatym, kolistym żarnie umieszczono popielnicę w grobie kloszowym

⁶⁷ Por. m.in. T. WĘGRZYNOWICZ 1979, 173; M. ANDRZEJOWSKA, T. WĘGRZYNOWICZ 1995, 96; I. MIRAŚ 2011, 146.

⁶⁸ J. GŁOSIK 1989, 236–237, ryc. 7. Zgodnie z dokumentacją na grób natrafiono w części spągowej rozległej jamy i eksplorowano go od góry. Najpierw obkopano dookoła oba naczynia, następnie zdjęto misę i wyjęto popielnicę (Ryc. 20). Opisy opublikowanych zdjęć z eksploracji grobu (nieodnalezione w Archiwum PMA) podają datę i okoliczności odkrycia (J. GŁOSIK 1983b, 150–151) niezgodne z dokumentacją polową. Na żadnej fotografii nie ujęto spagu obiektu, nie można zatem zweryfikować jego profilu, który wnioskując ze sposobu eksploracji, musiał zostać narysowany dopiero po zakończeniu prac. Nie ma zatem możliwości weryfikacji konstrukcji grobowej. Żarno z dna obiektu nie zostało odnalezione w materiale z badań – prawdopodobnie nie zabrano go ze stanowiska.

⁶⁹ A. KIETLIŃSKA, R. MIKŁASZEWSKA 1963, 269, ryc. 14; T. WĘGRZYNOWICZ 1964, 140; M. ANDRZEJOWSKA 1988, 129.

⁶⁶ Por. np. M. CIEŚLAK-KOPYT, I. MIRAŚ 2013, 74–77.

w Piotrowinie, pow. miński⁷⁰. W Osieku-Praczu, pow. pilski, trzy groby kloszowe z żarnami były obudowane kamieniami⁷¹. Obłożona kamieniami była także urna ustawiona na płaskim, nieckowatym żarnie w grobie popielnicowym we Wrocławiu-Kłokoczcach⁷². O wiele częściej żarna spotyka się na cmentarzyskach ludności kultury pomorskiej, ale są wykorzystywane przeważnie jako budulec przy konstruowaniu ścian grobów skrzynkowych⁷³. W charakterze podstawek popielnic występują bardzo rzadko. W grobie skrzynkowym 5 z Pręgowa, pow. gdański, na dużym prostokątnym żarnie wylepionym gliną z węglem drzewnym stała popielnica twarzowa⁷⁴. W Szemudzie, pow. wejherowski, żarno kamienne złożone było obok urny twarzowej⁷⁵. Żarna umieszczane w grobach pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego interpretowane są wielorako: jako dary grobowe, wyposażenie pośmiertne zmarłego⁷⁶, budulec obstaw kamiennych grobów⁷⁷ lub element zapewniający stabilność popielnicom⁷⁸. Niektórzy z badaczy, dystansując się od faktografii archeologicznej, rozpatrywali znaczenie żaren w kontekście magii i religii, widząc w nich najczęściej symbol płodności i odrodzenia⁷⁹. Przekonująca wydaje się opinia Leona Jana Łuki, że żarna używane w codziennych czynnościach domowych przez kobiety były zapewne przeznaczonymi dla nich darami grobowymi – dlatego w grobach kładziono je w pobliżu „żeńskich” popielnic twarzowych⁸⁰.

W grobach popielnicowych z Janówka szczątki składano przeważnie w garnkach z wyodrębnioną szyjką i baniastym brzuścem – gładzonych całych

(Tabl. XVIII/43:1; ob. 28, poz. 1) albo gładzonych na szyjce i chropowaconych na brzuścu (Tabl. VIII/16:1, IX/17:1), a wyjątkowo na urnę wybrano silnie chropowacony garnek jajowaty z karbowaną krawędzią (Tabl. XXIII/60:1). Przykrywkami popielnic były przeważnie misy półkuliste – bez wyodrębnionej krawędzi (Tabl. VII/16:2, XVIII/43:2), ta ostatnia duża i z trzema uszkami, okazy z krawędzią lekko wyodrębnioną (Tabl. XIII/28:2) i nieco rozchyloną (XXIII/60:2), a wyjątkowo egzemplarz stożkowaty z wydzielonym wylewem (Tabl. IX/17:2).

Dzieci w wieku *infans I* pochowane w grobach 28 i 60 nie zostały wyposażone w dodatkowe przedmioty. Wybrano dla nich natomiast szczególne popielnice. W pierwszym z wymienionych obiektów urną było małe naczynie gładzone, czernione i zdobione, w drugim silnie chropowacony jajowaty garnek. Bardzo prawdopodobne, że w skradzionej „czarnej małej urnie” z grobu 59a również zostały złożone szczątki osoby niedoroślej. Wśród kości kobiety z grobu 17 natrafiono na stopione paciorki wykonane ze szkła barwy niebieskiej (Ryc. 17), a zmarłemu z grobu 43 z podkładką z połowy żarna pod popielnicą (zapewne mężczyźnie, co nie pasuje do wspomnianej wcześniej teorii L.J. Łuki), towarzyszyła trapezowata zawieszka z brązu. Grób 16 wyróżnia obecność szczątków dwóch osób – dorosłego mężczyzny i młodej kobiety oraz różnorodność wyposażenia, na które składa się zdobiona oprawka czy okładzina z poroża jelenia (Ryc. 15) i stopione brązowe kolczyki z paciorkami wykonanymi ze szkła barwy niebieskiej.

Większość grobów kloszowych (ob. 4a, 4b, 19, 20–23, 58, 65 oraz zapewne także 1a i 38) i popielnicowych (ob. 16, 17, 43, 60) zgodnie z dziennikiem badań znajdowało się w czystym, żółtym piasku. Sprzeczne informacje dotyczą okoliczności odkrycia grobu 28; jedno źródło informuje o obsypaniu go resztkami stosu, drugie o braku zarysu jamy grobowej.

Na przebadanej części cmentarzyska w Janówku odkryto cztery pewne **groby jamowe** (ob. 26, 52, 63, 64) o zarysach wyraźnie odróżniających się od żółtego piasku calcowego. Nieckowate wypełniska owalnych w planie obiektów 63 i 64, o miąższości odpowiednio 38 cm i 65 cm, tworzył ciemnoszary piasek silnie nasycony węglami drzewnymi. W stropie ostatniego z wymienionych zagłębień leżały fragmenty zwęglonej kłody drewnianej, a na dnie złożono szczątki dziecka w wieku ok. 3 lat, miniaturowy

⁷⁰ J. GŁOSIK 1983a, 248; 1983b, 105–109. Z relacji znalazcy wynika, że na tym cmentarzysku odkryto przynajmniej trzy groby ustawione na żarnach kamiennych. Informację tę potwierdza odkrycie jednego żarna na obszarze stanowiska, a drugiego w ogrodzie właściciela pola.

⁷¹ W. KUCZKOWSKI 1978, 95–98, ryc. 6.

⁷² W.S. 1955, 246.

⁷³ T. MALINOWSKI 1969, 77–79, mapa XXVIII; S. CZOPEK 1992, 78; J. WOŹNY 2006, 127–135, ryc. 4.

⁷⁴ E. SKARBK 1971, 337–338, ryc. 1, 4:c.

⁷⁵ L.J. ŁUKA 1971, 49–50.

⁷⁶ T. MALINOWSKI 1969, 77.

⁷⁷ L.J. ŁUKA 1971, 50.

⁷⁸ J. GŁOSIK 1989, 237.

⁷⁹ W. SZAFRAŃSKI 1987, 194; J. WOŹNY 2006, 133–136.

⁸⁰ L.J. ŁUKA 1971, 50.

dzbanek i fragmenty innych naczyń. W grobie 26, o którym brak bliższych danych, pochowany był najprawdopodobniej mężczyzna. W grobach jamowych składano zazwyczaj prochy jednego lub dwojga zmarłych, niekiedy z dodatkiem szczątków zwierzęcych, albo wyłącznie przepalone kości zwierząt⁸¹.

Zwierzęcy grób 63 (wyróżniono w nim kości konia i świni) zawierał liczne fragmenty ceramiki i kawałki bursztynu (Ryc. 23). Przepalone szczątki świni w obiekcie 52, z którego także wydobyto ułamki różnych naczyń, stanowiły prawdopodobnie domieszkę do niezachowanego pochówku ludzkiego. Nie wiadomo, czy kości w grobach jamowych były rozproszone, czy tworzyły zwarte skupiska, co by mogło wskazywać na umieszczenie ich w pojemniku organicznym. Rejestrowana w stropach grobów jamowych spalenizna, a nawet niedopalamy kłoda we wspomnianym wcześniej grobie dziecka, mogą być pozostałością rytualnych ognisk wzniesionych nad złożonymi w ziemi i zasypnymi szczątkami zmarłych.

Grobami jamowymi były też przypuszczalnie obiekty 7, 27, 29 i 59c. Rozległa jama grobu 7, wkopana w strop pieca 7a z osady lużyckich pól popielnicowych, kryła szczątki co najmniej czterech dorosłych osób, w tym przypuszczalnie mężczyzny, oraz fragment przedmiotu z poroża (Tabl. VI/7:1). Taki zbiorowy grób jamowy nie ma jak dotąd analogii na cmentarzyskach pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego, co wynikać może przede wszystkim z braku analiz antropologicznych większości dawniej odkrytych materiałów. Z racji datowania próbki węgla z tego obiektu metodą ¹⁴C na przełom IV i V w. n.e.⁸² nie można wykluczyć, że pochodzi on z okresu wędrówek ludów. Nie wiadomo jednak, z której części jamy grobowej pobrana była próbka i czy jej wieloletnie przechowywanie nie wpłynęło na wynik datowania radiowęglowego. W owalnej w planie i nieckowatej w profilu jamie obiektu 27, miąższości 38 cm, znajdowały się równomiernie rozrzucone fragmenty ceramiki, a zgodnie z dokumentacją rysunkową w spągu w partii centralnej zalegało skupisko przepalonych kości (nieodnalezionych w zbiorach). Według opublikowanego opisu tego obiektu w ciemnoszarym wypełnisku zalegały zbite z ziemią cząstki

spalonych kości oraz węgle drzewne⁸³. W grobie 59c, prawdopodobnie mężczyzny, odnotowano ułamki naczyń. Z brunatno-szarej jamy grobu 29, poza kilkunastoma fragmentami ceramiki, wyeksplorowano przepalone kości (w zbiorach nieodnalezione) oraz dwa drobne stopione przedmioty metalowe.

W sześciu grobach odkrytych w południowej części przebadanego obszaru zachowały się ślady dodatkowych konstrukcji – **naziemnych oznaczeń** w postaci ciemnych zarysów dołków postępowych o średnicy od 5 do 10 cm. Zarysy dołków zadokumentowano w połowie wysokości posadowionych blisko siebie pojedynczych grobów kloszowych 21 i 22 oraz w spągu popielnicowego obiektu 17 i podwójnego grobu kloszowego 4a i 4b, ale nie wiadomo na jakiej głębokości ślady te stały się widoczne, może już na poziomie stropów obiektów. Wokół grobów kloszowych – podwójnego 4a i 4b oraz pojedynczego 22 – zarejestrowano po pięć dołków postępowych. Możliwe, że słupki, po jakich pozostały te zarysy, były elementami konstrukcji plecionkowych, którymi otaczano pochówki, stanowiących rodzaj obudów z surowców organicznych⁸⁴. Podobnie rozmieszczone ślady zadokumentowano na cmentarzyskach w Transborze, pow. miński⁸⁵, Nowym Targu, pow. sztumski⁸⁶, i Warpęsach, pow. grójecki⁸⁷. Cztery ślady dołków w grobie kloszowym 21 znajdują się od stron północnej i wschodniej pochówku, a w popielnicowych grobach 17 i 28 od północy i zachodu. Zakładając, że w tych trzech grobach zachowały się wszystkie zarysy słupków, to można je interpretować za Aliną Kietlińską jako elementy płotów, mających zabezpieczyć pochówki, np. przed niszczącą działalnością wiatru⁸⁸. Powtarzający się schemat niepełnego okołkowania pochówków na innych cmentarzyskach z wczesnej epoki żelaza (także takich, gdzie występują groby w obudowach kamiennych)⁸⁹ wydaje się sugerować, że był to celowy zabieg, polegający na

⁸¹ T. WĘGRZYNOWICZ 1973a; 1982, 259–263, zest. 5; A.J. TOMASZEWSKI 1983, 181–182.

⁸² Por. T. GOSLAR, w tym tomie.

⁸³ J. GŁOSIK 1989, 239.

⁸⁴ Por. A.J. TOMASZEWSKI 1983, 201; T. WĘGRZYNOWICZ 2006, 250.

⁸⁵ A. KIETLIŃSKA 1955, 152–154.

⁸⁶ W. HEYM 1938, 143.

⁸⁷ A. KIETLIŃSKA 1955, 152–154; 1968, 74–76; J. MICHAŁSKI 1977, 140, 141, ryc. 2, 9, 11.

⁸⁸ J. MICHAŁSKI 1977, 141.

⁸⁹ R. MIKŁASZEWSKA 1961, 255, ryc. 8.

pozostawieniu dostępu do grobu dla umożliwienia dostawiania kolejnych pochówków, jak w przypadku obiektów skrzynkowych. Zupełnie inna musiała być konstrukcja wsparta na dwóch zaostzonych, dość masywnych słupkach, wbitych naprzeciwko siebie przy jamie grobu 27. Prawdopodobnie podtrzymywały one dwuspadowy daszek lub niewielki szafas, a może rodzaj drewnianego „stojaka”. Kołki te sięgały poziomu dna grobu, podobnie jak w obiektach kloszowych 21 i 22.

Na odsłoniętej części cmentarzyska w Janówku dominują groby pojedyncze. Zarejestrowano jeden kloszowy **grób podwójny** (ob. 4a i 4b) poniżej jamy 4 i **zespół** ulokowanych blisko siebie trzech różnych grobów 59a–59c (Ryc. 21, 22), znad których zebrano ułamki ceramiki i przepalone kości (ob. 59). Umieszczanie grobów w jednej jamie czy w bliskich odległościach od siebie uważa się za wyraz więzi łączących pochowane w nich osoby⁹⁰. W grobie podwójnym znajdowały się szczątki półrocznego niemowlęcia i dziecka w wieku ok. 3 lat. Pochówki są jednoczesowe, o czym przekonuje posadowienie ich na tym samym poziomie oraz otaczająca je wspólna konstrukcja, wsparta na pięciu kołkach. Groby 59a–59c (popielnicowy, kloszowy i jamowy) były ustawione w rzędzie blisko siebie, ale brak kompletnej dokumentacji uniemożliwia jakiegokolwiek wnioski dotyczące ich wzajemnej relacji. Kości z grobu popielnicowego zaginęły, natomiast w grobach kloszowym i jamowym pochowano dwoje dorosłych, prawdopodobnie kobietę i mężczyznę, których za życia mogły łączyć więzi rodzinne.

Elementem obrządku pogrzebowego w Janówku, wpisującym się w rytuały znane z innych mazowieckopodlaskich cmentarzysk kultury grobów kloszowych, było celowe **uszkadzanie naczyń** przed włożeniem ich do grobu. Intencjonalnie utracono ucho kubka pełniącego funkcję popielnicy w grobie 4b oraz usunięto wylew popielnicy z grobu 1a i szyjkę popielnicy z grobu 16. W wymienionych obiektach nie odnotowano brakujących fragmentów naczyń. Celowe uszkadzanie ceramiki grobowej tłumaczy się najczęściej obrzędami polegającymi na pozbawianiu naczyń ich użytkowej funkcji⁹¹. Podobne praktyki znane są z pobliskiego cmentarzyska w Wieliszewie, gdzie

pozbawiono uch tylko niektóre naczynia. Taka niekonsekwencja – zdaniem autorki opracowania – mogła wiązać się z jakimiś szczególnymi cechami zmarłych lub innymi, nieweryfikowalnymi okolicznościami⁹².

Z funkcjonowaniem cmentarzyska kultury grobów kloszowych związane były dwie jamy (ob. 4, 18) i trzy skupiska ceramiki (ob. 10, 57, 59). Obie **jamy** były owalne i nasycone węglem drzewnym. Większa (ob. 4), o ciemnoszarym wypełnisku, w profilu zbliżona do trójkątnej i zawierająca liczne ułamki naczyń, może być pozostałością ogniska o charakterze obrzędowym, rozpalonego nad podwójnym grobem kloszowym 4a i 4b. Inny charakter miał nieckowaty obiekt 18, wypełniony w stropie jasnobrunatnym piaskiem z uławkami ceramiki (część ze śladami działania ognia, w tym także fragment naczyńia lużyckich pól popielnicowych), polepą i przepalonymi kamieniami. W ciemniejszej, brunatno-szarej warstwie w spągu zagłębienia centralnie tkwił fragment przepalonego żarna kamiennego.

Jedno ze **skupisk ceramiki** – obiekt 59 – odkryto nad zespołem trzech grobów 59a–59c w północnej części przebadanego obszaru. Wiadomo jedynie, że ułamkom naczyń towarzyszyły kości (nie odnaleziono). Dwa pozostałe skupiska zlokalizowane były w niedalekiej od siebie odległości, na wschód od dużego zgrupowania obiektów w południowej części rozpoznanego wykopaliskowo terenu. Skupisko 57, zarejestrowane na głęb. 30 cm, zajmowało powierzchnię 1,4 m² i wyróżniało się brązowym, miejscami brunatnym, zabarwieniem piasku oraz obecnością węgla drzewnych. Skupisko 10 odkryto 16 cm głębiej, a fragmenty ceramiki leżały w żółtym piasku na obszarze 4 m² (towarzysząca skorupom pojedyncza przepalona kość ludzka jest najprawdopodobniej przypadkowa). W obu obiektach dominowały ułamki naczyń typowych dla kultury grobów kloszowych, zwłaszcza małych form ceramicznych – kubków, mis i dzbanków – oraz dużych chropowatych garnków (Tabl. VII/10:1–6, XX/57:1–10). Skupiska, za czym wydaje się przemawiać obecność w ich inwentarzu także fragmentów ceramiki lużyckich pól popielnicowych, mogą stanowić przypadkowe nagromadzenia materiału, powstałe w wyniku procesów podepozycyjnych. Nie należy jednak wykluczać ich związku z cmentarzyskiem ludności kultury grobów

⁹⁰ M. ANDRZEJOWSKA, T. WĘGRZYNOWICZ 1995, 97–98.

⁹¹ M. ANDRZEJOWSKA, T. WĘGRZYNOWICZ 1995, 99.

⁹² T. WĘGRZYNOWICZ 2006, 251.

kloszowych. Funkcja skupisk ceramiki na nekropolach tej kultury jest niejasna i nie znajduje wielu interpretacji⁹³. Podobne obiekty rejestrowane na osadach tłumaczy się jako miejsca deponowania zniszczonych lub zużytych naczyń, być może pochodzących ze stosu ciepłopalnego⁹⁴. W przypadku skupisk z Janówka brak szczątków zwierzęcych, polepy oraz wyraźnej spalenizny wyklucza ich osadniczą lub libacyjno-obrzędową funkcję. Nieco zbliżony do nich obiekt zarejestrowano na cmentarzysku w Gulinie-Młynie, pow. radomski, stan. I⁹⁵, gdzie wokół grobu zbiorowego rozmieszczono niewielkie skupiska ceramiki. Inny charakter miał obiekt 17 (nr pol. 60/1995) z Grodziska Mazowieckiego, pow. grodziski, stan. XII⁹⁶, umieszczony na skraju nekropoli. Była to niewielka owalna jama (jak opisane wcześniej obiekty 4 i 18), wypełniona ceramiką podobną do zebranej w skupiskach 10 i 57 – fragmentami małych naczyń i chropowatych dużych garnków kultury grobów kloszowych, ale wtórnie przepalonymi i zniekształconymi. W Janówku przepalona w znacznej części ceramika znajdowała się tylko w skupisku 57, odróżniającym się ciemniejszym zabarwieniem od piasku calcowego. Obecność w nim węgielków drzewnych może sugerować, że pełniło ono funkcję rozległego ogniska, być może o charakterze obrzędowym. Podobne obiekty rejestrowane są dość licznie na obrzeżu cmentarzysk pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego na Mazowszu i Podlasiu⁹⁷.

Ocenie antropologicznej poddano kości ludzkie z 21 obiektów grobowych⁹⁸. Wydzielono szczątki co najmniej 28 zmarłych, z których aż 18 było w wieku powyżej 16 lat, co stanowi ok. 64% oznaczonych osób. Wśród 10 dzieci troje było w wieku 6–7 lat, a pozostałe zmarły jeszcze wcześniej, w tym dwoje jako niemowlęta. Znaczna przewaga w Janówku zmarłych osób dorosłych nad dziećmi, odmiennie niż na innych cmentarzyskach ludności kultury grobów kloszowych Mazowsza i Podlasia, może wynikać z rozpoznania jedynie części nekropoli. Podobną nadwyżkę zmarłych dorosłych (57% wszystkich

pochowanych) stwierdzono także na cmentarzysku w Warszawie-Grochowie, „ul. Górników”⁹⁹. Nie można wykluczyć, że na obu tych nekropolach rzeczywiście doszło do większej śmiertelności dorosłych, będącej efektem stacjonarnego lub regresywnego typu demograficznego społeczności. Udało się uzyskać oznaczenia płci 14 zmarłych – ośmiu kobiet i sześciu mężczyzn. Niemal równy udział osób obu płci również odbiega od obrazu znanego z innych przebadanych antropologicznie cmentarzysk. Zazwyczaj odsetek zmarłych kobiet jest o wiele wyższy, spowodowany u dawnych społeczeństw tzw. śmiertelnością matczyną. W przypadku Janówka wiele oznaczeń płci jest obarczonych znakiem zapytania, nie mogą więc one stanowić podstawy do wyciągania w pełni miarodajnych wniosków. Stwierdzono cztery pochówki podwójne: w popielnicach z grobów 16 i 58 pochowani byli kobieta i mężczyzna (najpewniej członkowie jednej rodziny), a w urnach z grobów 1a i 60 najprawdopodobniej matka z potomstwem, odpowiednio młoda kobieta i dziecko (którego nieliczne szczątki mogą stanowić przypadkową domieszkę) oraz kobieta i niemowlę. W dwupochówkowym grobie 16 odnotowano niewielki dodatek szczątków zwierzęcych. Wyjątkowy był grób jamowy 7, w którym złożono szczątki co najmniej czterech dorosłych osób, w tym prawdopodobnie mężczyzny. Wyłącznie kości zwierzęce, i to bardzo liczne, mieścił tylko jamowy grób 63.

Przedmioty nieceramiczne, wykonane z metali, szkła, kości i poroża, oraz kawałki bursztynu, stanowiące dary grobowe lub osobiste wyposażenie zmarłych, odnotowano w 10 z 25 grobów, co stanowi 40% wszystkich zarejestrowanych. Znalazły się one w dwóch kloszowych grobach dziecięcych (ob. 4a, 20), w trzech grobach kobiecych – kloszowych (ob. 22, 59b) i popielnicowym (ob. 17), trzech męskich – jamowym, kloszowym i popielnicowym (odpowiednio ob. 7, 19, 43), popielnicowym ze szczątkami kobiety i mężczyzny (ob. 16) i jamowym zwierzęcym (ob. 63). Przedstawione dane nie wpisują się w trend obowiązujący na większości cmentarzysk pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego, a przejawiający się w wyjątkowym traktowaniu zmarłych kobiet i dzieci. Przedmioty w grobach osób dorosłych to najprawdopodobniej stanowiące ich własność i używane za życia na co dzień ozdoby

⁹³ Por. m. in. M. CIEŚLAK-KOPYT, I. MIRAŚ 2013, 61.

⁹⁴ Por. J. URBAN 2016, 22–24.

⁹⁵ M. CIEŚLAK-KOPYT, I. MIRAŚ 2013, tabl. VIII:1.

⁹⁶ B. KACZYŃSKI 2011, 53–54, tabl. XXI–XXIII.

⁹⁷ M.in. M. ANDRZEJOWSKA 2012, 89.

⁹⁸ Por. Ł.M. STANASZEK, w tym tomie.

⁹⁹ M. ANDRZEJOWSKA 2012, 92.

i elementy odzieży (złożone w grobie 16 należały raczej do kobiety), natomiast ofiarowane kilkuletnim dzieciom z dużym prawdopodobieństwem można interpretować jako specjalne dary grobowe.

III.A.2.2. Analiza materiału

III.A.2.2.1. Ceramika

Z cmentarzyska kultury grobów kloszowych w Janówku w trakcie badań w latach 1976–1978 pozyskano bogaty zbiór naczyń ceramicznych, z których 63 były zachowane w stopniu umożliwiającym objęcie klasyfikacją T. Węgrzynowicz¹⁰⁰.

Do podgrupy garnków (A₁) zaliczono 29 naczyń, reprezentujących sześć typów:

Typ I, odm. b (całkowicie gładzone garnki z wydzieloną szyjką i brzuścem umieszczonym w połowie wysokości naczynia) – popielnice z grobów 23 i 65 (Tabl. XII/23:2, XXV/65:2). Oba naczynia mają niewielkie rozmiary i wyodrębnione, niskie szyjki. Zdobione są na górnej części baniastego brzuśca symetrycznie rozmieszczonymi trzema grupami guzków. Pierwszazwymienionych, o powierzchni ciemnoszaro-brunatnej, jest dodatkowo ornamentowana poziomymi pasmami nakłuc, druga, ceglasto-ciemnoszara – rzędem dołków palcowych.

Typ I, odm. c (całkowicie gładzone garnki z wydzieloną szyjką i brzuścem umieszczonym powyżej połowy wysokości naczynia) – popielnice z grobów 19, 21, 22 i 43 (Tabl. X/19:2, XI/21:2, XII/22:2, XVIII/43:1), wszystkie z niską szyjką, oddzielną uskokiem od baniastego brzuśca. Garnki z grobów 19, 21 i 22 mają niestarannie wygładzone powierzchnie barwy jasnobrunatnej, brunatno-ceglastej i szaro-brunatnej. Szyjki okazów z obiektów 19 i 22 podkreśla rząd niezbyt głębokich dołków palcowych. Popielnica z grobu 43 jest znacznie większa od pozostałych, dokładnie wygładzona, ciemnoszaro-brunatna, z wyodrębnionym dnem.

Typ II, odm. b (całkowicie gładzone garnki bez wydzielonej szyjki, z brzuścem umieszczonym w połowie wysokości naczynia) – popielnica z grobu 20 (Tabl. X/20:2). Jest to niewielki, baniasty garnek o niestarannie wygładzonej, szaro-brunatnej powierzchni. Płasko ścięta krawędź wylewu jest minimalnie rozchylona.

Typ IV, odm. b (całkowicie chropowaczone garnki bez wydzielonej szyjki, z brzuścem umieszczonym w połowie wysokości naczynia) – popielnice z grobów 58 i 60 (Tabl. XXI/58:2, XXIII/60:1). Oba garnki są duże, jajowate, z wygniataną palcami krawędzią wylewu, pierwszy o powierzchni beżowej, drugi brunatnej.

Typ IV, odm. c (całkowicie chropowaczone garnki bez wydzielonej szyjki, z brzuścem umieszczonym powyżej połowy wysokości naczynia) – klosze z grobów 4a, 4b, 5, 20, 21, 22, 58 i 65 (Tabl. III/4a:1, IV/4b:1, V/5:1, X/20:1, XI/21:1, XI/22:1, XXI/58:1, XXV/65:1). Garnek z obiektu 4a jest baniasty, pozostałe jajowate. Wszystkie mają wygniataną palcami krawędź wylewu, niekiedy lekko wyodrębnioną (ob. 4a i 4b) lub pogrubioną (ob. 21, 22). Powierzchnia klosza z obiektu 5 jest szorstka, innych chropowaczone – lekko (ob. 4a, 22) lub silnie (ob. 21), niekiedy ze śladami obmazywania (ob. 4b, 20, 58). Barwa garnków jest niejednakowa, od beżowej i jasnobrunatnej po brunatno-szarą.

Typ V, odm. c (garnki z wydzieloną, gładzoną szyjką i chropowaczone brzuścem umieszczonym powyżej połowy wysokości naczynia) – klosze z grobów 23 i 59b (Tabl. XII/23:1, XXII/59b:1), popielnice z grobów 1a, 16–18 i 59b (Tabl. II/1a:3, VIII/16:1, IX/17:1, IX/18:1, XXIII/59b:2), garnki o nieokreślonej funkcji z obiektów 37 i 59 (Tabl. XV/37:1.2, XVI/37:3.4, XXII/59:3). Szyjki wszystkich garnków są starannie wygładzone, a brzuśce chropowaczone w różnorodny sposób, przeważnie baniaste i rzadziej jajowate (Tabl. II/1a:3, XV/37:1, XXII/59b:1.2). U podstawy słabo wydzielonej szyjki klosza z obiektu 59b znajduje się rząd dołków palcowych, szyjki pozostałych garnków są podkreślona listwą plastyczną, zwykle wygniataną palcami i sporadycznie nacinaną (Tabl. II/1a:3, IX/17:1). Na niektórych listwach umieszczone są guzki (Tabl. II/1a:3, VIII/16:1, IX/17:1, XV/37:2), pseudouszka (Tabl. XV/37:1) lub uszka (Tabl. XII/23:1, XVI/37:3), niekiedy ze zwieszającymi się plastycznymi „wąsami” (Tabl. XII/23:1, XV/37:2). Powierzchnie garnków są różnej barwy, od beżowej i jasnobrunatnej, przez ceglastą do ceglasto- i brunatno-ciemnoszarej.

Dzbanki (podgrupa A₂) w analizowanym zbiorze naczyń reprezentuje pięć okazów, należących do dwóch typów:

Typ I, odm. a (całkowicie gładzone dzbanki z wydzieloną szyjką i brzuścem umieszczonym poniżej

¹⁰⁰ T. WĘGRZYNOWICZ 1988.

połowy wysokości naczynia) – naczynia o nieokreślonej funkcji z obiektów 5, 57 i 64 (Tabl. V/5:2, XX/57:1, XXV/64:1.4). Wszystkie mają starannie wygładzone powierzchnie i są zdobione. U podstawy wyodrębnionej uskokiem szyjki okazy z grobu 5 znajduje się dookolne pasmo owalnych dołków stempelkowych, od którego zwieszają się trzy pionowe rzędy analogicznych zagłębień. Ornamentyka wtórnie przepalonego dzbanka ze skupiska ceramiki 57 składa się z linii rytych i nakłuc, tworzących dookolne pasmo i zwieszające się ukośnie „jodełki”. Jedyny czerniony dzbanek (Tabl. XXV/64:4) ma na górnej części brzuśca potrójne „wąsy” z dwóch pasm nakłuc, a miniaturowy egzemplarz z tego zespołu wygniecione dwie szerokie, dookolne bruzdy.

Typ I, odm. b (całkowicie gładzone dzbanki z wydzieloną szyjką i brzuścem umieszczonym w połowie wysokości naczynia) – popielnica z grobu 4b (Tabl. IV/4b:2). Dzbanek ma baniasty brzusec, rozchyloną, niską szyjkę oraz szorstką, szaro-brązową powierzchnię.

Wyróżniono 29 mis (podgrupa B₁), które zaliczono do trzech typów:

Typ I, odm. c (gładzone misy z wgięciem pod krawędzią, z wyraźnie zaznaczoną wydętością brzuśca) – misy o nieokreślonej funkcji z grobów 59a i 63 (Tabl. XXII/59a:3, XXIV/63:3). Obie misy są głębokie, z lekko wyodrębnioną szyjką. Większa, z grobu 59a, jest zdobiona w górnej części brzuśca rzędem płytkich dołków paznokciowych.

Typ I, odm. d (gładzone misy z wgięciem pod krawędzią, bez wyraźnie zaznaczonej wydętości brzuśca) – przykrywki popielnic z grobów 4a, 4b, 17, 28, 58, 59b i 64 (Tabl. III/4a:3, IV/4b:3, IX/17:2, XIII/28:2, XXI/58:3, XXIII/59b:3, XXV/64:2), a także okazy o nieokreślonej funkcji z obiektów 10, 19, 37, 57, 59, 59a, 59c i 63 (Tabl. VII/10:1, X/19:9, XVI/37:6, XX/57:3, XXII/59:2, XXII/59a:4, XXIII/59c:1, XXIV/63:2). Misy z grobów 4a, 4b, 28, 37 (z uszkiem i wyodrębnionym dnem), 59a, 59b i 64 są poniżej wgięcia pod krawędzią półkuliste, a trzy pierwsze z nich asymetryczne. Pozostałe okazy (w tym być może także zachowany w niewielkim stopniu ze skupiska ceramiki 59) są stożkowate. Spośród nich misa z grobu 17 wyróżnia się głębokością, a egzemplarz ze skupiska ceramiki 57 obecnością poziomego guzka na krawędzi wylewu. Barwa powierzchni mis jest zróżnicowana, przeważnie niejednolita.

Typ II, odm. d (gładzone misy bez wgięcia pod krawędzią) – przykrywki popielnic z grobów 1a, 16, 20, 22, 23, 43 i 60 (Tabl. II/1a:4, VIII/16:2, X/20:3, XII/22:3, XII/23:3, XVIII/43:2, XXIII/60:2) oraz okazy o nieokreślonej funkcji z obiektów 4, 19 i 59 (Tabl. II/4:1, X/19:3.5.7, XXII/59:1). Stożkowate były tylko misy z grobów 1a (z lekko wyodrębnionym dnem), 22 (z grupą trzech guzków na krawędzi) i 19 (Tabl. X/19:7), pozostałe półkuliste, w tym asymetryczna (ob. 23), okaz z grupą trzech guzków na krawędzi i dookolnym pasmem dołków paznokciowych (ob. 4), duży, wyświecony, z trzema uszkami (ob. 43) oraz krawędzią wylewu pogrubioną (ob. 20) i lekko rozchyloną (ob. 60). Misy z grobów 16, 19 (Tabl. X/19:5) i 23 wyróżniają się czarną lub ciemnoszaro-czarną powierzchnią.

Piętnastu garnków podgrupy A₁ z uwagi na fragmentaryczny stan ich zachowania nie zdołano sklasyfikować. Zdobione nakłuciami popielnice z obiektów 4a (Tabl. III/4a:2) i 28 (28, poz. 1) oraz domniemana urna z obiektu 37 (Tabl. XVI/37:5), wszystkie czernione, reprezentują typ I i najprawdopodobniej odmianę a lub b. Wygładzone szyjki okazów o nieustalanej funkcji z obiektów 19, 57, 59c i 63 (Tabl. X/19:6, XX/57:2.4.7, XXIII/59c:2, XXIV/63:6) pochodzą zapewne z garnków typu I lub V. Częściowo zachowany garnek z obiektu 63 (Tabl. XXIV/63:4) można zaliczyć do typu IV, a odkryte w obiektach 5, 18, 19, 58 i 65 (Tabl. V/5:3, IX/18:2, X/19:4, XXI/58:4, XXV/65:4) do typu V.

Kilkudziesięciu fragmentów naczyń z cmentarzyska, ze względu na brak cech dystynktywnych, nie udało się przypisać do poszczególnych typów. Należą do nich drobne ułamki z różnych partii garnków zarejestrowane w obiektach 5, 19, 52, 57, 64 i 65 (Tabl. V/5:4, X/19:8, XIX/52:4, XX/57:8, XXV/64:3, XXV/65:5–9). Nieokreślone typologicznie fragmenty dzbanków/kubków odnotowano w obiektach 5, 52 i 57, zaś ułamki mis w grobach 19, 59 i 63. Część tych skorup mogła dostać się do obiektów wtórnie, w wyniku procesów podepozycyjnych. Sporo fragmentów jest przepalonych, podobnie jak w obiektach z innych cmentarzysk ludności kultury grobów kloszowych na Mazowszu i Podlasiu¹⁰¹.

Ceramika z odsłoniętej części cmentarzyska w Janówku w porównaniu z zestawami naczyń z innych

¹⁰¹ M.in. I. MIRAŚ 2011; I. MIRAŚ, B. KACZYŃSKI 2020, 237–239.

Podgrupa ceramiki	A ₁	A ₂	B ₁	B ₂	Razem
Cmentarzysko					
Transbór	99 43%	21 9%	96 42%	14 6%	230 100%
Warszawa-Henryków	85 45%	5 3%	87 46%	13 6%	190 100%
Warszawa-Zerzeń	60 52%	5 4%	46 41%	3 3%	114 100%
Warszawa-Grochów, „ul. Górników”	60 53%	2 2%	43 37%	8 7%	113 100%
Janówek	44 58%	5 5%	29 37%	-	78 100%
Wieliszew	33 46%	4 6%	30 42%	4 6%	71 100%
Sulbiny	28 46%	5 8%	20 33%	8 13%	61 100%
Radwanków-Kosumce	28 56%	-	20 40%	2 4%	50 100%
Warszawa-Marcelin	27 56%	-	18 37%	3 7%	48 100%

Ryc. 31. Liczba i udział procentowy garnków (A₁), dzbanków (A₂), mis (B₁) i kubków (B₂) na cmentarzysku w Janówku i wybranych nekropolach pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego z Mazowsza. Oprac.: B. Kaczyński

Fig. 31. Quantity and percentage share of pots (A₁), jars (A₂), bowls (B₁) and mugs (B₂) at the Janówek cemetery and selected burial grounds of the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle in Mazovia. Compiled by B. Kaczyński

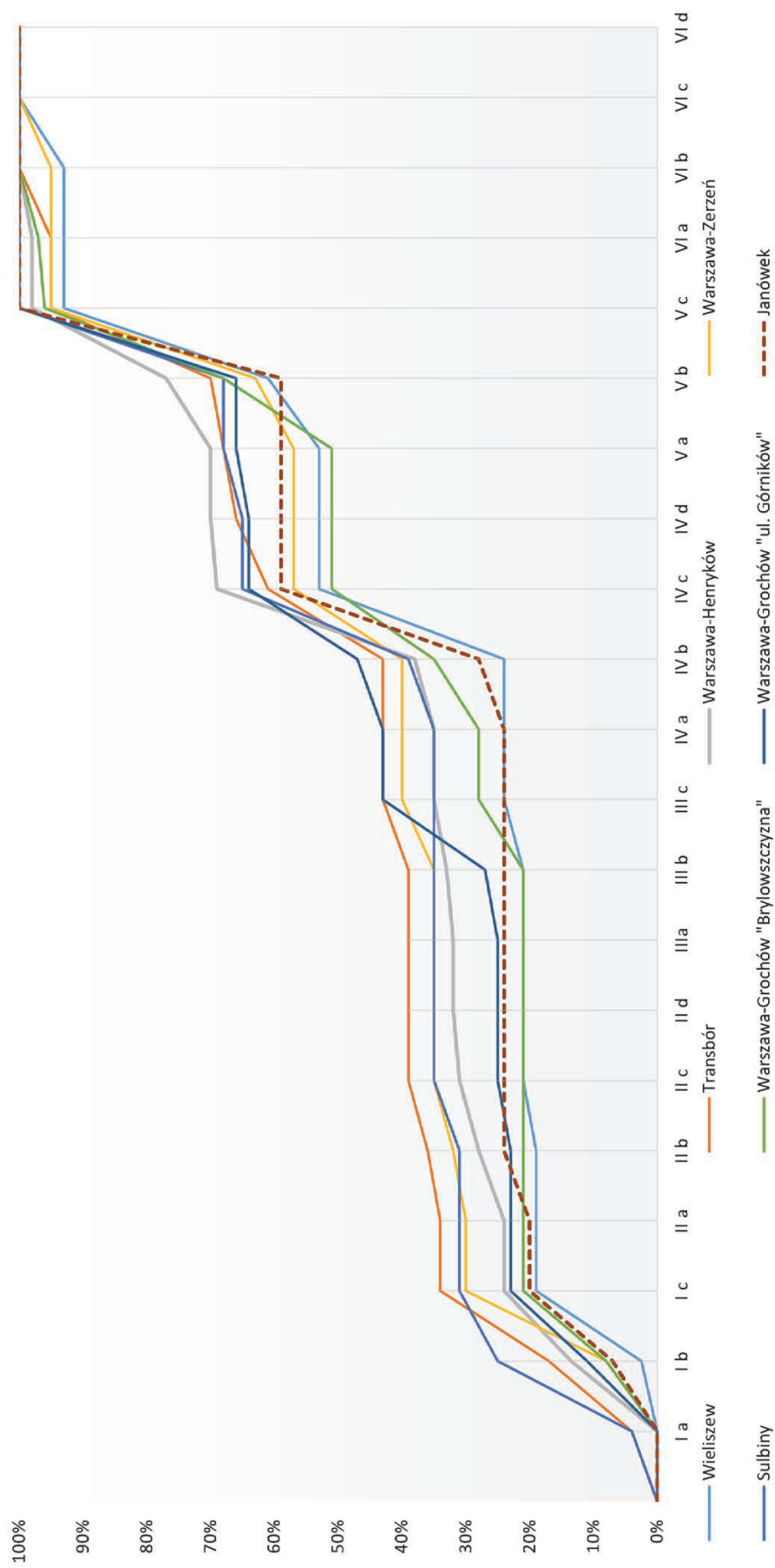
nekropoli mazowiecko-podlaskich jest mało zróżnicowana pod względem form. Brakuje garnków typów III (całkowicie chropowaconych, z wydzieloną szyjką), VI (górną gładzonych, dołem chropowaconych, bez wyodrębnionej szyjki) i kubków (podgrupa B₂). Dominują garnki typów I, IV i V oraz misy odmiany d typów I i II, czyli naczynia jakie nagminnie spotyka się w inwentarzach grobowych wielu cmentarzysk. Rozpowszechnione na innych stanowiskach dzbanki typu I w Janówku występują nielicznie (Ryc. 31). Można zatem sądzić, że miejscowa ludność do celów sepulkralnych, przynajmniej w przebadanej części nekropoli, wykorzystywała przede wszystkim najbardziej standardowe garnki i misy. Niska frekwencja dzbanków oraz brak kubków, czyli form pełniących najczęściej w grobach funkcję naczyń towarzyszących, mogą wynikać z lokalnej tradycji, zgodnie z którą zmarłych nie wyposażano w przystawki.

Najliczniejszą podgrupę naczyń odkrytych w Janówku stanowią garnki (58% okazów sklasyfi-

kowanych). Wykres częstotliwości występowania poszczególnych typów garnków na omawianym cmentarzysku i na innych nekropolach pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego pozwala na porównanie preferowanych przez różne społeczności form tych naczyń (Ryc. 32)¹⁰². W obliczeniach dla Janówka uwzględniono 29 sklasyfikowanych garnków; ich liczba w porównaniu ze zbiorami takich okazów z innych stanowisk mazowieckich jest umiarkowana.

Wykres wykazuje dominację w Janówku garnków odmiany c, zwłaszcza typów I, IV i V, co jest typowe dla nekropoli kultury grobów kloszowych (Ryc. 32). Niemal identyczne udziały procentowe takich form stwierdzono na niedalekim cmentarzysku w Wieliszewie, a także w Warszawie-Grochowie „Brylowszczyźnie”. Na wszystkich analizowanych nekropolach podobnie niską frekwencję mają garnki odmiany a,

¹⁰² Por. T. WĘGRZYNOWICZ 1988, ryc. 5–7; M. ANDRZEJOWSKA, T. WĘGRZYNOWICZ 1995.

Ryc. 32. Wykres częstotliwości występowania poszczególnych typów garnków na cmentarzystku w Janówku i wybranych nekropolach pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego z Mazowsza.
Oprac.: B. Kaczyński

Fig. 32. Frequency of occurrence of particular types of pots at the Janówek cemetery and selected burial grounds of the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle in Mazovia.
Compiled by B. Kaczyński

czyli o nisko osadzonych brzuścach – typowe dla kultury pomorskiej. Krzywa zmienności form garnków z Janówka i Wieliszewa wykazuje niewielkie ich zróżnicowanie typologiczne, odmiennie niż w Transborze, Warszawie-Zerzniu, stan. 4, czy Warszawie-Grochowie, „ul. Górników”, gdzie występowały garnki wszystkich typów. Niewykluczone zatem, że społeczności kultury grobów kloszowych użytkujące cmentarzyska w widłach Wisły i dolnej Narwi preferowały określone, mało urozmaicone formy naczyń.

Ornamentyka naczyń z nekropoli w Janówku prezentuje się ubogo, nawet jak na standardy mazowiecko-podlaskich cmentarzysk z grobami kloszowymi. Dominują zdobienia plastyczne w postaci listew, guzów oraz wygniatania (karbowania) krawędzi wylewów. Dookolne wałki umieszczane u podstawy szyjek wyłącznie garnków typu V były formowane z gliny wyciągniętej ze ścianki naczynia lub doklejane, rzadko zdobione głębokimi skośnymi lub poprzecznymi nacięciami (Tabl. II/1a:3, IX/17:1), a przeważnie karbowane przez wygniatanie palcami (Tabl. IX/18:1.2, XVI/37, XXII/59:3). Plastyczne, zwieszające się od dookolnych listew „wąsy”, powszechnie występujące na mazowiecko-podlaskich cmentarzyskach pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego, w Janówku odnotowano tylko dwukrotnie (Tabl. XII/23:1, XV/37:2). Guzy umieszczane były na listwach zdobiących garnki i krawędziach wylewów mis. Na listwach znajdują się najczęściej 2–3 symetrycznie rozmieszczone grupy po dwa albo trzy guzki, najczęściej koliste, płaskie lub z wgłębieniem wygniecionym palcem (Tabl. II/1a:3, VIII/16:1, IX/18:1.2). Guzki na krawędziach mis, płaskie albo zaokrąglone, występują pojedynczo, po dwa lub po trzy (Tabl. II/4:1, XII/22:3, XX/57:3). Zapewne funkcję ozdobną pełniły również niewielkie uszka doklejone przy listwach u podstawy szyjek garnków (Tabl. XII/23:1, XV/37:1, XVI/37:4) i pod krawędzią głębokiej misy z grobu 43 (Tabl. XIII/43:2). Jak dotąd podobną do niej misę odnotowano jedynie w Transborze¹⁰³. Karbowane krawędzie wylewów, zawsze poprzez wygniatanie palcami, miały wyłącznie garnki całkowicie chropowaczone (Tabl. III/4a:1, IV/4b:1, V/5:1, X/20:1, XI/21:1, XI/22:1, XXI/58:1.2, XXIII/60:1, XXV/65:1). Karby bywały różnej głę-

bokości, najwyraźniejsze uformowano na pogrubionej krawędzi klosza z grobu 21.

Naczynia ozdabiano także dołkami wygniecionymi opuszkami palców lub paznokciami. Dookolny rząd płytkich dołków palcowych umieszczono u podstawy szyjki na trzech gładzonych garnkach użytych jako popielnice (Tabl. X/19:2, XII/22:2, XXV/65:2) oraz na przejściu gładzonej szyjki w chropowaczone brzusiec klosza z obiektu 59b (Tabl. XXII/59b:1). Na urnie z grobu 65 dołkom palcowym towarzyszyły pary guzków. Dookolnym pasmem dołków paznokciowych ozdobiono dwie misy (Tabl. II/4:1, XXII/59a:3), a na wylewie pierwszej z wymienionych uformowano grupę trzech guzków.

Na cmentarzyskach z grobami kloszowymi zdobieniami rytymi i klutymi dekorowane są najczęściej całkowicie gładzone garnki, dzbanki, misy i kubki. W Janówku wszystkie w taki sposób ornamentowane naczynia były wygładzone. Górną część brzuśca garnka-popielnicy z obiektu 23 pokrywały dookolne rzędy nakłuc i grupy guzków (Tabl. XII/23:2), a czernioną popielnicę z obiektu 28 (poz. 1) ozdobiono dookolną linią i opadającymi rzędami nakłuc. Każdy z trzech dzbanków o nieznanym celu dekorowany był inaczej. Na egzemplarzu odkrytym w skupisku 57 od umieszczonej u nasady szyjki poziomej linii, otoczonej pasmami nakłuc, zwieszały się ukośne „jodełki” (Tabl. XX/57:1). Ornament czernionego okazu z grobu 64 nie zawierał wątków rytych. Od podstawy szyjki zwieszały się po trzy „wąsy”, każdy złożony z dwóch rzędów nakłuc (Tabl. XXV/64:4). Miniaturowy dzbanek z tego samego obiektu ozdobiono w nietypowy sposób – dwoma wygniecionymi, szerokimi, dookolnymi bruzdami (Tabl. XXV/64:1).

Na brzuścu dzbanka z grobu 5 wykonano układ płytkich, owalnych dołków stempelkowych (Tabl. V/5:2). Dołki wygnieciono także na krawędzi dna naczynia ze skupiska ceramiki 10 (Tabl. VII/10:6).

Naczynia z Janówka pod względem sposobów opracowania powierzchni nie różnią się od ceramiki kultury grobów kloszowych z innych nekropoli mazowiecko-podlaskich. Powszechnie stosowano chropowacenie albo całej powierzchni garnków, albo jedynie brzuśców. Silniej chropowaczone były duże garnki pełniące funkcję kloszy, a przeważnie delikatniej mniejsze, przeznaczone na popielnice. Jeden sposób chropowacenia polegał na nałożeniu na ściankę naczynia grubej warstwy dość gęstej, gruzelkowej

¹⁰³ A. KIETLIŃSKA, R. MIKŁASZEWSKA 1963, tabl. XVIII:1.

masy glinianej, schudzonej domieszką tłuczni mineralnego (nieraz obfita), którą następnie rozprowadzono palcami (Tabl. XV/37:1.2, XVI/37:3). Powierzchnie o fakturze tzw. gęszej skórki uzyskiwano w wyniku pokrycia ścianki odpowiednio rzadszym, łatwym do równomiernego rozprowadzenia roztworem gliny (Tabl. II/1a:3, VIII/16:1, IX/17:1). Wyglądano dzbanki, niektóre garnki oraz, najczęściej mniej starannie, misy. Dokładnie wygładzone, czy wręcz wyświecone, powierzchnie ma zaledwie kilka naczyń barwy czarnej i ciemnobrunatnej – omówione wcześniej okazy dekorowane ornamentyką rytą i kłutą oraz popielnica z obiektu 43 (Tabl. XVIII/43:1).

Fragment brzuśca garnka z obiektu 63 jest pokryty gęstymi, głębokimi żłobkami wykonanymi narzędziem grzebieniowatym (Tabl. XXIV/63:8). Tak opracowane powierzchnie naczyń, jak się uważa o stylizyce „wschodniej”¹⁰⁴, odnotowano także na innych stanowiskach kultury grobów kloszowych z prawobrzeżnego Mazowsza.

Pod względem technologicznym ceramika z nekropoli w Janówku nie różni się od odkrywanej na innych cmentarzyskach z grobami kloszowymi z Mazowsza i Podlasia. Duże garnki grubościennie używane zwykle w charakterze kloszy mają powierzchnie zewnętrzne chropowate, najczęściej przez obrzucenie gruzelkowatą masą glinianą z gruboziarnistą domieszką mineralną, niekiedy obmazywane lub przecierane, przeważnie ceglasto-brunatne, czasem w ciemnoszare plamy, a wewnętrzne wygładzone, ciemnobrunatne i czarne. Ich przełomy są najczęściej jedno- lub dwubarwne. Garnki mniejszych rozmiarów, pełniące funkcję popielnic, są na zewnątrz przeważnie beżowe lub ceglasto-brunatne, gładzone lub chropowate, a wewnątrz wygładzone, w różnych odcieniach szarości, zaś ich przełomy są najczęściej dwubarwne. Zdecydowana większość mis i dzbanków jest cienkościenna i starannie wygładzona, o przełomach zwykle jedno- lub dwubarwnych, a powierzchniach ceglasto-szarych, jasnobrunatnych i ciemnobrunatnych. Masy garncarskie przygotowane do wyrobu naczyń są schudzone domieszką mineralną różnej grubości. W glinie użytej do wylepienia garnków chropowatych zazwyczaj domieszka jest grubsza niż w pozostałych. Drobnociarnisty tłuczeń znajduje się w gładzonych szyjkach garnków, misach oraz dzbankach. Zdecydowana większość naczyń z nekropoli jest

wypalona w atmosferze utleniającej. Czarne powierzchnie, uzyskane w atmosferze redukcyjnej, ma jedynie jeden cienkościenny okaz (ob. 28, poz. 1). Naczynia lepią z taśm glinianych o szerokości od 3 cm do 4 cm, a miejsca ich łączenia są niekiedy widoczne w dolnych partiach naczyń. Ucha dzbanków wykonywano z taśm gliny o szerokości od 1,5 cm do 3 cm. Górną nasadę ucha wyprowadzano z krawędzią wylewu, a dolną osadzano w ścianie na czop.

Sformułowanie bardziej szczegółowych wniosków dotyczących technologii wytwarzania ceramiki z Janówka, uniemożliwia brak analiz fizykochemicznych¹⁰⁵.

III.A.2.2.2. Przedmioty z kości i poroża

Zabytki wykonane z poroża i kości zwierzęcych wchodziły w skład inwentarzy trzech grobów. Stan zachowania przedmiotów z grobów 7 i 16 wskazuje, że towarzyszyły zmarłym na stosie ciałałopalnym.

Z grobu 20 pochodzi niewielka *szpila* wykonana z kości strzałkowej świni, o małej, spłaszczonej, łopatkowatej główce oraz kolistym w przekroju trzonku. Do tej szpili – przepalanej i lekko wygiętej (Ryc. 33:6, Tabl. X/20:5) – trudno wskazać wierne analogie. Podobnej wielkości esowato wygiętą szpilę kościaną, również ze spłaszczoną główką, ale z przewierconym w niej otworem, odkryto w kloszowym grobie 35 na położonym niedaleko Janówka cmentarzysku w Wieliszewie (Ryc. 33:10)¹⁰⁶. Poza standardowym zestawem trzech naczyń w skład tego inwentarza wchodziły kościany krążek oraz młotek wykonany z poroża jelenia. Szpile kościane niemal identycznie uformowane jak w Wieliszewie zarejestrowano w grobie wielopopielnicowym w Ludwinowie (Ryc. 33:8)¹⁰⁷ oraz w obiekcie mieszkalnym w Brześciu Kujawskim (Ryc. 33:1–4)¹⁰⁸, oba w powiecie włocławskim. Niewykluczone, że podobną szpilą mógł być przedmiot kościany z grobu 10 w Transborze, określony w publikacji jako fragment szydła¹⁰⁹. Wyjątkowy jak dotąd jest okaz

¹⁰⁴ Por. M. ANDRZEJOWSKA 2012, 97–106, tam dalsza literatura.

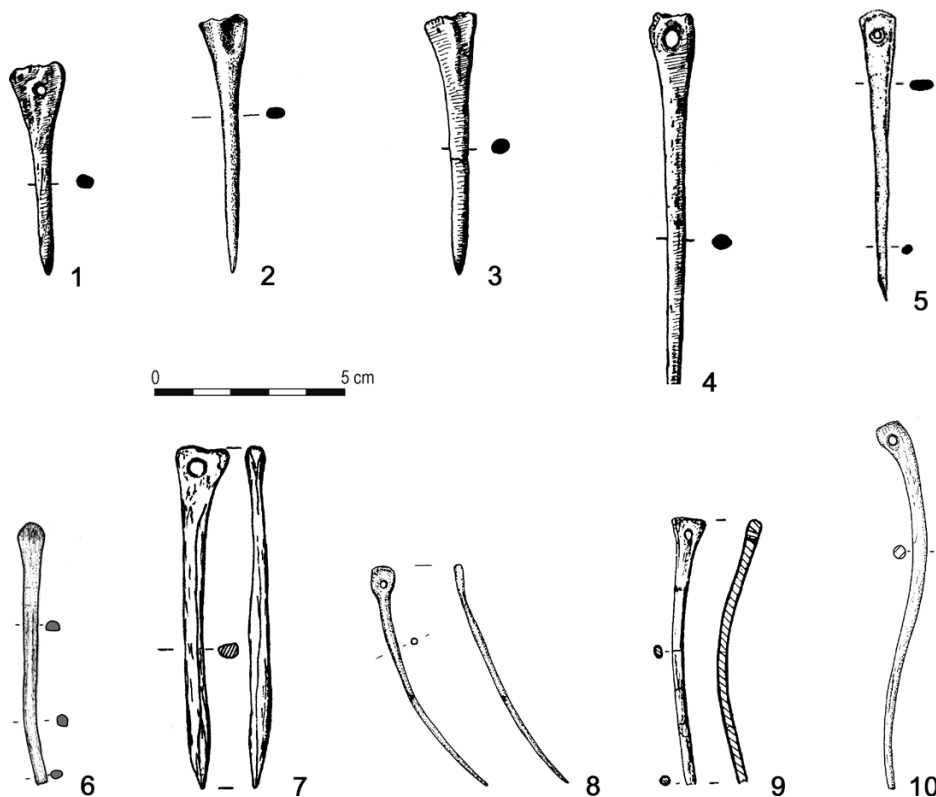
¹⁰⁵ Analiz nie wykonano, ponieważ większość naczyń została nasączona preparatami chemicznymi podczas ich wyklejania w latach 80. ubiegłego wieku. W tej sytuacji wyniki badań nie byłyby miarodajne.

¹⁰⁶ T. WĘGRZYNOWICZ 2006, 238, ryc. 36:c.

¹⁰⁷ I. MARCHEŁAK 2017a, 180; 2017b, 158, tabl. 152.

¹⁰⁸ R. GRYGIEL 1995, 343, ryc. 27.

¹⁰⁹ A. KIETLIŃSKA, R. MIKŁASZEWSKA 1963, 258, tabl. III:12.

Ryc. 33. Wybór szpil kościanych z wczesnej epoki żelaza. 1–4 – Brześć Kujawski, pow. włocławski, 5 – Grodno, pow. toruński, 6 – Janówek, pow. legionowski, 7 – Kruszwica, pow. inowrocławski, 8 – Ludwinowo, pow. włocławski, 9 – Warszawa-Miedzeszyn, 10 – Wieliszew, pow. legionowski. Wg: J. Gackowski 2003 (5), R. Grygiel 1995 (1–4), I. Marchelak 2017b (8), R. Mikłaszewska 1964 (9), K. Szamałek 1987 (7), T. Węgrzynowicz 2006 (10). Rys.: G. Nowakowska (6)

Fig. 33. Selection of bone pins from the Early Iron Age. 1–4 – Brześć Kujawski, Włocławek County, 5 – Grodno, Toruń County, 6 – Janówek, Legionowo County, 7 – Kruszwica, Inowrocław County, 8 – Ludwinowo, Włocławek County, 9 – Warszawa-Miedzeszyn, 10 – Wieliszew, Legionowo County. After: J. Gackowski 2003 (5), R. Grygiel 1995 (1–4), I. Marchelak 2017b (8), R. Mikłaszewska 1964 (9), K. Szamałek 1987 (7), T. Węgrzynowicz 2006 (10). Drawn by G. Nowakowska (6)

z cmentarzyska w Błędownie, pow. wąbrzeski, o płaskiej, kolistej główce z dwoma otworami, ozdobionej koncentrycznymi kółeczkami (Ryc. 34:7F)¹¹⁰. Dalsze szpile kościane pochodzą ze stanowisk lużyckich pól popielnicowych, m.in. cmentarzysk w Warszawie-Miedzeszynie (Ryc. 33:9)¹¹¹, Maciejowicach¹¹², Wawrzeńczycach, pow. krakowski¹¹³, Worytach, pow. olsztyński¹¹⁴, oraz osad obronnych w Kruszwicy, pow. inowrocławski

(Ryc. 33:7)¹¹⁵, i Grodnie, pow. toruński (Ryc. 33:5)¹¹⁶. Podobne egzemplarze odkryto także na osadzie obronnej ludności kultury kurhanów zachodniobałtyjskich w Tarławkach, pow. węgorzewski¹¹⁷.

W Janówku, Wieliszewie i Ludwinowie w grobach ze szpilami kościانymi, służącymi najprawdopodobniej do upinania włosów lub spinania odzieży, pochowane były dzieci w wieku 6–10 lat, a w Warszawie-Miedzeszynie¹¹⁸ oraz Maciejowicach – dorosłe kobiety. W grobie 20 w Janówku poza kościaną szpilą odkryto

¹¹⁰ E. PETERSEN 1926, 4, tabl. VII:F (dawn. *Blandau, Kr. Kulm*).

¹¹¹ R. MIKŁASZEWSKA-BALCER 1964, 356, ryc. 4.a.

¹¹² J. DĄBROWSKI, M. MOGIELNICKA-URBAN 2014, 112, 242, ryc. 53:8.

¹¹³ L. GAJEWSKI 1960, tabl. V:1.

¹¹⁴ J. DĄBROWSKI, M. MOGIELNICKA-URBAN 1981a, tabl. VI:4. 10.13.15; 1981b, 204.

¹¹⁵ K. SZAMAŁEK 1987, ryc. 38:d.

¹¹⁶ J. GACKOWSKI 2003, 110, ryc. 2:11.

¹¹⁷ T. PUROWSKI 2008, ryc. 16:4, 17:3.

¹¹⁸ Analiza przepalonych kości z grobów ze szpilami kościانymi z Wieliszewa oraz Warszawy-Miedzeszyna wykonana została przez dr. Ł.M. Stanszka na potrzeby niniejszego opracowania.

niewielkie, brązowe kółko. W zespołach pomorsko-kłoszowych kółka brązowe lub żelazne dość powszechnie współwystępują ze szpilami metalowymi i kościanymi. Wydaje się, że używano ich do łączenia części odzieży poprzez przepięcie szpilą tkaniny przeciągniętej przez kółko. Niewykluczone, że otwory w główkach części szpil miały umożliwić przymocowanie ich do ubrania. Naszyta na odzież była najprawdopodobniej szpila z Błędowa, mająca dwa otworki w główce zdobionej kółeczkami tylko po jednej stronie, najpewniej przewidzianej do eksponowania (Ryc. 34:7F). Mniej prawdopodobne wydaje się używanie szpil kościanych do upinania włosów. Jak wskazują znaleziska z grobów szkieletowych z terenów kultury halsztackiej, do układania fryzur używano najczęściej niewielkich rozmiarów szpil brązowych o prostych trzonkach i kulistych lub stożkowatych główkach¹¹⁹. W zależności od uczesania wykorzystywano kilka lub nawet kilkanaście szpil. W grobach szkieletowych z okresu rzymskiego szpile kościane leżące w okolicy głowy były najczęściej jednymi z wielu elementów wyposażenia¹²⁰.

Rozróżnienie szpil kościanych od igieł wykonanych z tego surowca jest niezwykle trudne. Cechą dystyngtywną może być przede wszystkim otwór w główce, umożliwiający przywiązanie nici oraz łagodne przejście trzonka w spłaszczoną główkę. Szpila z Janówka spełnia tylko ten drugi warunek, nie służyła zatem do szycia. Iglami mogły być natomiast wymienione wcześniej zbliżone do niej szpile z płaskimi, przewierconymi główkami. Podobnie ukształtowane były igły do szycia z okresów późniejszych, zwłaszcza z wczesnego średniowiecza¹²¹. Główki większości szpil kościanych znanych z pomorsko-kłoszowego kręgu kulturowego były profilowane, co może wskazywać, że używano ich przede wszystkim do spinania odzieży lub upinania włosów (Ryc. 34:7E).

W jamowym grobie 7, z którego pochodzą szczątki co najmniej czterech dorosłych osób, w tym przypuszczalnie mężczyzny, znajdował się fragment podłużnego, zakończonego kółkiem przedmiotu o przekroju owalnym, wykonanego z poroża jelenia (Tabl. VI/7:1). Jest to najprawdopodobniej (ścisłych analogii nie znaleziono) część **oprawki kościanej**, mającej kształt i przekrój typowy

dla wyróżnionej przez M. Andrzejowską pierwszej odmiany takich wyrobów¹²². Obejmuje ona samodzielne trzonki/uchwyty, na których zawieszano metalowe zaczepy (tzw. „haftki”) lub narzędzia, np. szydła czy noże¹²³. Zachowane w całości oprawki o przekroju kolistym lub owalnym i średnicy 1,5–2 cm miały profilowane, ozdobne zakończenia oraz dekoracje ryte¹²⁴. W porównaniu z kilkunastoma oprawkami znanymi ze stanowisk kultur pomorskiej i grobów kłoszowych okaz z Janówka wyróżnia się prostotą wykonania, ale niewykluczone, że niezdobiona była tylko zachowana część z kółkiem do zawieszania różnych przedmiotów. Podobnie do niej ukształtowane były zakończenia opraw z poroża trzonków noży z obszarów zasiedlonych przez społeczności koczownicze, zwłaszcza kultury Vekerzug¹²⁵. Zbliżone wydają się także zakończenia niektórych elementów rzędu końskiego, np. pobocznicy z grodziska Severinivka/Северинівка, obl./обл. Винниця/Вінниця w Ukrainie¹²⁶, czy importowanej scytyjskiej pobocznicy kościanej z Młynca Górnego, pow. toruński¹²⁷.

Oprawka czy okładzina wykonana z poroża jelenia z grobu popielnicowego 16 w Janówku, kryjącego szczątki mężczyzny i kobiety, należy do najbardziej okazałych w pomorsko-kłoszowym kręgu kulturowym (Ryc. 15, Tabl. VIII/16:3). Zachowała się w postaci kilkudziesięciu zniekształconych w ogniu kawałków, które częściowo udało się zrekonstruować podczas konserwacji. Pierwotnie miała zapewne formę spłaszczonej obejmki ze starannie opracowaną, zaokrągloną krawędzią na zachowanym końcu, a jej powierzchnia była niemal w całości pokryta kółeczkami z zaznaczonym środkiem. Kilkanaście tego typu opraw jest znanych ze stanowisk kultur pomorskiej i grobów kłoszowych¹²⁸. Najbliżej Janówka i najbardziej podobne odkryto w Korytnicy, pow. jędrzejowski (Ryc. 34:5)¹²⁹, Transborze (Ryc. 34:6)¹³⁰ i Gołębiu, pow. puławski (Ryc. 34:2)¹³¹. Pozostałe

¹¹⁹ K. GRÖMER, K. KANIA 2006, 41, ryc. 4.

¹²⁰ Por. m.in. A. JUGA-SZYMAŃSKA 2014, 204–206.

¹²¹ M.in. K. JAWORSKI 1990, 61–63; A. JUGA-SZYMAŃSKA 2014, tabl. XXXVIII:11.09; 34.20;40.02; 43.01; 58.01;51.04; L. TYSZLER 2021, ryc. 6, 7.

¹²² Por. M. ANDRZEJOWSKA 2012, 100.

¹²³ E. PETERSEN 1929, tabl. 10:f; B. ZAWADZKA 1964, 239, tabl. VI:13.

¹²⁴ Por. B. KACZYŃSKI 2021, 179, ryc. 5:g.

¹²⁵ A. KOZUBOVÀ 2020, 57–58, ryc. 3.

¹²⁶ M. IGNACZAK *et alii* 2014, 84, 86–87, ryc. 8:2.3.

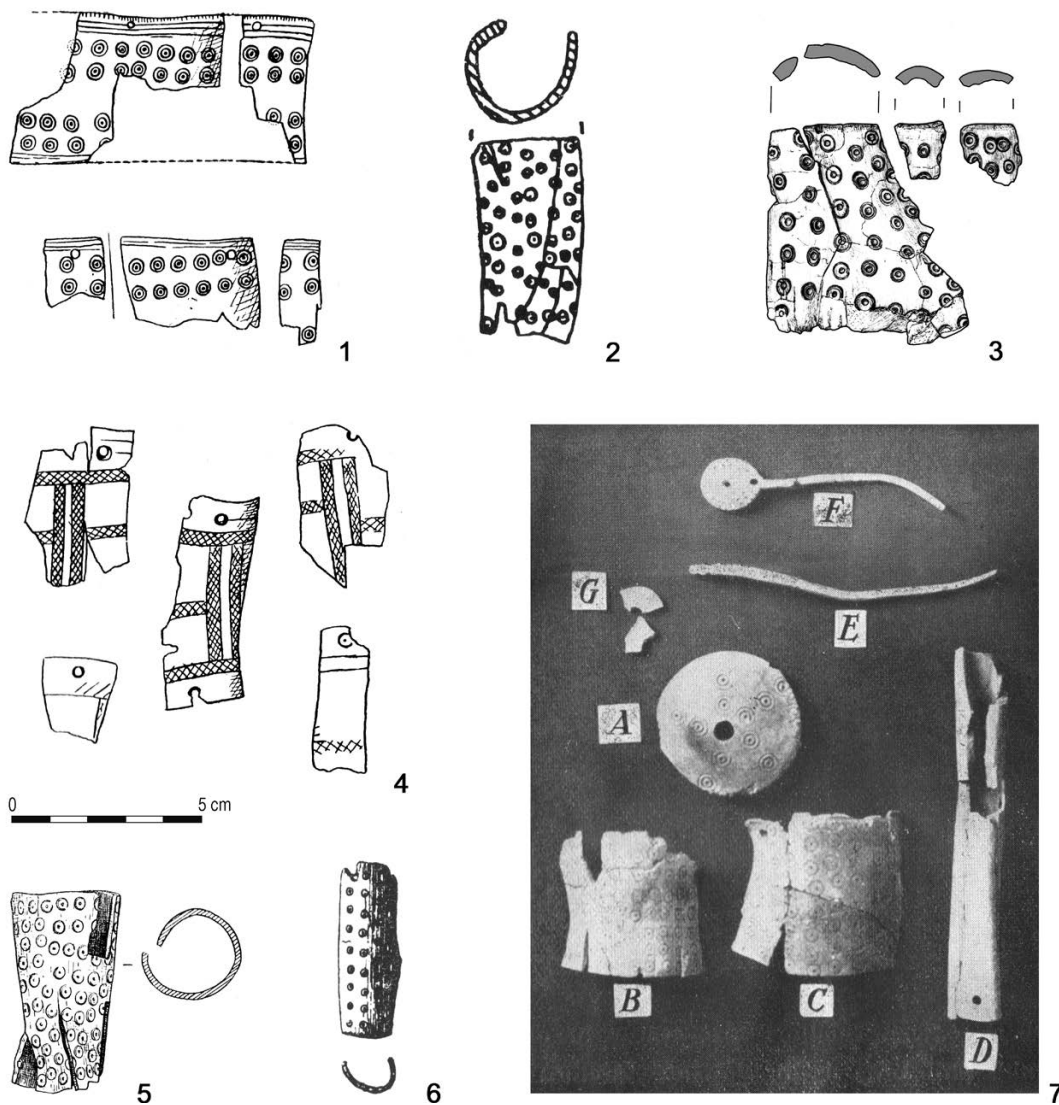
¹²⁷ T. SULIMIRSKI 1948, 80, ryc. 2; P. SOBczyk 2016, 183, przyp. 1; J. GACKOWSKI, Ł. KOWALSKI, A. GARBACZ-KLEMPKA 2018, 342–343.

¹²⁸ Por. M. ANDRZEJOWSKA 2012, 99–100.

¹²⁹ J. MARCINIĄK 1965, 126, ryc. 1:f.

¹³⁰ A. KIETLIŃSKA, R. MIKŁASZEWSKA 1963, tabl. IX:10.

¹³¹ J. KĄCKI 1986; S. CZOPEK 1992, 164, tabl. XVIII:2.

Ryc. 34. Wybór przedmiotów wykonanych z kości i poroża z pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego. 1 – Czernice, pow. złotowski, 2 – Gołąb, pow. puławski, 3 – Janówek, pow. legionowski, 4 – Klonowo Dolne, pow. gdański, 5 – Korytnica, pow. jędrzejowski, 6 – Transbór, pow. miński; 7 – Ostróżki, pow. gdański (A–C), Marszewo (obecnie Gdynia-Marszewo), pow. gdański (D), Gręzowo (obecnie Sopot-Gręzowo), pow. gdański (E), Błędowo, pow. wąbrzeski (F), Gdańsk, pow. *loco* (G). Wg: J. Kącki 1986 (2), J. Marciniak 1965 (5), E. Petersen 1926 (7); 1929 (1, 4), A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963 (6). Rys. G. Nowakowska (3)

Fig. 34. Selection of bone and antler objects from the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle. 1 – Czernice, Złotów County, 2 – Gołąb, Puławy County, 3 – Janówek, Legionowo County, 4 – Klonowo Dolne, Gdańsk County, 5 – Korytnica, Jędrzejów County, 6 – Transbór, Mińsk Mazowiecki County; 7 – Ostróżki, Gdańsk County (A–C), Marszewo (presently Gdynia-Marszewo), Gdańsk County (D), Gręzowo (presently Sopot-Gręzowo), Gdańsk County (E), Błędowo, Wąbrzeźno County (F), Gdańsk, Gdańsk County (G). After: J. Kącki 1986 (2), J. Marciniak 1965 (5), E. Petersen 1926 (7); 1929 (1, 4), A. Kietlińska, R. Mikłaszewska 1963 (6). Drawn by G. Nowakowska (3)

pochodzą z Pomorza, Wielkopolski oraz Polski Środkowej, z cmentarzysk w Czernicach, pow. złotowski (Ryc. 34:1)¹³², Klonowie Dolnym, pow. gdański (Ryc. 34:4)¹³³, Gdyni-Marszewie, pow. gdański

(Ryc. 34:7D)¹³⁴, oraz Zadowicach, pow. kaliski¹³⁵. Kompletnie oprawki, przeważnie koliste w przekroju i zdobione tak jak w Janówku kółeczkami z zaznaczonym środkiem albo grupami skośnych lub poziomych

¹³² E. PETERSEN 1929, tabl. 17:c (dawn. *Königsdorf*, Kr: *Flatow*).

¹³³ E. PETERSEN 1929, tabl. 17:h (dawn. *Nieder-Klanau*, Kr: *Danziger-Höhe*); R. SCHINDLER 1939, ryc. 7.

¹³⁴ E. PETERSEN 1926, tabl. VIII:D (dawn. *Marschau*, Kr: *Danziger-Höhe*).

¹³⁵ E. KASZEWSKA 1984, tabl. XXX:6.

rytych linii, miały na jednym końcu umieszczone naprzeciwko siebie dwa otworki po nitach łączących obejmę z poroża z wprowadzonym do niej drewnianym rdzeniem¹³⁶. Przyjmuje się, że nie tylko dodawały oprawionym w nie przedmiotom walorów estetycznych, ale mogły przyczynić się także do ich wzmocnienia¹³⁷. Inną funkcję przypisał im Ernst Petersen po znalezieniu cylindrycznej oprawki oraz kolistego wieczka w popielnicy twarzowej na cmentarzysku w Ostrózkach, pow. gdański (Ryc. 34:7A–C)¹³⁸. Wskazując dość odległą i niezbyt trafną analogię z północnej Italii¹³⁹ przedmioty takie określił jako puszeki kościane (niem. *Knochenbüchchen*)¹⁴⁰, będące kobiecym wyposażeniem grobowym. Podobnie interpretowane były niemal identyczne i bardzo licznie występujące oprawki kościane w kulturach koczowniczych środkowej i wschodniej Europy¹⁴¹. Niektórzy badacze, tak jak Petersen, przypisywali im funkcje pojemników do przechowywania kosmetyków, farb lub innych preparatów służących pielęgnacji czy zdobiению ciała, a zasadniczym kryterium ich wydzielenia była, analogicznie jak w Ostrózkach¹⁴², obecność w tym samym zespole grobowym glinianego lub kamiennego wieczka ze śladami barwników naturalnych, takich jak ochra i siarka¹⁴³. Obejmy z poroża niewspółwystępujące z wieczkiem uważano za oprawy rękojeści noży żelaznych¹⁴⁴. Jednak dokładna analiza omawianych przedmiotów z obszaru kultury Vekerzug wykazała, że oprawy takie miały inny kształt, a ponadto w trzpieniach do rękojeści noży nie stwierdzono ani otworów, ani śladów korozji po nitach żelaznych¹⁴⁵. Oprawy uznać trzeba raczej za elementy rękojeści biczów jeździeckich, tzw. nahajek¹⁴⁶. Analizując trzy takie wyroby z cmentarzyska w Chotynie, okr. Komárno

w południowej Słowacji, Anita Kozubová wskazała szereg formalnych analogii z różnych stref świata koczowniczego, głównie jednak z obszaru północno-pontyjsko-kaukaskiego. Tego typu oprawy z poroża występowały w grobach szkieletowych wojowników, głównie na wysokości pasa, wraz z całym zestawem typowego wyposażenia dla strefy scytyjskiej, m.in. czekanami żelaznymi i licznymi trójgraniastymi grotami strzał¹⁴⁷. Zbieżności formalne, zdobnicze i metryczne okazów z Chotína¹⁴⁸, grodziska w Bil's'ku/Більську, obl./обл. Poltava/Полтава w Ukrainie¹⁴⁹, i egzemplarzy z pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego są na tyle duże, że przypuszczać można, że ich przeznaczenie było jednakowe. Oprawki byłyby zatem kolejnym elementem „wschodnim” przejętym przez środowisko lokalne. O ich wschodnim rodowodzie dodatkowo może świadczyć fakt, że niektóre znaleziono na cmentarzyskach z zabytkami proveniencji scytyjskiej, m.in. czekanem żelaznym w Troszynie, pow. płocki¹⁵⁰, czy zausznicą gwoździową w Drohiczynie, stan. „Kozarówka II”¹⁵¹. Oprawki kościane w kulturach pomorskiej i grobów kloszowych nie mają walorów datujących i występują przez cały okres ich funkcjonowania. Na Nizinie Polskiej pojawiły się najprawdopodobniej w VI wieku p.n.e. Egzemplarze z cmentarzyska w Chotynie datowane są na drugą połowę VI w. p.n.e., głównie fazę HaD₂¹⁵².

III.A.2.2.3. Przedmioty metalowe

Większość przedmiotów metalowych zarejestrowanych w obiektach sepulkralnych kultury grobów kloszowych w Janówku towarzyszyła zmarłym na stosie ciałałopalnym, o czym świadczą ślady patyny ogniowej na zabytkach żelaznych oraz zniekształcenia wyrobów brązowych. W grobach 22 i 59b zachowały się wyłącznie grudki stopionego brązu, w grobie 16 kilkanaście stopionych drucików z grudkami szkła (o czym dalej), w grobie 29 stopiony drucik brązowy i skorodowana grudka żelaza. Na szczątkach kostnych z obiektów 17, 20, 22, 23, 37, 43, 58, 59b i 60 odnotowano ślady zielonych przebarwień, na kościach

¹³⁶ E. CNOTLIWY 1973, 215–229.

¹³⁷ M. ANDRZEJOWSKA 2012, 100.

¹³⁸ E. PETERSEN 1926, tabl. VIII:A–C (dawn. *Ostroschken, Kr. Kart-haus*).

¹³⁹ G. GOZZADINI 1877, tabl. 9:12.

¹⁴⁰ E. PETERSEN 1929, 72, 148, zest. 24.

¹⁴¹ D. GRECHKO 2020, 595, ryc. 6:5.

¹⁴² E. PETERSEN 1926, tabl. VII:A

¹⁴³ J. KISFALUDI 1997.

¹⁴⁴ M. DUŠEK 1966, 31; J. CHOCHOROWSKI 1985, 80–81.

¹⁴⁵ A. KOZUBOVÁ 2008, 51.

¹⁴⁶ Podobnie uformowane były również interpretowane jako nahajki przedmioty kościane z czasów późniejszych, głównie z wczesnego średniowiecza (por. A. i E. KOKOWSCY 2003; 2011).

¹⁴⁷ A. KOZUBOVÁ 2008, 58–62, tam dalsza literatura.

¹⁴⁸ M. DUŠEK 1966, 54–55, 89, tabl. XII:18, LV:6.17.

¹⁴⁹ S.B. VAL'ČAK, I.B. ŠRAMKO 1996, 146, ryc. 1, 2.

¹⁵⁰ W. ROSZYK 2006, 15.

¹⁵¹ T. WĘGRZYNOWICZ 1978, ryc. 2:b.

¹⁵² A. KOZUBOVÁ 2008, 51–53.

z obiektu 21 brązowo-żelazistych, mogące świadczyć o zaleganiu w ich pobliżu przedmiotów metalowych. Jedynie pięć zabytków metalowych zachowało się w stopniu pozwalającym na przeprowadzenie analizy.

W popielnicy z grobu 43 (ze szczątkami przypuszczalnie męzczyzny) znajdowała się brązowa **zawieszka trapezowata** z łańcuszkiem złożonym z kilku ogniw (Tabl. XVIII/43:3). Takie ozdoby są bardzo często rejestrowane na stanowiskach pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego, zwłaszcza na Pomorzu Wschodnim i w północnej Wielkopolsce, gdzie wchodziły w skład wieloelementowych kolczyków popielnic twarzowych¹⁵³. Na pozostałych terenach zajętych przez społeczności pomorsko-kloszowe występują o wiele rzadziej. Zamocowana na łańcuszku zawieszka z Janówka była najprawdopodobniej ozdobą uszu. Pięć bardzo do niej podobnych zawieszek, pochodzących z trzech kolczyków, zebrano z powierzchni zniszczonego cmentarzyska w Sobieniach Biskupich, pow. otwocki¹⁵⁴. Okazy smuklejsze znane są z nekropoli kultury grobów kloszowych w Sulbinach, pow. garwoliński¹⁵⁵, oraz cmentarzysk lużyckich pól popielnicowych w Warszawie-Miedzeszynie¹⁵⁶ oraz osiedla obronnego w Wicinie, pow. żarski¹⁵⁷. Występują także na obszarach bałtyjskich¹⁵⁸ oraz w kulturach strefy leśnej¹⁵⁹.

W grobie 4a zarejestrowano fragmenty **kółka żelaznego** o średnicy 4 cm, wykonanego z płaskiej taśmy (Tabl. III/4a:4). Podobne spotykane są bardzo często w zespołach grobowych pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego. Kółka mogły być wykorzystywane w wieloraki sposób do zawieszania, łączenia i mocowania różnych przedmiotów¹⁶⁰. Często współwystępowały ze szpilami, z którymi, jak wspomniano wcześniej, tworzyły zestaw do spinania odzieży¹⁶¹. Niejednokrotnie łączyły one elementy uprzęży końskiej, m.in. w rozdzielaczach czy wędzidłach¹⁶². W Janówku kółko było naj-

prawdopodobniej darem grobowym dla trzyletniego dziecka.

Małe **kółeczko brązowe** wykonane z cienkiego drutu, o założonych na siebie końcach, odkryto w dziecięcym grobie 20 (Tabl. X/20:4) ze szpilą kościaną, z którą tworzyło najprawdopodobniej zestaw do spinania odzieży. Kółeczka, które zazwyczaj towarzyszyły pochówkom kobiet i dzieci, mogły stanowić element różnych ozdób, np. kolczyków, zawieszek i łańcuszków.

Czterozwojowy **paciorek *salta leone*** i niewielki fragment **drutu** brązowego o kolistym przekroju odkryte w obiekcie 11, domostwie niezwiązanym z osadnictwem pradziejowym (Tabl. VIII/11:5, 6), były uważane za części zapinki¹⁶³. Zarówno spiralne paciorki, jak i druciki bardzo licznie występują na cmentarzyskach pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego. Stanowiły one elementy drobnych ozdób, najczęściej kolczyków. Kilkuzwojowe skręty nanizano m.in. na kolczyki z drutu tkwiące w uchu popielnicy twarzowej z Szemudu¹⁶⁴.

Analizy składu pierwiastkowego zabytków metalowych z cmentarzyska kultury ludności grobów kloszowych z Janówka wykazały, że kółko z grobu 20 i zawieszka trapezowata z łańcuszkiem z grobu 43 wykonane zostały z brązów cynowych, a paciorek *salta leone* i silnie skorodowany fragment drutu, oba z obiektu 11, z brązów cynowo-olowiowych.

Zgodnie z badaniami mikroskopowymi druty wykorzystane do produkcji kółka i łańcuszka zawieszki zostały odlane. Trapezowata zawieszka była odkuta z kęsa brązu cynowego, a ostateczny kształt nadano jej przez przycięcie dłutem lub przecinakiem. Otwór przebito ostrym narzędziem, w rodzaju szydła lub przebijaka¹⁶⁵.

III.A.2.2.4. Przedmioty szklane

Pozostałości wyrobów szklanych odnotowano w trzech grobach. W grobie 16 zachowały się drobne, stopione i niekształtne grudki niebieskiego szkła i druciki brązowe, najprawdopodobniej resztki kolczyków z nanizanymi niebieskimi paciorkami szklanymi. Stanowiły raczej wyposażenie kobiety, a nie pochowanego wraz z nią mężczyzny. Często rejestro-

¹⁵³ A. LISSAUER 1891, tabl. XI:10.11, XII:5.11.12; M. ANDRZEJOWSKA 1984, 185–230.

¹⁵⁴ Niepublikowane. Zbiory PMA, nr inw. III/7786/1.5.6.

¹⁵⁵ M. ANDRZEJOWSKA 1988, 111, ryc. 4:c.

¹⁵⁶ R. MIKASZEWSKA-BALCER 1964, ryc. 6:e.

¹⁵⁷ A. MICHALAK, A. JASZEWSKA 2011, ryc. 44, 45, 46:1.4.5.7.

¹⁵⁸ M. HOFFMANN 2000, 159–160; A. WALUŚ 2014, 56–57.

¹⁵⁹ O.N. MEL'NIKOWSKAÂ 1967, 84–85, tabl. 36:17–24.

¹⁶⁰ M. ANDRZEJOWSKA 2008, 308.

¹⁶¹ Np. E. PETERSEN 1926, ryc. 1:b; M. FUDZIŃSKI, J. GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA 2000, ryc. 29:c.

¹⁶² Np. B. ZAWADZKA 1964, 252, ryc. 32, tabl. XI:7; I. RADZISZEWSKA 2002, tabl. VII:4–6.

¹⁶³ J. GŁOSIK 1977, 109; M. GEDL 2004, 119, tabl. 61:359.

¹⁶⁴ T. WĘGRZYNOWICZ 1978, ryc. 10:f.; Zob. też np.: T. PUROWSKI 2019, tabl. XXII.

¹⁶⁵ Por. K. ŻOŁĘDZIOWSKI, G. RACZKOWSKI, w tym tomie.

wane na cmentarzyskach z grobami kloszowymi tego typu przedmioty, składane wraz ze zmarłymi na stosie, przeważnie zachowują się w takim jak opisany bardzo złym stanie, co uniemożliwia odtworzenie ich pierwotnego wyglądu¹⁶⁶. Być może przypominały kolczyki zawieszane w uchach popielnic twarzowych – brązowe kółka z nanizanymi paciorkami, zawieszkami czy spiralnymi skrętami¹⁶⁷. Zniekształcone w ogniu pozostałości ośmiu **paciorków szklanych** w kobiecym grobie 17 (Ryc. 17) mogły wchodzić w skład koliai. Kształt przedmiotów oraz szkło barwy niebieskiej pozwalają na przypisanie ich do typu I.II.II (paciorki o kształcie wycinka środkowej części kuli, wykonane ze szkła koloru niebieskiego)¹⁶⁸. Duże paciorki wykonane ze szkła barwy niebieskiej występują licznie od HaD¹⁶⁹. Zdaniem Tomasza Purowskiego należy je uznać za importy, które napłynęły zapewne tą samą drogą co paciorki dekorowane linią zygzakowatą wykonaną ze szkła barwy białej, a więc z obszarów Środkowego Nadodrza i Wielkopolski¹⁷⁰.

Wśród kości mężczyzny pochowanego w grobie 19 znaleziono silnie stopione bryłki białej masy szklanej, stanowiącej pozostałości nieokreślonego przedmiotu.

III.A.2.2.5. Przedmioty bursztynowe

W wypełniku zwierzęcego grobu jamowego 63 odkryto kilkanaście drobnych **grudek bursztynu** barwy rdzawo-brunatno-żółtej (Ryc. 23). Jak dotąd znaleziska bursztynu na stanowiskach kultury grobów kloszowych na Mazowszu ograniczały się do 68 grudek z cmentarzyska w Transborze¹⁷¹ oraz ciemnożółtego, kulistego paciorka z warstwy ornej na nekropoli w Warszawie-Zerzniu, stan. 4¹⁷². Zbiór nielicznych mazowieckich wyrobów bursztynowych dopełniają cztery paciorki z późnohalszackiego skarbu łuzycckich pól popielnicowych z Ruskowa, pow. ciechanowski¹⁷³, oraz jeden ze skarbu w Podbieli, pow. otwocki¹⁷⁴. Ubogi w przedmioty z bursztynu obszar dorzecza środkowej Wisły

we wczesnej epoce żelaza zdaniem Z. Bukowskiego pozostawał poza szlakiem komunikacyjno-wymiennym między strefą wschodniohalszacką i Pomorzem¹⁷⁵. Znaleziska przedmiotów bursztynowych, najczęściej różnego kształtu paciorków i rzadziej surowca, grupują się głównie w rejonie największego nagromadzenia popielnic twarzowych, a więc na Pomorzu Wschodnim, Kujawach i w północnej Wielkopolsce¹⁷⁶.

III.A.3. Materiały o innej chronologii

Najstarsze ślady osadnictwa na stanowisku XI w Janówku poświadczają 33 wyroby krzemienne odkryte w wypełnikach obiektów 1, 5, 7, 26, 32, 35b, 64, oraz bez kontekstu, z których nieliczne można łączyć z krzemieniarstwem wczesnomезolitycznym i neolitycznym lub subneolitycznym, a pozostałe z tzw. późnym krzemieniarstwem, typowym dla kultur trzcinieckiej i łuzycckich pól popielnicowych¹⁷⁷.

Poza fragmentami ceramiki kultury trzcinieckiej, zebranymi podczas otwierania i doczyszczania wykopów, natrafiono także na ułamek wczesnosubneolitycznej ceramiki typu *Sokołówek*¹⁷⁸.

Znalezione luźno **kółko z mosiądzu cynowego** (Tabl. XXVI:39) wykonano z cienkiego drutu, którego regularny przekrój uzyskano techniką ciągnięcia¹⁷⁹, a nie odlewania jak druty z obiektów kultury grobów kloszowych. Na młodszą pozycję chronologiczną omawianego przedmiotu wskazuje także użyty stop. Wyroby mosiężne na ziemiach polskich występują dopiero w okresie wpływów rzymskich.

Zebrane luźno w południowej części przebadanego obszaru materiały z późnego średniowiecza ograniczają się do pięciu fragmentów ceramiki toczzonej na kole.

Obiekt 11 – czworokątne domostwo wzniesione z bali drewnianych w konstrukcji sumikowo-łatkowej (Tabl. VII/11.12), odkryty w południowo-zachodniej części rozpoznanego wykopaliskowo terenu – może być późnośredniowieczny lub nowożytny. Brak jest jakichkolwiek przesłanek do wiązania go z osadnictwem pradziejowym na stanowisku XI w Janówku.

¹⁶⁶ T. WĘGRZYNOWICZ 2006, 253.

¹⁶⁷ Np. L.J. ŁUKA 1966, tabl. XXXVII:2.5, XL/1:f.

¹⁶⁸ T. PUROWSKI 2012, 63–66, ryc. 13; 2019, 216–217, tabl. XXI:4–5; XXII; XXIV; XXV:1, 22, 47, 60; XXVI:89, 90, 93, 97, 100.

¹⁶⁹ Por. T. PUROWSKI 2019, tabl. XXXIII.

¹⁷⁰ Por. T. PUROWSKI 2019, 219–221, tam dalsza literatura.

¹⁷¹ Niepublikowane. Zbiory PMA, nr inw. III/4325/54.

¹⁷² Niepublikowany. Zbiory PMA, nr inw. III/5861/33.

¹⁷³ G. ORLIŃSKA, R. PROCHOWICZ 2010, 105.

¹⁷⁴ U. NAROŻNA-SZAMAŁEK 2013, ryc. 11:5.

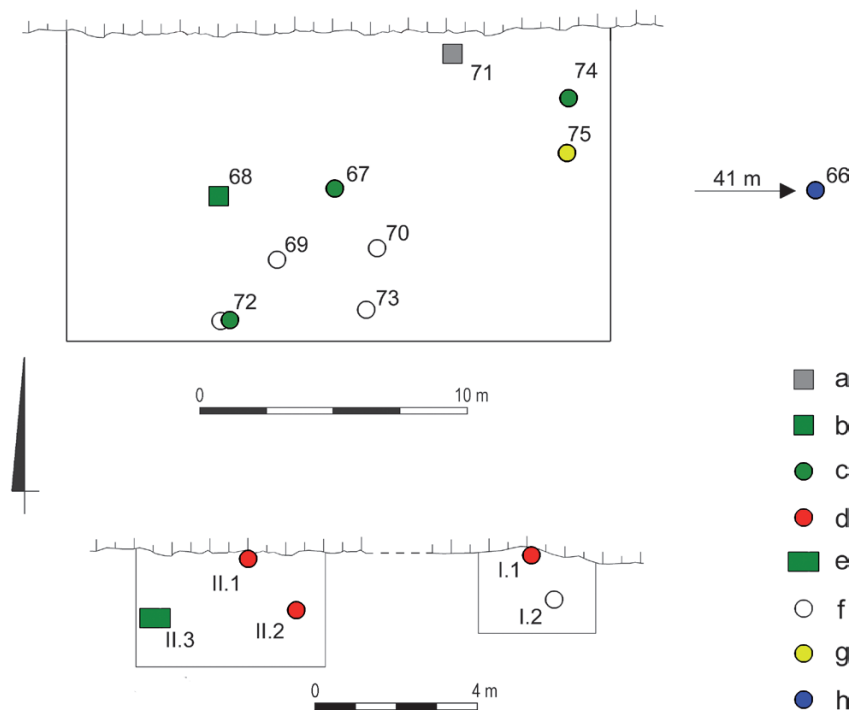
¹⁷⁵ Z. BUKOWSKI 2002, 112–115, mapa IV.

¹⁷⁶ Z. BUKOWSKI 2002, 112, mapa IV.

¹⁷⁷ Por. M. PACZKOWSKI, M. PRZEŹDZIECKI, w tym tomie.

¹⁷⁸ Por. A. WAWRUSIEWICZ, w tym tomie.

¹⁷⁹ Por. K. ŻOŁĘDZIOWSKI, G. RACZKOWSKI, w tym tomie.

Ryc. 35. Janówek, stan. XI. Domniemane rozmieszczenie obiektów w północnej części stanowiska. Obiekty z osady kultury grobów kloszowych: piec (a), półziemianka (b), jamy produkcyjne (c), jamy gospodarcze (d), pozostałości warstwy użytkowej/śmietniska (e); obiekty o nieznanym charakterze (f); jama subneolityczna (g), grób z młodszego okresu przedrzymskiego (h). Oprac. graf.: B. Kaczyński

Fig. 35. Janówek, site XI. Presumed distribution of features in the northern part of the site. Features from the Cloche Grave Culture settlement: furnace (a), half-dugout (b), manufacturing pits (c), utility pits (d), remains of a utility layer/midden (e); features of unknown character (f); Subneolithic pit (g), grave from the Late Pre-Roman Period (h). Graphical rendering by B. Kaczyński

III.B. Część północna stanowiska XI

W północnej części stanowiska, w pobliżu krawędzi terasy nadzalewowej (Ryc. 4, 7), odkryto łącznie 16 obiektów – pięć w wykopach sondażowych otwartych w 1977 roku oraz 11 badanych w roku następnym – grób kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego (ob. 66)¹⁸⁰, odsłonięty przez spychacz w odległości ok. 41 m na zachód od wytyczonego wykopu, w którym zarejestrowano 10 obiektów (oznaczonych dziewięcioma numerami 67–75; wspólny numer 72 nadano dwóm jamom, wkopanym jedna w drugą)¹⁸¹ (Ryc. 35). Obiekty nie były zniszczone ani w wyniku procesów postdepozycyjnych, ani na skutek działalności człowieka. Poza

obiektem 75 z materiałem subneolitycznym¹⁸² oraz uszkodzonym przez późniejszą jamę (ob. 72) należy je łączyć z wczesną epoką żelaza – osadnictwem ludności kultury grobów kloszowych.

III.B.1. Osadnictwo ludności kultury grobów kloszowych

III.B.1.1. Obiekty

Wyróżniono dziewięć pewnych obiektów osadniczych z wczesnej epoki żelaza: piec do wypału ceramiki (ob. 71), półziemiankę (ob. 68), jamy produkcyjne (ob. 67, 72, 74), jamy gospodarcze (ob. I.1, II.1, II.2) oraz pozostałości warstwy użytkowej/śmietniska (ob. II.3). Z osadnictwem ludności kultury grobów kloszowych łączą się przypuszczalnie także obiekty 69, 70, 73 i I.2 o nieznanym charakterze.

Kolisty w planie i klepsydrowaty w profilu piec do wypału ceramiki, o średnicy półtora metra, miał komorę

¹⁸⁰ K. CZARNECKA, R.J. PROCHOWICZ 2002.

¹⁸¹ Zgodnie z informacją o badaniach w wykopie odkryto trzy półziemianki, dwa paleniska, jamę gospodarczą, dwie jamy odpadkowe i piec do wypału ceramiki (J. GŁOSIK 1979a).

¹⁸² Por. A. WAWRUSIEWICZ, w tym tomie.

nakrytą kopułą glinianą (Tabl. XXIX/71). Zachowała się z niej podstawa w postaci otoku złożonego z ceglastej polepy i liczne, przeważnie drobne destrukty razem z fragmentami ceramiki wypełniające górną część obiektu. Z podstawy kopuły pochodzą kawałki polepy o łukowatych kształtach i daszkowatym przekroju (Ryc. 28), a z jej ściany fragmenty z licznymi odciskami żerdeń i grubych gałęzi. Stanowiły one rusztowanie, na którym prawdopodobnie rozpięta była plecionka, zapewne kilkuwarstwowa, ponieważ pojedyncza jej warstwa, jak dowodzą przeprowadzone eksperymenty, ugięła się pod ciężarem mokrej gliny¹⁸³. Do budowy kopuły, zgodnie z analizą odcisków roślinnych w polepie, użyto drewna sosny i wierzby¹⁸⁴. Komorę oddzielała od paleniska znajdującego się w partii dolnej obiektu warstwa mocno wypalanej masy glinianej, stanowiąca ruszt, na którym umieszczano przeznaczone do wypału naczynia. Zgodnie z opisem w dzienniku badań ruszt posiadał otwory, ale w zachowanym materiale nie zarejestrowano fragmentów polepy, która by potwierdziła tę informację.

Obiekt 71 jest kopułowym piecem jamowym, jednokomorowym, bez kanału wlotowego – jakie są najczęściej rejestrowane we wczesnej epoce żelaza. Wkopane w ziemię, były wykładane gliną lub kamieniami. W przeciwieństwie do używanych wielokrotnie pieców zaopatrzonych w kanały wlotowe, umożliwiające lepszą kontrolę temperatury, konieczną w wyspecjalizowanej produkcji naczyń, takie urządzenia jak omawiane miały być wykorzystywane jednorazowo i bez możliwości dokładania opału podczas procesu wypalania naczyń¹⁸⁵. Niewykluczone, że system kontroli ciągu mógł znajdować się w naziemnej części obiektu, ale posiadane dane o konstrukcji pieca są niewystarczające dla określenia mechanizmu jego działania.

Na osadach pomorsko-kłoszowego kręgu kulturowego piece spotyka się dość rzadko. Poza urządzeniami jamowymi z kanałami wlotowymi i obiektami bez systemu ciągu występują także naziemne piece kopulaste¹⁸⁶, a niejednokrotnie jako piece interpretowane są różnego rodzaju jamy ze śladami działania ognia. Dwa jednokomorowe piece bez kanałów wlotowych zarejestrowano na osadzie z wczesnej

epoki żelaza w Gnieździe, pow. pucki¹⁸⁷. Trzy kolisty, zagłębione w ziemi piece z wylepionymi gliną komorami i licznymi destrukcjami kopuł odkryto na osadzie w Hrubieszowie, pow. *loco*, stan. 104. Dwa z nich nie miały kanałów wlotowych, zaś trzeci posiadał dwukanałowy system ciągu. Brak w piecach spalenizny oraz ich stosunkowo niewielka miąższość wskazują, że paleniska były czyszczone, a to oznacza, że urządzenia użytkowano wielokrotnie. Karol Dzięgielewski uważa omawiane trzy piece za wielofunkcyjne, lecz obecność w pobliżu stanowiska glinianek – źródła surowca garncarskiego, wskazuje raczej na przeznaczenie ich do wypału ceramiki¹⁸⁸.

Wyjątkowość pieca z Janówka, w porównaniu z innymi takimi obiektami z pomorsko-kłoszowego kręgu kulturowego, polega na obecności w zniszczonej komorze fragmentów ponad 70 różnych naczyń ceramicznych (Tabl. XXX/71, XXXI/71). Część z nich – w tym ułamki kubka (Ryc. 27, Tabl. XXX/71:11), znajdowała się na pozostałościach rusztu glinianego (Ryc. 27). Najprawdopodobniej źle wypalone lub uszkodzone naczynia pozostawiono w komorze jako odpady poprodukcyjne, co przemawiałoby za jednorazowym użyciem pieca. Stan zachowania pozostałej ceramiki – niekompletność garnków i często ślady wtórnego przepalenia – wskazuje, że najprawdopodobniej dostała się ona do komory już po porzuceniu pieca. Zagłębienie z zapadniętą kopułą posłużyło jako jama odpadkowa/śmietnikowa. Trafiły do niej także pojedyncze fragmenty ceramiki lużyckich pól popielnicowych (Tabl. XXXI/71:24) oraz wyroby krzemienne¹⁸⁹, przemieszczone przypadkowo podczas bytowania na obszarze cypla społeczności kultury grobów kłoszowych albo w wyniku naturalnych procesów podepozycyjnych.

Na stanowiskach z wczesnej epoki żelaza rejestrowane są piece garncarskie, piekarnicze, hutnicze oraz wapiennicze¹⁹⁰. W przypadku obiektu 71 z Janówka nie ulega wątpliwości, że służył do wypału naczyń glinianych. Zdaniem wielu badaczy konstrukcja pieców garncarskich pozwalałaby również na używanie ich do przygotowywania żywności (np. wypieku chlebów)¹⁹¹.

¹⁸³ K. DZIĘGIELEWSKI 2013, 24.

¹⁸⁴ Por. M. LITYŃSKA-ZAJĄC, w tym tomie.

¹⁸⁵ Por. E. CNOTLIWY 1960, 54; J. MICHAŁSKI 1983, 172–173; M. MOGIELNICKA-URBAN 1984, 28–30.

¹⁸⁶ A. WALUŚ 1976, 593.

¹⁸⁷ P. DZIECHCIARZ 2018, 37–40, tabl. XI:a, XII:a.

¹⁸⁸ K. DZIĘGIELEWSKI 2013, 18–27.

¹⁸⁹ Por. M. PRZEŹDZIECKI, M. PACZKOWSKI, w tym tomie.

¹⁹⁰ J. MICHAŁSKI 1983, 172.

¹⁹¹ K. DZIĘGIELEWSKI 2013, 24; U. NAROŻNA-SZAMAŁEK, K. SZAMAŁEK 2003, 59.

Nie można wykluczyć takiej możliwości w Janówku, ale dostępny materiał nie dostarcza ku temu dowodów.

Analiza archeobotaniczna próbek polepy z obiektu 71 wykazała, że glinę przeznaczoną do wylepienia kopuły schudzono pozostałościami po omłotach. Dodatek taki był często stosowany dla podniesienia plastyczności masy glinianej i jej odporności na działanie wysokiej temperatury¹⁹². Drewno sosny zwyczajnej i wierzby użyte do skonstruowania kopuły mogło służyć w Janówku także jako surowiec opałowy¹⁹³. W widłach Wisły i dolnej Narwi sosna występuje powszechnie na piaszczystych terasach nadzalewowych, a drzewa liściaste na podmokłych łąkach na poziomie teras zalewowych. Materiał botaniczny z innych pieców pomorsko-kłoszowego kręgu kulturowego wskazuje, że jako opału używano najczęściej drewna dębowego¹⁹⁴, a rzadziej sosnowego, mającego gorsze właściwości kaloryczne¹⁹⁵.

Obiekt 68, równie dobrze zachowany jak omówiony wcześniej piec, bez wątpliwości można uznać za **półziemiankę**, zgodnie z kryteriami wydzielenia obiektów zagłębionych w ziemi według J. Michalskiego¹⁹⁶. Zbliżona w planie do owalnej, o powierzchni użytkowej ok. 4,5 m², była wkopana na głębokość ok. 20–30 cm. Zaostrome słupy o średnicy ok. 30 cm, umieszczone po dwa przy węższych bokach obiektu, w odległościach od siebie ok. 50 cm i 80 cm, były osadzone na głębokości 40 cm. Pary słupów, które dzieliła odległość ok. 2,3 m, nie stanowiły elementów konstrukcji ścian, a raczej podpory prymitywnego dwu- lub czterospadowego dachu¹⁹⁷. W środkowej partii półziemianki znajdowała się najprawdopodobniej piwniczka – trapezowata w profilu, płaskodenna, głęboka na 70 cm. Brak śladów paleniska lub ogniska wewnątrz półziemianki może wskazywać, że nie była ona długotrwale wykorzystywana, a z pewnością nie w okresach zimniejszych.

¹⁹² M. ADAMECK *et alii* 1990, 132; U. NAROŻNA-SZAMAŁEK, K. SZAMAŁEK 2003, 59.

¹⁹³ Rozpoznanie gatunku spalanego drewna uniemożliwiło rozdrobnienie brył węgla drzewnych wydobytych z pieca podczas badań w 1978 roku, w wyniku ich długotrwałego i nieodpowiedniego przechowywania.

¹⁹⁴ T. STĘPNIK, A. DĘBSKI, A. BUJAK 2009, 84–85.

¹⁹⁵ K. DZIĘGIELEWSKI 2013, 27.

¹⁹⁶ J. MICHAŁSKI 1983, 172.

¹⁹⁷ Por. B. MUZOŁF 2002, 175–177.

Nie można jednak wykluczyć, że ślady palenia ognia usuwano w celu zwiększenia powierzchni użytkowej.

Półziemianka miała przypuszczalnie przeznaczenie mieszkalne lub mieszkalno-produkcyjne, za czym przemawia obecność w partii spągowej piwniczki uszkodzonego przez ślika oraz licznych, rozdrobnionych fragmentów garnków, służących zapewne do przechowywania, magazynowania i przenoszenia żywności. Do pozostałej części wypełniska ceramika dostała się wtórnie, już po zaprzestaniu użytkowania obiektu, o czym przekonuje obecność ułamków naczyń subneolitycznego i neolitycznego¹⁹⁸.

Na osadach pomorsko-kłoszowego kręgu kulturowego w Polsce środkowej i południowo-wschodniej zadane są obiekty zagłębione w ziemi w typie półziemianek oraz nieliczne naziemne¹⁹⁹. Dwa zagłębione, owalne w planie budynki (prawdopodobnie półziemianki) odkryto w Podlężu, pow. wielicki²⁰⁰, a kolejne, najczęściej prostokątne, niekiedy z paleniskami wewnątrz, zarejestrowano m.in. w miejscowościach Хотин/Хотин, obl./обл. Рівне/Ривне²⁰¹, Кгулів/Крылив, obl./обл. Рівне/Ривне²⁰², oraz Зимне/Зимне, obl./обл. Луцьк/Луцьк²⁰³ w Ukrainie.

Kryteria **jam produkcyjnych** spełniają obiekty 67, 72 i 74. Jama 67, owalna w planie i nieckowata w profilu, miąższości 85 cm, znajdowała się najbliższej półziemianki. Nieco bardziej od niej oddalona była wkopana we wcześniejszy, czworokątny obiekt kolista jama 72 o kształcie w profilu prostokątnym i głębokości 55 cm, z celowym wkopem w części centralnej. Na dnie obu tych zagłębień zalegała warstwa spalenizny, w obiekcie 67 pełna fragmentów ceramiki. Spalenizna wypełniała niemal całą jamę 74, położoną dość blisko pieca do wypału ceramiki (ob. 71), w profilu zbliżoną do trójkątnej i najpłytszą z omawianych, bo o miąższości 40 cm.

Funkcja takich jam nie jest jednoznaczna, a kluczowe znaczenie przy próbach określenia ich przeznaczenia mają kształt i charakter wypełniska oraz inwentarz. Mogły służyć za wędzarnie, do suszenia i prażenia, do produkcji węgla drzewnego, dziegciu

¹⁹⁸ Por. A. WAWRUSIEWICZ, w tym tomie.

¹⁹⁹ S. CZOPEK 1992, 169.

²⁰⁰ K. DZIĘGIELEWSKI 2015, 83, ryc. 3, 4.

²⁰¹ M.A. PELEŠIŠIN 1980, 77, 78.

²⁰² L.Ī. KRUŠEL'NIC'KA 1968, 194–198.

²⁰³ M.A. PELEŠIŠIN 1980, 77–78.

i smoły, jako piec²⁰⁴, m.in. do wypału naczyń, oraz jamy garbarskie i mielerze²⁰⁵. Sąsiadująca z półziemianką, głęboka i rozległa jama 67 wydaje się używana dwufazowo – najpierw jako zasobowa (stąd fragmenty chropowaconych garnków w partii dolnej), a później produkcyjna (świadectwem czego jest warstwa spalenizny na dnie). Zasypany żółtym piaskiem wkop w środkowej części jamy 72, sięgający spalenizny w spąg, przypuszczalnie służył pozyskaniu jakiegoś surowca z dna obiektu. Nie wiadomo, w której części wypełniska zalegały niewielkie, gładzone i chropowacone ułamki ceramiki, przede wszystkim pochodzące z garnków. Prawie pozbawiony materiału zabytkowego obiekt 74, ze spalenizną w częściach środkowej i stropowej, mógł być zarówno jamą produkcyjną, jak i ogniskiem.

Trzy jamy odkryte w wykopach sondażowych pełniły najprawdopodobniej funkcje gospodarcze. Wyraźne ślady palenia ognia odnotowano wyłącznie w środkowej partii dużego obiektu I.1, w profilu nieckowatego i głębokiego na 70 cm, zawierającego nieliczne ułamki naczyń. Mniejsze od omówionej jamy II.1 i II.2, kolistą i owalną, pierwszą o wypełnisku szarym, drugą mniej jednolitym – szarym i jasnobrunatnym, zawierały węgle drzewne. Wszystkie te obiekty były prawdopodobnie używane w codziennych zajęciach gospodarczych, za czym przemawiają ślady palenia ognia zwłaszcza w ich partiach spągowych.

Nieliczne ułamki naczyń, grudki polepy oraz kawałki rozcieracza rozrzucone między kamieniami na powierzchni ok. 6 m² w warstwie żółtego, sypkiego piasku, nieodróżniającego się od calca (ob. II.3), mogą stanowić resztki warstwy użytkowej lub śmietniska. W przeciwieństwie do skupisk materiału rejestrowanych na cmentarzyskach²⁰⁶ omawiane skupisko zajmuje znacznie większy obszar i poza ceramiką zawiera także polepę i zniszczony rozcieracz²⁰⁷.

Zadokumentowany niewielki, owalny w planie zarys (Tabl. XXXIII/I.2), z którego nie pozyskano materiału zabytkowego, w profilu nie odróżniał się od warstwy szarego piasku o nierównym spągu, rozciągającej się na południe od niego. Warstwa ta może

stanowić powierzchnię gruntu z czasów funkcjonowania osady.

III.B.1.2. Ceramika

Większość naczyń odkrytych na osadzie pochodzi z obiektu 71 (prawie 90%), pozostałe z obiektów 67, 72 i I.1 oraz z powierzchni wykopów sondażowych. Z tego dość licznego, ale rozdrobnionego materiału ceramicznego jedynie ok. 40% zachowało się w stopniu umożliwiającym zaklasyfikowanie do poszczególnych podgrup ceramiki wydzielonych przez T. Węgrzynowicz²⁰⁸, a zaledwie dla 10% (20 okazów) było możliwe określenie typu i odmiany.

Wyróżniono sześć garnków (podgrupa A₁) reprezentujących trzy typy:

Typ III, odm. c (całkowicie chropowacone garnki z wydzieloną szyjką, z brzuścem umieszczonym powyżej połowy wysokości naczynia) – okazy z obiektów 67 i 71 (Tabl. XXVII/67:1, XXX/71:1). Naczynia mają niskie, delikatnie wyodrębnione, rozchylone szyjki i wygniatane palcami krawędzie wylewów. Brzusiec niedużego garnka z obiektu 67 jest jajowaty, a znacznie większego egzemplarza z obiektu 71 – baniasty.

Typ IV, odm. c (całkowicie chropowacone garnki bez wydzielonej szyjki, z brzuścem umieszczonym powyżej połowy wysokości naczynia) – garnki z obiektu 71 (Tabl. XXX/71:2–4), wszystkie z karbowaną krawędzią wylewu. Największy egzemplarz jest baniasty, z pogrubioną krawędzią wylewu (Tabl. XXX/71:3), dwa pozostałe jajowate. Jeden z nich, prawie workowaty, z wyodrębnioną krawędzią wylewu, jest najsilniej chropowacony (Tabl. XXX/71:2), drugi jest górą lekko zachylony, z bardzo słabo karbowanym wylewem.

Typ V, odm. c (garnki z wydzieloną, gładzoną szyjką i chropowaconym brzuścem umieszczonym powyżej połowy wysokości naczynia) – naczynie z obiektu 71 (Tabl. XXX/71:12). Garnek o niewygniatanej krawędzi wylewu, z niską szyjką, słabo wydzieloną od jajowatego, szorstkiego brzuśca.

Dzbanek (podgrupa A₂) typu **I odm. a** (całkowicie gładzony, z wydzieloną szyjką i brzuścem umieszczonym poniżej połowy wysokości naczynia) – okaz z obiektu 71 (Tabl. XXXI/71:13). Małe naczynie z silnie wydętym brzuścem, barwy ciemnoszarej.

²⁰⁴ J. MICHALSKI 1983, 150, 168–177.

²⁰⁵ M. MOGIELNICKA-URBAN 1984, 27; J. BARON 2005, 20–21; P. DZIECHCIARZ 2018, 41–42.

²⁰⁶ Por. M. ANDRZEJOWSKA, T. WĘGRZYNOWICZ 1995, 97–98.

²⁰⁷ K. DZIĘGIELEWSKI, R. SZCZERBA, B. CHUDZIŃSKA 2011, 330; S. CZOPEK 2014, 106–107, 166, tabl. XXV, XXVI.

²⁰⁸ T. WĘGRZYNOWICZ 1988.

Wydzielono 12 mis (podgrupa B₁), które zaliczono do dwóch typów:

Typ I, odm. d (gładzone misy z wgięciem pod krawędzią, bez wyraźnie zaznaczonej wydętości brzuśca) – naczynia z obiektów 67, 71, I.1 i II.3 (Tabl. XXVII/67:6, XXXI/71:27.44, XXIII/I.1:2, XXXIV/II.3:1). Misy z obiektów I.1 i II.3 są poniżej wgięcia pod krawędzią półkuliste i tylko one mają lekko pogrubioną krawędź wylewu. Pozostałe zachowane są w zbyt małym stopniu, aby móc określić ich kształt. Jedna misa ma ciemną powierzchnię (Tabl. XXXI/71:44).

Typ II, odm. d (gładzone misy bez wgięcia pod krawędzią) – naczynia z obiektów 67 i 71 (Tabl. XXVII/67:4, XXXI/71:20.21.26.29.46.48). Większość mis jest półkulista (kształt dwóch jest niemożliwy do określenia, Tabl. XXXI/71:46.48). Jedna, o powierzchni ciemnoszarej, ma lekko ścięioną, a druga zachyloną krawędź wylewu (Tabl. XXXI/71:20.26).

Kubek (podgrupa B₂) typu **II odm. d** (całkowicie gładzone kubki bez wyodrębnionych szyjek, bez wyraźnie zaznaczonej wydętości brzuśca) – egzemplarz z obiektu 71 (Tabl. XXX/71:11).

Dla 19 garnków (podgrupa A₁) z uwagi na szczytkowy stan ich zachowania zdołano tylko określić typ. Fragment z obiektu 71 pochodzi z garnka typu III (Tabl. XXX/71:9), ułamki z obiektów 67 i 71 (Tabl. XXVII/67:2.5, XXX/71:6–8, XXXI/71:16–19.30.33.37.43.45.47) z garnków typu IV, a skorupy z obiektów 68 (poz. 2) i 72 (Tabl. XXXII/72:1) z garnków typu V. W obiekcie 71 znajdował się również fragment garnka typu II z uchem nietypowo osadzonym powyżej załomu brzuśca (Tabl. XXX/71:15).

Z obiektów 71, (Tabl. XXXI/71:23.50–54) i 72 (poz. 5, 6) wydobyto niewielkie fragmenty dzbanek (podgrupa A₂) lub kubków (podgrupa B₂), przede wszystkim uch z zachowanymi niekiedy przyczepami.

Zbiór form ceramicznych z osady dopełniają znalezione w piecu fragmenty trzech wygładzonych **talerzy/placków** o zaokrąglonej krawędzi (Tabl. XXXI/71:34–36) i ułamek **naczynia sitowatego** o chropowatej powierzchni zewnętrznej (Tabl. XXXI/71:32). Jeden talerz/placek miał średnicę ok. 20 cm (Tabl. XXX/71:34), a dwa pozostałe (na jednym odcisnięta plecionka) były prawdopodobnie nieco większe.

Zdobnictwo naczyń z osady jest ubogie i ogranicza się do dekoracji plastycznych, dominujących w zestawie ornamentów ceramiki pomorsko-kloszowego krę-

gu kulturowego na Mazowszu i Podlasiu. Najczęściej wygniatało/karbowano krawędzie wylewów garnków typów III i IV (np. Tabl. XXX/71:1–7.9). Sporadycznie formowano listwy plastyczne w górnych partiach brzuśców garnków typów V i VI (Tabl. XXXII/72:1; ob. 68, poz. 2) i wyjątkowo pseudouszko przy krawędzi wylewu misy (Tabl. XXXI/71:28). W materiale z osady nie zarejestrowano ułamków dekorowanych wątkami rytymi oraz klutymi. Z faktu, że na sąsiadującym z osadą cmentarzysku ornamenty takie umieszczono zaledwie na kilku naczyniach, można sądzić, że nie należały one do zdobień preferowanych przez miejscową społeczność. Odmienną sytuację obserwuje się na oddalonych o kilka kilometrów od Janówka nekropolach w Łajskach i Wieliszewie. Powszechne stosowanie tu wzorów rytymi i klutymi wynika przypuszczalnie z funkcjonowania tych cmentarzysk w innym przedziale czasowym niż to janówkie. Na ceramice z osady nie ma zdobień palcowych i paznokciowych, stosunkowo często wykonywanych na naczyniach z inwentarzy grobowych z Janówka. Wydaje się, że celowo rezygnowano z ozdabiania naczyń mających praktyczne, „kuchenne” przeznaczenie, w przeciwieństwie do ceramiki lepszej jakości, określanej jako stołowa²⁰⁹, często wykonywanej w celach funeralnych.

Materiał ceramiczny z osady w Janówku pod względem technologicznym jest jednorodny i nie odbiega od rejestrowanego na stanowiskach osadniczych z Polski centralnej i południowo-wschodniej. Dominujące grubocienne garnki mają zazwyczaj powierzchnie zewnętrzne ceglasto-brunatne, niekiedy w szare i ciemnoszare plamy, chropowate poprzez narzucanie gruzelkowej masy glinianej z gruboziarnistą domieszką mineralną i obmazywanie lub przecieranie powierzchni rzadszym roztworem gliny dla uzyskania na niej faktury tzw. gęszej skórki. Przełomy są najczęściej dwubarwne, zaś wygładzone powierzchnie wewnętrzne ciemnoszare, ciemnobrunatne i czarne. Brzuśce garnków całkowicie gładzonych są zazwyczaj mniej starannie opracowane od ich górnych partii, często lekko przecierane. Przeważnie okazy te są na zewnątrz beżowe, ceglaste lub ceglasto-brunatne, a wewnątrz w różnych odcieniach szarości. Ich przełomy są jedno- lub dwubarwne. Misy, kubek i dzbanek są cienkościennie

²⁰⁹ Wydzielenie ceramiki „stołowej” i „kuchennej” udało się w przypadku materiału z osady w Hrubieszowie (por. K. DZIĘGIELEWSKI 2013, 42–46).

i starannie wygładzone, o przełomach najczęściej jedno- lub dwubarwnych, a powierzchniach beżowych, ceglasto-szarych, jasnobrunatnych i ciemnobrunatnych. Z makroskopowego oglądu fragmentów wynika, że społeczność użytkująca osadę do wyrobu naczyń używała masy garncarskiej przygotowanej z gliny schudzonej domieszką mineralną w postaci tłuczni kamiennego i, o wiele rzadziej, piasku. Granulacja tłuczni była różna, zależnie od docelowej wielkości i przeznaczenia naczynia. W glinie przeznaczonej do wylepienia chropowatych garnków zazwyczaj domieszka była grubsza. W masie używanej do chropowacenia trafiają się ziarna o znacznej wielkości (0,3–0,5 cm), jak się wydaje dodane celowo. Drobnopiękny tłuczeń dominował w gładzonych szybkach garnków, misach oraz dzbanku i kubku. Nie stwierdzono domieszki szamotu. Możliwe, że wgłębienia dostrzeżone na kilku skorupach pozostały po wypalanej domieszce organicznej. Naczynia z osady były wypalane na ogół w atmosferze utleniającej, dlatego brak wśród nich okazów o powierzchniach czarnych. Przeważnie podczas takiego procesu dochodziło do zmian temperatury, stąd czarne, ciemnoszare lub brunatne plamy na brązowej lub brunatnej ścianie naczynia. Obecność niewielu ciemnoszarych ułamków w materiale z osady i kilku czernionych naczyń na pobliskim cmentarzysku świadczy, że społeczność zamieszkująca we wczesnej epoce żelaza terasę nadzalewową w Janówku potrafiła stworzyć warunki do wypału ceramiki w atmosferze redukcyjnej. Na kilku fragmentach dolnych partii naczyń dostrzeżono ślady łączenia taśm ze spłaszczonych wałków glinianych. Szacuje się, że szerokość taśm wynosiła na ogół od 3 cm do 3,5 cm. Ucha dzbanków i kubków osadzone były na czop, zaś ich szerokość, zależnie od wielkości naczynia, wahała się między 1,5 cm a 3 cm. Odmienne uformowane ucha – przewężone w połowie wysokości – umieszczono na jednym z gładzonych garnków (Tabl. XXXI/71:15).

III.B.1.3. Rozplanowanie osady

Próba określenia organizacji przestrzennej osady kultury grobów kloszowych w Janówku napotyka na szereg ograniczeń. Odkryta przypadkowo w 1977 roku, podczas robót prowadzonych przez Wojskowe Przedsiębiorstwo Budowlane, została przebadana w niewielkim zakresie w ciągu dwóch sezonów wykopaliskowych, wyłącznie w miejscach najbardziej zagrożonych zniszczeniem. Wszystkie wykopy graniczyły

z krawędzią terasy nadzalewowej Narwi, dawniej podmywanej, co spowodowało zniszczenie północnej części osiedla. Udało się ustalić jedynie w miarę dokładną lokalizację wykopu z 1978 roku (Ryc. 7). Analizę bardzo utrudniała także niepełna dokumentacja z badań. Jak wspomniano w rozdziale wstępnym, nie zachował się oryginalny plan zbiorczy obiektów. Prezentowane w niniejszym opracowaniu plany wykopów sondazowych przerysowano z planu w skali 1:100, posiłkując się też planikami zamieszczanymi na pudełkach z materiałem i w narożnikach rysunków obiektów. Plan wykopu z ostatniego sezonu badań odtworzono na podstawie wszystkich dostępnych danych (opisów z dziennika badań oraz dokumentacji fotograficznej i rysunkowej), uzyskując przybliżony obraz rozmieszczenia obiektów, bez zachowanych między nimi pierwotnych odległości (Ryc. 35).

Piec do wypału ceramiki, półziemianka i jamy produkcyjne tworzyły w obrębie wykopu dwa zgrupowania, mogące stanowić niewielką część skupiska, liczącego nawet kilkadziesiąt obiektów. W północno-wschodnim narożniku wykopu znajdowały się piec i jedna z jam, a w drugim zgrupowaniu, poza półziemianką z piwniczką i dwoma jamami produkcyjnymi także trzy obiekty o nieznanym charakterze, przypuszczalnie związane z osadą. Ta rozpoznana, niewielka część osady wydaje się należeć do jej strefy mieszkalno-produkcyjnej, co potwierdza brak tutaj obiektów związanych z codziennymi zajęciami gospodarskimi, a większość fragmentów tzw. ceramiki kuchennej – kubków, mis, naczyń sitowatych i garnków, wykorzystywanych w przygotowaniu, przetwarzaniu i konsumpcji żywności, znaleziono w wypełnisku porzuconego pieca. Nie stwierdzono tu naczyń ze śladami gotowania na ogniu, a większość fragmentów ceramiki pochodzi z garnków służących do przenoszenia i magazynowania żywności. Na produkcyjny charakter omawianej części osady wskazuje jednak przede wszystkim obecność pieca do wypału ceramiki. Urządzenia takie lokowane były zazwyczaj w specjalnie wyznaczonych miejscach na skraju osad, a nie w obrębie ścisłej zabudowy, zapewne dla uniknięcia niedogodności wynikających z zadymienia i niebezpieczeństwa zaproszenia ognia²¹⁰. Analogie z innych osad pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego wskazują, że obiekty uznawane za mieszkalne,

²¹⁰ Por. K. DZIĘGIELEWSKI 2013, 11, 30, ryc. 3.

w tym zagłębione w ziemi, znajdowały się w promieniu co najwyżej 10 m od pieców²¹¹. Mogły to być zatem, zapewne również półziemianka z Janówka, miejsca schronienia lub tymczasowego mieszkania wytwórców, względnie magazyny albo domostwa zamieszkiwane w czasie, kiedy w tej części osady nie prowadzono jeszcze działalności produkcyjnej. W przypadku omawianego stanowiska nie sposób jednoznacznie stwierdzić, czy piec i półziemianka były jednocześnie. Nieprzepełnione kości zwierzęce, najprawdopodobniej resztki pokonsumpcyjne, które znalazły się w wypełniku już nieużywanego pieca, są dowodem na bytowanie w tym miejscu mieszkańców osady.

Część osiedla odsłonięta w wykopach sondazowych miała prawdopodobnie charakter gospodarczy, o czym świadczy brak tutaj obiektów produkcyjnych, a obecność pozostałości najprawdopodobniej warstwy użytkowej (ob. II.3), z fragmentami ceramiki, polepy i rozcieracza.

Odsłonięta w trzech wykopach w Janówku niewielka część osady wydaje się użytkowana w tym samym, niedługim okresie czasu. Obiekty, za wyjątkiem jamy produkcyjnej 72, wkopanej we wcześniejszą (nie można wykluczyć, że subneolityczną, zważywszy na obecność w wykopie obiektu 75 ceramiki kultury niemeńskiej), nie nawarstwiają się na siebie, nie zaznacza się wyraźna warstwa kulturowa, a zebrany materiał ruchomy jest dość zuniformizowany. Pod tym względem omawiana osada nie różni się od kilkunastu tego typu stanowisk pomorsko-kłozowego kręgu kulturowego z Mazowsza i Podlasia oraz Polski południowo-wschodniej. Położone najbliżej Janówka pochodzą z Warszawy-Annopola²¹², Warszawy-Zerznia²¹³ i Szeligów²¹⁴, Borowiczek-Pieńków²¹⁵, Wykowa²¹⁶ oraz Słubic²¹⁷, wszystkie w powiecie plockim. Najlepiej rozpoznane są osady w Szeligach i Warszawie-Zerzniu, stan. 10. Na pierwszej odkryto 26 obiektów z dużą ilością materiału zabytkowego, na drugiej pozostałości 23 obiektów i warstwę

kulturową. Na obu tych osadach dominowały jamy różniące się od siebie zarówno wielkością i miąższością, jak i charakterem wypełnisk. Nie natrafiono na obiekty mieszkalne i znaczące ilości kości zwierzęcych, mogące stanowić szczątki pokonsumpcyjne, co byłoby podstawą do uznania rozpoznanych części osad za strefy magazynowe czy gospodarcze. Na pozostałych stanowiskach osadniczych z Mazowsza i Podlasia nie odnotowano obiektów nieruchomych, a materiał zabytkowy, głównie ceramiczny, pochodził z nawarstwień oraz skupisk. Na żadnej z osad, podobnie jak w Janówku, nie było możliwe wydzielenie faz użytkowania. Stanowiska przebadane były niecałkowicie, a stanowiącą podstawową bazę źródłową ceramikę reprezentowały powszechnie występujące, niecharakterystyczne, proste formy. Stopień rozpoznania osadnictwa pomorsko-kłozowego kręgu kulturowego trzeba uznać za słaby²¹⁸. W literaturze przyjął się pogląd, że ludność wymienionych kultur na terenie Mazowsza użytkowała niewielkie osady, raczej sezonowe, z zabudową niepozostawiającą wyraźnych śladów²¹⁹. Wskazywałaby na to ogromna dysproporcja w liczbie cmentarzysk z grobami kłozowymi (86% stanowisk) i osad (14%)²²⁰, ale wynika ona nie tyle ze stanu badań, co z nietrwałości lub nieczytelności obiektów nieruchomych zwłaszcza w młodszej części wczesnej epoki żelaza²²¹. Stają się one uchwytnie dopiero w starszym okresie przedrzymskim, co może być markerem zmian w funkcjonowaniu omawianych społeczności, polegającym na postępującym zmniejszaniu się ich mobilności i tym samym na użytkowaniu wielosezonowych osiedli otwartych. Z takich osad z Polski środkowej, południowej i południowo-wschodniej wymienić można

²¹¹ P. DZIECHCIARZ 2018, 29, ryc. 7.

²¹² K. NOWIŃSKI 1969, 282–283.

²¹³ M. ANDRZEJOWSKA 2001.

²¹⁴ B. CHOMENTOWSKA 1975.

²¹⁵ M. MOGIELNICKA-URBAN 1998, 53–55, ryc. 28.

²¹⁶ I. TOMASZEWSKA 1998, 81–86.

²¹⁷ J. URBAN 2016, 55–65.

²¹⁸ Por. S. CZOPEK 1995.

²¹⁹ T. WĘGRZYNOWICZ 1979, 171; T. PUROWSKI 2005, 98.

²²⁰ Por. S. CZOPEK 1992, 21.

²²¹ Większość stanowisk sepulkralnych grupuje się na terenie nadwiślańskich wydm, ciągnących się od północnej części prawobrzeżnej Warszawy aż po ujście Świdra w okolicach Otwocka. Obszary te, zwłaszcza na terenie tzw. Wielkiej Warszawy, były silnie przekształcane w czasach nowożytnych, co z pewnością przekłada się na stan badań nad osadnictwem omawianej kultury. Uwagę zwraca przede wszystkim nieproporcjonalnie mała liczba zarejestrowanych osad, które przecież musiały towarzyszyć każdemu ze znanych cmentarzysk.

m.in. Grabek, pow. bełchatowski²²², Hrubieszów²²³, Jarosław, pow. loco²²⁴, Podłęże²²⁵, Zakrzowice, pow. wielicki²²⁶, jak również wspomniane wcześniej osady leżące na wschód od Bugu²²⁷. W obrębie niektórych udało się wyróżnić grupy obiektów, które mogły pierwotnie pełnić rolę zagród, a szczegółowa analiza typologiczna materiałów ceramicznych w powiązaniu z datami przyrodniczymi (¹⁴C, TL) pozwoliła na wydzielenie niejednoczasowych grup obiektów²²⁸. Na badanych szerokopłaszczyznowo osadach pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego stwierdzono, że różnego rodzaju, dość rzadko rozmieszczone obiekty występują w skupiskach, które dzieli odległość od kilku do kilkunastu metrów. Podobny rozkład obiektów odnotowano na przebadanej części osady w Janówku.

III.B.1.4. Podstawy gospodarcze

Badania specjalistyczne grudek polepy i nieprzepalonych szczątków zwierzęcych z pieca 71 pozwoliły na wgląd w niektóre aspekty gospodarki mieszkańców osady. Na podstawie analizy archeobotanicznej odcisków roślinnych w polepie²²⁹ można stwierdzić, że ludność zamieszkująca osadę w Janówku uprawiała jęczmień zwyczajny, proso zwyczajne i być może pszenice oplewione. Podobne gatunki roślin zidentyfikowano w oparciu o negatywy ich szczątków na ceramice pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego²³⁰. Pozostałości takich roślin rejestrowano na badanych wykopaliskowo osadach tych kultur²³¹.

W wyniku analizy archeozoologicznej wśród resztek pokonsumpcyjnych z pieca rozpoznano fragmenty kości bydła, owcy, owcy-kozy i świnii²³². Pozostałości kostne zwierząt tych gatunków należą do najczęściej odnotowywanych na stanowiskach

osadniczych pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego²³³. W Janówku musiały być hodowane także konie, których szczątki odkryto w dwóch grobach na cmentarzysku. Sytuacja ta w pełni odpowiada dotychczasowym ustaleniom, zgodnie z którymi kości koni rejestruje się wyłącznie na nekropolach²³⁴.

Przytoczone wyniki analiz materiałów pochodzących zaledwie z jednego obiektu wskazują, że mieszkańcy osady w Janówku uprawiali kilka rodzajów zbóż i hodowali co najmniej cztery gatunki zwierząt. Hodowali też niewątpliwie innym zajęciom. Umieszczenie osady przy krawędzi terasy nadzalewowej Narwi na pewno nie było przypadkowe. Bliskość rzeki sprzyjała rybołówstwu i zapewniała łatwy dostęp do wody, niezbędnej w codziennych pracach. Okoliczne lasy dostarczały nie tylko budulca dla obiektów mieszkalnych i produkcyjnych czy opału, ale były także źródłem zwierzyny łownej.

III.B.2. Materiały o innej chronologii

Z północnej części stanowiska XI pozyskano 44 zabytki krzemienne. Dwanaście znajdowało się w zasypisku pieca 71 kultury grobów kloszowych, a resztę zebrano z powierzchni i osypującej się krawędzi terasy nadzalewowej. Większość wyrobów jest wykonana w technikach charakterystycznych dla epoki kamienia (wczesnego i późnego mezolitu czy subneolitu), pozostałe reprezentują tzw. późne krzemieniarstwo epoki brązu i wczesnej epoki żelaza²³⁵.

Ślady osadnictwa subneolitycznego i neolitycznego odnotowano w wykopie przebadanym w 1978 roku. Fragmenty naczyń kultury niemeńskiej znajdowały się w subneolitycznej jamie 75 oraz w wypełnisku półziemianki kultury grobów kloszowych (ob. 68), do której dostały się wtórnie razem z ułamkiem naczynia kultury pucharów lejkwatych²³⁶.

Nieliczne fragmenty ceramiki z północnej części stanowiska można uznać za charakterystyczne dla lużyckich pól popielnicowych. Ułamek bez kontekstu znaleziony w wykopie sondażowym II (Tabl. XXXIV:4) pochodzi ze środkowej partii naczynia wazowatego odmiany C według T. Węgrzynowicz²³⁷. Jest starannie

²²² B. MUZOLF 2002.

²²³ K. DZIĘGIELEWSKI 2013.

²²⁴ S. CZOPEK 2014, 164–188.

²²⁵ K. DZIĘGIELEWSKI, R. SZCZERBA, B. CHUDZIŃSKA 2011.

²²⁶ P. JAROSZ, R. RODAK 2006, 625–627.

²²⁷ Por. przyp. 195–197.

²²⁸ K. DZIĘGIELEWSKI 2013, 30–32; S. CZOPEK 2014, 184–185, ryc. 226.

²²⁹ Por. M. LITYŃSKA-ZAJĄC, w tym tomie.

²³⁰ M. KLICHOWSKA 1962, 142–151.

²³¹ Por. m.in. K. WĄSYLIKOWA, K. CYWA 2013, 56–57; M. LITYŃSKA-ZAJĄC 2016.

²³² Por. A. GRĘZAK, w tym tomie.

²³³ A. DRZEWICZ 2015, tam dalsza literatura.

²³⁴ T. WĘGRZYNOWICZ 1982, 220.

²³⁵ Por. M. PRZEŹDZIECKI, M. PACZKOWSKI, w tym tomie.

²³⁶ Por. A. WAWRUSIEWICZ, w tym tomie.

²³⁷ T. WĘGRZYNOWICZ 1973b, 32–33, ryc. 9.

wyglądony, barwy jasnobrunatnej, zdobiony u nasady szyjki łagodnie przechodzącej w brzusec dwoma poziomymi liniami odcisniętymi drutem skręconym wokół własnej osi. Naczynia wazowate typu C datowane są od IV okresu epoki brązu aż po okres halszacki, kiedy występują najpowszechniej. Egzemplarz z Janówka na pewno należy łączyć z wczesną epoką żelaza, przede wszystkim na podstawie ornamentu, wygniecionego przypuszczalnie naszyjnikiem z cienkiego, skręconego drutu. Naczynia omawianego typu współwystępowały z takimi naszyjnikami w zespołach grobowych m.in. na cmentarzysku w Warszawie-Grochowie „Brylowszczyźnie”²³⁸.

Na okres halszacki można też datować dwa fragmenty ceramiki lużyckich pól popielnicowych z pieca 71 (Tabl. XXXI/71:24.49). Ułamek wylewu z przykrawędnymi dziurkami pochodzi z chropowatego naczynia jajowatego lub beczułkowatego, jakie szczegółowo zostały omówione w analizie znalezisk z południowej części stanowiska XI. Motyw zakreskowanego trójkąta, wykonany na uchu dzbanka lub kubka, umieszczano najczęściej na naczyniach wazowatych typu C w układach szachownicowych i klepsydrowatych. Rejestrowany jest na stanowiskach w pobliżu Wisły, poczynając od zachodniej Lubelszczyzny, przez Mazowsze, po Kujawy. W opinii M. Andrzejowskiej pojawienie się wątku zakreskowanego trójkąta na obszarach rozciągających się wzdłuż środkowego biegu Wisły jest wynikiem oddziaływań „wschodnich”, płynących zwłaszcza z obszaru kultury późnoczarneoleskiej²³⁹.

Odkryty w ostatnim sezonie wykopaliskowym grób ludności kultury przeworskiej (ob. 66) autorzy opracowania, Katarzyna Czarnecka i Radosław Prochowicz, datują na fazę A3²⁴⁰. Zachowała się dolna część popielnicy o czarnych powierzchniach oraz inwentarz złożony z wielu przedmiotów żelaznych, m.in. miecza, noża, zapinki i kłamy do pasa (Ryc. 36). W trakcie porządkowania materiałów z badań znaleziono szczątki kostne z tego zespołu – ludzkie (mężczyzny w wieku ok. 25–35 lat)²⁴¹ i zwierzęce (świni)²⁴², spośród których wysegregowano grudkę stopionego szkła. Analiza antropologiczna

potwierdziła płeć zmarłego wskazaną w opracowaniu grobu na podstawie elementów wyposażenia²⁴³.

W stropie jamy produkcyjnej 67 odkryto duży fragment kubka kultury wielbarskiej²⁴⁴ (Ryc. 37). Naczyńie to o niskiej, gładzonej szyjce i brzuścu chropowatym wodnistą masą glinianą bez dodatku tłuszczu, zaopatrzone w masywne, walcowate ucho, należy do typu XVA w klasyfikacji Ryszarda Wołągiewicza, obejmującego okazy o profilu esowatym²⁴⁵. Kubki takie występują przez cały okres trwania kultury wielbarskiej, ale egzemplarze chropowate rejestruje się częściej w młodszym okresie jej rozwoju, zwłaszcza w fazach C₁–D²⁴⁶. Podobne formy odkryto m.in. na osadzie w Rogowie, pow. toruński²⁴⁷, oraz cmentarzyskach w Cecelach, pow. siemiatycki²⁴⁸, Kleszewie, pow. pułtuski²⁴⁹, Malborku-Wielbarku²⁵⁰, Modle, pow. mławski²⁵¹, oraz Niedanowie, pow. nidzicki²⁵².

III.C. Ceramika kultury grobów kloszowych – porównanie materiałów z cmentarzyska i osady

Wyjątkowość stanowiska XI w Janówku polega na odkryciu sąsiadujących ze sobą osady i cmentarzyska kultury grobów kloszowych, przypuszczalnie użytkowanych przez tę samą społeczność. Sytuacja ta stwarza możliwość przeprowadzenia analizy porównawczej ceramiki znalezionej w obrębie osiedla i na nekropoli, a tym samym uzyskania odpowiedzi na pytanie, czy w obrzędach pogrzebowych i codziennych zajęciach gospodarskich posługiwano się takim samym czy innym zestawem naczyń.

Najliczniejszą grupę naczyń na osadzie w Janówku tworzyły jajowate i baniaste garnki (podgrupa A₁) całkowicie chropowate, bez wydzielonych szyjek, odpowiadające typowi IV. Miały zazwyczaj

²³⁸ M. GĄDZIKIEWICZ-WOŹNIAK 1961, tabl. XVIII:1.2.

²³⁹ M. ANDRZEJOWSKA 2016, 283, 287–288, ryc. 2.

²⁴⁰ K. CZARNECKA, R.J. PROCHOWICZ 2002.

²⁴¹ Por. Ł.M. STANASZEK, w tym tomie.

²⁴² Por. A. GRĘŻAK, w tym tomie.

²⁴³ K. CZARNECKA, R.J. PROCHOWICZ 2002.

²⁴⁴ Przynależność chronologiczną oraz kulturową kubka określił dr hab. Jacek Andrzejowski z Działu Epoki Żelaza PMA.

²⁴⁵ R. WOŁĄGIEWICZ 1993, 18, tabl. 32, 76.

²⁴⁶ A. CIEŚLIŃSKI 2010, 107.

²⁴⁷ E. BOKINIEC 2016, 27, ryc. C29:3, C66:11.

²⁴⁸ J. JASKANIS 1996, tabl. LXXVI/556:3.

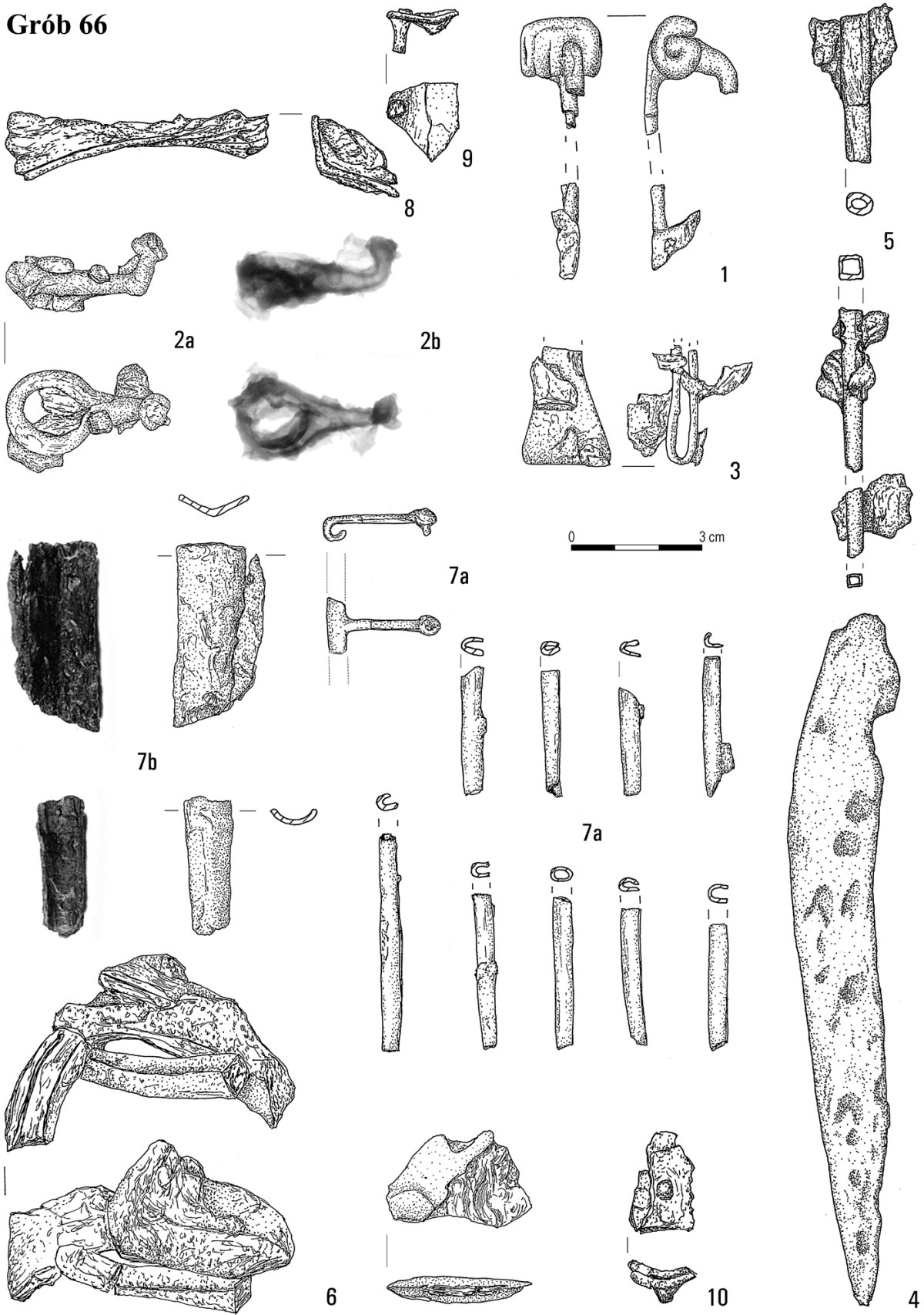
²⁴⁹ M. WOŹNIAK 2021, tabl. CCXXXVI/720:33; CCXLIII/808:6.

²⁵⁰ R. SCHINDLER 1940, 86, ryc. 56:8, 57:6, 58:2.

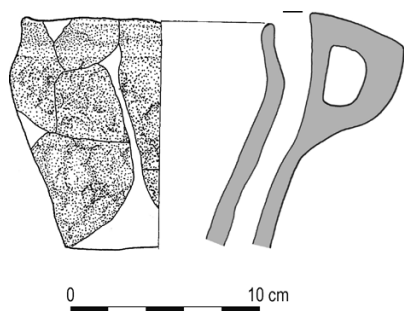
²⁵¹ J. ANDRZEJOWSKI 2009, 136, tabl. 3.57:17.

²⁵² W. ZIEMLIŃSKA-ODOJOWA 1999, tabl. XLI/146:26.

Grób 66

Ryc. 36. Janówek, stan. XI. Inwentarz obiektu 66. Wg: K. Czarnecka, R.J. Prochowicz 2002
 Fig. 36. Janówek, site XI. Contents of feature 66. After: K. Czarnecka, R.J. Prochowicz 2002

Ryc. 37. Janówek, stan. XI. Kubek z okresu wpływów rzymskich z obiektu 67. Rys. G. Nowakowska

Fig. 37. Janówek, site XI. Roman Period mug from feature 67.

Drawn by G. Nowakowska

wysoko osadzone brzuśce i karbowane – (wygniatane palcami) krawędzie wylewów, powierzchnie zewnętrzne barwy ceglastej, beżowej lub szarej, często w ciemnoszare lub czarne plamy, natomiast wewnętrzne czarne i ciemnoszare, wygładzone. Stanowiły one 43% naczyń z osady zachowanych w stopniu umożliwiającym określenie ich typu (Ryc. 38). Służyły najprawdopodobniej do przygotowywania i przechowywania pokarmów.

Na nekropoli garnki typu IV pełniły w dziesięciu obiektach funkcję kloszy i w jednym – popielnicy. Ich udział, wynoszący zaledwie 16% wszystkich naczyń z cmentarzyska, był blisko trzykrotnie mniejszy niż na osadzie. Wydaje się zatem, że w Janówku garnki omawianego typu były wykonywane przede wszystkim na potrzeby codziennego użytku, ale wykorzystywane również w celach funeralnych. Na innych cmentarzyskach mazowiecko-podlaskich pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego także zwykle służyły jako klosze i rzadziej jako popielnice. Należą one do przewodnich form ceramiki „kloszowej”, rejestrowanych zarówno na osadach, jak i nekropolach.

W Janówku wyłącznie na osadzie odkryto nieliczne garnki typu III, całkowicie chropowate z wydzieloną szyjką, których udział wynosi zaledwie 9%. Ich nieobecność w inwentarzach grobowych może wynikać z faktu przebadania jedynie części nekropoli. Garnki omawianego typu znane są bowiem z innych stanowisk sepulkralnych, gdzie pełniły najczęściej funkcję kloszy.

Tylko na cmentarzysku natrafiono na całkowicie gładzone garnki typu I – z wydzieloną szyjką, które zdobione w górnej części brzuśca ornamentem

rytym i kłutym. Łącznie z egzemplarzami typu II – bez wydzielonej szyjki, z brzuścem często umieszczonym powyżej połowy wysokości naczynia, stanowiły one 13% sklasyfikowanych naczyń z zespołów grobowych. Na osadzie zarejestrowano tylko jeden fragment dwuuchego garnka typu II, jakie na Mazowszu i Podlasiu występują w charakterze popielnic, najczęściej na tzw. cmentarzyskach „mieszanych”²⁵³. Nie można wykluczyć, że wśród ceramiki osadniczej było więcej okazów typów I, II i V, ale pozyskane tam fragmenty gładzonych partii podwylewowych są tak małe, że nie sposób ich pewnie zaklasyfikować do poszczególnych form.

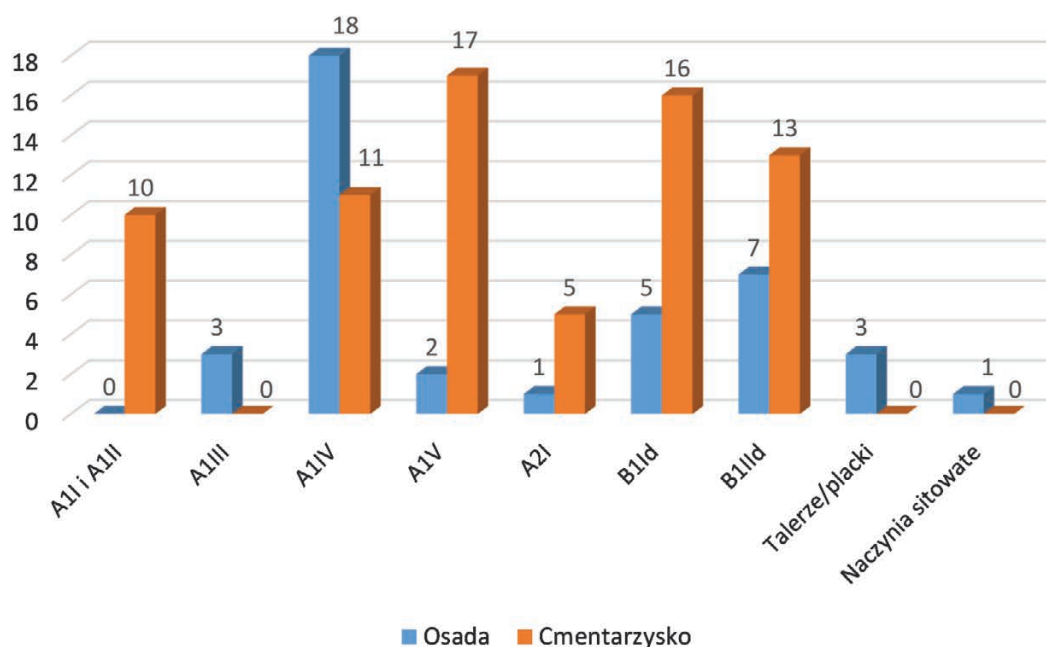
Zaskakuje niski, zaledwie 5-procentowy udział na osadzie typowych dla cmentarzysk ludności kultury grobów kloszowych garnków typu V, o chropowatym, baniastym brzuścu i wydzielonej, gładzonej szyjce, często podkreślonej u nasady listwą plastyczną. Na nekropoli frekwencja takich okazów, pełniących zarówno funkcję kloszy, jak i popielnic, jest prawie pięciokrotnie wyższa i zarejestrowano ich więcej niż garnków typów I, II i IV łącznie. Ich niską frekwencją na osadzie, poza wspomnianym wcześniej znacznym rozdrobieniem materiału ceramicznego, utrudniającym jego klasyfikowanie, można także próbować tłumaczyć przebadaniem tylko niewielkiej części stanowiska. Wydaje się jednak bardziej prawdopodobne, że garnki typu V były przygotowywane przede wszystkim dla celów sepulkralnych. Teorię tę potwierdzają niewielkie udziały takich naczyń na rozpoznanych wykopaliskowo osadach, m.in. w Warszawie-Zerzniu, stan. 10, czy Szeligach²⁵⁴.

Dzbanki (podgrupa A₂), służące w pracach domowych do przechowywania płynów, i misy (podgrupa B₁), używane do przyrządzania i spożywania pokarmów, spotykane były powszechnie na nekropolach pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego, zarówno w obiektach kloszowych, popielnicowych, jak i jamowych. Pierwsze z wymienionych pełniły przede wszystkim funkcję przystawek, drugie – przykrywek popielnic. Na cmentarzysku w Janówku dzbanki, wszystkie typu I, w większości o nieznanym

²⁵³ M.in. M. ANDRZEJOWSKA 2003, ryc. 11:d,f; 2008, 306, ryc. 79:g; B. BALCER 1964, ryc. 5:k, 10:a; B. CHOMENTOWSKA 1966, tabl. III:13; T. WĘGRZYNOWICZ 1962, tabl. XXIII:4.

²⁵⁴ M. ANDRZEJOWSKA 2001, 191–192; B. CHOMENTOWSKA 1975, 314–315.

Typy naczyń	Cmentarzysko	Osada
A ₁ I	9 (12%)	0 (0%)
A ₁ II	1 (1%)	0 (0%)
A ₁ III	0 (0%)	3 (7%)
A ₁ IV	11 (16%)	18 (46%)
A ₁ V	17 (23%)	2 (5%)
A ₂ I	5 (7%)	1 (2%)
B ₁ Id	16 (23%)	5 (13%)
B ₁ IIId	13 (18%)	7 (18%)
Talerze/placki	0 (0%)	3 (7%)
Naczynia sitowate	0 (0%)	1 (2%)
Razem	72 (100%)	40 (100%)

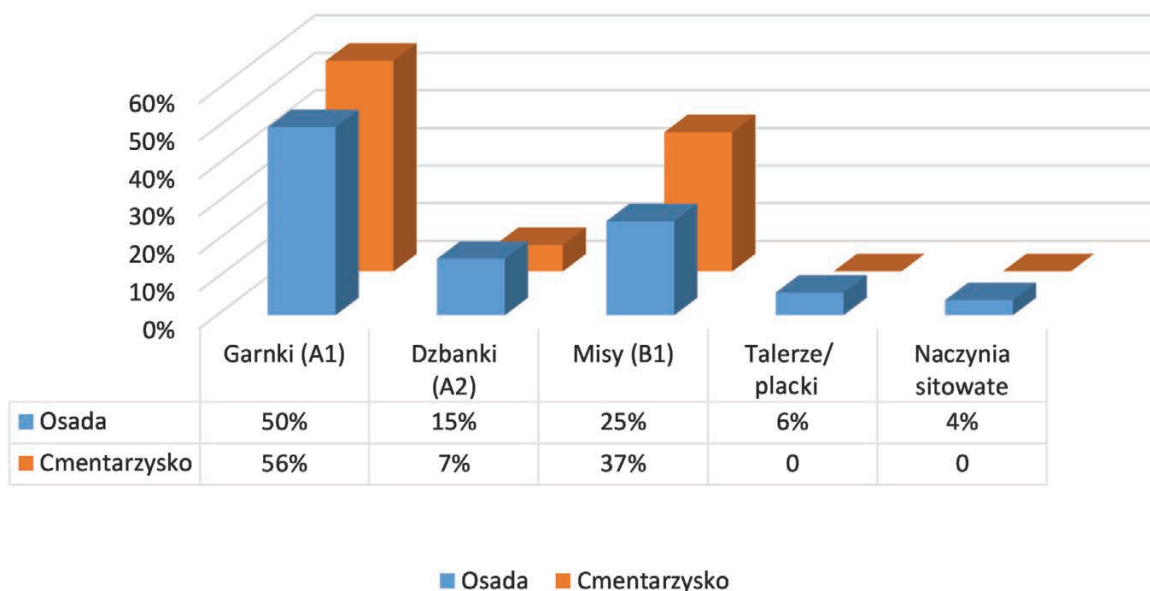

Ryc. 38. Janówek, stan. XI. Liczba i udział procentowy garnków (A₁), dzbanków (A₂), mis (B₁) i kubków (B₂) poszczególnych typów oraz talerzy/placków i naczyń sitowatych na osadzie i cmentarzysku kultury grobów klozowych. Oprac. B. Kaczyński

Fig. 38. Janówek, site XI. Quantity and percentage share of pots (A₁), jars (A₂), bowls (B₁) and cups (B₂) of particular types, as well as plates and sieve-like vessels at the settlement and cemetery of the Cloche Grave Culture. Compiled by B. Kaczyński

przeznaczeniu w grobie, stanowiły zaledwie 7% określonych form ceramicznych, a z osady pochodzi tylko jedno takie naczynie (2%). Zarówno na cmentarzysku, jak i na osadzie rejestrowano półkuliste i stożkowate misy odmiany d typów I i II, tj. odpowiednio z wgłębieniem pod krawędzią i bez wydzielonego wylewu. Na nekropoli udział mis typu I (25%)

był większy niż mis typu II (18%), natomiast na osadzie, gdzie takie formy stanowiły prawie 1/3 wyróżnionych naczyń, proporcja była odwrotna i okazały nieprofilowane dominowały nad egzemplarzami z wgłębieniem pod krawędzią (16% i 12%). Jedynie na cmentarzysku znaleziono dwie gładzone misy odmiany c typu I, z wgłębieniem pod krawędzią i wyraźnie

Ryc. 39. Janówek, stan. XI. Udział procentowy naczyń poszczególnych podgrup na osadzie i cmentarzysku kultury grobów klozowych. Oprac. B. Kaczyński

Fig. 39. Janówek, site XI. Percentage share of vessels of particular subgroups at the settlement and cemetery of the Cloche Grace Culture. Compiled by B. Kaczyński

zaznaczoną wydętością brzuśca (3%). Misy z cmentarzyska i osady nie różniły się sposobem opracowania powierzchni.

Frekwencja odnotowanych wyłącznie na osadzie trzech talerzy/placków wynosiła 7%, a pojedynczych egzemplarzy kubka i naczynia sitowatego zaledwie po 2%.

Reasumując, zarówno na cmentarzysku, jak i na osadzie występowały naczynia trzech podgrup (Ryc. 39). Przeważały garnki, stanowiące odpowiednio 51% i 49% wszystkich sklasyfikowanych egzemplarzy. Mis na nekropoli było od nich mniej o ok. $\frac{1}{3}$ (42%) i dwukrotnie na osadzie (25%). Frekwencja sporadycznie rejestrowanych dzbanków na cmentarzysku wyniosła zaledwie 7%, a na osadzie 15%.

Dominowały garnki typu IV, których odsetek na osadzie był niemal trzykrotnie wyższy niż na cmentarzysku (Ryc. 38). Okazy typu III odnotowano wyłącznie na terenie osiedla, ale z racji przebadania tylko części nekropoli nie można wykluczyć, że naczynia takie były używane także w celach funeralnych. Zdobione ornamentyką plastyczną garnki typu V występowały licznie na cmentarzysku, gdzie zdominowały naczynia innych typów, a na osadzie być może nie udało się ich wyróżnić, tak z powodu przebadania tylko jej

skrawka, jak i z uwagi na rozdrobnienia ceramiki. Na nekropoli równie często jak garnki typu V rejestrowano misy z wgłębieniem pod krawędzią, których frekwencja na osadzie była niższa. Liczniej na cmentarzysku niż w obrębie osiedla występowały także dzbanki. Natomiast na obu stanowiskach odnotowano takie same udziały mis bez wydzielonego wylewu.

Z porównania ceramiki pozyskanej z osady i cmentarzyska na stanowisku XI w Janówku wynika, że nie wytwarzano tutaj specjalnych naczyń wyłącznie o przeznaczeniu sepulkralnym. Na osiedlu i nekropoli odnotowano garnki, misy i dzbanki w większości tych samych typów, tyle że o różnej frekwencji. Zestaw ceramiki z osady uzupełniają niezbędne w codziennych zajęciach gospodarskich talerze/placki, kubek i naczynie sitowate. W Janówku nie natrafiono na łyżki gliniane, które w opinii T. Węgrzynowicz także należą do typowych znalezisk na osiedlach. Trudno natomiast w świetle materiału ceramicznego z omawianego stanowiska zgodzić się z tezą, że naczynia z osady są bardziej zróżnicowane od odkrytych na cmentarzysku²⁵⁵. Także na najlepiej rozpoznanych, leżących w pobliżu siebie osadach i nekropolach występują takie same

²⁵⁵ T. WĘGRZYNOWICZ 1979, 175; S. CZOPEK 1995, 276.

jak w Janówku formy naczyń – z wyraźną przewagą garnków typu IV, całkowicie chropowatych, bez wyodrębnionych szyjek²⁵⁶. Wydaje się, że taka unifikacja ceramiki jest charakterystyczna dla niektórych społeczności pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego na Mazowszu i Podlasiu. Na innych cmentarzyskach, np. w Grodzisku Mazowieckim²⁵⁷ czy Warszawie-Grochowie²⁵⁸, rejestruje się cienkościenne, czernione garnki typu I, z wydzieloną szyjką, o starannie wygładzanych

powierzchniach i często nisko umieszczonym brzuścu, zdobione bogatą ornamentyką rytą i kłutą. Te efektowne naczynia, wypalone w niskiej temperaturze i nietrwałe, można uważać za wykonane wyłącznie na potrzeby sepulkralne. Obecność takiej ceramiki na cmentarzyskach z grobami kloszowymi jest efektem bezpośrednich oddziaływań kultury pomorskiej²⁵⁹, której jednym z podstawowych atrybutów jest przygotowywanie specjalnych naczyń dla celów pogrzebowych²⁶⁰.

²⁵⁶ M. ANDRZEJOWSKA 2001, 191–192; B. CHOMENTOWSKA 1975, 314–315.

²⁵⁷ B. KACZYŃSKI 2016, 91, ryc. 4:a.

²⁵⁸ Z. PODKOWIŃSKA 1930, tabl. XXXI.

²⁵⁹ Por. K. DZIĘGIELEWSKI 2015, 99–102; 2017, 25–26.

²⁶⁰ Np. J. KNEISEL 2012.

IV. Chronologia

IV.A. Osadnictwo lużyckich pól popielnicowych

Odkryty na stanowisku XI w Janówku materiał zabytkowy lużyckich pól popielnicowych pozwala jedynie na ramowe określenie chronologii tej fazy osadnictwa. Brak przedmiotów metalowych spełniających kryteria pewnych wyznaczników chronologicznych, a tym samym konieczność wnioskowania wyłącznie na podstawie ceramiki nie pozwalają na uszczegółowienie datowania, podobnie jak w przypadku większości osad zwłaszcza wschodnich ugrupowań lużyckiego kręgu kulturowego.

Ceramika, pochodząca przede wszystkim z południowej części stanowiska i kilka ułamków naczyń znalezionych w partii północnej, pod względem formalnym i stylistycznym jest charakterystyczna dla schyłku epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Najwcześniejsze, być może późnobrązowe, są naczynia wazowate (Tabl. XIV/31:2, XXXIV:4) oraz smukłe garnki o esowatym profilu (Tabl. XIV/33:1). Takie formy pojawiały się już w IV okresie epoki brązu i używane były aż do okresu halsztackiego²⁶¹. Dominujące w omawianym materiale chropowate naczynia jajowate lub beczułkowate mają najwięcej analogii w ceramice grupy wschodniomazowiecko-podlaskiej kultury lużyckiej ze schyłku V okresu epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza. Zdecydowanie przeważają wśród nich okazy z otworkami pod kra-

²⁶¹ T. WĘGRZYNOWICZ 1973b, 53–56.

wędzią, odnoszone do okresu halsztackiego D. Charakterystyczny dla tych czasów jest także bardzo skromny zestaw ornamentów²⁶², w tym wygnieciony skręconym drutem oraz szczegółowo omówiony wcześniej wątek zakreskowanego trójkąta, jaki zaczęto wykonywać w dorzeczu środkowej Wisły najprawdopodobniej w początkach okresu halsztackiego D²⁶³. Misy z zachyloną partią podwylewową znajdują liczne analogie w późnohalsztackich materiałach z terenu Wielkopolski²⁶⁴.

Podsumowując, osadnictwo lużyckich pól popielnicowych w Janówku przypada zatem na okres halsztacki, najprawdopodobniej na młodszą fazę D, czyli mniej więcej na połowę VII i VI w. p.n.e.²⁶⁵

IV.B. Osadnictwo kultury grobów kloszowych

Osada i cmentarzysko kultury grobów kloszowych w Janówku dostarczyły przede wszystkim znacznej ilości ceramiki. Żaden z niewielu przedmiotów nieceramicznych nie okazał się dobrym

²⁶² T. WĘGRZYNOWICZ 1973b, 62; U. KOBYLIŃSKA 2003, 8–73.

²⁶³ Por. M. ANDRZEJOWSKA 2016, 287–288.

²⁶⁴ G. ORLIŃSKA 2007, 155, tam dalsza literatura.

²⁶⁵ Z obiektów lużyckich pól popielnicowych nie zachowały się ani węgle drzewne, ani inne materiały organiczne, które mogłyby być poddane datowaniu radiowęglowemu, weryfikującemu chronologię względną.

wyznacznikiem chronologicznym. Zarówno kościana szpila, jak i oprawki z poroża oraz metalowe kółka, paciorki *salta leone* i zawieszka trapezowata należą do form długotrwałych, użytkowanych przez cały okres funkcjonowania pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego. Brązowe kółeczka i paciorki *salta leone* oraz kościane szpile z łopatkowatymi główkami rejestrowane są także w inwentarzach łżyckich pól popielnicowych z epoki brązu i okresu halsztackiego. Zawieszki trapezowate rozprzestrzeniły się na Niziu Polskim wraz migracją ludności kultury pomorskiej u schyłku okresu halsztackiego D, a więc w VI w. p.n.e. Prawdopodobnie w tym samym czasie, jak wynika z przeprowadzonej wcześniej analizy, pojawiły się oprawki z kości i poroża zdobione koncentrycznymi kółkami.

Wobec braku przedmiotów metalowych, stanowiących najlepsze wyznaczniki chronologiczne, datowanie cmentarzyska i osady oparte być musi na analizie formalnej i stylistycznej naczyń ceramicznych.

Zestaw naczyń z cmentarzyska zdominowały garnki typu V, z gładzoną, wydzieloną szyjką i chropowacym brzuścem, na ogół zdobione elementami plastycznymi. Mniejszy był udział garnków typu IV, całkowicie chropowacym bez szyjki, grubościennych i niestarannie wykończonych oraz okazów typu I, gładzonych, z wyodrębnioną szyjką, o cieńszych i staranniej opracowanych ściankach, dekorowanych przeważnie ornamentyką plastyczną i dołkami palcowymi. Garnki o czarnych, wygładzonych powierzchniach, zdobione żłobkami i nakłuciami należą do rzadkości. Większość wymienionych naczyń miała wysoko osadzony brzusiec. Zbiór ceramiki dopełniały półkuliste i stożkowate misy obu typów – z wgłębieniem pod krawędzią oraz bez wydzielonego wylewu. Brak form szerokootworowych i okazów o nisko osadzonym brzuścu, czyli naczyń o cechach ceramiki łżyckich pól popielnicowych, wskazuje, że materiał ceramiczny z nekropoli w Janówku pochodzi raczej z młodszego etapu rozwoju kultury grobów kloszowych.

Analiza cech zespołów grobowych z Janówka, przeprowadzona według metody zastosowanej przez M. Andrzejowską²⁶⁶, wykazała, że duża ich część (ok. 65%) mieści się w przedziałach chronologicznych Ib–IIa i IIB, odpowiadających młodszemu i schyłkowe-

mu okresowi funkcjonowania omawianej kultury (Ryc. 40). Charakterystyczne cechy tych obiektów to spory udział grobów popielnicowych, wykorzystywanie na klosze przede wszystkim garnków jajo-watych, na popielnice niezdobionych garnków z wydzieloną szyjką, a na przykrywki – mis przeważnie bez wgłębienia na krawędzi, niekiedy z uformowanymi na niej guzkami. Odniesienia do wcześniejszych przedziałów chronologicznych, Ia i Ib–IIa, wykazuje ceramika z sześciu grobów – kloszowych (ob. 23, 37, 59b) i popielnicowych (ob. 17, 28, 43), stanowiących niewiele ponad 1/3 analizowanych. Zawierały one garnki o wydzielonej szyjce, zdobione ornamentyką plastyczną oraz sporadycznie rytą i kłutą, a także misy z wgłębieniem pod krawędzią (ob. 17, 28, 37 i 59b).

Przewaga ceramiki charakterystycznej dla przedziałów chronologicznych Ib–IIa i IIB wskazywać może na użytkowanie cmentarzyska w Janówku w starszym okresie przedrzymskim. To datowanie to odpowiada fazie III według systemu chronologicznego Sylwestra Czopka, czyli czasom „po horyzoncie zapinek kowalowniczych”, przypadającym na okres późniejszy od faz HaD₃–LTA/LTB²⁶⁷. Do charakterystycznych cech materiału ceramicznego fazy III należy dominacja garnków chropowacym, łagodnie, esowate profilowanie naczyń i brak ornamentyki rytej.

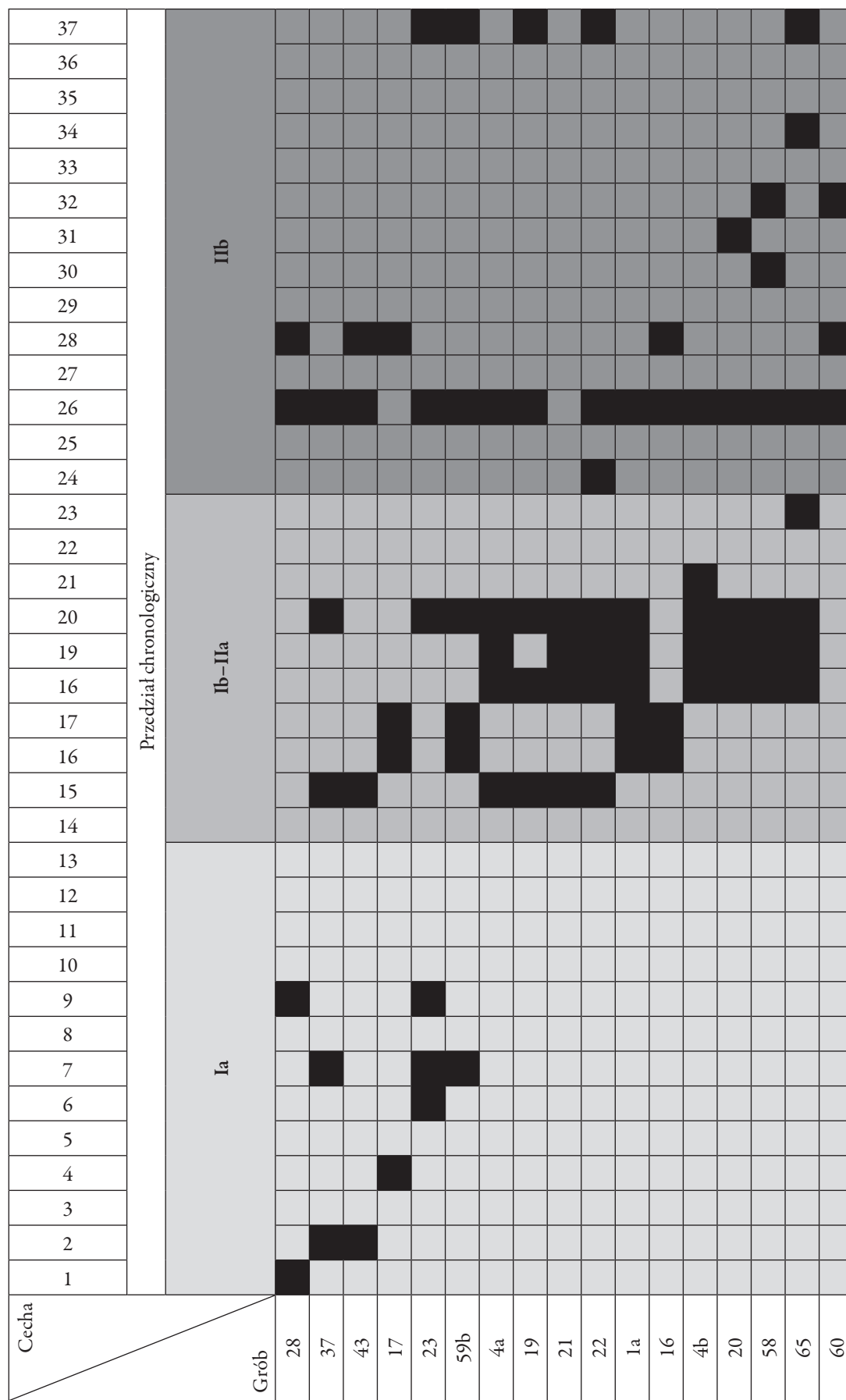
Z analizy materiału ceramicznego z Janówka wynika, że cmentarzysko było użytkowane przede wszystkim w młodszym okresie funkcjonowania kultury grobów kloszowych. Zarówno pod względem cech obrządku pogrzebowego, jak i ceramiki (Ryc. 32) nekropola w Janówku jest najbliższa cmentarzyskom w Wieliszewie oraz Warszawie-Henrykowie²⁶⁸. Na każdym z tych stanowisk dominują groby kloszowe, a największy ich odsetek odnotowano w Wieliszewie. W Janówku oraz Warszawie-Henrykowie większy udział mają groby popielnicowe i jamowe. Materiał ceramiczny charakteryzuje się małą różnorodnością form, co jest typowe dla młodszych faz pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego, zarówno w strefie mazowiecko-podlaskiej, jak i południowo-wschodniej²⁶⁹. Na wymienionych trzech

²⁶⁶ M. ANDRZEJOWSKA 1995.

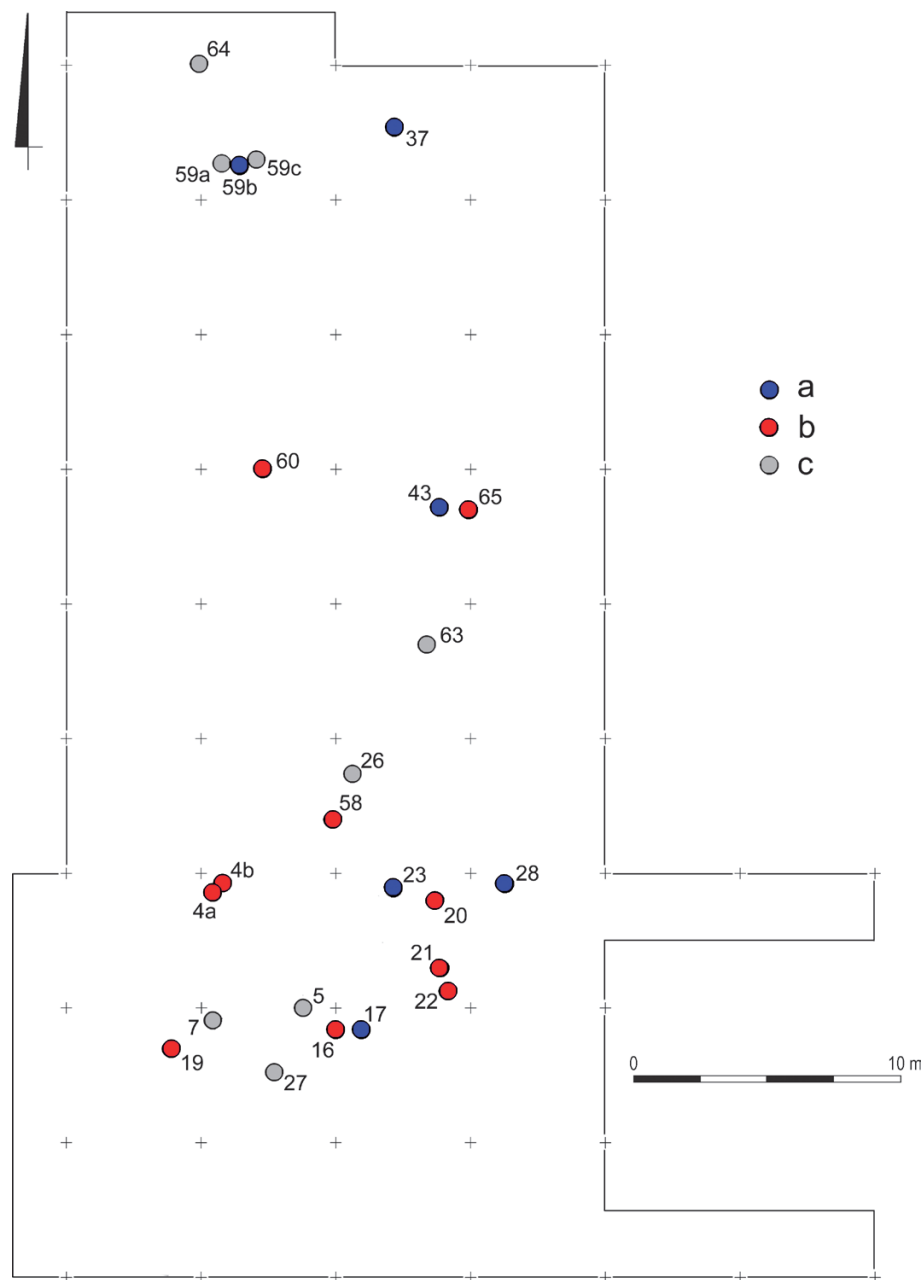
²⁶⁷ S. CZOPEK 1985, 378; 1992, 86–88.

²⁶⁸ T. WĘGRZYNOWICZ 2006; B. ZAWADZKA 1964.

²⁶⁹ M. ANDRZEJOWSKA 1995, 136–137; S. CZOPEK 2005, 225–228; K. DZIĘGIELEWSKI 2010, 181, 186–189; 2013, 52.

Ryc. 40. Janówek, stan. XI. Chronologiczne zestawienie zespołów grobowych według cech zdefiniowanych przez M. Andrzejską (1995). Oprac.: B. Kaczyński
 Fig. 40. Janówek, site XI. Chronological comparison of grave assemblages as per the features defined by M. Andrzejska (1995). Compiled by B. Kaczyński

Ryc. 41. Janówek, stan. XI. Rozmieszczenie grobów o cechach charakterystycznych dla przedziałów chronologicznych Ia/Ib–IIa (a), Ib–IIa/IIb (b) i niesperiodyzowanych (c). Oprac.: B. Kaczyński

Fig. 41. Janówek, site XI. Distribution of graves displaying features characteristic of chronological ranges Ia/Ib–IIa (a), Ib–IIa/IIb (b) and without defined chronological range (c). Compiled by B. Kaczyński

cmmentarzyskach dominowały garnki (podgrupa A₁) z wysoko osadzonymi brzuściami odmiany c typów I, IV i V, całkowicie gładzone z wydzieloną szyjką, całkowicie chropowaczone bez wyodrębnionej szyjki oraz z gładzoną szyjką i chropowaczone brzuściami. Zauważalny jest niewielki udział naczyń z nisko osadzonymi brzuściami, rejestrowanych przeważnie na stanowiskach z przedziału chronologicznego I

według M. Andrzejowskiej. Wyraźne podobieństwa między cmmentarzyskami pozwalają sądzić, że mogły być one wykorzystywane w tym samym czasie. Nekropola w Janówku była najprawdopodobniej założona i użytkowana nieco później od wieliszewskiej, na której zarejestrowano ceramikę o ewidentnych cechach „łużyckich”. Odkryte na obu cmmentarzyskach szpile kościane oraz przedmioty z poroża zdobione

kóleczkami z zaznaczonymi środkami wydają się świadczyć o zbliżonym asortymencie wyrobów nieceramicznych wytwarzanych przez społeczności zamieszkujące obszar między Wisłą a dolnym biegiem Narwi.

Ustalenie datowania cmentarzyska w Janówku bardzo komplikuje fakt, że przebadana została jego niewielka część, najprawdopodobniej zachodnia. Wydaje się, że nie było ono użytkowane równie długo, jak licząca ponad 120 grobów nekropola w Transborze. Znaczna jednorodność janóweckiego materiału ceramicznego pozwala domniemywać, że zmarłych chowała tu niewielka społeczność zapewne w ciągu kilkudziesięciu lat. Z rozmieszczenia grobów z poszczególnych przedziałów chronologicznych na rozpoznanym wykopaliskowo terenie nie wynika, jak mógł postępować rozwój cmentarzyska (Ryc. 41). Zespoły wcześniejsze, z przedziału Ia/Ib–IIb (ob. 17, 23, 28, 37, 43, 59b), występują zarówno w części północnej przebadanego obszaru, jak też środkowej i południowej, a groby z przedziału Ib–IIa/IIb (ob. 4a, 4b, 16, 19, 20, 21, 22, 58, 60, 65) przede wszystkim na południu i zaledwie dwa w partii centralnej. Nieobecność obiektów młodszych w części północnej obszaru objętego pracami archeologicznymi nie może być podstawą do lokowania tutaj starszej części cmentarzyska. Jak wspomniano wcześniej ten teren najpewniej nie został przebadany w całości, a ponadto w odległości kilkunastu metrów na północ od granicy wykopów odkryto grób 1a o cechach późnych.

Ceramika z osady nie różni się zasadniczo od używanej do celów sepulkralnych. Pozyskana ze znacznie mniejszego obszaru, nie była tak liczna, jak pochodząca z cmentarzyska, a ponadto okazała się silnie rozdrobniona, przez co mniej form udało się określić typologicznie. Inaczej niż na nekropoli, najliczniejszą grupę naczyń stanowiły całkowicie chropowate garnki bez wydzielonej szyjki typu IV, a zdecydowanie mniejszy udział miały naczynia o rozbudowanej tektonice. Ze zdobień odnotowano jedynie dekoracje plastyczne. Wymienione cechy ceramiki wydają się świadczyć, że osada użytkowana była w młodszych fazach funkcjonowania kultury grobów kłozowych, zapewne jednocześnie z cmentarzyskiem. Brak ceramiki starszej, typowej dla przedziału chronologicznego I, może też jednak wynikać z rozpoznania niewielkiej części osiedla.

Na podstawie przeprowadzonej analizy cech zespołów grobowych czas użytkowania cmentarzyska

w Janówku można określić ogólnie na starszy okres przedrzymski, od ok. V do III w. p.n.e., czyli fazy LTA–LTB₁. Podobnie należy datować bardzo zuniформizowany i niewykazujący cech wcześniejszych zbiór naczyń z osady, pamiętając że pochodzi on jedynie z przebadanych trzech małych wykopów.

Celem weryfikacji przedstawionych wyżej ustaleń wykonano serię datowań radiowęglowych materiałów organicznych z pięciu grobów oraz pieca (Ryc. 42). Wybrano trzy próbki kości ciałopalnych (ob. 16, 20, 59b), dwie węgli drzewnych (ob. 7, 71) i jedną lnu (ob. 16)²⁷⁰. Otrzymane wyniki, pomimo dużych zakresów niepewności pomiarów, które wynikają z ograniczeń metod datowań fizyko-chemicznych, są zgodne z sugerowaną wyżej chronologią osady i cmentarzyska kultury grobów kłozowych w Janówku. Od oczekiwanych odbiega jedynie data węgla z jamowego grobu 7, wskazująca na przełom IV i V w. n.e., a więc okres wędrówek ludów²⁷¹. Wobec braku możliwości zweryfikowania tego datowania metodami archeologicznymi, nie będzie ono brane pod uwagę w dalszej analizie.

Uzyskane daty bezwzględne wskazują, że osadnictwo kultury grobów kłozowych na stanowisku XI w Janówku trwało od końca V w. p.n.e. po początku III w. p.n.e. (Ryc. 42). Wcześniejsze są groby 16 i 20 z południowej części przebadanego obszaru, których datowania na poziomie kalibracji 1δ wynoszą odpowiednio 410–382 p.n.e. oraz 422–391 p.n.e., a zatem ich korelacja przypada na lata ok. 420–380 p.n.e. Późniejszą datę, która na takim samym poziomie kalibracji mieści się w przedziale 356–279 p.n.e., otrzymano dla grobu 59b, zlokalizowanego w partii północnej przekopanego terenu. Niewykluczone zatem, że najpierw chowano zmarłych w południowym skupisku grobów, a kolejne pochówki wkopywano na północ od niego. Niestety liczba datowań jest zbyt mała, aby sformułować w pełni miarodajne wnioski.

²⁷⁰ Próbkę lnu wyłączono z analizy, ponieważ okazała się ona współczesna, z lat 70. ubiegłego wieku (-2676±26, 1δ 1973-1978AD, 2δ 1970-1980AD). Por. T. GOSLAR, w tym tomie.

²⁷¹ Węgiel drzewny z obiektu 7 przekazany do datowania nie został wysegregowany spośród szczątków kostnych, a był spakowany oddzielnie. Nie ma zatem pewności, że pochodzi z wnętrza jamy grobowej, a nie z jej stropu, gdzie mógł trafić wtórnie w późniejszych fazach osadnictwa.

Stanowisko	Obiekt	Probką	Data ¹⁴ C/TL	Kalibracja 1δ (68,2%)	Kalibracja 2δ (95,4%)	Datowanie względne		
						A	B	C
MAZOWSZE								
Janówek (C)	7	węgiel	¹⁴ C:1645±30	383–436 AD (47,8%) 464–475 AD (6,4%) 500–509 AD (4,8%) 515–531 AD (9,3%)	265–273 AD (1,7%) 351–483 AD (72,3%) 491–538 AD (21,4%)	–	–	–
Janówek (C)	16	kość	¹⁴ C:2330±30	410–382 BC (68,3%)	512–508 BC (0,2%) 481–358 BC (91,4%) 278–258 BC (2,4%) 246–233 BC (1,4%)	III	Ib-IIa	LTB ₁ LTA-LTB ₁
Janówek (C)	20	kość	¹⁴ C:2360±30	466–436 BC (21,4%) 422–391 BC (46,9%)	540–527 BC (2,3%) 521–386 BC (93,1%)	III	Ib-IIa	LTA/LTB ₁ HaD ₃ -LTB ₁
Janówek (C)	59b	kość	¹⁴ C:2195±35	356–279 BC (43,4%) 256–248 BC (3,3%) 233–197 BC (20,1%) 183–180 BC (1,5%)	381–161 BC (95,4%)	III	Ia/Ib-IIa	LTB ₁ -LTB ₂ LTB ₁ -LTC ₂
Janówek (O)	71	węgiel	¹⁴ C:2215±30	317–273 BC (27,1%) 264–242 BC (12,4%) 235–204 BC (19,9%)	381–197 BC (95,4%)	III-IV	–	LTB ₂ LTB ₁ -LTC ₁
Warszawa-Wilanów „Powsin” (C)	10	kość	¹⁴ C:2400±30	515–496 BC (10,6%) 491–405 BC (57,7%)	733–697 BC (6,1%) 664–650 BC (3,0%) 546–397 BC (86,4%)	II-III	Ia/Ib-IIa	LTA HaD ₃ -LTB ₁
LUBELSZCZYŻNA								
Hrubieszów (O)	11	polepa	TL:2334±178 TL:2164±106	500–144 BC 258–46 BC	–	III-IV	–	~LTA-LTB ₁
Hrubieszów (O)	17	polepa	TL:1574±120 TL:1886±107	318–558 AD 19–233 AD	–	–	–	–

Stanowisko	Obiekt	Próbka	Data ¹⁴ C/TL	Kalibracja 1δ (68,2%)	Kalibracja 2δ (95,4%)	Datowanie względne		
						A	B	C
Hrubieszów (O)	17	kość zwierzęca	¹⁴ C:2160±80	359–278 BC (25,2%) 259–241 BC (4,5%) 236–108 BC (38,5%)	392–38 BC (94,9%) 9–4 BC (0,5%)	IV	-	LTC ₁ -LTC ₂ LTB ₁ -LTD ₁
Hrubieszów (O)	18	węgiel	¹⁴ C:2120±50	203–54 BC (68,2%)	358–281 BC (15,1%) 258–244 BC (1%) 235–37 BC (77,9%)	IV	-	LTC ₁ -LTC ₂ LTC ₁ -LTD ₁
PODKARPACIE								
Jarosław (O)	5	ceramika	TL:2352±166	511–176 BC	-	III-IV	-	~LTA-LTB ₁
Jarosław (O)	15	węgiel	¹⁴ C:2230±30	380–350 BC (13,9%) 300–200 BC (54,3%)	-	III-IV	-	LTB ₂ -LTC ₁
Jarosław (O)	22	ceramika	TL:2416±169	575–237 BC	-	III-IV	-	~LTA
Jarosław (O)	51	węgiel	¹⁴ C:2215±30	360–340 BC (7,5%) 320–200 BC (60,7%)	-	III-IV	-	LTB ₂ -LTC ₁
Jarosław (O)	495	ceramika	TL:2352±166 TL:2352±166	435–115 BC 577–239 BC	-	III-IV	-	~LTA-LTB ₁
Jarosław (O)	1252	ceramika	TL:2352±166 TL:2352±166	577–239 BC 253 BC–43 AD	-	III-IV	-	~LTA-LTB ₁
Nienowice (C)	1	ceramika	TL:2486±162	637–313 BC	-	III	Ia/Ib-IIa	~LTA
Nienowice (C)	1	ceramika	TL:2431±158	578–262 BC	-	III	Ia/Ib-IIa	~LTA

Ryc. 42. Zestawienie datowań absolutnych (¹⁴C i TL) oraz względnych stanowisk pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego z Mazowsza, Lubelszczyzny i Podkarpacia. C – cmentarzysko, O – osada. Systemy datowań względnych wg: S. Czopek 1985; 1992 (A), M. Andrzejowska 1995 (B), M. Trachsel 2004 (C). Oprac.: B. Kaczyński

Fig. 42. Absolute (¹⁴C and TL) and relative dating of the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle sites from Mazovia, Lublin Region and Subcarpathia. C – cemetery, O – settlement. Relative dating systems after: S. Czopek 1985; 1992 (A), M. Andrzejowska 1995 (B), M. Trachsel 2004 (C). Compiled by B. Kaczyński

Datowanie próbki z pieca 71, przy kalibracji 1δ, wskazuje na użytkowanie go w okresie 317–273 p.n.e. Data ta jest zbieżna z uzyskaną dla grobu 59b (korelacja między nimi przypada na lata ok 340–280 p.n.e.), ulokowanego w północnej części przebadanego obszaru cmentarzyska. Wyniki te potwierdzają wnioski wyciągnięte na podstawie materiału archeologicznego, że osada użytkowana była w tym samym czasie co nekropola, a niewątpliwie w czasie składania pochówków młodszych.

Na podstawie dat absolutnych, zgodnych z datowaniami względny materiału zabytkowego, okres funkcjonowania w Janówku społeczności kultury grobów kloszowych można określić na fazy LTB_1 – LTB_2 , obejmujące ok. 100–120 lat, czyli 5–6 pokoleń. Rozpoznanie niewielkiego obszaru stanowiska XI nie pozwala na stwierdzenie, czy osadnictwo wymienionej kultury było ciągle czy okresowe.

Materiał ceramiczny z grobów 16 i 20, zgodnie z datami bezwzględny wcześniejszych, z przełomu V i IV w. p.n.e., czyli LTB_1 , wykazuje cechy naczyń z przedziału chronologicznego Ib–IIa/IIb periodyzacji cmentarzysk kultury grobów kloszowych, a więc „późne”. Grób 59b, datowany na przełom IV i III w. p.n.e., odpowiadający LTB_2 zarówno formą, jak i cechami ceramiki, mieści się we „wczesnym” przedziale Ia/IIb–IIa. Jedynie w przypadku pieca 71 datowanie radiowęglowe jest zgodne z określonym na podstawie cech wydobytej ceramiki, charakterystycznych dla późnego przedziału chronologicznego IIa–IIb. Z faktu, że datowania bezwzględne grobów nie odpowiadają ich datowaniu względny, wynika, że w Janówku ludność kultury grobów kloszowych

użytkowała niezmiennie te same formy naczyń. Byłoby ważne dokonać podobnych weryfikacji podczas opracowywania innych stanowisk pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego na Mazowszu i Podlasiu.

Aktualnie poza grupą dat z Janówka dla pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego dysponujemy pojedynczą datą z Mazowsza i zaledwie trzema seriami datowań materiałów ze strefy południowo-wschodniej (Ryc. 42). Wynik uzyskany z przepalonej kości ludzkiej z *quasi*-skrzynkowego grobu 10 w Warszawie-Wilanowie „Powsinie” mieści się w przedziałach 491–405 p.n.e. (kalibracja 1δ) i 546–397 p.n.e. (kalibracja 2δ), co odpowiada przede wszystkim fazie LTA. Nekropola ta mogła być zatem użytkowana nieco wcześniej niż osada i cmentarzysko w Janówku, a jej mieszany, pomorsko-kloszowy charakter wskazuje na pochodzenie z czasów transformacji kulturowej²⁷². Seria 11 datowań TL i sześciu radiowęglowych wykonana dla osady w Jarosławiu dała wyniki przypadające na przedział czasowy między V a II w. p.n.e.²⁷³, czyli okres między LTA i LTC_1 . Podobny zakres dat z czterech datowań TL oraz dwóch ^{14}C , mieszczący się pomiędzy III i II w. p.n.e. (LTC_1 – LTC_2), otrzymano dla stanowiska osadniczego w Hrubieszowie. Wyniki datowań z tych dwóch osad korelują z otrzymanymi dla stanowiska w Janówku, co świadczy o ich częściowej równoczesowości. Serie dat uzyskanych dla pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego zamykają dwie próby TL wykonane dla ceramiki z grobu kloszowego odkrytego przypadkowo w Nienowicach, pow. jarosławski, i umieszczające go w IV w. p.n.e.²⁷⁴.

²⁷² B. KACZYŃSKI 2022, 20–21, ryc. 15.

²⁷³ S. CZOPEK 2012, 302; 2014, 180–181, ryc. 224, tab. 31; S. CZOPEK, J. KUSIAK, K. TRYBAŁA-ZAWIŚLAK 2013, 120–124, ryc. 9, 10, tab. 3.

²⁷⁴ S. CZOPEK 2013, 231, tab. 2.

V. Uwagi końcowe

Zaprezentowane w niniejszym opracowaniu materiały, pozostawione przez osadnictwo z wczesnej epoki żelaza w Janówku, stanowią ważne źródło do poznania tego wycinka pradziejów na obszarze północnej części Kotliny Warszawskiej (Ryc. 1).

Badania wykopaliskowe w Janówku odsłoniły największy jak dotąd na wymienionym obszarze zbiór zabytków łużyckich pól popielnicowych. Do chwili obecnej w literaturze znajdujemy jedynie wzmianki o odkrytych luźno fragmentach naczyń z „Góry Willa”²⁷⁵, Nieporętu²⁷⁶ oraz Wieliszewa²⁷⁷, ozdobach brązowych z Góry²⁷⁸ oraz cmentarzysku w Nowodworach (obecnie Warszawa-Białołęka „Nowodwory”)²⁷⁹. Skorupy nie zostały określone kulturowo i chronologicznie, nie wiadomo też z jakiego rodzaju stanowisk pochodzą. Zdaniem T. Węgrzynowicz część ceramiki zebranej w okolicach Wieliszewa mogła należeć do kultury grobów kloszowych²⁸⁰.

Dotychczas na obszarze w widłach Wisły i dolnej Narwi, który zgodnie z ustaleniami wspomnianej badaczki znajduje się w zasięgu grupy wschodniomazo-

wiecko podlaskiej kultury łużyckiej, widniała „biała plama”, a najbliższe rozpoznane wykopaliskowo stanowiska z okresu halszackiego zarejestrowano na terenie Warszawy oraz na Równinie Radzywińskiej²⁸¹. Na północ od Narwi, na obszarze zajęтым przez grupę północnomazowiecką kultury łużyckiej, lepiej rozpoznane stanowiska grupują się dopiero w okolicach Ciechanowa²⁸². Z lewobrzeżnego Mazowsza znanych jest kilkaset stanowisk grupy środkowopolskiej wymienianej kultury²⁸³. Odnoszone do okresu halszackiego, leżące najbliżej północnej części Kotliny Warszawskiej ciągną się wzdłuż południowej krawędzi doliny Wisły, na skraju Puszczy Kampinoskiej²⁸⁴.

Słabe rozpoznanie osadnictwa łużyckich pól popielnicowych w międzyrzeczu Wisły i dolnej Narwi wynika wyłącznie ze stanu badań. Obszar ten nie był nigdy objęty dużymi inwestycjami infrastrukturalnymi, poprzedzonymi szerokopłaszczyznowymi pracami archeologicznymi, dostarczającymi przeważnie licznych materiałów archeologicznych. W ramach programu badań powierzchniowych AZP²⁸⁵ na omawianym terenie zarejestrowano kilkadziesiąt

²⁷⁵ T. WĘGRZYNOWICZ 1970, 393; 1973a, 116. Nazwa lokalna dużej wydmy między Łąskami a Wieliszewem.

²⁷⁶ T. WĘGRZYNOWICZ 1973a, 116.

²⁷⁷ M. GĄDZIKIEWICZ 1954, 148; J. GŁOSIK 1983a, 235; H. WIĘCKOWSKA 1985, 101.

²⁷⁸ J. KOSTRZEWSKI 1964, 33–34; W. BŁAJER 1999, 164; 2001, 337; M. ANDRZEJOWSKA 2020, 229, przyp. 46.

²⁷⁹ S. NOSEK 1957, 281.

²⁸⁰ T. WĘGRZYNOWICZ 2006, 216.

²⁸¹ T. WĘGRZYNOWICZ 1973b, 66–76, ryc. 20, 28.

²⁸² J. DĄBROWSKI 1959, 251–254, ryc. 12; 1997, 166.

²⁸³ M. MOGIELNICKA-URBAN 2005, 79–86; J. URBAN 2016, 101–103; A. DRZEWCZAK 2021, 69–70.

²⁸⁴ T. WĘGRZYNOWICZ 1970, 394–395, ryc. 3:g–l.

²⁸⁵ Teczki AZP: 51-65, 51-66, 51-67, 51-68, 52-65, 52-66, 52-67, 52-68, 53-65, 53-66, 53-67, 53-68, 54-67, 54-68, 55-67, 55-68, w archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie.

stanowisk z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, które grupują się wzdłuż krawędzi terasy nadzalewowej Narwi oraz na pasie wydm ciągnących się od miejscowości Łajski, Nieporęt, przez Legionowo i Stanisławów w kierunku południowym, aż po Nowodwory i Żerań w warszawskiej dzielnicy Białoleka. Stanowiska te były rozpoznawane archeologicznie jedynie podczas nadzorów i ratowniczych badań wykopaliskowych, których rezultaty nie zostały ogłoszone drukiem. Materiały z tych prac, m.in. z osad w Nieporęcie, Michałowie-Regionowie, Józefowie czy Łajskach, trafiły do muzeów regionalnych²⁸⁶. Z dostępnych danych wynika, że na omawianym terenie bardziej intensywne osadnictwo przypada na wczesną epokę żelaza.

Materiały z Janówka potwierdzają obecność osadnictwa społeczności łużyckich pól popielnicowych w północnej części Kotliny Warszawskiej. Formy tujejszych naczyń, ich zdobienie oraz technologia wykonania znajdują odpowiedniki w materiałach grupy wschodniomazowiecko-podlaskiej. Motyw zakreskowanego trójkąta umieszczony na jednym z uch, a wywodzony z obszaru kultury czarnoleskiej, świadczy o tym, że osada w Janówku leżała na biegnącej wzdłuż Wisły trasie napływu na obszary dorzecza środkowej Wisły elementów „wschodnich”²⁸⁷. Cechy materiału ceramicznego – dominacja zaopatrzonych w otworki pod krawędzią chropowaconych naczyń jajowatych lub beczułkowatych, obecność mis o zachylonym wylewie oraz wążek zakreskowanego trójkąta, wskazują na funkcjonowanie osady w okresie halsztackim D, czyli końcu VII i VI w. p.n.e.

Cmentarzisko ludności kultury grobów kloszowych założone zostało zapewne u schyłku V w. p.n.e., tj. ok. 100–150 lat później. Pomimo znacznego upływu czasu ślady osadnictwa łużyckich pól popielnicowych musiały wtedy być jeszcze widoczne na powierzchni cypla, gdyż przeważnie głęboko wkopywane groby nie naruszały obiektów z wcześniejszej osady (wyjątkiem jamowy grób 7). Na Mazowszu i Podlasiu nekropole z grobami kloszowymi często były lokowane na terenie wcześniejszych osad łużyckich pól popielnicowych, np. w Dziecinowie, pow. otwocki²⁸⁸,

Sochaczewie-Trojanowie²⁸⁹, Transborze²⁹⁰ oraz Warszawie-Grochowie, „ul. Górników”²⁹¹. Na żadnym z tych stanowisk nie odnotowano ciągłości osadnictwa, a jedynie zmianę kulturową, do jakiej doszło w bliżej nieokreślonym czasie. Szacowano, że osady przestały być użytkowane na początku lub w połowie okresu halsztackiego D, a nekropole zakładane u schyłku tego okresu. Czas dzielący te wydarzenia wynosiłby wtedy około kilkudziesięciu lat. W Janówku, jak się wydaje, okres między porzuceniem osady a rozpoczęciem użytkowania cmentarzyska był dłuższy. Nie sposób obecnie stwierdzić, czy społeczności pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego celowo umieszczały cmentarzyska w miejscach wcześniej zamieszkałych czy kierowały się wyłącznie ich atrakcyjnym położeniem.

Niniejsze opracowanie, zaopatrzone w analizy specjalistyczne, znacząco rozszerzyło wiedzę o funkcjonowaniu społeczności kultury grobów kloszowych w widłach Wisły i dolnej Narwi, która do tej pory opierała się jedynie na materiale z cmentarzyska w Wieliszewie i przypadkowo odkrytych grobów. Mapa rozmieszczenia stanowisk pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego w północno-wschodniej części Kotliny Warszawskiej wskazuje na grupowanie się osadnictwa w okolicach Nieporętu i na terenie północnej części Warszawy (Ryc. 43). Stanowisko XI w Janówku wraz z pojedynczymi grobami z miejscowości Góra oraz znaleziskami powierzchniowymi z okolicy tworzą niewielkie odosobnione skupienie, oddalone ok. 20 km od stanowisk nieporęckich i blisko 40 km od warszawskich²⁹². Janóweckie cmentarzysko i osada położone są tuż przy krawędzi doliny Narwi, stanowiącej naturalną granicę osadnictwa kultury grobów kloszowych²⁹³. Z obszarów na północ od Narwi znane są jedynie pojedyncze jej stanowiska w Kacicach, pow. pułtusi²⁹⁴, oraz Rembielinie, pow. przasnyski²⁹⁵ – niejednorodnie kulturowo i leżące na szlaku wymiany dóbr między Mazowszem a terenami bałtyjskimi.

²⁸⁶ W. ORLIŃSKI, M. WOJŃSKA 2019, 104.

²⁸⁷ M. ANDRZEJOWSKA 2016, 287–288.

²⁸⁸ M. ANDRZEJOWSKA 2008, 311–312.

²⁸⁹ A. DRZEWICZ 2021, 72.

²⁹⁰ G. ORLIŃSKA 2007, 160.

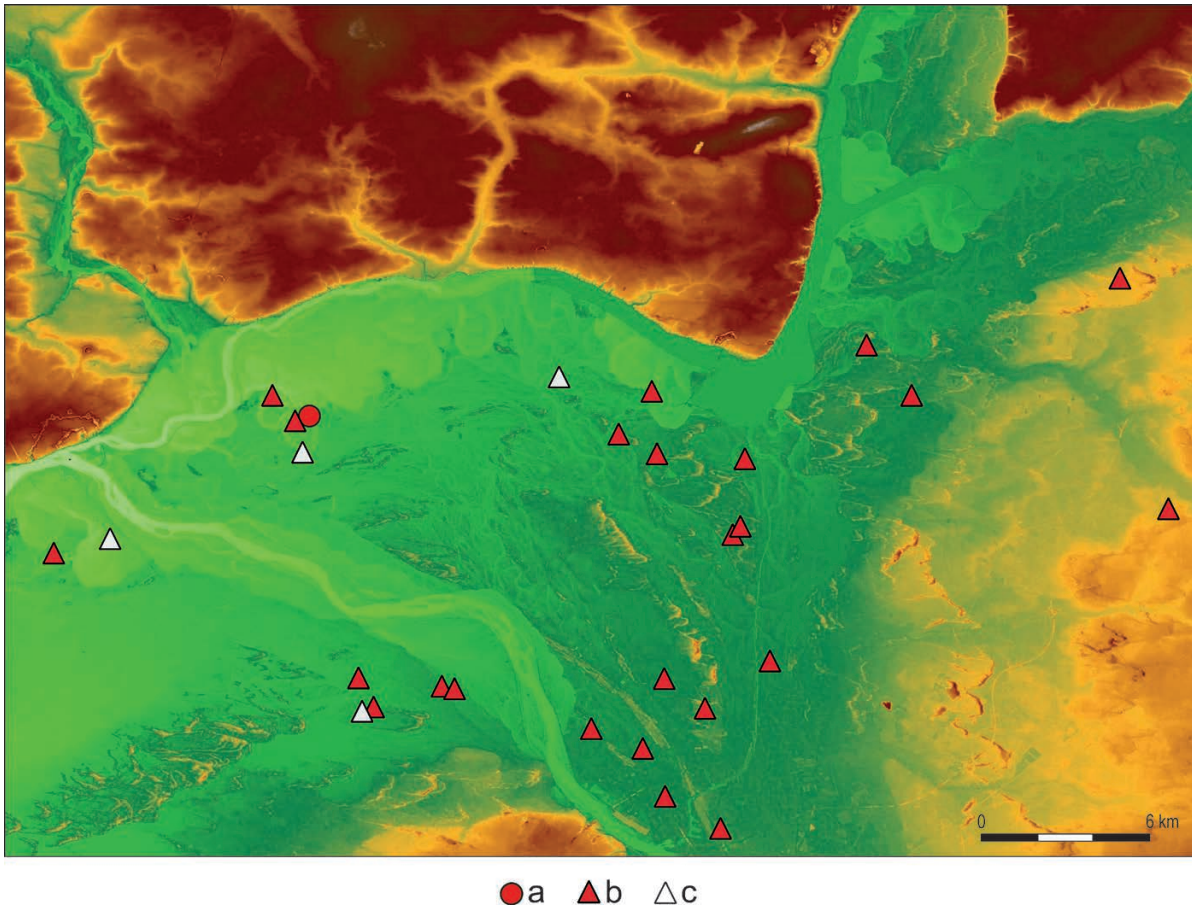
²⁹¹ M. ANDRZEJOWSKA 2012, 103.

²⁹² Por. M. ANDRZEJOWSKA 2005, ryc. 5.

²⁹³ B. CHOMENTOWSKA 1970, 191.

²⁹⁴ K. MUSIAŃCZAK 1950.

²⁹⁵ A. WĄLUŚ 1992, 89–101.

Ryc. 43. Stanowiska pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego w północno-wschodniej części Kotliny Warszawskiej: osady (a), cmentarzyska (b), nieokreślone (c). Oprac. C. Sobczak, B. Kaczyński

Fig. 43. Sites of the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle in the north-eastern part of the Warsaw Basin: settlements (a), cemeteries (b), undetermined (c). Compiled by C. Sobczak, B. Kaczyński

Wyjątkowość stanowiska XI polega na odkryciu na jego obszarze osiedla i miejsca grzebalnego zamieszkującej go społeczności. Analiza form ceramicznych z przebadanych części osady i cmentarzyska wykazała taki sam zestaw naczyń. Na najlepiej rozpoznanych takich kompleksach stanowisk występują analogiczne jak w Janówku formy naczyń – z wyraźną przewagą całkowicie chropowaconych garnków bez wyodrębnionych szyjek. Taka uniformizacja ceramiki jest charakterystyczna dla społeczności pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego na Mazowszu i Podlasiu. Zgodnie z datowaniem bezwzględny osada i nekropola użytkowane były równocześnie w IV i III w. p.n.e.

Wyniki datowań radiowęglowych z Janówka, jedynej jak dotąd na terenie Mazowsza i Podlasia serii takich badań, wskazują na trwanie tutaj osadnictwa społeczności kultury grobów kloszowych jeszcze

w III w. p.n.e. Jest to zatem najmłodsze stanowisko pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego wydawane metodami przyrodniczymi, a nie archeologicznymi. Zgodnie z uzyskanymi wynikami funkcjonowało ono nadal w fazie LTB_1 – LTB_2 , czyli w tym samym czasie, co cmentarzysko w Kacicach²⁹⁶ i osada w Rembielinie²⁹⁷, datowane obecnością zapinek lateńskich typu duchcowskiego. Niewykluczone, że społeczność zamieszkująca w IV–III w. p.n.e. osadę w Janówku mogła uczestniczyć w kontaktach między Sambią a wschodnimi obszarami kultury lateńskiej. Rozrzut importów z fazy LTB , odkrytych w kontekstach pomorsko-kloszowych wskazuje, że szlaki biegingy przypuszczalnie wzdłuż Bugu oraz Wisły, a dalej

²⁹⁶ K. MUSIAŃCZAK 1950, 31–33, 41, tabl. VII:7.

²⁹⁷ A. WALUŚ 1992, ryc. 2, 3:a–f, 4:a.c.

na północ dolnym biegiem Narwi²⁹⁸. Późne datowanie materiałów z Janówka, przy braku ceramiki typu *Brześć Kujawski*²⁹⁹, potwierdza opinię Michała Grygiela

o przeżywaniu się schyłkowego osadnictwa pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego na wschodnim Mazowszu, Podlasiu i Lubelszczyźnie w fazie LTB₂³⁰⁰.

²⁹⁸ Z. WOŹNIAK 1995, 206; 2007, 396; 2010, 79, 81, mapa 5; M. GRYGIEL 2018, 337–338, 346, ryc. 164.

²⁹⁹ R. GRYGIEL 1995, 352; M. GRYGIEL 2004, 16–19.

³⁰⁰ M. GRYGIEL 2004, 49.

VI. Literatura

- ADAMECK M. *et alii* 1990: M. Adameck, S. Broocks, A. Jensen, V. Tilch, *Versuche zum Brotbacken in der späten Bronzezeit*, [w:] M. Fansa (red.), *Experimentelle Archäologie in Deutschland*, Archäologische Mitteilungen aus Nordwestdeutschland 4, Oldenburg, 131–138.
- ANDRZEJOWSKA M. 1984: *Kolczyki ludności kultury pomorskiej*, WA XLVI/2 (1981), 185–233.
- ANDRZEJOWSKA M. 1988: *Cmentarzysko kultury grobów kloszowych w Sulbinach, woj. siedleckie*, WA XLIX/1 (1984/1988), 109–137.
- ANDRZEJOWSKA M. 1995: *Ponowne spojrzenie na kwestię periodyzacji cmentarzysk kloszowych z Mazowsza i Podlasia*, [w:] T. Węgrzynowicz *et alii* (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem i osobno? Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993*, Warszawa, 127–139.
- ANDRZEJOWSKA M. 2001: *Osada kultury grobów kloszowych na stan. 10 w Warszawie-Zerzniu*, WA LV (1999–2001), 179–195.
- ANDRZEJOWSKA M. 2003: *Groby kloszowe z cmentarzyska w Stodzewie, gm. Parysów, stan. 3*, WA LVI (2002–2003), 131–143.
- ANDRZEJOWSKA M. 2005: *Nekropola w Dziecinowie, pow. otwocki na tle problematyki cmentarzysk pomorsko-kloszowych na Mazowszu*, [w:] M. Fudziński, H. Paner (red.), *Aktualne problemy kultury pomorskiej*, Gdańsk, 125–143.
- ANDRZEJOWSKA M. 2008: *Stanowisko ze schyłku epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza w Dziecinowie, pow. otwocki*, WA LX, 225–320.
- ANDRZEJOWSKA M. 2012: *Warszawa-Grochów „ul. Górników” – cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza*, WA LXIII, 33–114.
- ANDRZEJOWSKA M. 2016: *Niektóre elementy obrazu kulturowego Mazowsza i Podlasia we wczesnej epoce żelaza w świetle oddziaływań „wschodnich”*, [w:] B. Gediga, A. Grossman, W. Piotrowski (red.), *Europa w okresie od VIII wieku przed narodzeniem Chrystusa do I wieku naszej ery*, Biskupińskie Prace Archeologiczne 11 = Prace Komisji Archeologicznej 21, Biskupin – Wrocław, 279–322.
- ANDRZEJOWSKA M. 2020: *Halsztackie ozdoby brązowe z Warszawy-Wilanowa*, WA LXXI, 217–238. <https://doi.org/10.36154/wa.71.2020.04>
- ANDRZEJOWSKA M., WĘGRZYNOWICZ T. 1995: *Osadnictwo z epoki brązu i cmentarzysko kultury grobów kloszowych w Warszawie-Zerzniu*, WA LIII/1 (1993–1994), 57–111.
- ANDRZEJOWSKI J. 2009: *Nekropola w Modle a późna faza kultury przeworskiej na północnym Mazowszu*, Warszawa, mps dysertacji doktorskiej w archiwum Wydziału Historii Uniwersytetu Warszawskiego.
- BALCER B. 1964: *Cmentarzysko halsztacko-lateńskie w Warszawie-Zbytkach w świetle badań w latach 1958–1960*, MS X, 105–119.
- BARON J. 2005: *Przestrzenna organizacja osad ludności kultury łużyckiej na przykładzie stanowiska w Polwicy, pow. wrocławski. Autostrada A4*, Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN 4, Wrocław.

- BLAJER W. 1999: *Skarby ze starszej i środkowej epoki brązu na ziemiach polskich*, Prace Komisji Archeologicznej 30, Kraków.
- BLAJER W. 2001: *Skarby przedmiotów metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na ziemiach polskich*, Kraków.
- BOKINIEC E. 2016: *Rogowo, gmina Lubicz, województwo kujawsko-pomorskie. Stanowisko 23, osada kultury wielbarskiej. Tom 2: Katalog. Odcinki C, D. Pozostałości osadnictwa z okresów przedrzymskiego i rzymskiego w strefie przebiegu autostrady A-1 w województwie kujawsko-pomorskim*, Toruń.
- BUKOWSKI Z. 1967: *Wschodni zasięg form kloszowych i pomorskich*, APolski XII, 342–382.
- BUKOWSKI Z. 2002: *Znaleziska bursztynu w zespołach z epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza z dorzecza Odry oraz Wisły*, Warszawa.
- CHOCHOROWSKI J. 1985: *Die Völkerzug-Kultur. Charakteristik der Funde*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, fasc. DCCXXIV = Prace Archeologiczne 36, Kraków.
- CHOMENTOWSKA B. 1966: *Cmentarzysko kultury grobów kloszowych w Białolecie Dworskiej, teren Wielkiej Warszawy*, „Światowit” XXVII, 155–169.
- CHOMENTOWSKA B. 1970: *Cmentarzyska kultury pomorskiej na Mazowszu*, „Światowit” XXXI, 189–280.
- CHOMENTOWSKA B. 1975: *Osada kultury pomorskiej i kultury grobów kloszowych w Szeligach, pow. Płock*, „Światowit” XXXVI, 293–318.
- CIEŚLAK-KOPYT M., MIRAŚ I. 2013: *Gulin-Młyn. Stanowisko I. Cmentarzyska kultury pomorskiej i przeworskiej w regionie radomskim*, Ocalone Dziedzictwo Archeologiczne 3, Pętkowice – Radom.
- CIEŚLIŃSKI A. 2010: *Kulturelle Veränderungen und Besiedlungsabläufe im Gebiet der Wielbark-Kultur an Eyna, Pastęka und oberer Drwęca*, Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, Neue Folge 17, Berlin.
- CMENTARZYSKO 1928: *Cmentarzysko kultury grobów kloszowych w Michałowie pod Jabłonką*, ZOW III/4, 69.
- CNOTLIWY E. 1960: *Wyniki badań ratowniczych na osadzie kultury łużyckiej w Sibinie, pow. Kamień*, „Materiały Zachodniopomorskie” VI, 41–60.
- CNOTLIWY E. 1973: *Rzemiosło rogownicze na Pomorzu wczesnośredniowiecznym*, Wrocław.
- CZARNECKA K., PROCHOWICZ R.J. 2002: *Rekonstrukcja zespołu grobowego kultury przeworskiej z Janówka, pow. Legionowo*, [w:] J. Andrzejowski, R. Prochowicz, A. Żórawska (red.), *VARIA BARBARICA Zenoni Woźniak ab Amicis dicata*, Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina I, Warszawa – Lublin, 211–218.
- CZOPEK S. 1985: *Problematyka badawcza południowo-wschodniej strefy kultury pomorskiej*, APolski XXX/2, 367–410.
- CZOPEK S. 1992: *Południowo-wschodnia strefa kultury pomorskiej*, Rzeszów.
- CZOPEK S. 1995: *Osady kultury pomorskiej – uwagi o stanie badań*, [w:] T. Węgrzynowicz et alii (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993*, Warszawa, 273–280.
- CZOPEK S. 2005: *Czy (pra-) historia lubi się powtarzać? Uwagi o znaczeniu i interpretacji kultury pomorskiej*, [w:] M. Fudziński, H. Paner (red.), *Aktualne problemy kultury pomorskiej*, Gdańsk, 223–230.
- CZOPEK S. 2007: *Grodzisko Dolne, stanowisko 22 – wielokulturowe stanowisko nad dolnym Wisłokiem. Część I. Od epoki kamienia do wczesnej epoki żelaza*, Collectio Archaeologica Ressoviensis IV, Rzeszów.
- CZOPEK S. 2012: *Nowe znaleziska „scyto-trackiej” ceramiki toczzonej z wczesnej epoki żelaza na terenie południowo-wschodniej Polski*, [w:] W. Blajer (red.), *Peregrinationes archaeologicae in Asia et Europa Joanni Chochorowski dedicatae*, Kraków, 297–305.
- CZOPEK S. 2013: *Bemerkungen zur Pommerschen Kultur in Südostpolen*, SprArch. 65, 225–252.
- CZOPEK S. 2014: *Stanowisko 158 w Jarosławiu, woj. podkarpackie. Część II: Osadnictwo od starszej epoki brązu do okresu rzymskiego*, Via Archaeologica Resoviensia IV, Rzeszów.
- CZOPEK S., KUSIAK J., TRYBAŁA-ZAWIŚLAK K. 2013: *Thermoluminescent dating of the Late Bronze and Early Iron Age pottery on sites in Kbyżów and Jarosław (SE Poland)*, „Geochronometria” 40/2, 113–125.
- DĄBROWSKI J. 1959: *Cmentarzysko z Szydłowa, pow. Mława na tle kultury łużyckiej na Mazowszu północnym*, MS V, 85–114.
- DĄBROWSKI J. 1961: *Materiały kultury łużyckiej z Podlasia*, MS VII, 23–46.
- DĄBROWSKI J. 1980: *Przydatność ceramiki łużyckiej dla podziałów kulturowych*, [w:] M. Gedl (red.), *Zróżnicowanie wewnętrzne kultury łużyckiej*, Kraków, 35–55.
- DĄBROWSKI J. 1997: *Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce*, Białystok.

- DĄBROWSKI J., MOGIELNICKA-URBAN M. 1981a: *Materiały kultury łużyckiej z badań na stanowiskach 2–5 w Worytach w latach 1970–1973*, [w:] J. Dąbrowski (red.), *Woryty. Studium archeologiczno-przyrodnicze zespołu osadniczego kultury łużyckiej*, Polskie Badania Archeologiczne 20, Wrocław, 87–169.
- DĄBROWSKI J., MOGIELNICKA-URBAN M. 1981b: *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Worytach (stan. 1) – badania w latach 1970–1973*, [w:] J. Dąbrowski (red.), *Woryty. Studium archeologiczno-przyrodnicze zespołu osadniczego kultury łużyckiej*, Polskie Badania Archeologiczne 20, Wrocław, 55–70.
- DĄBROWSKI J., MOGIELNICKA-URBAN M. 2014: *Zespół osadniczy kultury łużyckiej w Maciejowicach, pow. garwoliński, woj. mazowieckie*, AMP V.
- DOBRAŃSKA-SZYDŁOWSKA E., GEDL M. 1962: *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Łabędach-Przysówce, pow. Gliwice*, Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu: Archeologia 1, Bytom.
- DRZEWICZ A. 2015: *Gatunkowy i anatomiczny dobór zwierząt do ciałopalenia z cmentarzyska z wczesnej epoki żelaza w Sochaczewie-Trojanowie*, WA LXVI, 283–311. <https://doi.org/10.36154/wa.66.2015.06>
- DRZEWICZ A. 2021: *Wielokulturowe stanowisko w Sochaczewie-Trojanowie, woj. mazowieckie. Część I. Osada ludności kultury łużyckiej*, Warszawa.
- DUŠEK M. 1966: *Trakisches Graberfeld der Hallstattzeit in Chotin*, Bratislava.
- DZIECHCIARZ P. 2018: *Gnieźdzewo. Stanowiska 1 i 4. Osady z przelomu epok brązu i żelaza na Pomorzu Wschodnim*, Ocalone Dziedzictwo Archeologiczne. Miniatury 3, Pękowoce – Warszawa – Gdańsk.
- DZIĘGIELEWSKI K. 2010: *Expansion of the Pomeranian culture in Poland Turing the Early Iron Age: remarks on the mechanism and possible causes*, [w:] K. Dzięgielewski, M.S. Przybyła, A. Gawlik (red.), *Migration in Bronze and Early Iron Age Europe*, Prace Archeologiczne, Studies 63, Kraków, 173–196.
- DZIĘGIELEWSKI K. 2013: *Hrubieszów. Stanowisko 104. Osada z wczesnej epoki żelaza na wschodniej Lubelszczyźnie*, Ocalone Dziedzictwo Archeologiczne. Miniatury 1, Pękowoce – Hrubieszów.
- DZIĘGIELEWSKI K. 2015: *Południowa rubież kultury pomorskiej i trajektorie łużycko-pomorskiej transformacji kulturowej w świetle badań w okolicach Krakowa*, [w:] J. Chochorowski (red.), *Od epoki brązu do czasów nowożytnych. Wybrane odkrycia i znaleziska*, Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce, Kraków, 81–114.
- DZIĘGIELEWSKI K. 2017: *Societies of the younger segment of the early Iron Age in Poland (500–250 BC)*, [w:] A. Rzeszotarska-Nowakiewicz (red.), *The Past Societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the Early Middle Ages 4:500 BC–500 AD*, Warszawa, 16–46.
- DZIĘGIELEWSKI K., SZCZERBA R., CHUDZIŃSKA B. 2011: *Osadnictwo z wczesnej epoki brązu, okresu halsztackiego i starszego okresu przedrzymskiego oraz ślady działalności człowieka w czasach średniowiecznych i nowożytnych na stanowisku 17 w Podłężu, pow. wielicki*, [w:] S. Kadrow (red.), *Raport 2005–2006*, Warszawa, 315–348.
- FUDZIŃSKI M., GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA J. 2000: *Cmentarzysko ludności kultury pomorskiej w Rębie, gmina Przodkowo*, Gdańsk.
- GACKOWSKI J. 2003: *Uwagi o niektórych materiałach zabytkowych z osiedla obronnego kultury łużyckiej w Grodnie koło Chelmy (na podstawie wyników badań z lat 1997–2001)*, [w:] M. Fudziński, H. Paner (red.), *XIII Sesja Pomorzoznawcza. Tom 1: Od epoki kamienia do okresu rzymskiego*, Gdańsk, 105–115.
- GACKOWSKI J., KOWALSKI Ł., GARBACZ-KLEMPKA A. 2018: *Nowy głos w dyskusji na temat zabytków o stylistyce stepowej z Kujaw i Ziemi Chełmińskiej. Perspektywa archeometalurgiczna*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” 60.1, 329–347. <https://doi.org/10.23734/ssa.2018.60.1.329.347>.
- GAJEWSKI L. 1960: *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Wawrzeńcicach, pow. Proszowice*, MatArch. II, 85–95.
- GĄDZIKIEWICZ M. 1954: *Wybrane zagadnienia z badań nad kulturą grobów kloszowych*, WA XX/2, 134–173.
- GĄDZIKIEWICZ-WOŹNIAK M. 1961: *Cmentarzysko łużycko-kloszowe Warszawa-Grochów, stanowisko „Bryłowszczyzna”*, MS VII, 47–110.
- GEDIGA B. 1980: *Zagadnienie zakresu pojęcia „kultura łużycka” i jej wewnętrznego zróżnicowania*, [w:] M. Gedl (red.), *Zróżnicowanie wewnętrzne kultury łużyckiej*, Kraków, 11–34.

- GEDL M. 2004: *Die Fibeln in Polen*, Prähistorische Bronzefunde XIV/10, Stuttgart.
- GŁOSIK J. 1976: *Młodzież szkolna z Janówka k. Warszawy pomaga ratować przypadkowe wykopaliska*, „Mówią Wieki” 1976/9, 35.
- GŁOSIK J. 1977: *Janówek, gm. Skrzyszew*, Inf.Arch. 1976, 109.
- GŁOSIK J. 1978a: *Janówek, gm. Skrzyszew*, Inf.Arch. 1977, 86–87.
- GŁOSIK J. 1978b: *Pierwsza wystawa archeologiczna w Nowym Dworze Mazowieckim*, „Mówią Wieki” 1978/10, 36–37.
- GŁOSIK J. 1978c: *Archeologia w Nowym Dworze Mazowieckim*, „Gościńiec” 1978/7, 2.
- GŁOSIK J. 1979a: *Janówek, gm. Skrzyszew*, Inf.Arch. 1978, 86–87.
- GŁOSIK J. 1979b: *W kręgu Światowita*, Warszawa.
- GŁOSIK J. 1980: *Nowy Dwór Mazowiecki i jego okolice na tle pradziejów ziem Polski*, WA XLIV/1 (1979), 107–108.
- GŁOSIK J. 1983a: *Katalog Pogotowia Archeologicznego za lata 1973–1976*, MSiW V, 229–263.
- GŁOSIK J. 1983b: *Pościg za skarbami*, Warszawa.
- GŁOSIK J. 1987: *Przygoda z archeologią*, Warszawa.
- GŁOSIK J. 1988: *Archeologia z bliska*, Warszawa.
- GŁOSIK J. 1989: *Nowe dane do poznania kultury grobów kloszowych*, SprArch. XL (1988), 231–244.
- GŁOSIK J. 1993: *Katalog Pogotowia Archeologicznego za lata 1977–1981*, WA LII/2 (1991–1992), 209–234.
- GŁOSIK J. 2001: *Zanim nastali Słowianie*, Warszawa.
- GOZZADINI G. 1877: *Intorno agli scavi archeologici fatti dal Sig. A. Arnoaldi Veli presso Bologna osservazioni del conte senatore G. Gozzadini esposte alla R. Deputazione di storia patria per le Romagne, nelle tornate 9 gennaio, 12 marzo, 28 maggio e 19 giugno 1876*, Bologna.
- GRECHKO D. 2020: *Chronological schemes of the Late Hallstatt period (HaD) in Central Europe: new opportunities for the synchronization and refinement of dates*, SprArch. 72, 585–604. <https://doi:10.23858/Sa/72.2020.2.2167>.
- GRÖMER K., KANIA K. 2006: *Eine haarige Angelegenheit... Rekonstruktionsversuche zu Funden von Nadeln im Kopfbereich aus dem Gräberfeld von Hallstatt (Ältere Eisenzeit)*, „Experimentelle Archäologie in Europa” 5, 35–50.
- GRYGIEL M. 2004: *Problem chronologii i przynależności kulturowej materiałów o charakterze jastorfskim z Brześcia Kujawskiego, woj. kujawsko-pomorskie, w świetle ostatnich badań nad problematyką okresu przedrzymskiego w Polsce*, [w:] H. Machajewski (red.), *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*, Poznań, 13–82.
- GRYGIEL M. 2018: *Chronologia przemian kulturowych w dobie przelomu starszego i młodszego okresu przedrzymskiego na Niżu Polskim*, Łódź.
- GRYGIEL R. 1995: *Sytuacja kulturowa w późnym okresie halsztackim i wczesnym okresie lateńskim w rejonie Brześcia Kujawskiego*, [w:] T. Węgrzynowicz et alii (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993*, Warszawa, 319–359.
- HEYM W. 1938: *Das Ende der Bastarnen am rechten Ufer der unteren Weichsel und das der baltischen Völker der Grenzzone*, „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde” 32/1, 140–172.
- HOFFMANN M.J. 2000: *Kultura i osadnictwo południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.*, Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 191, Olsztyn.
- IGNACZAK M. 2008: *Wzorce kulturowe lasu/lasostepu strefy pontyjskiej w niżowych zespołach kręgu łżyckiego*, [w:] J. Czebreszuk, P. Makarewicz, M. Szmyt (red.), *Na pograniczu światów. Studia z pradziejów międzymorza bałtycko-pontyjskiego ofiarowane Profesorowi Aleksandrowi Koško w 60. rocznicę urodzin*, Poznań, 141–165.
- IGNACZAK M. 2011: *Rola szlaków międzymorza w rozwoju społeczeństw kultury łżyckiej u schyłku epoki brązu i w początkach epoki żelaza*, [w:] M. Ignaczak, A. Koško, M. Szmyt (red.), *Między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Szlaki międzymorza IV–I tys. przed Chr.*, Poznań, 387–396.
- IGNACZAK M. 2016: *Elementy kulturowe lasostepu pontyjskiego we wczesnej epoce żelaza na Niżu Polskim w świetle materiałów ceramicznych (650–520/470BC)*, Poznań.
- IGNACZAK M. et alii 2014: M. Ignaczak, J. Affelski, Y. Boltrik, A. Šelehan, *Z badań nad systemem grodzisk z wczesnego okresu epoki żelaza na obszarze Podola. Wstępne wyniki prac ekspedycji Instytutu Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza*

- w obrębie grodziska w Severinince, obwód Winnica, „Folia Praehistorica Posnaniensia” XVIII, 77–89.
- JAKIMOWICZ R. 1935: *Sprawozdanie z działalności Państwowego Muzeum Archeologicznego za 1928 rok*, WA XIII, 232–278
- JAROSZ P, RODAK T. 2006: *Sprawozdanie ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku 6 i 7 w Zakrzowcu, gm. Niepołomice, woj. małopolskie*, [w:] Z. Bukowski, M. Gerlach (red.), *Raport 2003–2004. Tom 2*, Warszawa, 619–634.
- JASKANIS J. 1996: *Cecelae. Ein Gräberfeld der Wielbark-Kultur in Ostpolen*, Monumenta Archaeologica Barbarica II, Warszawa.
- JAWORSKI K. 1990: *Wyroby z kości i poroża w kulturze wczesnośredniowiecznego Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu*, Wrocław – Warszawa.
- JUGA-SZYMAŃSKA A. 2014: *Kontakty Pojezierza Mazurskiego ze wschodnią strefą Bałtyku w okresie wpływów rzymskich na przykładzie szpil*, Warszawa.
- KACZMAREK M. 2012: *Epoka brązu na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej w świetle interregionalnych kontaktów wymiennych*, Poznań,
- KACZMAREK M. 2014: *Józefa Kostrzewskiego koncept kultury lużyckiej*, „Fontes Archaeologici Posnanienses” 50/1, 59–67.
- KACZMAREK M. 2017: *The Snares of Ostensible Homogeneity. Lusatian Culture or Lusatian Urnfields?*, [w:] U. Bugaj (red.), *The Past Societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the Early Middle Ages 3:2000–500 BC*, Warszawa, 263–294.
- KACZYŃSKI B. 2011: *Zespół nekropolii kultury grobów kloszowych z powiatu grodzkiego, Grodzisk Mazowiecki, stan. X, XII, XVIII oraz Kozery, stan. VII*, mps pracy magisterskiej w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- KACZYŃSKI B. 2016: *Bogato ornamentowane naczynie z cmentarzyska w wczesnej epoki żelaza w Grodzisku Mazowieckim, st. XII*, „Światowit” X (LI), fasc. B (2012), 87–103.
- KACZYŃSKI B. 2021: *Groby popielnicowe z wczesnej epoki żelaza odkryte na warszawskiej Białotęce*, ŚWIATOWIT Suppl. Series B: Barbaricum 15, 169–187.
- KACZYŃSKI B. 2022: *Warszawa-Wilanów „Powsin” – cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza w świetle danych archiwalnych*, WA LXXIII, 43–63. <https://doi.org/10.36154/wa.73.2022.05>
- KASZEWSKA E. 1984: *Zadowice, tysiąclecie cmentarzysko na bursztynowym szlaku*, Łódź.
- KĄCKI J. 1986: *Cmentarzysko kultury grobów podkloszowych w Gołębiu, stan. 6, gm. Puławy, woj. lubelskie*, Sprawozdanie z badań terenowych Katedry UMCS w Lublinie, Lublin, 16–18.
- KIETLIŃSKA A. 1955: *Niektóre zagadnienia dotyczące obrzędów pogrzebowych kultury grobów kloszowych na podstawie cmentarzyska we wsi Transbór, pow. Mińsk Mazowiecki*, „Światowit” XXI, 147–160.
- KIETLIŃSKA A. 1968: *Obyczaje grzebalne ludności kultury grobów kloszowych w świetle badań cmentarzysk w Transborze, pow. Mińsk Mazowiecki*, [w:] W. Szymański (red.), *Szkice z najdawniejszej przeszłości Mazowsza*, Wrocław, 70–82.
- KIETLIŃSKA A., MIKŁASZEWSKA R. 1963: *Cmentarzysko grobów kloszowych we wsi Transbór, pow. Mińsk Mazowiecki*, MS IX, 255–330.
- KISFALUDI J. 1997: *Tonstempel und Knochenzylinder aus der mittleren Eisenzeit im Karpatenbecken*, „Communicationes Archaeologicae Hungariae”, 75–107.
- KLICHOWSKA M. 1962: *Odciski zbóż i roślin strączkowych ma ceramice kultury pomorskiej*, PArch. XIV (1961), 142–151.
- KNEISEL J. 2012: *Anthropomorphe Gefäße in Nord- und Mitteleuropa während der Bronze- und Eisenzeit. Studien zu den Gesichtsturnen — Kontaktzonen, Chronologie und sozialer Kontext*, Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa 7, Bonn.
- KOBYLIŃSKA U. 2003: *Z archeologicznych studiów nad pradziejami i wczesnymi dziejami północnego Podlasia. Badania wykopaliskowe w Dotkach, Gnieciukach i Potoce w woj. podlaskim*, Warszawa
- KOKOWSCY E. i A. 2003: *Nahajki z rękojeścią w kształcie ptasich głów z Gródka nad Bugiem*, [w:] M. Dulnicz (red.), *Słowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu*, Lublin – Warszawa.
- KOKOWSCY E. i A. 2011: *Kościanna rękojeść nahajki z okolic Grabowca w pow. hrubieszowskim*, WA LXII, 252–254.
- KONDRACKI J. 2013: *Geografia regionalna Polski*, Warszawa.
- KOSTRZEWSKI J. 1964: *Skarby i luźne znaleziska metalowe od eneolitu do wczesnego okresu żelaza z górnego i środkowego dorzecza Wisły i górnego dorzecza Warty*, PArch. XV (1962), 3–133.

- KOZUBOVÀ A. 2008: *Kostené valcovité predmety z pohrebisk vekezugskej kultury v severozápadnej časti Karpatskej kotliny*, „Zborník Slovenského Národného Múzea, Archeológia” 18 (CII), 49–94.
- KOZUBOVÀ A. 2020: *Lasst die Knochen sprechen! Knochen-, Geweih- und Zahnartefakte der Vekezug-Kultur*, „Študijné Zvesti Archeologického Ústavu Slovenskej Akadémie Vied” 67/1, 53–76. <https://doi.org/10.31577/szausav.2020.67.3>
- KRUŠEL'NIC'KA L.Ī (Крушельницъка Л.И) 1968: *Poselennâ pomors'koï kul'turi v Rovens'kij oblasti/ Поселення поморської культури Ровенської області*, „Arheologîa” XXI, 194–198.
- KUCZKOWSKI W. 1978: *Wyniki badań archeologicznych w Osieku-Praczu, pow. Wyrzysk w 1972 r.*, „Komunikaty Archeologiczne. Badania 1972”, 89–98.
- LISSAUER A. 1891: *Alterthümer der Bronzezeit in der Provinz Westpreussen und den angrenzenden Gebieten*, Danzig.
- LITYŃSKA-ZAJĄC M. 2016: *Wyniki odcisków roślinnych w polepie i na ceramice*, [w:] J. Urban, *Osady z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na stanowisku w Słubicach, pow. płocki, Ze źródeł archeologii Mazowsza 1 = Vetera et nova 5*, Warszawa, 231–239.
- ŁUKA L.J. 1966: *Kultura wschodniopomorska na Pomorzu Gdańskim. Tom 1: Materiały*, Biblioteka Archeologiczna 19, Wrocław.
- ŁUKA L.J. 1971: *Obrządek pogrzebowy i wierzenia u plemion kultury wschodniopomorskiej na Pomorzu Gdańskim, część 2*, PomAnt III, 21–100.
- MALINOWSKI T. 1969: *Obrządek pogrzebowy ludności kultury pomorskiej*, Wrocław.
- MALINOWSKI T. 1981: *Katalog cmentarzysk ludności kultury pomorskiej. Tom 2*, Słupsk.
- MARCHELAK I. 2017a: *Osadnictwo kultury pomorskiej i kultury grobów kloszowych*, [w:] R. Grygiel, T. Łapińska, P. Papiernik (red.), *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 3 w Ludwinowie pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie (trasa autostrady A-1)*, VAL 7:1, 159–198.
- MARCHELAK I. 2017b: *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych*, [w:] R. Grygiel, T. Łapińska, P. Papiernik (red.), *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 3 w Ludwinowie pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie (trasa autostrady A-1)*, VAL 7:2, 154–173.
- MARCHELAK I, TYSZLER L. 2003: *Osada kultury łużyckiej z epoki brązu i okresu halsztackiego*, [w:] Ra-
- townicze badania archeologiczne na stanowisku 6–7 w Kowalewicach, pow. Zgierz, woj. łódzkie (trasa autostrady A-2), VAL 1, 25–337.
- MARCINIĄK J. 1965: *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Korytnicy, pow. Jędrzejów w 1963 r.*, SprArch. XVII, 125–133.
- MEL'NIKOWSKAĀ O.N. (Мельниковская О.Н.) 1967: *Plemena ũžnej Belorussii w rannem Źeleznom veke/Племена южной Белоруссии в раннем железном веке*, Moskva/Moskwa.
- MICHALAK A., JASZEWSKA A. 2011: *Katalog zabytków metalowych*, [w:] A. Jaszewska (red.), *Wicina. Katalog zabytków metalowych*, Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza 5, Zielona Góra, 55–292.
- MICHALSKI J. 1977: *Ślady naziemnych oznaczeń pochówków w kulturze grobów kloszowych*, WA XLII/2, 137–145.
- MICHALSKI J. 1983: *Zagadnienie systematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomych (Ze studiów nad osadami otwartymi kultury łużyckiej)*, MSiW V, 135–196.
- MIKŁASZEWSKA R. 1961: *Cmentarzysko halsztacko-lateńskie w miejscowości Gole, pow. Grodzisk Mazowiecki*, WA XXVII/2, 251–260.
- MIKŁASZEWSKA-BALCER R. 1964: *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Warszawie-Miedzeszynie*, WA XXX/3–4, 354–371.
- MIKŁASZEWSKA-BALCER R. 1967: *Osada kultury łużyckiej w Gośniewicach Nowych, pow. Grójec*, WA XXXII/1–2 (1966), 104–123.
- MIRAŚ I. 2011: *Zagadnienie wtórnego przepalenia ceramiki grobowej kultury pomorskiej na przykładzie stanowisk z północno-wschodniej części regionu radomskiego*, [w:] K. Dziegielewska, Ł. Oleszczak (red.), *Po drugiej stronie... Raporty przyjaciół-archeologów dla Wojtka Cholewy „Jonesa”*, Pękowo, 141–156.
- MIRAŚ I., KACZYŃSKI B. 2020: *Materiały z wczesnej epoki żelaza*, [w:] T. Baranowski, K. Skóra, K. Skrzyńska (red.), *Przestrzeń osadnicza wczesnośredniowiecznego Radomia. Tom 3: Stanowisko 4. Badania interdyscyplinarne*, Łódź – Warszawa, 207–248.
- MIŚKIEWICZ J. 1962: *Cmentarzysko kultury grobów kloszowych z miejscowości Góra, pow. Nowy Dwór*, WA XXVIII/4, 392–393.
- MIŚKIEWICZ J. 1968: *Kultura łużycka w dorzeczu Pili-cy i środkowej Wisły*, MS XI, 129–208.

- MIŚKIEWICZ J., WĘGRZYNOWICZ T. 1974: *Cmentarzyska kultury łużyckiej z Kosina, pow. Kraśnik (stanowiska I, II, III)*, WA XXXIX/2, 131–204.
- MOGIELNICKA-URBAN M. 1984: *Warsztat ceramiczny w kulturze łużyckiej*, Wrocław.
- MOGIELNICKA-URBAN M. 1998: *Osady kultury łużyckiej i pomorsko-kloszowej*, [w:] W. Szymański (red.), *Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne w dorzeczu Szupianki, pod Płockiem*, AMP I, 37–64.
- MOGIELNICKA-URBAN M. 2002: *Cmentarzysko w Maciejowicach, pow. Garwolin, woj. mazowieckie, stanowisko 1. Przedstawienie problematyki związanej z badaniami specjalistycznymi*, [w:] M. Gedl (red.), *Wielkie cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, Warszawa, 19–39.
- MOGIELNICKA-URBAN M. 2005: *Kultura łużycka na Mazowszu i Podlasiu*, [w:] M. Dulnicz (red.), *Problemy przeszłości Mazowsza i Podlasia*, AMP III, 67–92.
- MOGIELNICKA-URBAN M. 2009: *Elementy tarnobrzeskie na cmentarzysku kultury łużyckiej w Maciejowicach, pow. garwoliński*, [w:] S. Czopek, K. Trybała-Zawiślak (red.), *Tarnobrzeska kultura łużycka – źródła i interpretacje*, Collectio Archaeologica Ressoviensis XI, Rzeszów, 157–176.
- MOSKWA K. 1976: *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*, Rzeszów.
- MUSIANOWICZ K. 1950: *Halsztacko-lateńskie cmentarzysko w Kacicach, pow. Pułtusk*, WA XVII, 25–46.
- MUZOLF B. 2002: *Kompleks osadniczy z okresów halsztackiego i lateńskiego*, [w:] R. Grygiel (red.), *Badania archeologiczne na terenie odkrywki „Szczerców” Kopalni Węgla Brunatnego „Bełchatów” S.A., tom 2*, Wydawnictwo Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jajdzewskiego 5, Łódź, 121–384.
- NAROŻNA-SZAMAŁEK U. 2013: *Skarb ozdób z Podbieli, pow. otwocki*, „Fontes Archaeologici Posnanienses” 49, 193–212.
- NAROŻNA-SZAMAŁEK U., SZAMAŁEK K., 2003: *Zasiedlenie terenów powiatu wrzesińskiego w młodszej epoce brązu i wczesnej epoce żelaza w świetle wyników badań przeprowadzonych w ramach „Archeologicznego Zdjęcia Polski”*, [w:] M. Brzostowicz (red.), *Archeologia powiatu wrzesińskiego*, Poznań – Wrzesnia, 41–62.
- NOSEK S. 1957: *Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F VI, Lublin.
- NOWIŃSKI K. 1969: *Ślady osadnictwa w Warszawie-Annopolu*, WA XXXIV/2, 282–284.
- OKULICZ J. 1995: *Dyskusja 24.11.1993 r.*, [w:] T. Węgrzynowicz et alii (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem i osobno? Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993*, Warszawa, 103–104.
- ORLIŃSKA G. 2007: *Materiały osadnicze z Transboru, gm. Latowicz, woj. mazowieckie*, WA LIX, 115–164.
- ORLIŃSKA G., PROCHOWICZ R. 2010: *Późnohalsztacki skarb z Ruszkowa, w pow. ciechanowskim*, WA LXI (2009–2010), 95–110.
- ORLIŃSKI W., WOIŃSKA M. 2019: *De profundis... Archeologia ziem powiatu legionowskiego. Katalog wystawy*, Legionowo.
- PELEŠIŠIN M.A. (ПЕЛЕСИШИШИН М.А.) 1980: *Poselennâ pomorskoï kul'turi na zahidnij Volini/Pocelennâ pomorskoï kul'turi na zahidnij Volini*, „Arheologija” XXXIII, 72–79.
- PETERSEN E. 1926: *Beitrag zur Kenntnis der ostgermanischen Geräte und Schmuckgegenstände aus der frühen Eizenseit*, „Blätter für deutsche Vorgeschichte: Zeitschrift der Danziger Gesellschaft für Deutsche Vorgeschichte” 4, 27–33.
- PETERSEN E. 1929: *Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen*, Berlin.
- PODKOWIŃSKA Z. 1930: *Groby podkloszowe w Grochowie, w pow. warszawskim*, [w:] J. Kostrzewski (red.), *Księga pamiątkowa ku uczczeniu siedemdziesiątej rocznicy urodzin prof. dr. Włodzimierza Demetriewicza*, Poznań, 241–264.
- PUROWSKI T. 2005: *Problemy badań nad kulturą grobów kloszowych na Mazowszu*, [w:] M. Dulnicz (red.), *Problemy przeszłości Mazowsza i Podlasia*, AMP III, 93–108.
- PUROWSKI T. 2008: *Wyniki badań wykopaliskowych osady obronnej w Tartawkach, pow. wegorzewski*, WA LX, 335–360.
- PUROWSKI T. 2012: *Wyroby szklane w kulturze łużyckiej w międzyrzeczu Noteci i środkowej Odry. Studium archeologiczno-technologiczne*, Warszawa.
- PUROWSKI T. 2019: *Od fajansu do szkła. Kontakty ziem polskich z głównymi centrami cywilizacyjnymi*

- w II-I tys. p.n.e. w świetle badań archeometrycznych tworzyw szklanych, Warszawa.
- RADZISZEWSKA I. 2002: *Radom-Michałów, stanowisko I – cmentarzysko kultury grobów kloszowych na tle osadnictwa kloszowego na terenie równiny radomskiej*, mps pracy magisterskiej w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- ROSZYK W. 2006: *Groby z Troszyna*, „Archeologia Żywa” 4 (34), 11–15.
- SCHINDLER R. 1939: *Früheisenzeitliche Grab und Siedlungsfunde aus der Gemarkung Nieder-Klanau, Kr. Danziger Höhe*, „Gothiskandza” 1, 19–37.
- SCHINDLER R. 1940: *Die Besiedlungsgeschichte der Goten und Gepiden im Raum der unteren Weichsel auf Grund der Tongefäße*, Leipzig.
- SKARBEK E. 1971: *Sprawozdanie z badań ratowniczych na cmentarzysku kultury pomorskiej w Pręgowie, pow. Gdańsk*, PomAnt IV, 335–352.
- SOBCZYK P. 2016: *Nowe znalezisko scytyjskie z ziemi dobrzyńskiej*, Rocznik Muzealny Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej XVI, Włocławek, 183–192.
- STĘPNIK T., DĘBSKI A., BUJAK A. 2009: *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 51 w Plewiskach, gm. Komorniki. Osada kultury pomorskiej i osada z fazy B wczesnego średniowiecza*, „Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne” 10, 65–85.
- SULIMIRSKI T. 1948: *Kultura lużycka a Scytowie*, WA XVI (1939), 76–100.
- SZAFRAŃSKI W. 1987: *Prahistoria religii na ziemiach polskich*, Wrocław.
- SZAMAŁEK K. 1987: *Kruszwicki zespół osadniczy w młodszej epoce brązu i w początkach epoki żelaza*, Wrocław.
- TOMASZEWSKA I. 1998: *Młodszy okres przedrzymski i okres wpływów rzymskich. Rezultaty ostatnich badań*, [w:] W. Szymański (red.), *Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne w dorzeczu Szupianki, pod Płockiem*, AMP I, 37–64.
- TOMASZEWSKI A.J. 1983: *Cmentarzysko kultury grobów kloszowych na stanowisku „Kosumce” w Radwankowie, woj. siedleckie*, WA XLV/2 (1980), s. 179–209.
- TRYBAŁA-ZAWIŚLAK K. 2019: *Wczesna epoka żelaza na terenie Polski południowo-wschodniej – dynamika zmian i relacje kulturowe*, Rzeszów.
- TYSZLER L. 2021: *Igła kościana z Czacza w Wielkopolsce jako źródło do dyskusji o praktykowaniu nalbindingu w kulturze przeworskiej*, [w:] E. Karpyszewska (red.), *Ze świata dawnych barbarzyńców. Studia pradziejowe i wczesnodziejowe. Księga dedykowana Profesorowi Henrykowi Machajewskiemu z okazji 70. urodzin i 50 lat pracy archeologicznej*, Poznań, 259–268.
- URBAN J. 2016: *Osady z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na stanowisku w Słubicach, pow. płocki*, *Ze źródeł archeologii Mazowsza 1 = Vetera et nova 5*, Warszawa
- UŚCIELKO P. 2002: *Cmentarzysko ciałopalne z wczesnej epoki żelaza w Łajskach, gm. Wieliszew, woj. mazowieckie*, mps pracy magisterskiej w archiwum Wydziału Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- VALČAK S.B., ŠRAMKO I.B. (Вальчак С.Б., Шрамко И.Б.) 1996: *Psališ bronzoovogo veka s zapadnogo Bel'ska/Псалиш бронзового века с западного Бельска*, [w:] O.B. Suprunenko (О.Б. Супруненко) (red.), *Bil's'ke gorodiše v kontekstī vivčennā pam'ātok rann'ogo zaliznogo viku Ėvropi/Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи*, Poltava, 146–152.
- WALUŚ A. 1976: *Nowe stanowisko z epoki żelaza w miejscowości Putnowice-Kolonia, pow. Chełm Lubelski*, WA XL/4 (1975), 592–593.
- WALUŚ A. 1992: *Zabytki metalowe kultury lateńskiej z Rembielina, woj. ostrołęckie*, *Barbaricum 2*, Warszawa, 89–101.
- WALUŚ A. 2014: *Zabytki metalowe kultury kurhanów zachodniobałtyjskich*, ŚWIATOWIT Suppl. Series B: *Barbaricum 10*, 9–198.
- WASYLIKOWA K., CYWA K. 2013: *Analiza materiału roślinnego*, [w:] K. Dzięgielewski (red.), *Hrubieszów. Stanowisko 104. Osada z wczesnej epoki żelaza na wschodniej Lubelszczyźnie*, Ocalone Dziedzictwo Archeologiczne. Miniatury 1, Pętkowice – Hrubieszów, 56–61.
- WĘGRZYNOWICZ T. 1962: *Ślady dawnego osadnictwa na Targówku w Warszawie*, WAXXVIII/2, 103–119.
- WĘGRZYNOWICZ T. 1964: *Cmentarzysko w Sulbinach, pow. Garwolin na tle stanowisk kloszowych z południowego Mazowsza*, WA XXX/1–2, 138–149.
- WĘGRZYNOWICZ T. 1970: *Materiały kultury lużyckiej ze wschodniego Mazowsza i Podlasia*, WA XXIV/3–4 (1969), 389–411.
- WĘGRZYNOWICZ T. 1972: *Osada z IV okresu epoki brązu w Oltarzach-Gołaczach, pow. Ostrów Mazowiecka*, WA XXXVII/2, 139–169.

- WĘGRZYNOWICZ T. 1973a: *Szczałki zwierzęce z cmentarzysk z epoki brązu i początków epoki żelaza na ziemiach polskich*, WA XXXVIII/2, 239–256.
- WĘGRZYNOWICZ T. 1973b: *Kultura łużycka na Mazowszu wschodnim i Podlasiu*, MSiW II, 7–126.
- WĘGRZYNOWICZ T. 1978: *Cmentarzysko kultury grobów kloszowych w Drohiczyźnie, woj. białostockie, na stanowisku Kozarówka II*, WA XLIII/1, 49–60.
- WĘGRZYNOWICZ T. 1979: *Kultura grobów kloszowych*, [w:] J. Dąbrowski, Z. Rajewski (red.), *Prahistoria ziem polskich. Tom IV: Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego*, Wrocław, 169–178.
- WĘGRZYNOWICZ T. 1982: *Szczałki zwierzęce jako wyraz wierzeń w czasach ciałopalenia zwłok*, Warszawa.
- WĘGRZYNOWICZ T. 1988: *Der Versuch einer räumlichen Gliederung der Keramik in der frühen eisenzeit zwischen Oder und Bug*, [w:] Z. Bukowski (red.), *Forschungen zur Problematik der Lausitzer Kultur*, Wrocław, 105–136.
- WĘGRZYNOWICZ T. 1995: *O potrzebie dyskusji nad wzajemnym stosunkiem kultury pomorskiej i kultury grobów kloszowych*, [w:] T. Węgrzynowicz et alii (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993*, Warszawa, 11–18.
- WĘGRZYNOWICZ T. 2006: *Cmentarzysko kultury grobów kloszowych w Wieliszewie, pow. legionowski*, WA LVIII, 215–265.
- WIĘCKOWSKA H. 1985: *Osadnictwo późnopaaleolityczne i mezolityczne nad dolną Narwią*, Polskie Badania Archeologiczne 24, Wrocław.
- WOŁĄGIEWICZ R. 1993: *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym*, Szczecin.
- WOŹNIAK M. 2021: *Kleszewo. Cmentarzysko kultur przeworskiej i wielbarskiej na północnym Mazowszu. Część 1: Katalog*, Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina X/1, Pruszków – Warszawa.
- WOŹNIAK Z. 1995: *Kultura pomorska a kultura lateńska*, [w:] T. Węgrzynowicz et alii (red.), *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem i osobno? Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993*, Warszawa, 201–212.
- WOŹNIAK Z. 2007: *Rola Celtów i kultury jastorfskiej w przemianach kulturowych i etnicznych na ziemiach Polski w 2. połowie I tysiąclecia p.n.e.*, [w:] L. Bakalarska (red.), *Wspólnota dziedzictwa archeologicznego ziem Ukrainy i Polski*, Warszawa, 390–419.
- WOŹNIAK Z. 2010: *Kontakty mieszkańców ziem polskich ze światem celtyckim u schyłku okresu halsztackiego i we wczesnym okresie lateńskim*, PArch. 58, 39–104.
- WOŹNY J. 2006: *Żarna kamienne w konstrukcjach grobowych kultury pomorskiej*, [w:] B. Gediga, W. Piotrowski (red.), *Architektura i budownictwo epoki brązu i wczesnych okresów epoki żelaza w Europie Środkowej. Problemy rekonstrukcji*, Biskupińskie Prace Archeologiczne 5 = Prace Komisji Archeologicznej 16, Biskupin – Wrocław, 125–140.
- W.S. 1955: *Kłokoczyce, pow. Trzebnica*, „Dawna Kultura” 2, 246.
- ZAWADZKA B. 1964: *Cmentarzysko grobów kloszowych w Warszawie-Henrykowie*, MS X, 229–321.
- ZĄBKIEWICZ-KOSZAŃSKA H.A. 1958: *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Łodzi-Rudzie Pabianickiej*, PArch. X (1954–1956), 237–285.
- ZIEMIŃSKA-ODOJOWA W. 1999: *Niedanowo. Ein Gräberfeld der Przeworsk- und Wielbark-Kultur in Nordmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica VII, Kraków.

VII. Summary

Janówek site XI. Settlement and cemetery from the Early Iron Age

Introduction

Site XI at Janówek (now Janówek Pierwszy), Legionowo County, is situated in the northern part of the Warsaw Basin, on a sandy fluvial terrace at the southern edge of the Narew River valley, in an area that has not been extensively investigated in archaeological terms (Fig. 1). The entire site is located within a restricted military base. The first archaeological features — two graves of the Cloche Grave Culture — were discovered by chance in the spring of 1976 during earthworks carried out by the Military Construction Company. Dorota Rosowska, an elementary school pupil, sent a letter informing about the find to the editors of the newspaper “Trybuna Ludu” (Figs. 2, 3), who, in turn, notified the State Archaeological Museum in Warsaw. Dr Jerzy Głosik, then in charge of the Museum’s Archaeological Emergency Services, took possession of the discovered material (Fig. 9) and, in view of the progressive destruction of the site by the construction of military infrastructure, undertook archaeological excavations at the site already in the summer of the same year (Figs. 5, 6).

The site at Janówek was excavated in the years in 1976–1978. The southern part of the site (the area of the accidentally discovered graves), formerly marked with the number I (Figs. 4, 7), which was investigated over each season, yielded, in addition to a cemetery of the Cloche Grave Culture, traces of Lusatian Urnfield Culture settlement and scarce material of differ-

ent chronology. Over the 11 ares exposed in this part of the site, 73 features were discovered (Figs. 11, 12, 14, 18–22, 24, 30). In 1976, a Cloche Grave Culture grave, marked with the number 1a, was uncovered to the north of the archaeological excavation area, at the site of continued military construction work (Figs. 7, 10). In 1977 and 1978, in addition to the research at the cemetery, rescue excavations took place in the northern part of the site (formerly marked with the number IA), endangered by the works carried out by the Military Construction Company. An area of approximately 3.3 ares yielded a total of 16 features (Figs. 4, 7, 25–29, 35), attributed mainly to a settlement of the Cloche Grave Culture. The commander of the military base did not consent to the continuation of the research, and the area of the site has remained inaccessible to civilians up to this day. In 1995, as part of the Archaeological Record of Poland programme, the site was marked as site XI at Janówek and 63 in the AZP/52–64 area.

Apart from the Lusatian Urnfield Culture settlement features, Cloche Grave Culture sepulchral features and the remains of a wooden house most probably unrelated to prehistoric settlement (feature 11), the southern part of site XI yielded a few Subneolithic, Early Bronze Age and late medieval potsherds, as well as flint artefacts mostly exhibiting characteristics of Bronze Age and Early Iron Age flintwork. In the northern part of the site, Subneolithic pit 75 (Fig. 29), grave 66 from the Late Pre-Roman Period (Fig. 36), fragments of Subneolithic, Neolithic and

Roman Period vessels (Fig. 37), and flint artefacts of mainly Mesolithic provenance were recorded, in addition to the remnants of a Cloche Grave Culture settlement.

The long-term storage and repackaging of the material from the Janówek excavations resulted in losing or intermixing of many of the artefacts. Vessels without labels were identified on the basis of all surviving sources, including photographs from an exhibition where they had been displayed (Fig. 8). The field documentation, consisting of drawings and photographs, was also incomplete, partly as a result of a fire. The greatest loss was the destruction of the summary plan of the features in the northern part of the site. The location of the features in the two smaller trenches was recreated on the basis of plans at a scale of 1:100, and the third trench was reconstructed with as much accuracy as possible based on the notes in the excavation journal (Fig. 35).

Material analysis

Southern part of site XI

Ten features, including eight pits (features 1, 2, 14, 31, 32, 33, 35b, 38), an oven (feature 7a) and a pottery cluster (feature 9), are associated with the **Lusatian Urnfield Culture settlement**.

The pits were mostly oval in plan and basin-shaped or roughly triangular in profile. They measured from 50 cm to 120 cm in length, from 40 cm to 100 cm in width and from 25 cm to 66 cm in thickness. Their fills consisted of grey and dark grey sand, saturated to varying degrees with charcoal. The pits contained potsherds (features 32, 33, 35b) and flint artefacts (features 1, 32, 35b). Moreover, as a result of post-depositional processes, trace amounts of burnt adult and non-adult human remains were present in some of the features (features 1, 2, 14, 32 and 33). Due to the presence of burnt debris and charcoal, the features in question may be the remains of hearths. It is possible that some of the pits devoid of archaeological material (features 3, 8, 12, 24, 25, 30, 34, 35a, 35c, 36, 39, 41, 42, 44, 45) could also be connected with the Lusatian Urnfield Culture settlement.

The **oven** (feature 7a) was oval in plan, trapezoidal in profile and nearly 80 cm thick. The bottom was lined with clay, which, after firing, formed a circular or oval cake of daub (Fig. 12). The fill contained burnt material

and, at mid-depth and at the bottom, layers of pottery, sometimes heavily burnt. According to Jan Michalski's classification, the oven belongs to type I, i.e., pit ovens without a side opening. Due to the destruction of its upper part by pit grave 7, it cannot be determined whether it had a dome. The clay-lined bottom and the remains of a grate indicate that it was intended for repeated use. The numerous remains of destroyed vessels discovered in the chamber of the oven indicate that it was most likely a kiln for firing pottery.

The Lusatian Urnfield Culture **pottery** was very damaged and fragmented. Of the 42 identified vessels, only half were found in the fills of the features, while the rest were stray finds. Only some of the specimens could be classified as per the typology created by Teresa Węgrzynowicz. The largest group consisted of egg- or barrel-shaped vessels, the fragments of which were obtained from both the features and as stray finds (Pls. I/1:1.2, II/2:1, V/5:5.7, VI/7a:3; VIII/11:1, VIII/14:1.2, IX/18:3, X/19:10, XIV/31:1, XIV/33:2, XX/57:5.9, XXII/59a:5, XXVI:23.24.26.31.34; also features 2, item 1, and 7a, items 4, 5, 8). In addition, one specimen with an **S-shaped profile** (Pl. XIV/33:1) and one **vase-like vessel** (Pl. XIV/31:2) were identified. Of the eight **bowls** (Pls. I/1:4, V/5:8, VI/7a:1.2, VIII/14:2.3, XIV/31:3, XXVI:11), two were identified as variant C, while the rest could not be classified. A plain-weave fabric was imprinted in the lower part of one of the bowls (Pl. VI/7a.1). In addition, fragments of three **mugs** (Pls. I/1:3, VIII/14:4, XIV/31:5), one **plate** (Pl. XXVI:9) and two **sieve-like vessels** (Pls. I/1:5, XXVI:6) were identified. The Lusatian Urnfield Culture settlement also yielded three clay spindle whorls, recovered as stray finds from the trenches (Pl. XXVI:40–42). From the technological point of view, i.e., in terms of the preparation of ceramic body, surface treatment and ornamentation, the pottery in question does not differ from the specimens found at other Lusatian Urnfield Culture sites in Mazovia and Podlachia. The most common decoration were holes under the vessel's lip, considered a specific feature of pottery from the eastern part of the area occupied by the Lusatian Urnfield Culture. The custom of making a row of holes below the lip was adopted there in the 7th and 6th centuries BCE under the influence of the forest zone cultures. The pottery discussed is typical of the latest phases

of the Lusatian Urnfield Culture, falling on the Hallstatt period.

Traces of Lusatian Urnfield Culture settlement at Janówek were recorded throughout the excavated area in the southern part of site XI. The oven and pits with traces of lighting fires in the southern part of the investigated area suggest that it might have been the economic zone of the settlement. The non-residential character of this part of the settlement is also indicated by the artefacts discovered in the features. It is impossible to determine whether the settlement was used over one or multiple seasons.

Twenty-seven cloche, urn and pit graves, two pits and three pottery clusters should be associated with the **Cloche Grave Culture cemetery**. **Cloche graves**, containing single (features 1a, 5, 19, 20, 21, 22, 23, 37, 58, 59b, 65) and double burials (features 4a and 4b) deposited in pure sand without a pit outline, were the most numerous. They were mostly concentrated in the southern part of the excavated area. They usually contained three vessels each — a cinerary urn covered by a bowl and a protective cloche. A more extensive ceramic inventory was recorded in features 5 (symbolic?), 21 and 37. The cloches were mostly egg-shaped, roughened pots with crimped rims, while the urns were egg-shaped or bulbous pots with distinct necks. The remains of both children (features 4a, 4b, 20, 21, 23, 65) and adults (features 19, 22, 37, 59b) were deposited in the cloche graves. Two people each were buried in graves 1a and 58 (a young woman and a child in one, a woman and a man in the other). Six **urn graves** (features 16, 17, 28, 43, 59a, 60) were scattered throughout the excavated area. They mostly contained two vessels each — an urn and a bowl covering it. In grave 43, the urn stood on a split stone quern, and its lower part was encased in pebbles. Such constructions are recorded extremely rarely at cemeteries of the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle. Querns found in graves, mostly female ones, are usually interpreted as offerings. The urn graves contained the bones of both children (features 28, 60) and adults (features 17, 43). The urn from grave 16 contained the remains of an adult male and a young female. Four confirmed **pit graves**, with grey or dark grey fills, were also recorded at Janówek (features 26, 52, 63, 64). One of the graves in question was an animal burial (feature 63), while another one contained an admixture of animal

remains (feature 52). Presumably, features 7, 27, 29 and 59c are also pit graves. The first of these contained exceptionally numerous remains of four adults, probably including a male individual.

In the case of six graves — three cloche graves (double burials 4a and 4b and single burials 21 and 22), two urn graves 17 and 28 and pit feature 27 — the dark outlines of post holes, 5–10 cm in diameter, interpreted as the remains of **aboveground markers**, were recorded next to the burials. The posts most likely supported a wattle which either surrounded the grave or shielded it on one side only. It is possible that such fences had a similar function to stone boxes — to protect the burials. Graves surrounded by postholes have also been recorded at other cemeteries of the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle in Mazovia and Podlachia.

Single graves were predominant at Janówek. Apart from the already mentioned **double cloche grave** (features 4a and 4b), a **complex of three graves** located close to each other was recorded (features 59a–59c). The placement of graves in one pit or in close proximity to each other is considered to express the bonds between the people buried in them.

Another element of the funerary rite of the Cloche Grave Culture community from Janówek is the deliberate **damaging of vessels** — the handle of the mug-urn from grave 4a was broken off and the rim of the urns from graves 1a and 16 was removed. It is believed that such procedures were aimed at depriving the vessels of their utilitarian function.

Connected with the functioning of the cemetery were also **pits** (features 4, 18) and **pottery clusters** (features 10, 57, 59), which should be interpreted as, e.g., the remains of ritual fires or places for depositing destroyed vessels, possibly from a cremation pyre. Features of this type are also found at other cemeteries of the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle.

Among the artefacts obtained from the cemetery, **pottery** is the most abundant. Sixty-three vessels were classified as per T. Węgrzynowicz's typology. The identified vessels include **pots** (subgroup A₁) of variant b of type I (Pls. XII/23:2, XXV/65:2), variant c of type I (Pls. X/19:2, XI/21:2, XII/22:2, XVIII/43:1), variant b of type II (Pl. X/20:2), variant b of type IV (Pls. XXI/58:2, XXIII/60:1), variant c of type IV (Pls. III/4a:1, IV/4b:1, V/5:1, X/20:1, XI/21:1, XI/22:1, XXI/58:1, XXV/65:1), variant c

of type V (Pls. II/1a:3, VIII/16:1, IX/17:1, IX/18:1, XII/23:1, XV/37:1.2, XVI/37:3.4, XXII/59b:1.3, XXIII/59b:2); **jars** (subgroup A₂) of variant a of type I (Pls. V/5:2, XX/57:1, XXV/64:1.4), variant b of type I (Pl. IV/4b:2); **bowls** (subgroup B₁) of variant c of type I (Pls. XXII/59a:3, XXIV/63:3), variant d of type I (Pls. III/4a:3, IV/4b:3, VII/10:1, IX/17:2, X/19:9, XIII/28:2, XVI/37:6, XX/57:3, XXIV/63:2, XXI/58:3, XXII/59:2, XXII/59a:4, XXIII/59c:1, XXIII/59b:3, XXV/64:2) and variant d of type II (Pls. II/4:1, II/1a:4, VIII/16:2, X/19:3.5.7, X/20:3, XXII/59:1, XII/22:3, XII/23:3, XVIII/43:2, XXIII/60:2). The poorly preserved pots from features 28 (item 1) and 4a and 37 (Pls. III/4a:2, XVI/37:5) represent variant a or b of type I. The potsherds from four other graves (Pls. X/19:6, XX/57:2.4.7, XXII/59c:2, XXIV/63:6) likely come from pots of type I or V. Further sherds belong to pots of types IV (Pl. XXIII/63:4) and V (Pls. V/5:3, IX/18:2, X/19:4, XXI/58:4, XXV/65:4). Due to the lack of distinctive features, several dozen potsherds from the cemetery could not be assigned to particular types (e.g., Pls. V/5:4, X/19:8, XIX/52:4, XX/57:8, XXV/64:3, XXV/65:5–9).

The vessel forms from the Janówek cemetery are not very diverse. Pots of types III and VI and mugs (subgroup B₂) are not present. Jars of type I, widespread at other cemeteries of the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle, are scarce at Janówek (Fig. 31). Dominant are pots of types I, IV and V (accounting for 51% of all classified specimens) and bowls of variant d of types I and II. The predominance of pots of the aforementioned three types is characteristic of the cemeteries of the Cloche Grave Culture (Fig. 32). Almost identical shares of such forms were found at the nearby cemetery at Wieliszew, Legionowo County, as well as at Warszawa-Grochów “Bryłowszczyzna”.

The ornamentation of the vessels from the Janówek cemetery is poor, even by the standards of the Mazovian-Podlachian cemeteries with cloche graves. Predominant is plastic decoration in the form of notched or kneaded strips with knobs or lugs, which sometimes have “moustaches”, made of clay rolls, hanging from them (Pls. II/1a:3, VIII/16:1, IX/17:1, IX/18:1.2, XII/23:1, XV/37:2, XVI/37, XXII/59:3). Knobs were also formed on the edges of the bowl rims (Pls. II/4:1, XII/22:3, XX/57:3). Only the pots roughened across their entire surface had crimped

rims, always made by kneading them with fingers (Pls. III/4a:1, IV/4b:1, V/5:1, X/20:1, XI/21:1, XI/22:1, XXI/58:1.2, XXIII/60:1, XXV/65:1). The pots and bowls were decorated with depressions made with fingertips or fingernails (Pls. II/4:1, X/19:2, XII/22:2, XXII/59a:3, XXII/59b:1, XXV/65:2). Engraved and incised patterns were rare (Pls. XII/23:2, XX/57:1, XXV/64:1). The Janówek pottery does not differ technologically from the pottery from other Mazovian-Podlachian cemeteries of the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle.

Traces of green discolouration were noted on the bone remains from features 17, 20, 22, 23, 37, 43, 58, 59b and 60, and traces of bronze/iron-like discolouration were observed on the bones from feature 21, which may indicate the deposition of **metal objects** in their vicinity. Bronze, iron, glass, bone and antler objects were discovered in around 40% of the graves. Most of the non-ceramic items were melted or deformed by fire. The items offered to the children (features 4a, 20) were special grave gifts, while the adult graves — female (features 17, 22, 59b), male (features 7, 19, 43) and the double burial of a man and a woman (feature 16) — were furnished with objects of daily use.

Only lumps of melted bronze were present in graves 22 and 59b, melted wire with lumps of glass in grave 16, a melted bronze wire and a lump of iron in grave 29. Only five metal objects were more completely preserved: an iron ring (Pl. III/4a:4), as well as a ring (Pl. X/20:4), trapezoidal pendant with a chain (Pl. XVIII/43:3), *salta leone* bead and a wire (Pl. VIII/11:4.5), all made of bronze. All of these objects find very numerous analogies at other cemeteries of the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle.

Three graves contained **bone and antler objects**. A bone pin with a small paddle-shaped head (Fig. 33:6, Pl. X/20:5) was a gift for the child buried in grave 20. Similar specimens, but with perforated heads (Fig. 33), are known from other assemblages of the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle and Lusatian Urnfield Culture. Bone pins with a solid head, like the one in question, are believed to have been used for fastening clothing or pinning up hair, while those with a hole may have been used as needles. The hole in the head also made it possible to attach the pin permanently to the fastened garment. Fragments of antler handles were found among the remains of the deceased from graves 7 and 16. The fragment from

grave 7, terminated with a ring, corresponds to variant 1 according to the classification of Mirosława Andrzejowska, which includes separate handles/grips. Compared to similar handles from the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle, the specimen from Janówek is distinguished by its simple design. Of similar shape were the antler terminals of knife handles and cheek piece covers found in nomadic communities. Decorated almost over the entire surface with circled dots, the handle or cover from feature 16 had the form of a flattened collar with a carefully worked edge of the preserved terminal (Fig. 15). Over a dozen similar covers are known from Pomeranian and Cloche Grave Culture sites (Fig. 34). Small rivet holes located opposite each other at one end of complete cylindrical covers were thought to be signs of their attachment to wooden handles, usually of knives. Specimens co-occurring in grave assemblages with circular lids were referred to as bone cases. Such objects find numerous analogies in the nomadic world. Anita Kozubová considers the specimens of the described shape with holes at one end to be handles for horse whips. Objects of this type probably became widespread in the Polish Lowlands in the 6th century BCE as a result of the influence of the Scythian zone cultures.

Remains of **glass objects** were recorded in three graves. Small, melted and shapeless lumps of blue glass and bronze wires (remains of earrings?) were preserved in grave 16; remains of glass beads deformed by fire (Fig. 17), perhaps elements of necklaces, were found in grave 17; grave 19 yielded heavily melted lumps of white glass mass. Both earrings and necklaces are considered to be typically female ornaments.

The fill of animal pit grave 63 contained lumps of **amber** (Fig. 23). Finds of amber in the area of Mazovia and Podlachia are very rare. Finished products and, less frequently, raw material are concentrated in Pomerania and Greater Poland, i.e., areas along the route connecting the Baltic Sea coast with the eastern Hallstatt zone.

A flax sliver (Fig. 16) was assigned to grave 16. According to radiocarbon dating, the object is of modern origin, dating to the 1970s.

Northern part of site XI

Most of the features discovered in the northern part of the site, close to the edge of the fluvial terrace (Figs. 4, 7, 35), come from a settlement of the Cloche Grave Culture: an oven (feature 71), a half-dugout

(feature 68), manufacturing pits (features 67, 72, 74), utility pits (features I.1, II.1, II.2) and the remains of a utility layer/midden (feature II.3). Features 69, 70, 73 and I.2 of unknown nature are also presumably associated with settlement of the aforementioned culture.

Of particular interest is the circular **oven**, 1.5 m in diameter, with the remains of a dome (Figs. 27, 28). The upper part of the feature, hourglass-shaped in profile, consists of the remains of a chamber, separated from the hearth by a clay grate. It is a domed pit oven, single-chambered, without an inlet, such as are recorded at Early Iron Age sites. Such devices, quite rarely discovered, are assigned various functions, such as baking bread, firing pottery or roasting lime. The oven from Janówek was certainly a kiln for firing pottery, as some of the more than 70 vessels that were recovered from its fill were found on the remains of the grate. The rest of the potsherds found their way into the feature after the kiln was no longer in use.

The roughly oval-shaped **half-dugout**, measuring 4.5 m², was sunk approximately 20–30 cm into the ground (Pl. XXVIII/68). Pairs of postholes noted at the narrower sides of the structure indicate the location of the supports of the gabled or hipped roof. In the central part of the half-dugout, there was a cellar, trapezoidal in profile, 70 cm deep. The feature was most probably used for residential or residential and manufacturing purposes. Such half-dugouts find quite numerous analogies at sites from the south-eastern zone of the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle.

The **manufacturing pits** had oval or circular outlines and basin-shaped (Pl. XXVII/67), rectangular with an intentional cut in the central part (Pl. XXXII/72), and almost triangular (Plate XXXIII/74) profiles. Their depths ranged from 40 cm to 85 cm. At the bottom of pits 67 and 72, there was a layer of burnt material, in the case of the former feature — full of pottery fragments, and pit 74 was almost entirely filled with burnt debris. These features could have been used as smokehouses, for the production of charcoal, tar and pitch, as ovens, also for firing pottery, and as tanning pits and charcoal piles.

Pits I.1, II.1 and II.2 most probably had **utilitarian functions**. They may have been used for daily domestic activities, possibly as storage pits, which is supported by traces of fire especially in their bottom parts.

The remains of a utility layer or midden (feature II.3) were also documented.

Most of the **pottery** from the Cloche Grave Culture settlement came from feature 71 (90% of the assemblage). The material was heavily fragmented, and, as a result, only 20 specimens could be classified as per T. Węgrzynowicz's typology. The vessels identified included **pots** (subgroup A₁) of variant c of type III (Pls. XXVII/67:1, XXX/71:1), variant c of type IV (Pl. XXX/71:2–4), variant c of type V (Pl. XXX/71:12); a **jar** (subgroup A₂) of variant a of type I (Pl. XXXI/71:13); **bowls** (subgroup B₁) of variant d of type I (Pls. XXVII/67:6, XXXI/71:27.44, XXIII/I.1:2, XXXV/II.3:1), variant d of type II (Pls. XXVII/67:4, XXXI/71:20.21.26.29.46.48); a **mug** (subgroup B₂) of variant d of type II (Pl. XXX/71:11). Feature 71 yielded fragments of pots of types II (Pl. XXX/71:15) and III (Pl. XXX/71:9), features 67 and 71 of specimens of type IV (Pls. XXVII/67:2.5, XXX/71:6–8, XXXI/71:16–19.30.33.37.43.45.47), and features 68 (item 2) and 72 (Pl. XXXII/72:1) of specimens of type V. Small fragments of jars or mugs were recovered from the fill of the oven (Pl. XXXI/71:23.50–54) and manufacturing pit 72 (items 5, 6). The pottery assemblage from the settlement is completed by fragments of plates (Pl. XXXI/71:34–36) and a sherd of a sieve-like vessel (Pl. XXXI/71:32). The ornamentation of the pottery in question is poor and limited to plastic decorations, which dominate the set of vessel decorations at other Pomeranian-Cloche Grave Culture sites in Mazovia and Podlachia. Technologically, the pottery discussed is homogeneous and does not differ from that recorded at similar settlements in central and south-eastern Poland.

The small excavated area of the settlement makes it difficult to determine its spatial organisation. The oven, half-dugout, manufacturing pits and features of unknown character form two small groupings in the trench, which may be part of a cluster of up to several dozen features belonging to the residential and manufacturing zone of the settlement. This is supported by both the character of the discovered features and the lack of the so-called kitchenware. Part of the settlement uncovered in the other trenches was probably utilitarian in nature. In terms of its layout, character and the content of the features, the Janówek settlement fits into the picture of settlement known from other sites of the discussed culture.

The results of specialist analyses suggest that **the economy** of the community living on the Janówek

fluvial terrace was based on the cultivation of barley, millet and hulled wheat, as well as cattle, sheep (possibly also goat) and pig husbandry. Horses were also reared, and their remains have been recorded in two graves at the cemetery. The location of the settlement by the Narew River was certainly conducive to fishing, and the proximity of forests favoured hunting.

Cloche Grave Culture pottery comparison of the material from the cemetery and settlement

Pots, jars and bowls of the same types were present at both the settlement and the cemetery, but their frequency differed (Figs. 38, 39). At the settlement, the pots of type IV (43% of the assemblage) and bowls of variant d of types I (12%) and II (16%) were dominant. The settlement pottery assemblage was completed by a few pots of types III (7%), V (5%) and II (2%), as well as plates (7%), a jar, a mug and a sieve-like vessel (2% each). Pots of types I and II (13% in total), numerous specimens of type V (23%) and a few jars of type I (7%), which were absent from the settlement, were recorded at the cemetery. In addition to the bowls of variant d of types I (23%) and II (18%), found also at the settlement, two specimens of variant c of type I (3%) were recorded. The Cloche Grave Culture community from Janówek did not prepare special vessels for sepulchral purposes. The pottery from site XI forms a unified assemblage, characteristic of some of the communities of the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle in Mazovia and Podlachia.

Chronology

The dating of the Lusatian Urnfield Culture settlement at Janówek was based on the ceramic material. The dominant egg- or barrel-shaped vessels with holes under the lip find the most analogies in the pottery of the eastern Mazovian-Podlachian group of the Early Iron Age Lusatian Culture. The bowls with an inverted rim and the motif of a hatched triangle on one of the handles have references only in the material dated to Hallstatt Period D. Therefore, the functioning of the excavated part of the Lusatian Urnfield Culture settlement falls on roughly the 2nd half of the 7th century and the 6th century BCE.

The relative dating of the settlement and cemetery of the Cloche Grave Culture was also determined on the basis of the pottery, as none of the objects made of other raw materials discovered in the graves were good chronological markers. The traits of the ceramic material — vessel forms and their ornamentation, as well as the lack of references to the pottery of the Lusatian Urnfield Culture — are characteristic of the later stage of development of the Cloche Grave Culture. An analysis of the characteristics of grave assemblages in accordance with the method used by Mirosława Andrzejowska showed that the majority of the features (approx. 65%) fall within chronological ranges Ib–IIa and IIb, corresponding to the late and terminal phase of the aforementioned culture, which falls on the Early Pre-Roman Period (Fig. 40). This dating corresponds to the 3rd chronological phase distinguished by Sylwester Czopek, i.e., the Early Pre-Roman Period, the time from ca. the 5th century to the 3rd century BCE, i.e., phases LTA–LTB₁.

In order to verify the relative chronology of the cemetery and settlement, radiocarbon dating of the material from five graves and the oven was carried out (Fig. 42). The absolute dates obtained indicate that the settlement of the Cloche Grave Culture at Janówek functioned from the late 5th century to the early 3rd century BCE. Earlier ¹⁴C dates, indicating the transition between the 5th and the 4th century BCE, or LTB₁, were obtained for graves 16 and 20 from the southern part of the excavated area. According to the radiocarbon dating, grave 59b, located closer to the settlement, and oven 71 were younger, dating to the end of the 4th century and the beginning of the 3rd century BCE, i.e., LTB₂, which indicates that, at least in this period, the settlement and the cemetery were used simultaneously. On the basis of the absolute dates, which are consistent with the relative dating, it has been established that Cloche Grave Culture people were settled at Janówek in phases LTB₁–LTB₂, spanning approximately 100–120 years, i.e., 5–6 generations.

Concluding remarks

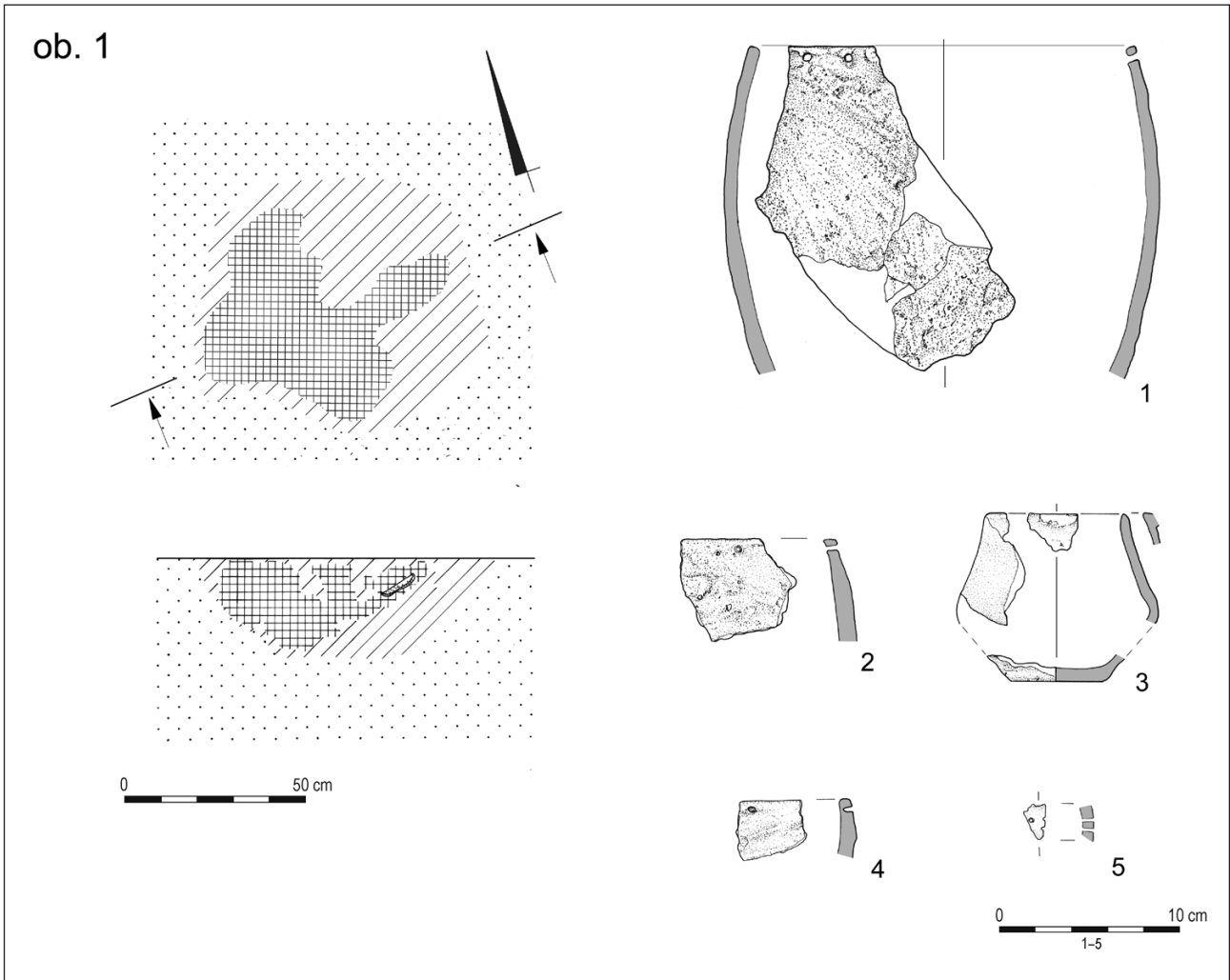
The excavations at Janówek have uncovered the heretofore largest collection of Lusatian Urnfield Culture artefacts in the northern part of the Warsaw Basin that has been poorly investigated in archaeo-

logical terms. The material, dated to Hallstatt Period D, is characteristic of the eastern Mazovian-Podlachian group of the Lusatian Culture, whose settlement in the area in question was more intensive in the Early Iron Age than in the Bronze Age. The motif of a hatched triangle, originating in the pottery of the Chernoles Culture, indicates that the settlement at Janówek was located on the route of the influx of “eastern” elements into central Poland along the Vistula River.

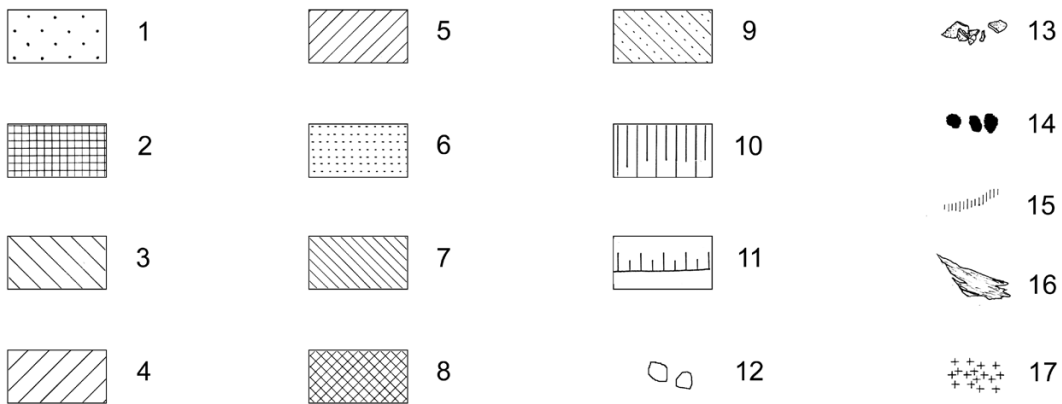
The Cloche Grave Culture cemetery was established on the site of the Lusatian Urnfield Culture settlement, some 100–150 years after its abandonment. The remains of the settlement must still have been visible on the surface, as the graves did not disturb the earlier structures. The cemetery at Janówek is another one established in an area formerly used by the Lusatian Urnfield Culture community.

Cloche Grave Culture settlement in the north of the Warsaw Basin was concentrated in the vicinity of Nieporęt, Legionowo County, and the northern part of Warsaw (Fig. 43). Site XI at Janówek, located to the east of the Nieporęt complex, the cemetery of the Cloche Grave Culture at Góra, Legionowo County, and surface finds from this area form a separate small concentration, separated to the north and west by the natural boundaries formed by the Narew and Vistula rivers. The results of radiocarbon dating indicate that Cloche Grave Culture settlement persisted at Janówek as late as the 3rd century BCE. Therefore, it is the youngest site of the Pomeranian-Cloche Grave Culture in the Mazovia and Podlachian region, which has been dated using natural science methods. It is possible that the community inhabiting the settlement at Janówek may have participated in the contacts between Samland and the eastern areas of the La Tène Culture. The spread of LTB-phase imports discovered in Pomeranian-Cloche Grave Culture contexts indicates that the distribution routes presumably ran along the Bug and Vistula rivers, and further north along the lower course of the Narew River. The late dating of the Janówek material and the absence of *Brześć Kujawski*-type pottery confirm Michał Grygiel’s opinion about the survival of the declining settlement of the Pomeranian-Cloche Grave Cultural Circle in eastern Mazovia, Podlachia and Lublin region during phase LTB₂.

VIII. Tablice

Legenda

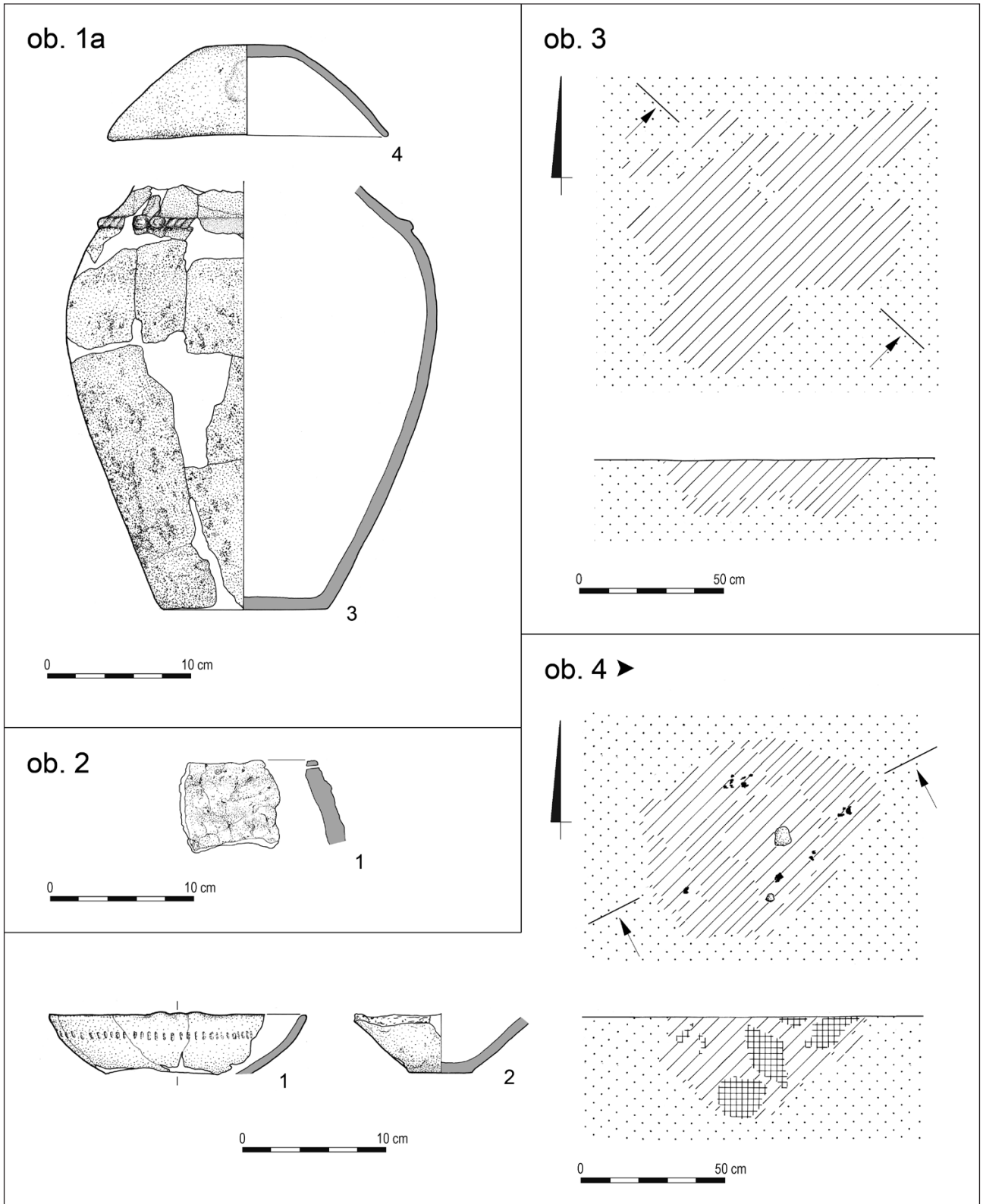

Tabl. I. Janówek, stan. XI. Obiekt 1. Ceramika (1:1-5). Rys.: G. Nowakowska

Legenda: 1 – żółty piasek, 2 – czarny piasek, 3 – brązowy piasek, 4 – szary piasek, 5 – ciemnoszary piasek, 6 – pomarańczowy piasek, 7 – brunatny piasek, 8 – brunatno-szary piasek, 9 – jasnobrunatny piasek, 10 – humus, 11 – krawędź terasy nadzalewowej, 12 – kamienie, 13 – ceramika, 14 – węgle drzewne, 15 – orszyny, 16 – spalone drewno, 17 – przepalone kości

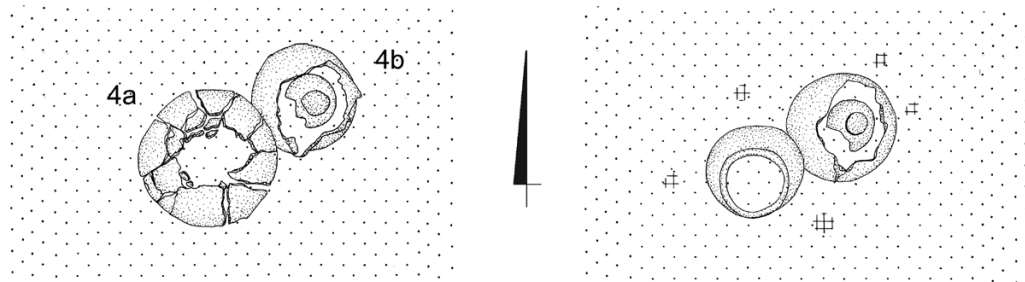
Pl. I. Janówek, site XI. Feature 1. Pottery (1:1-5). Drawn by G. Nowakowska

Key: 1 – yellow sand, 2 – black sand, 3 – brown sand, 4 – grey sand, 5 – dark grey sand, 6 – orange sand, 7 – brownish sand, 8 – brownish-grey sand, 9 – light brownish sand, 10 – topsoil, 11 – edge of a fluvial terrace, 12 – stones, 13 – pottery, 14 – charcoal, 15 – hardpan, 16 – burnt wood, 17 – cremated bones

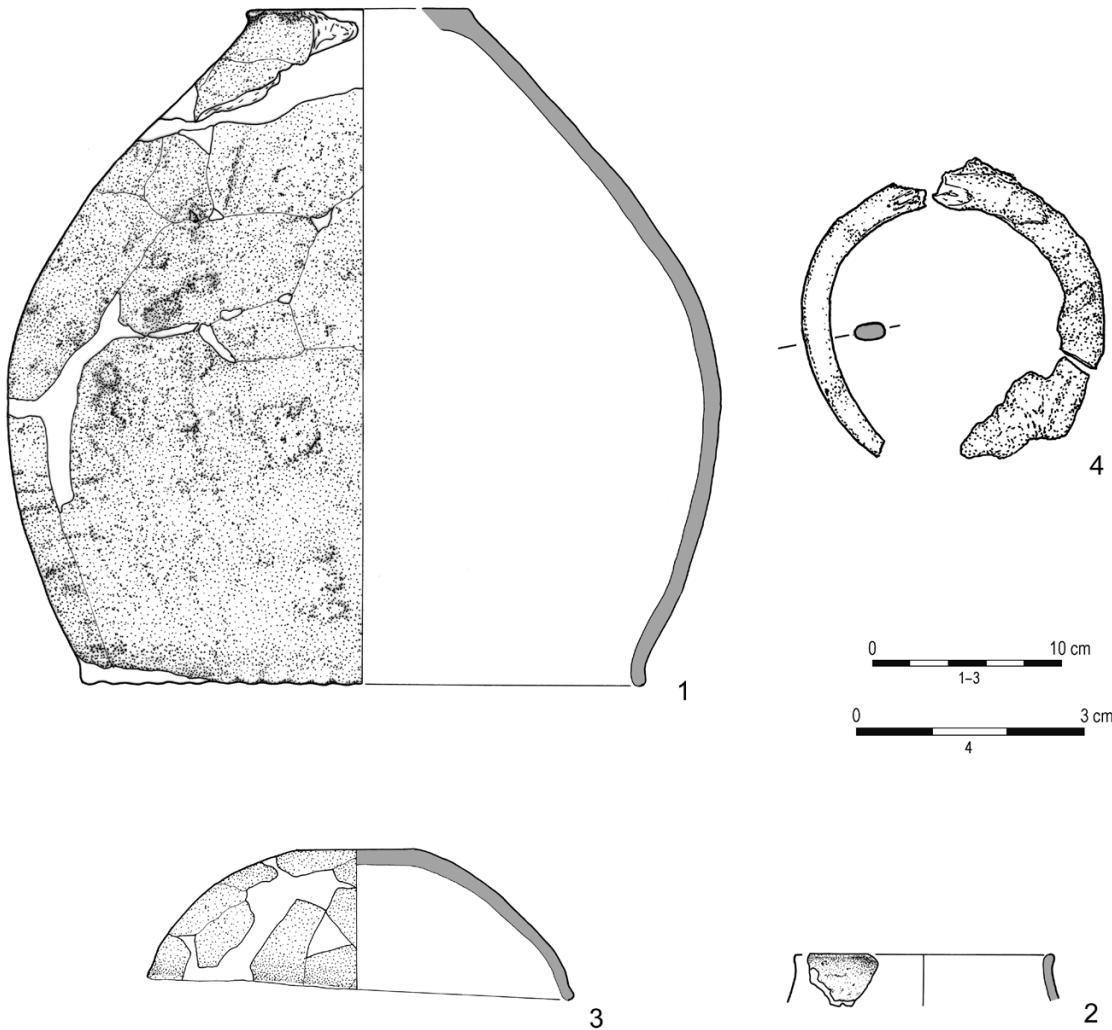
Tabl. II. Janówek, stan. XI. Obiekty 1a, 2-4. Ceramika (1a:3.4, 2:1, 4:1.2). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. II. Janówek, site XI. Features 1a, 2-4. Pottery (1a:3.4, 2:1, 4:1.2). Drawn by G. Nowakowska

ob. 4a,4b

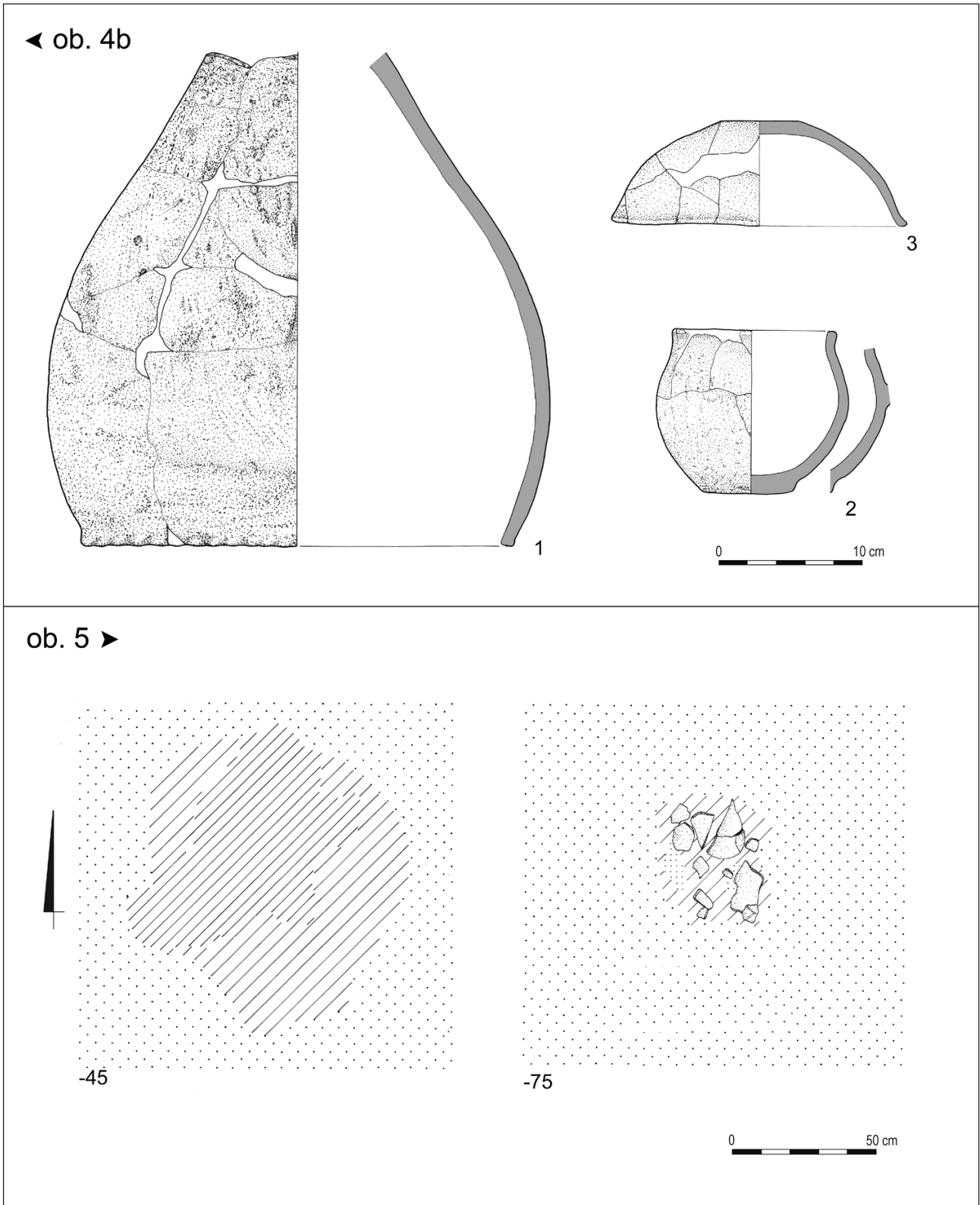
0 50 cm

ob. 4a

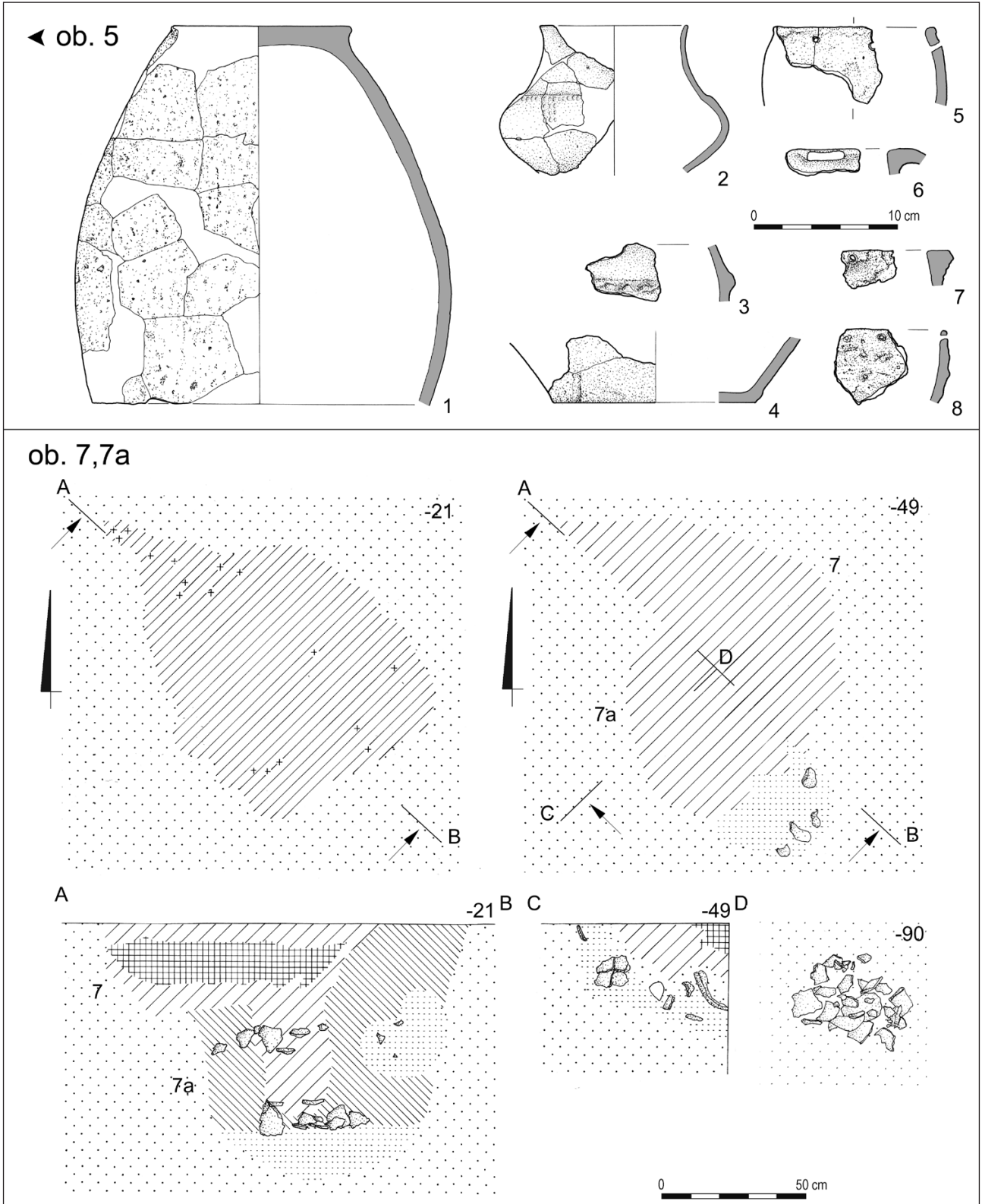

Tabl. III. Janówek, stan. XI. Obiekty 4a, 4b. Ceramika (4a:1-3), żelazo (4a:4). Rys.: G. Nowakowska

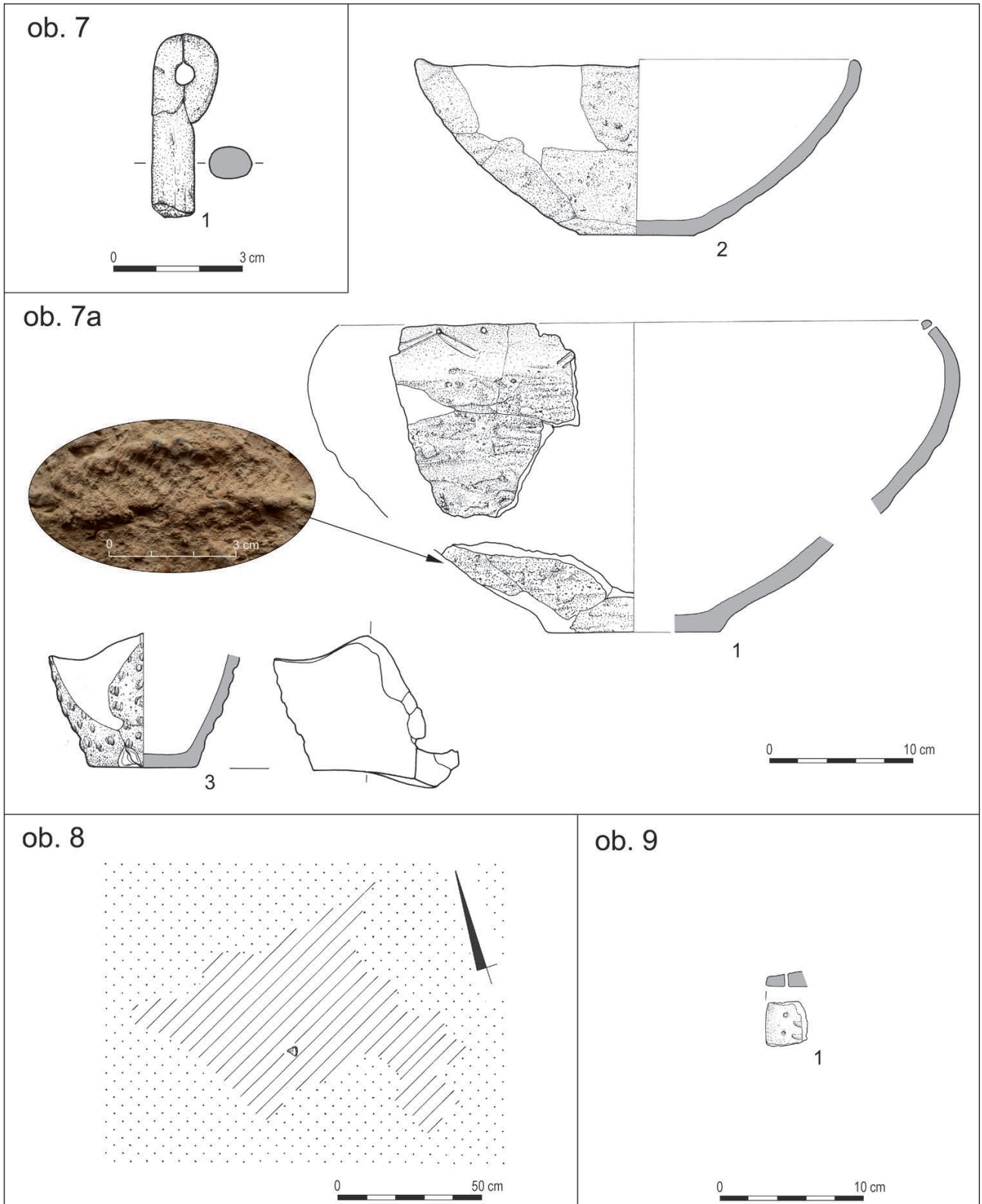
Pl. III. Janówek, site XI. Features 4a, 4b. Pottery (4a:1-3), iron (4a:4). Drawn by G. Nowakowska

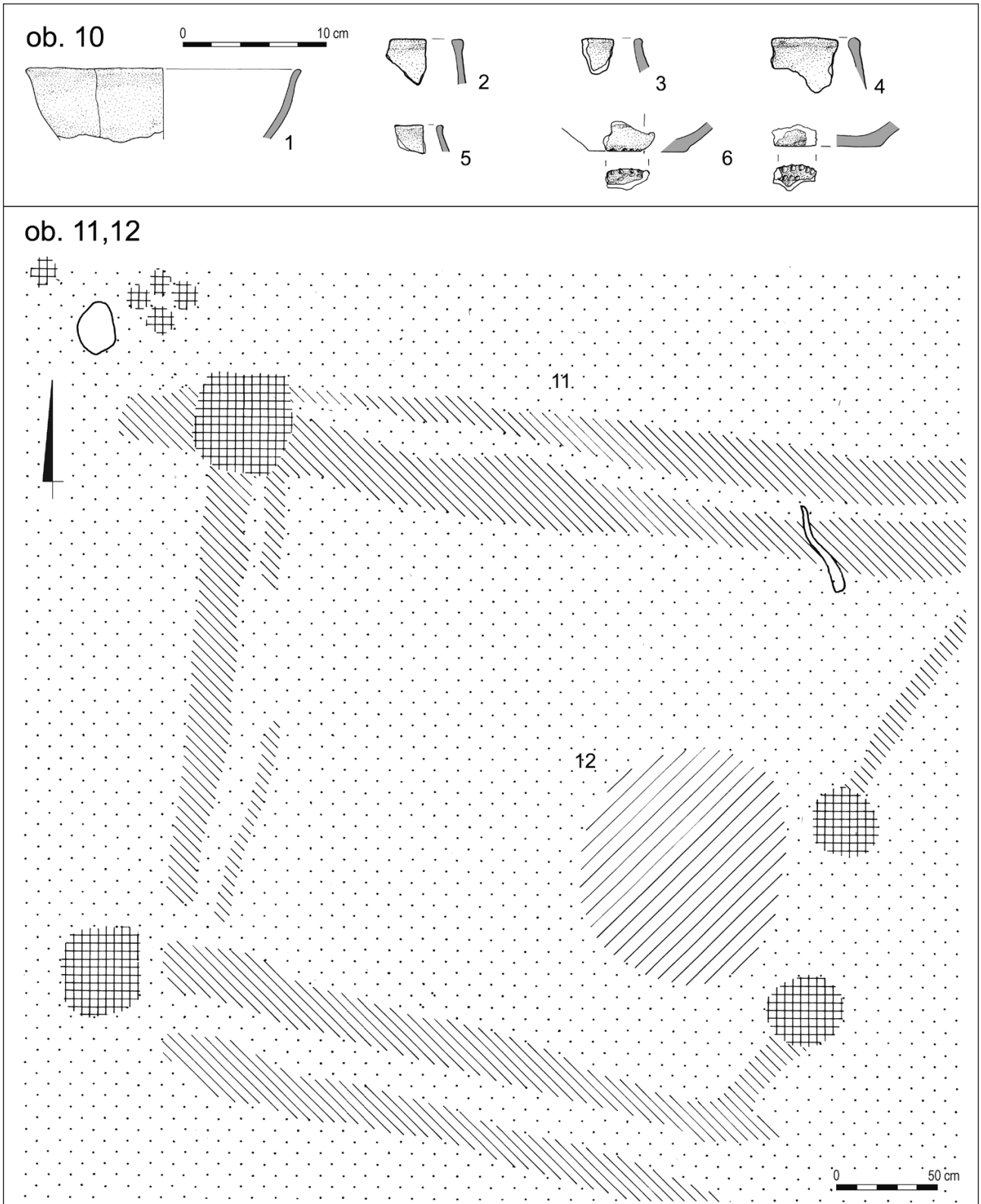
Tabl. IV. Janówek, stan. XI. Obiekty 4b, 5. Ceramika (4b:1-3). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. IV. Janówek, site XI. Features 4b, 5. Pottery (4b:1-3). Drawn by G. Nowakowska

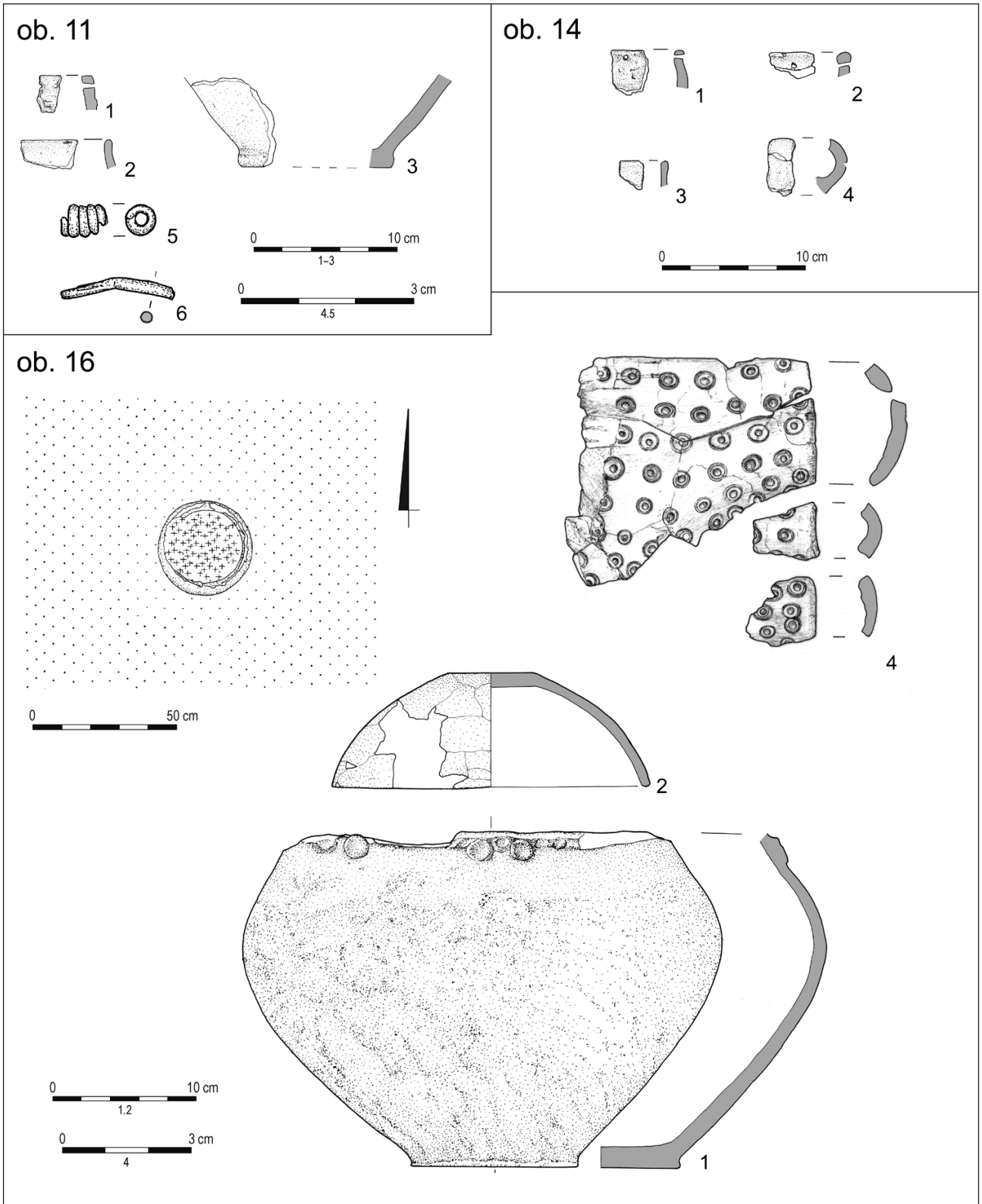
Tabl. V. Janówek, stan. XI. Obiekty 5, 7 i 7a. Ceramika (5:1-8). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. V. Janówek, site XI. Features 5, 7 and 7a. Pottery (5:1-8). Drawn by G. Nowakowska

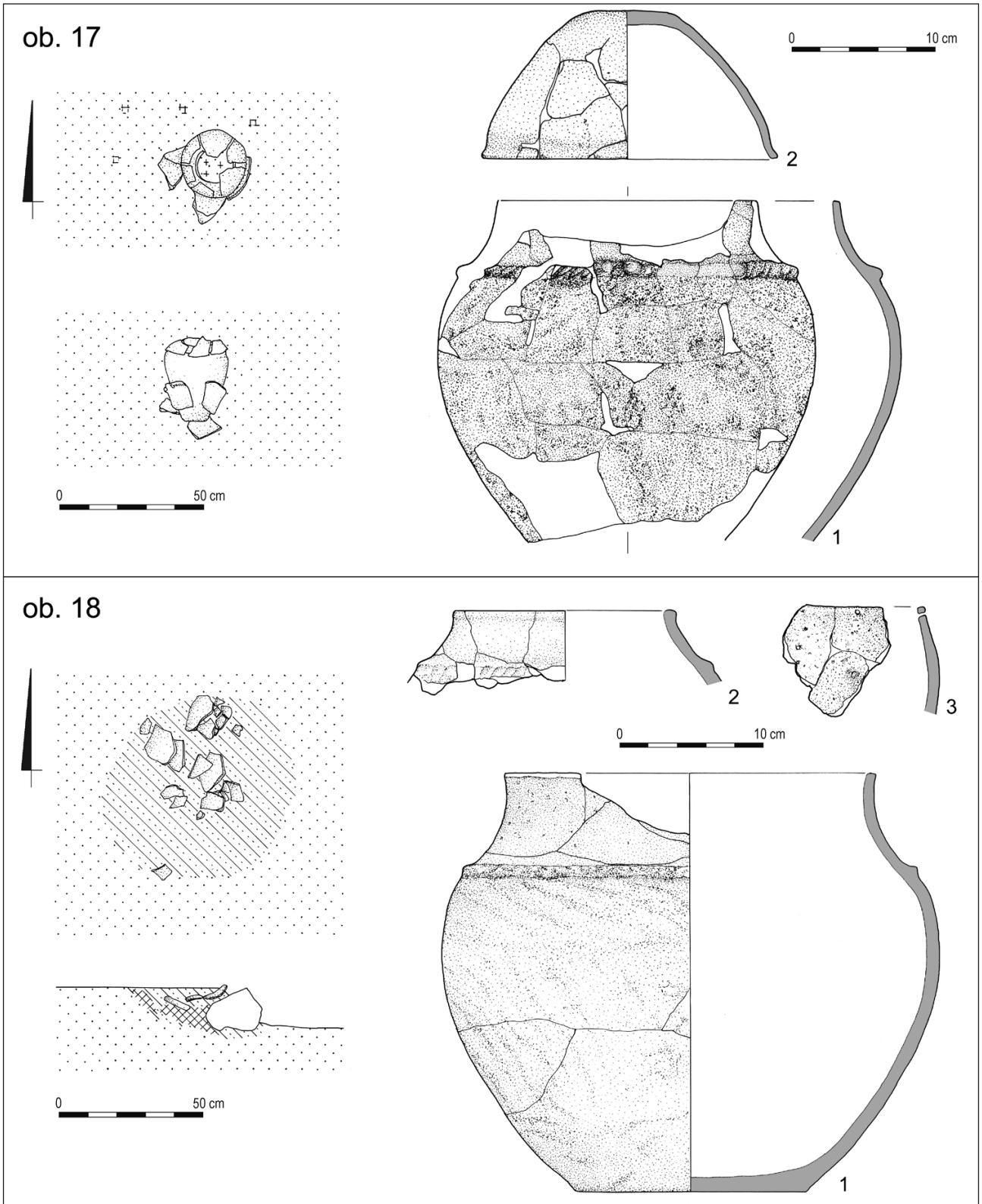
Tabl. VI. Janówek, stan. XI. Obiekty 7, 7a, 8, 9. Ceramika (7a:1-3, 9:1), poroże (7:1). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. VI. Janówek, site XI. Features 7, 7a, 8, 9. Pottery (7a:1-3, 9:1), antler (7:1). Drawn by G. Nowakowska

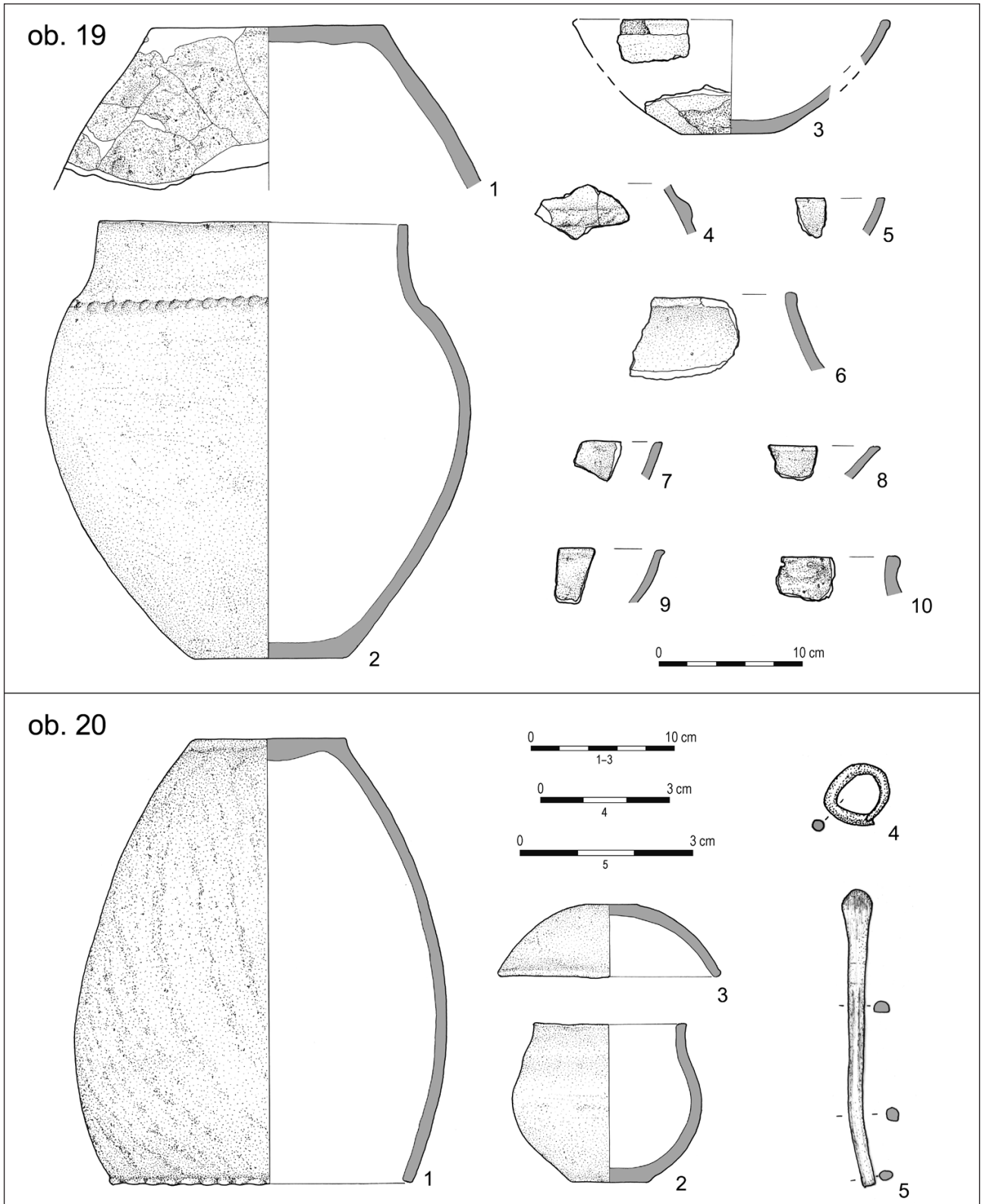
Tabl. VII. Janówek, stan. XI. Obiekty 10–12. Ceramika (10:1–6). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. VII. Janówek, site XI. Features 10–12. Pottery (10:1–6). Drawn by G. Nowakowska

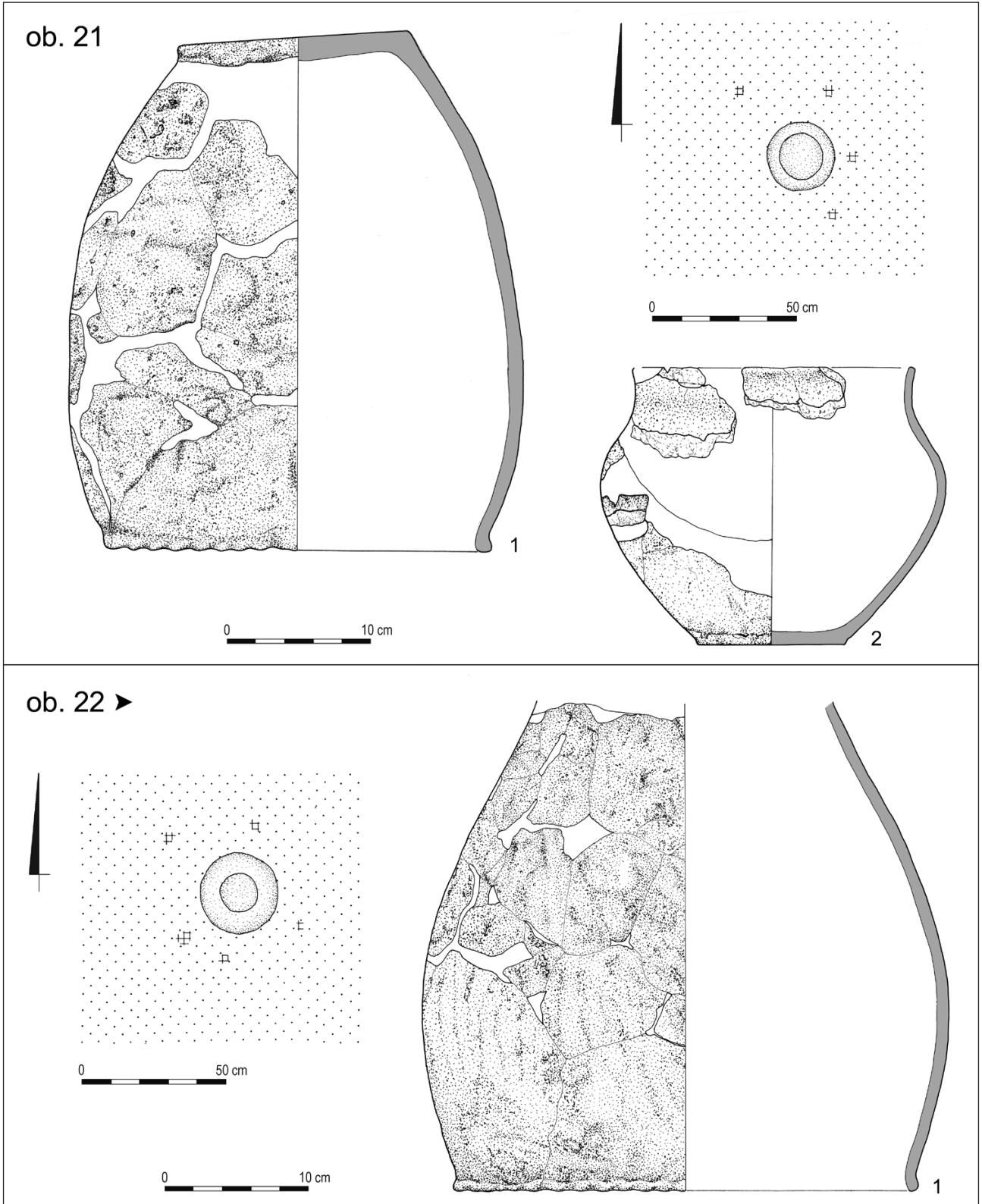
Tabl. VIII. Janówek, stan. XI. Obiekty 11, 14, 16. Ceramika (11:1-3, 14: 1-4, 16:1.2), poroże (4). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. VIII. Janówek, site XI. Features 11, 14, 16. Pottery (11:1-3, 14: 1-4, 16:1.2), antler (4). Drawn by G. Nowakowska

Tabl. IX. Janówek, stan. XI. Obiekty 17, 18. Ceramika (17:1.2, 18:1-3). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. IX. Janówek, site XI. Features 17, 18. Pottery (17:1.2, 18:1-3). Drawn by G. Nowakowska

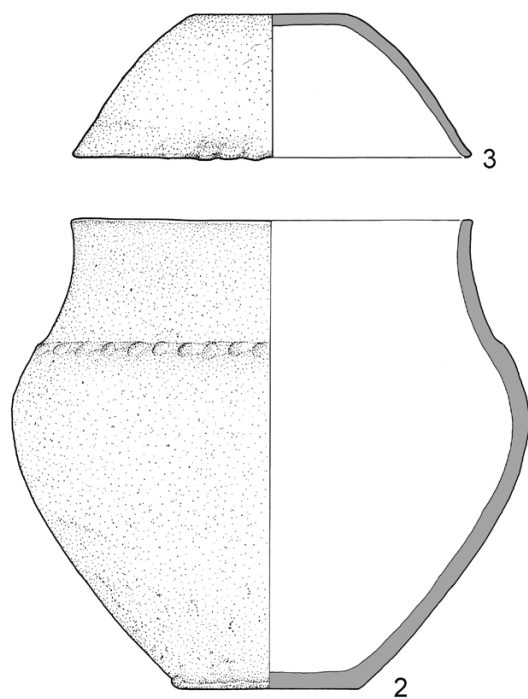

Tabl. X. Janówek, stan. XI. Obiekty 19, 20. Ceramika (19:1-10, 20:1-3), brąz (20:4), kość (20:5). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. X. Janówek, site XI. Features 19, 20. Pottery (19:1-10, 20:1-3), bronze (20:4), bone (20:5). Drawn by G. Nowakowska

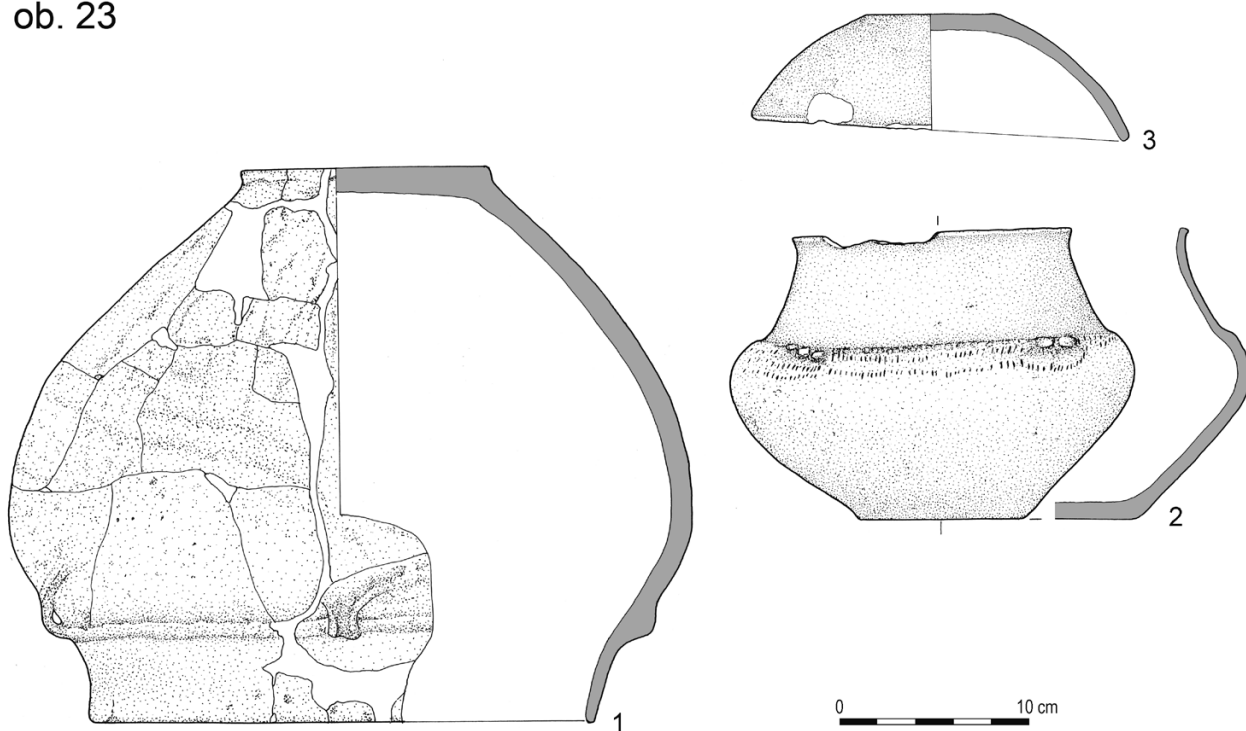

Tabl. XI. Janówek, stan. XI. Obiekty 21, 22. Ceramika (21:1.2, 22:1). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. XI. Janówek, site XI. Features 21, 22. Pottery (21:1.2, 22:1). Drawn by G. Nowakowska

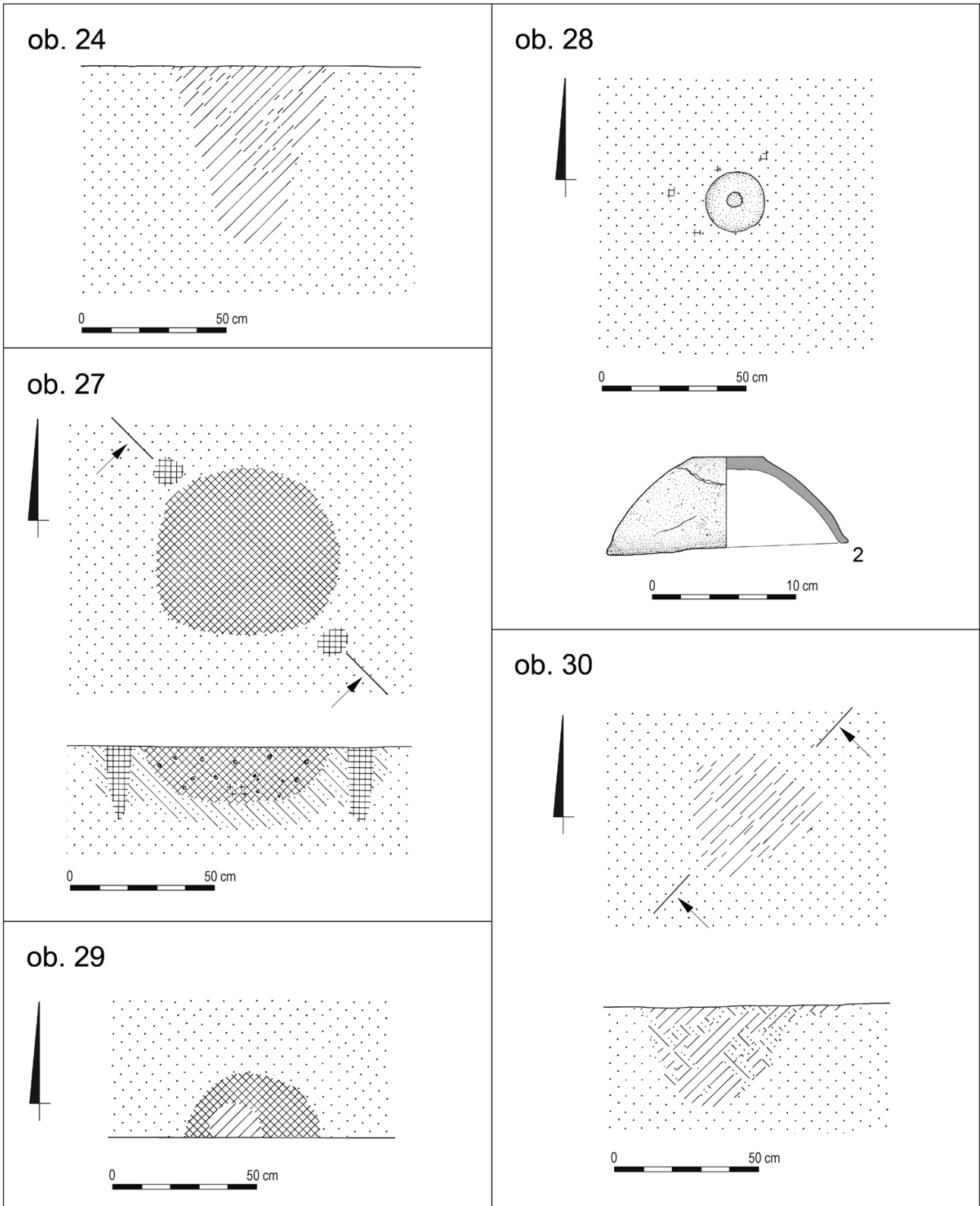
◀ ob. 22

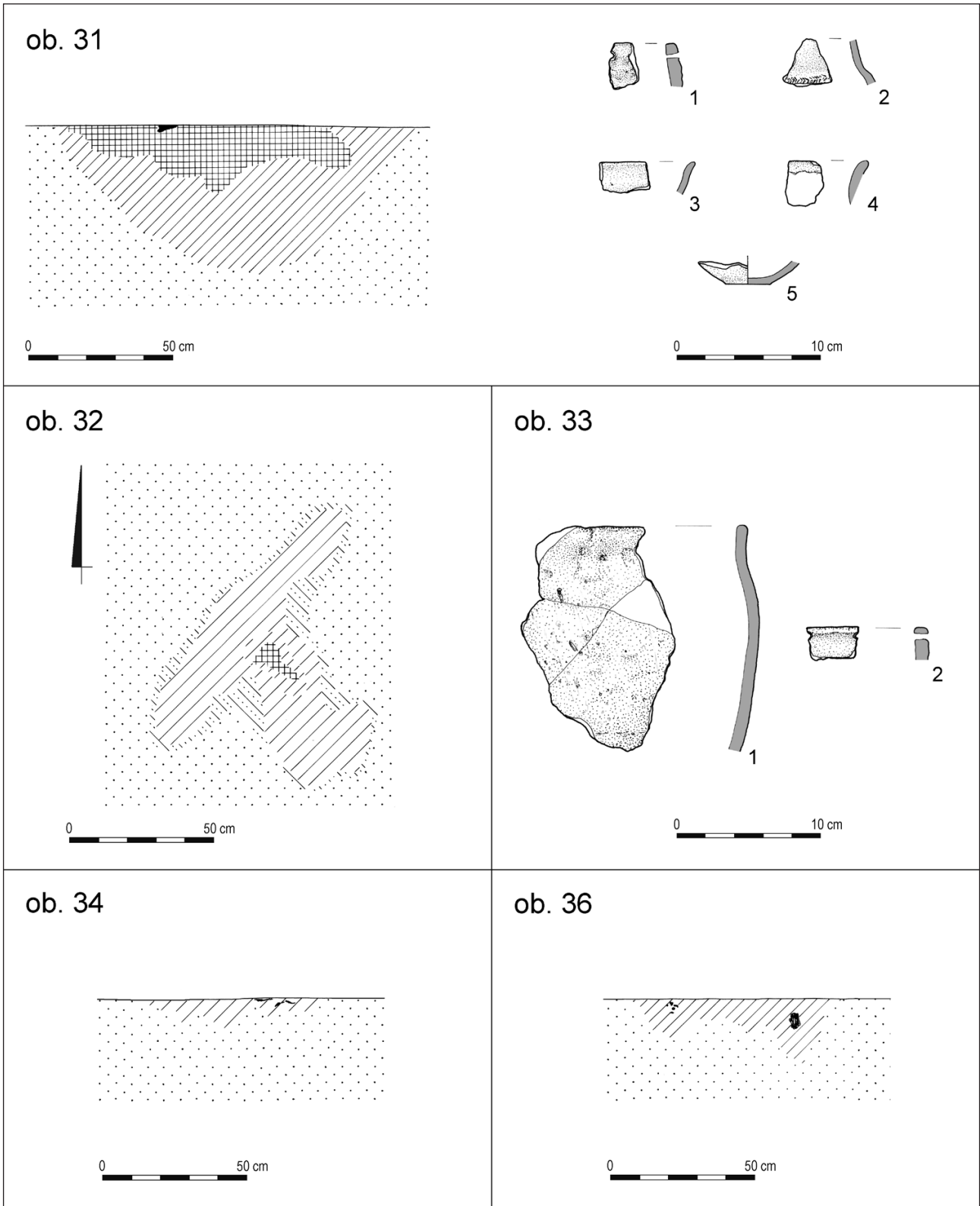
ob. 23

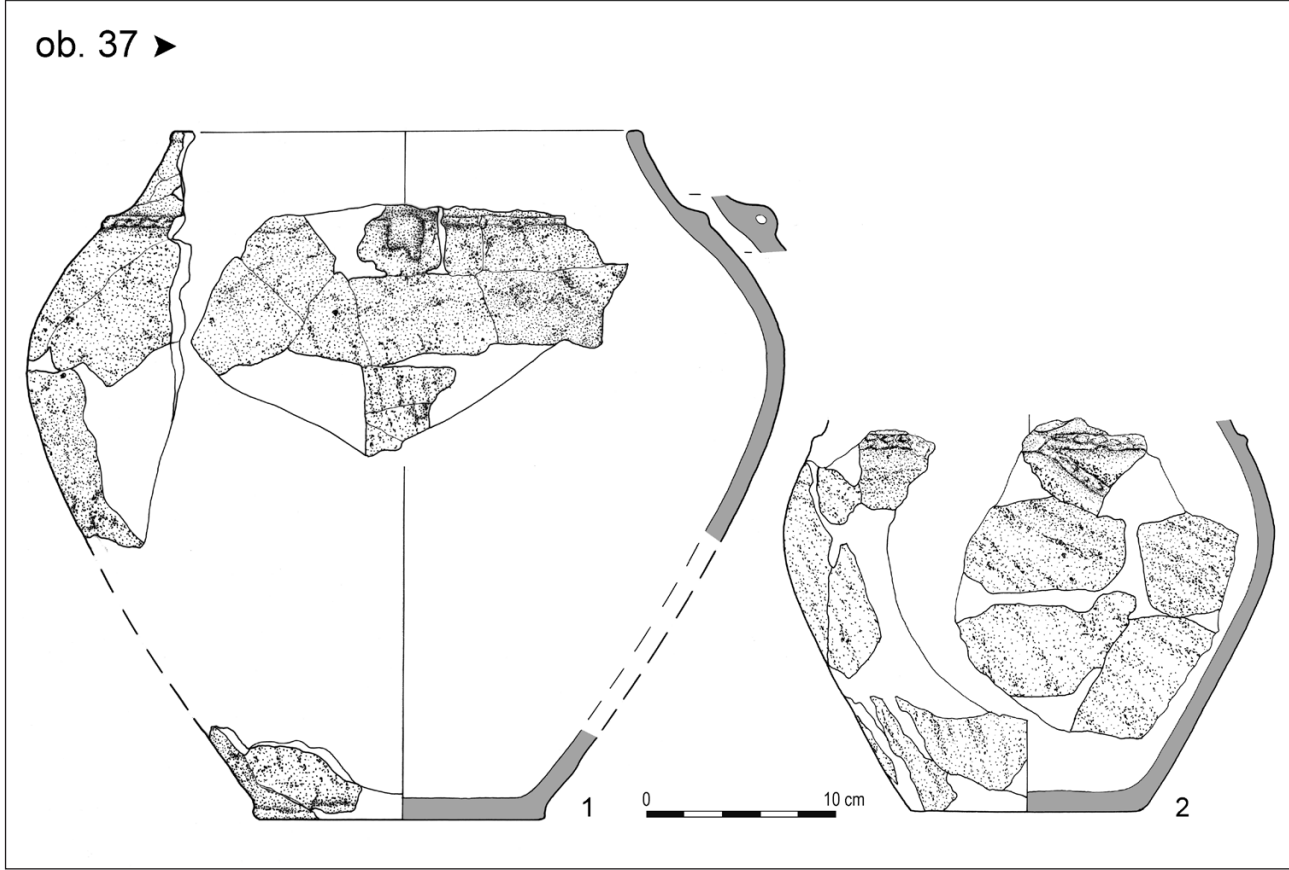
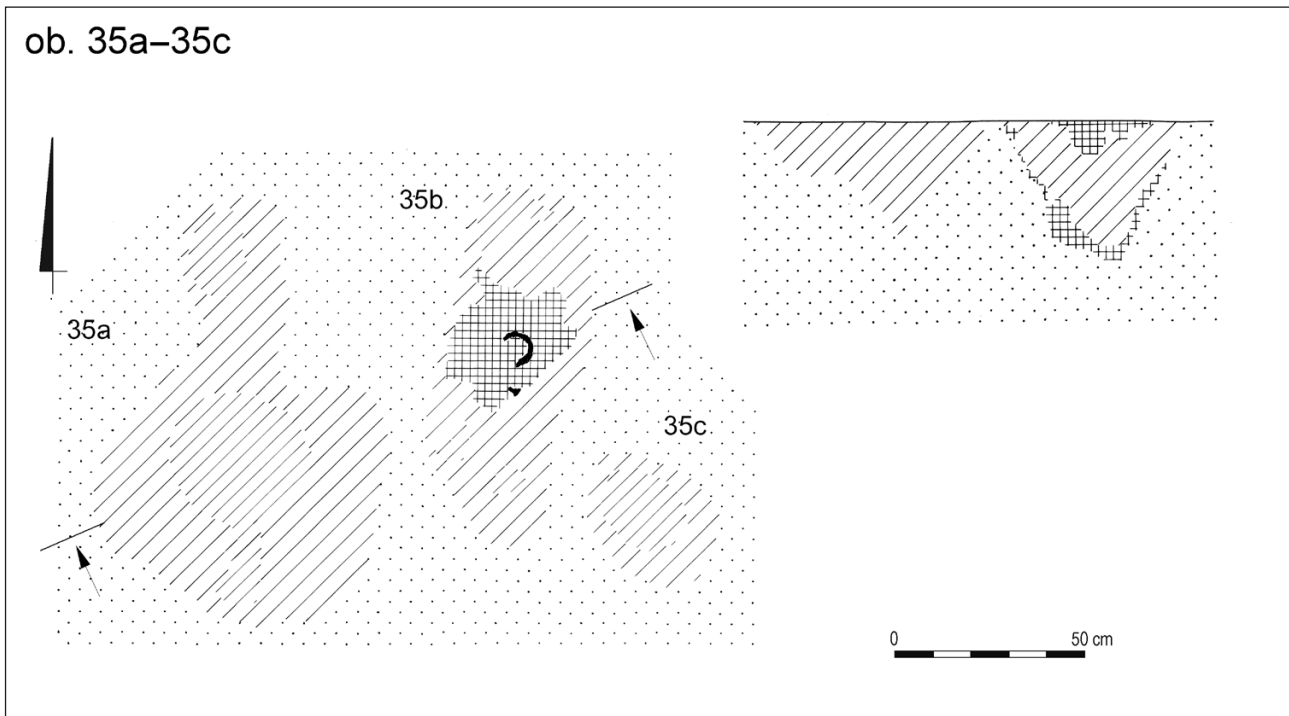
Tabl. XII. Janówek, stan. XI. Obiekty 22, 23. Ceramika. Rys.: G. Nowakowska
Pl. XII. Janówek, site XI. Features 22, 23. Pottery. Drawn by G. Nowakowska

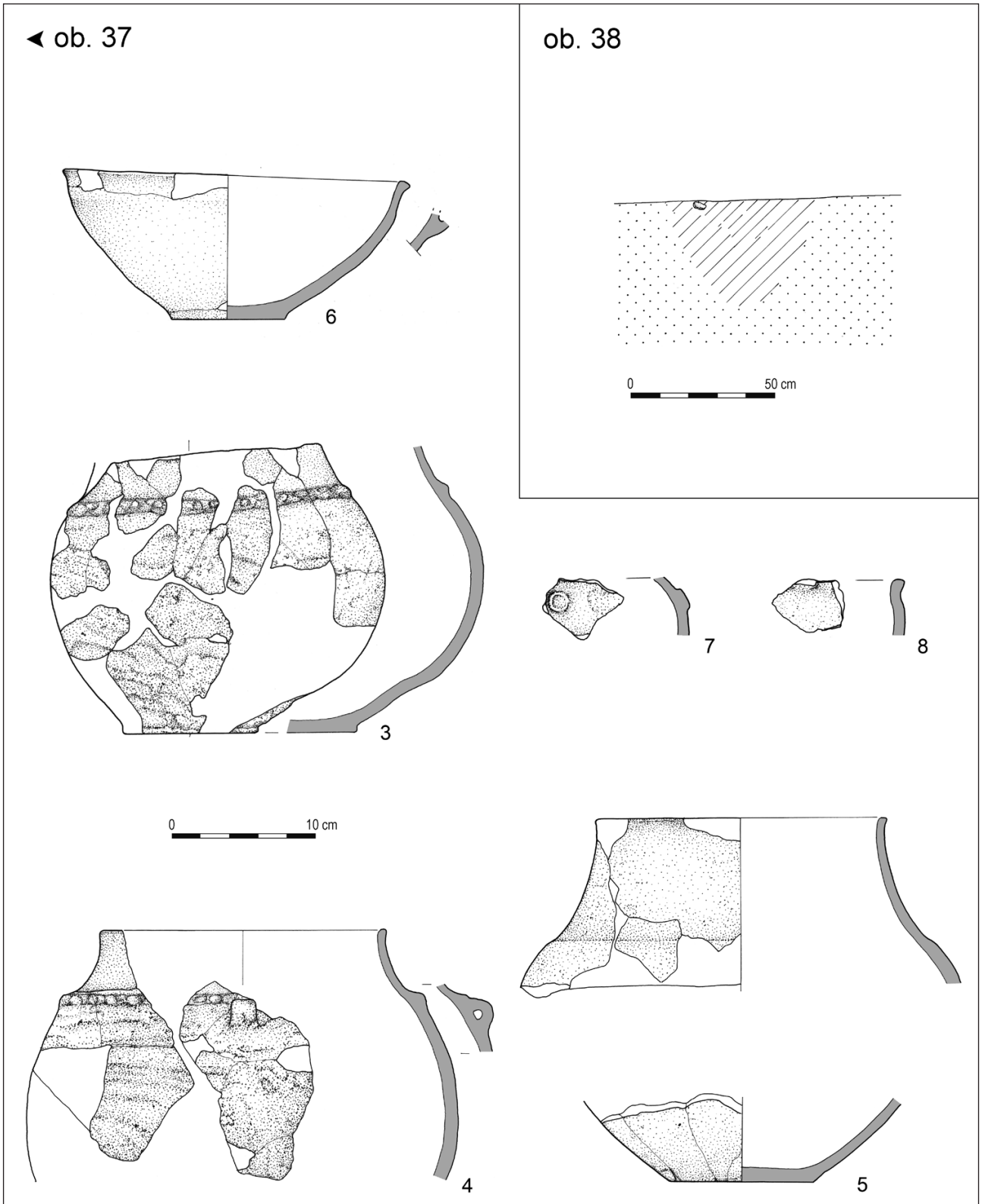
Tabl. XIII. Janówek, stan. XI. Obiekty 24, 27–30. Ceramika (28:2). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. XIII. Janówek, site XI. Features 24, 27–30. Pottery (28:2). Drawn by G. Nowakowska

Tabl. XIV. Janówek, stan. XI. Obiekty 31–34, 36. Ceramika (31:1–5, 33:1.2). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. XIV. Janówek, site XI. Features 31–34, 36. Pottery (31:1–5, 33:1.2). Drawn by G. Nowakowska

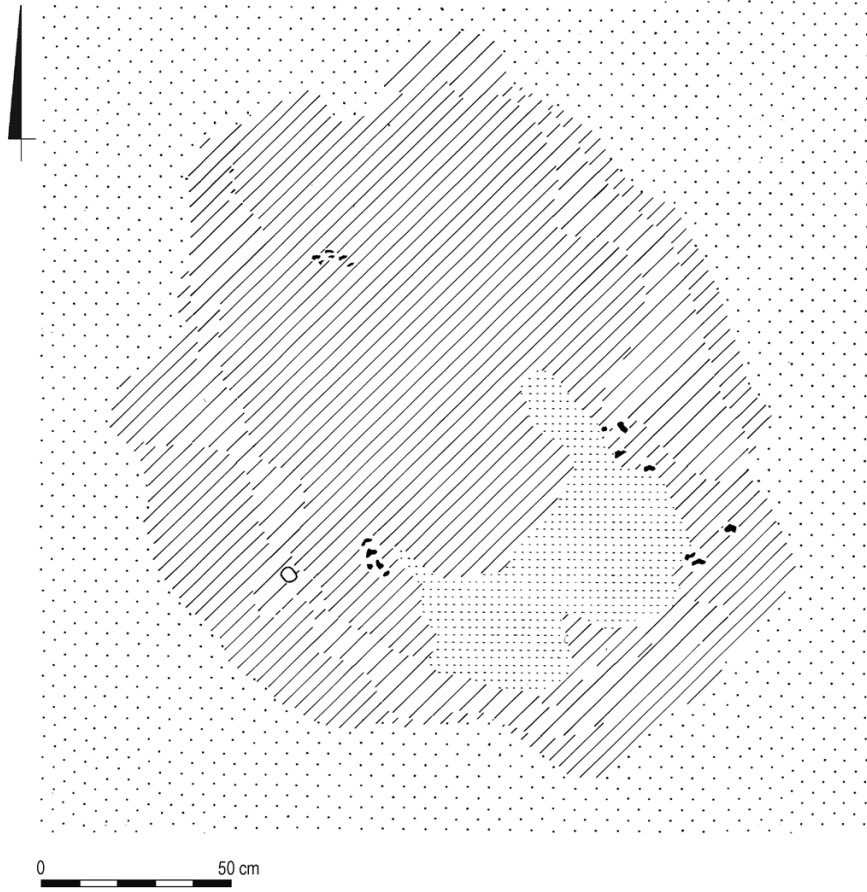

Tabl. XV. Janówek, stan. XI. Obiekty 35a–35c, 37. Ceramika (37:1.2). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. XV. Janówek, site XI. Features 35a–35c, 37. Pottery (37:1.2). Drawn by G. Nowakowska

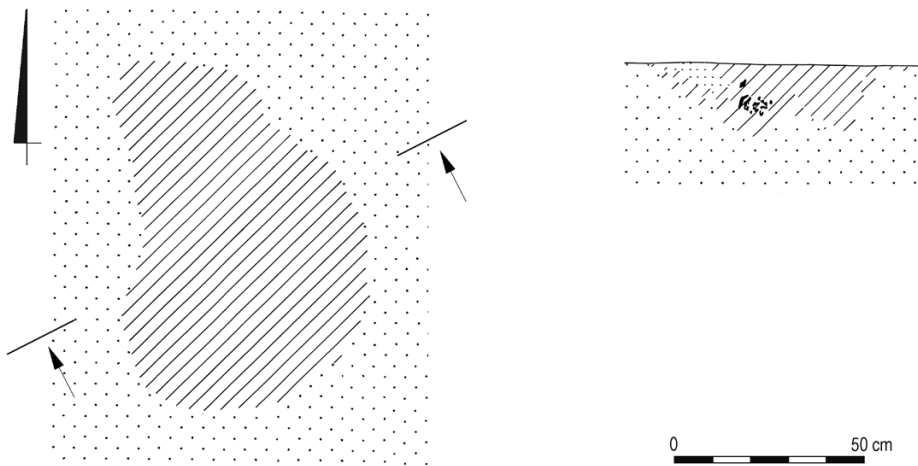

Tabl. XVI. Janówek, stan. XI. Obiekty 37, 38. Ceramika (37:3-8). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. XVI. Janówek, site XI. Features 37, 38. Pottery (37:3-8). Drawn by G. Nowakowska

ob. 41

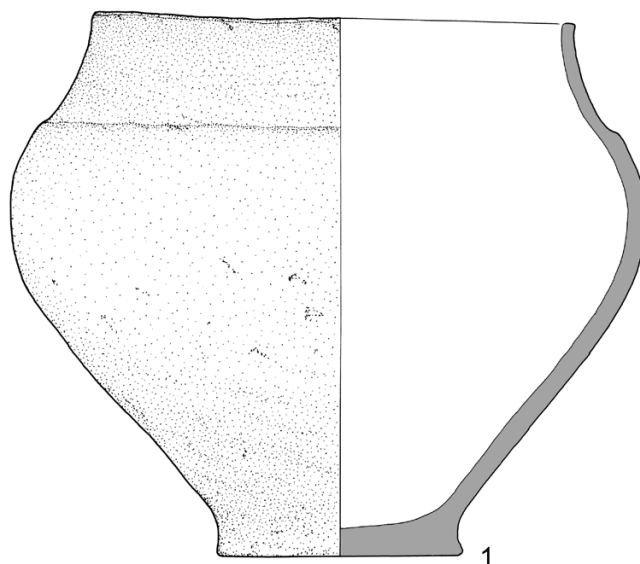
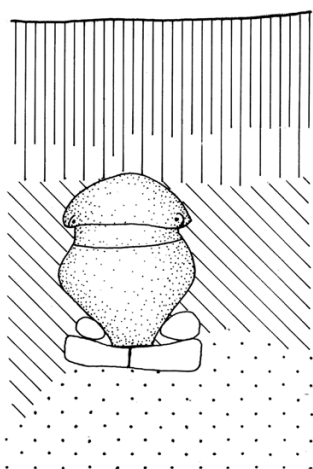
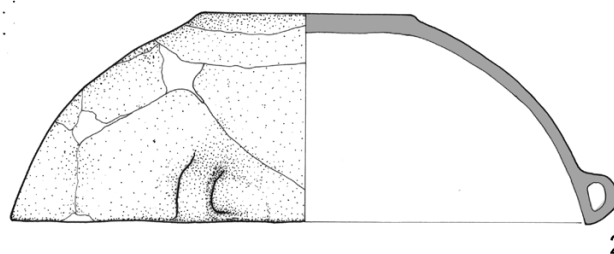
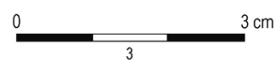
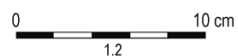
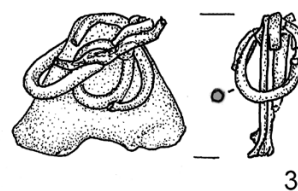

ob. 42

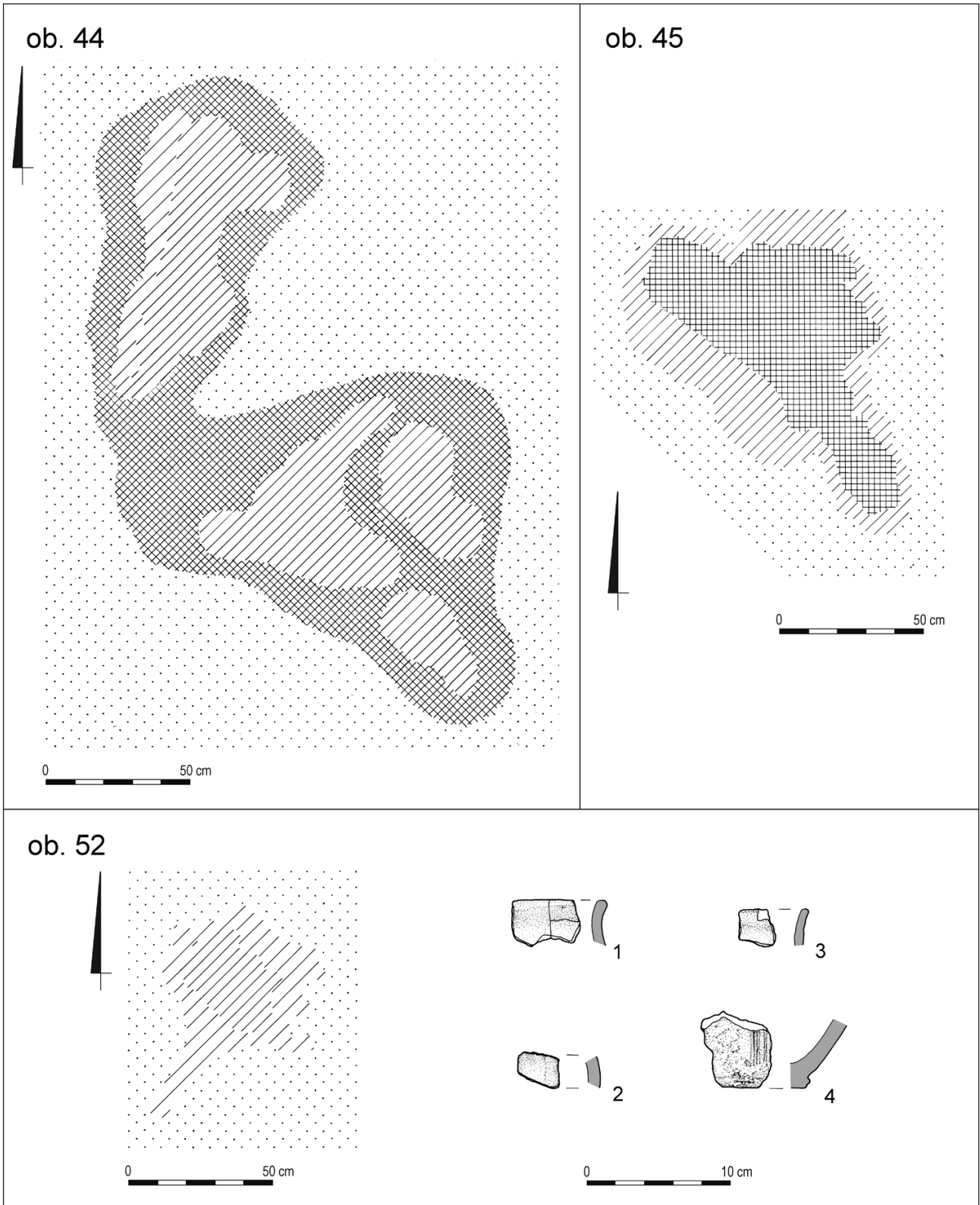

Tabl. XVII. Janówek, stan. XI. Obiekty 41, 42. Rys.: G. Nowakowska
Pl. XVII. Janówek, site XI. Features 41, 42. Drawn by G. Nowakowska

ob. 43

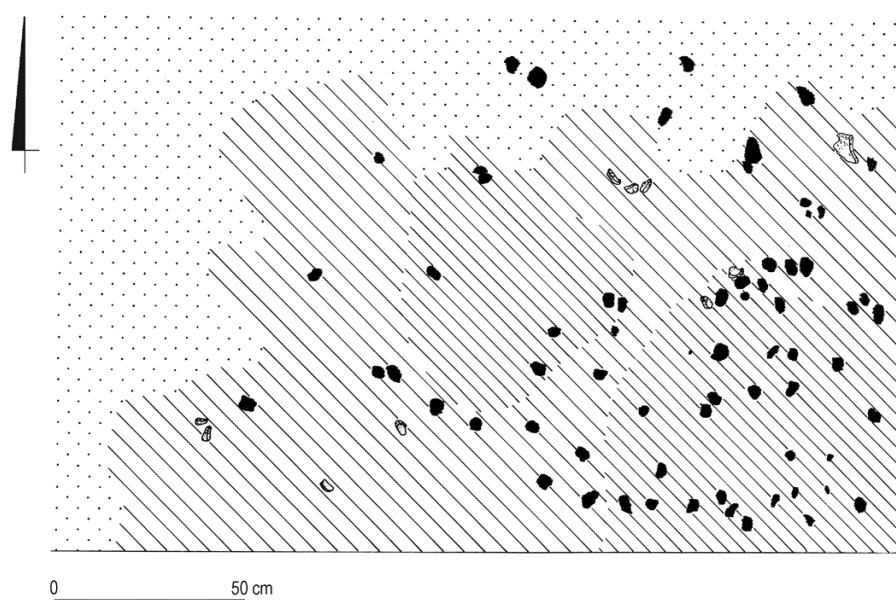
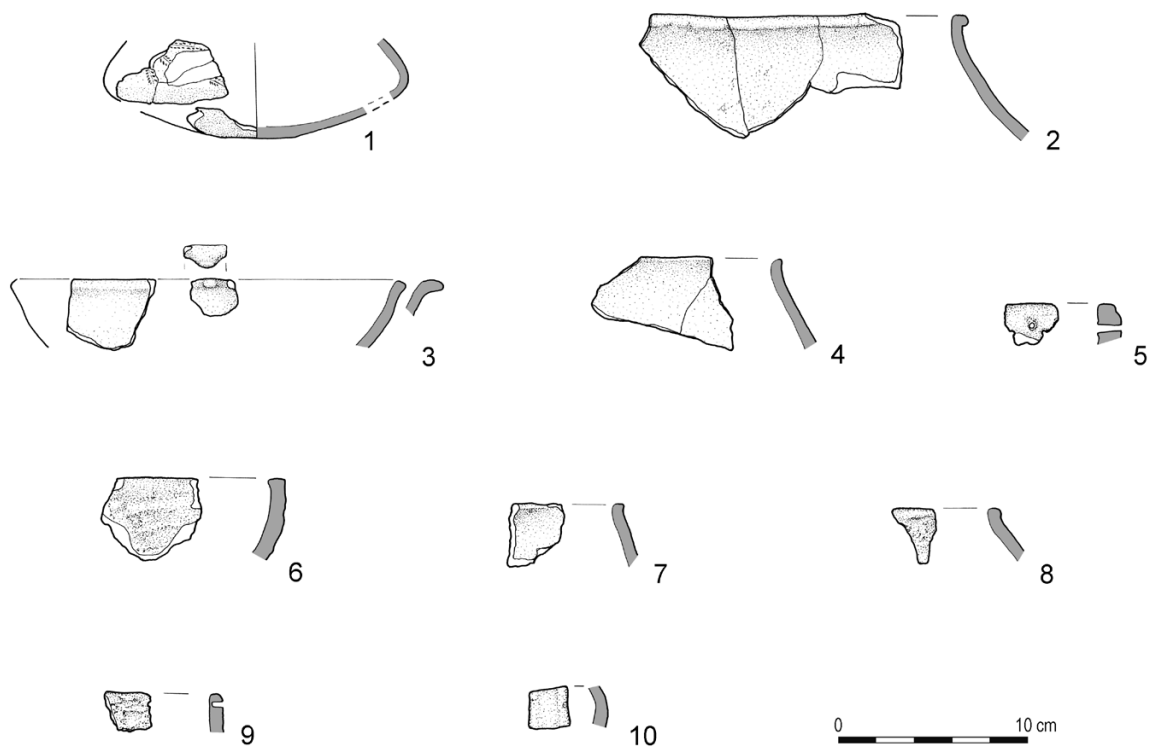

Tabl. XVIII. Janówek, stan. XI. Obiekt 43. Ceramika (43:1.2), brąz (43:3). Rys.: G. Nowakowska
Pl. XVIII. Janówek, site XI. Feature 43. Pottery (43:1.2), bronze (43:3). Drawn by G. Nowakowska

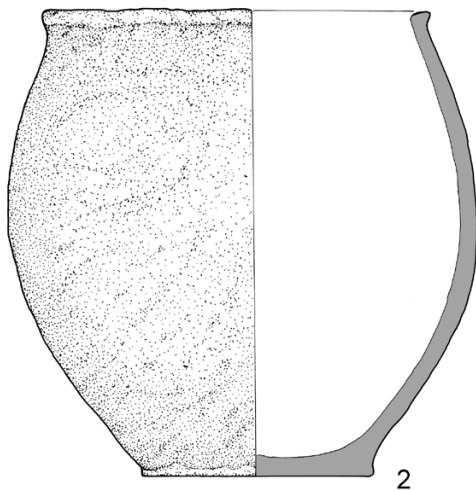
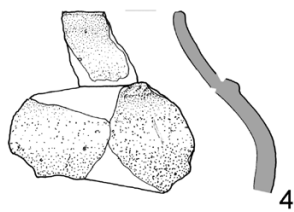
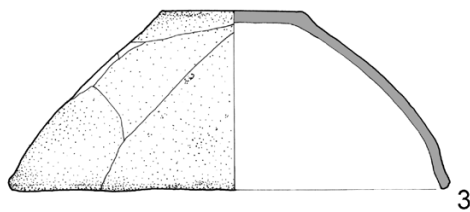
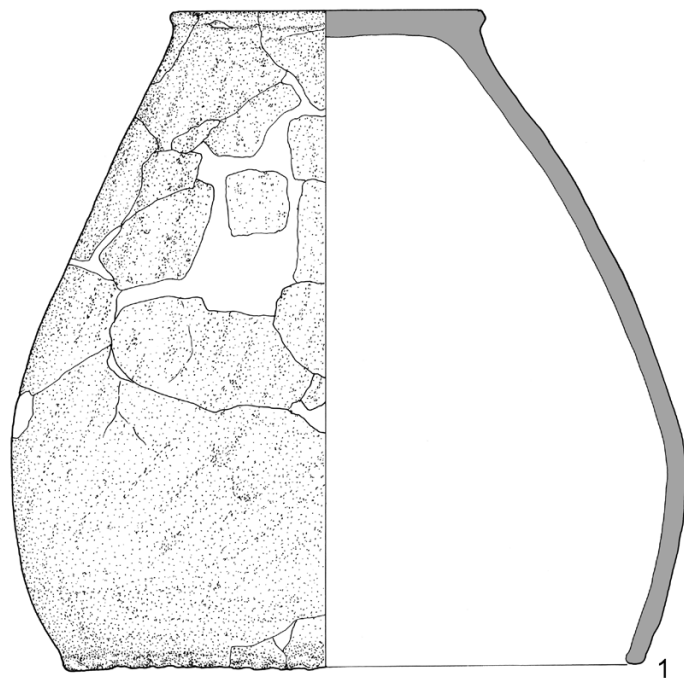
Tabl. XIX. Janówek, stan. XI. Obiekty 44, 45, 52. Ceramika (52:1-4). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. XIX. Janówek, site XI. Features 44, 45, 52. Pottery (52:1-4). Drawn by G. Nowakowska

ob. 57

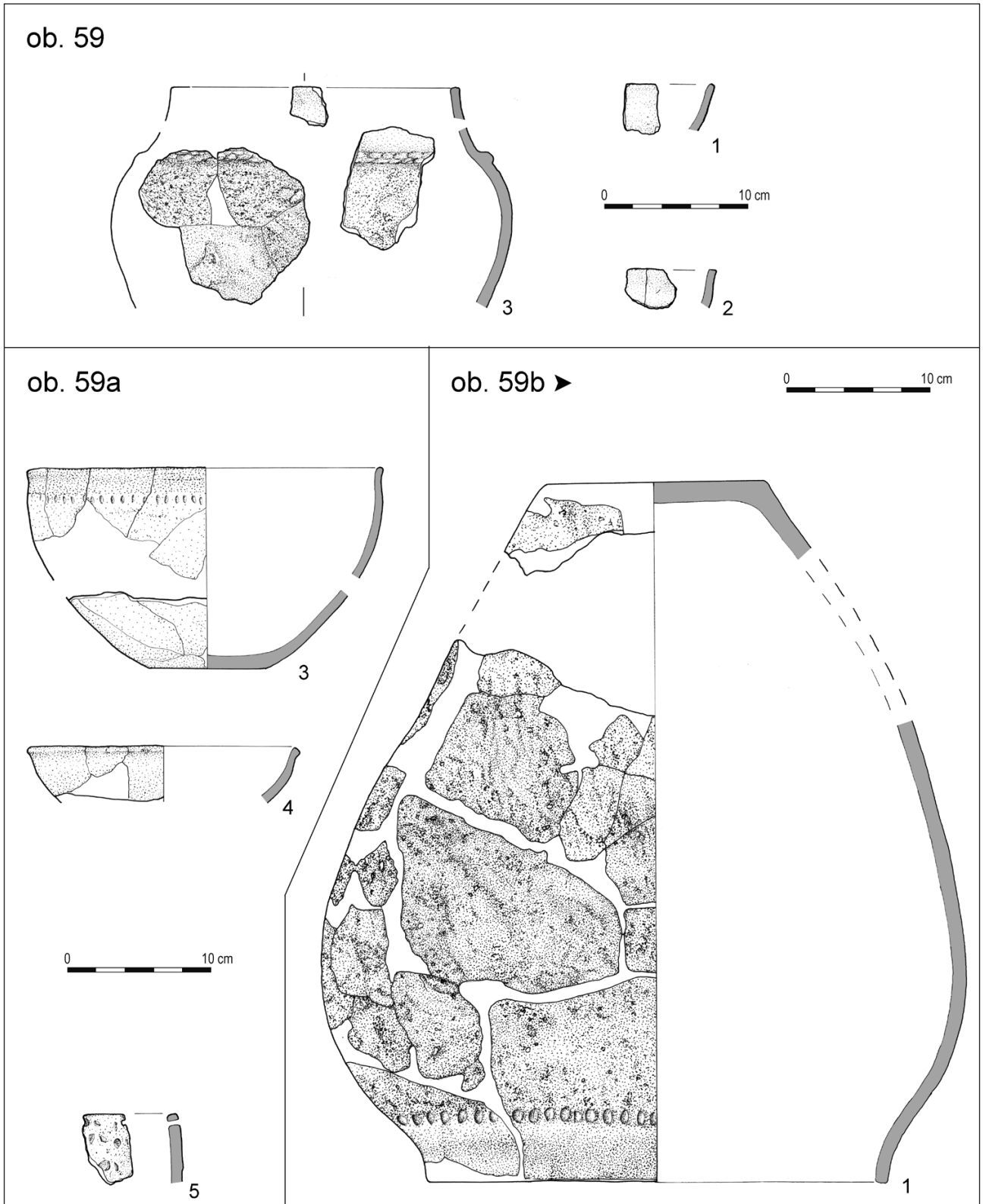
Tabl. XX. Janówek, stan. XI. Obiekt 57. Ceramika (57:1-10). Rys.: G. Nowakowska
Pl. XX. Janówek, site XI. Feature 57. Pottery (57:1-10). Drawn by G. Nowakowska

ob. 58

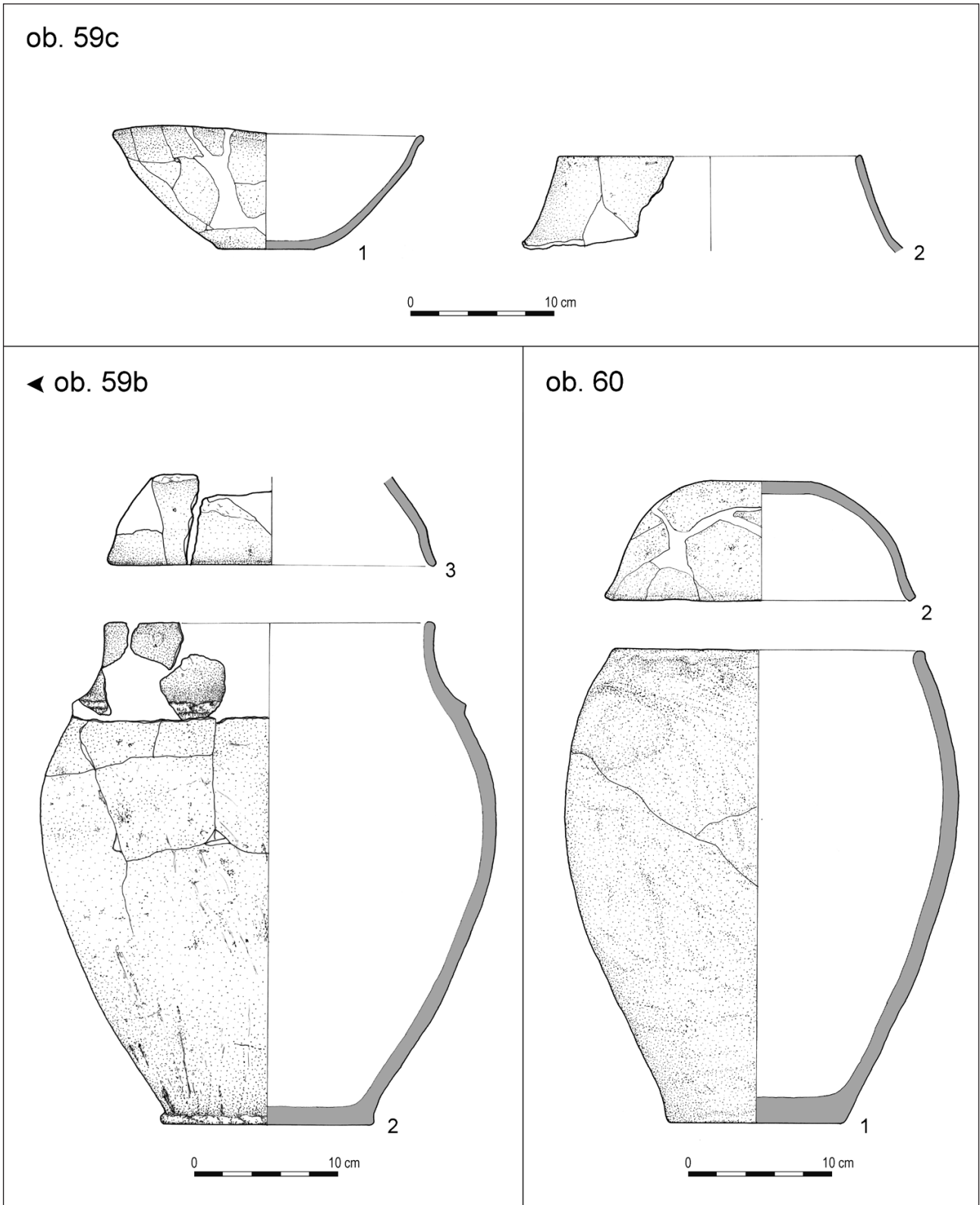

0 10 cm

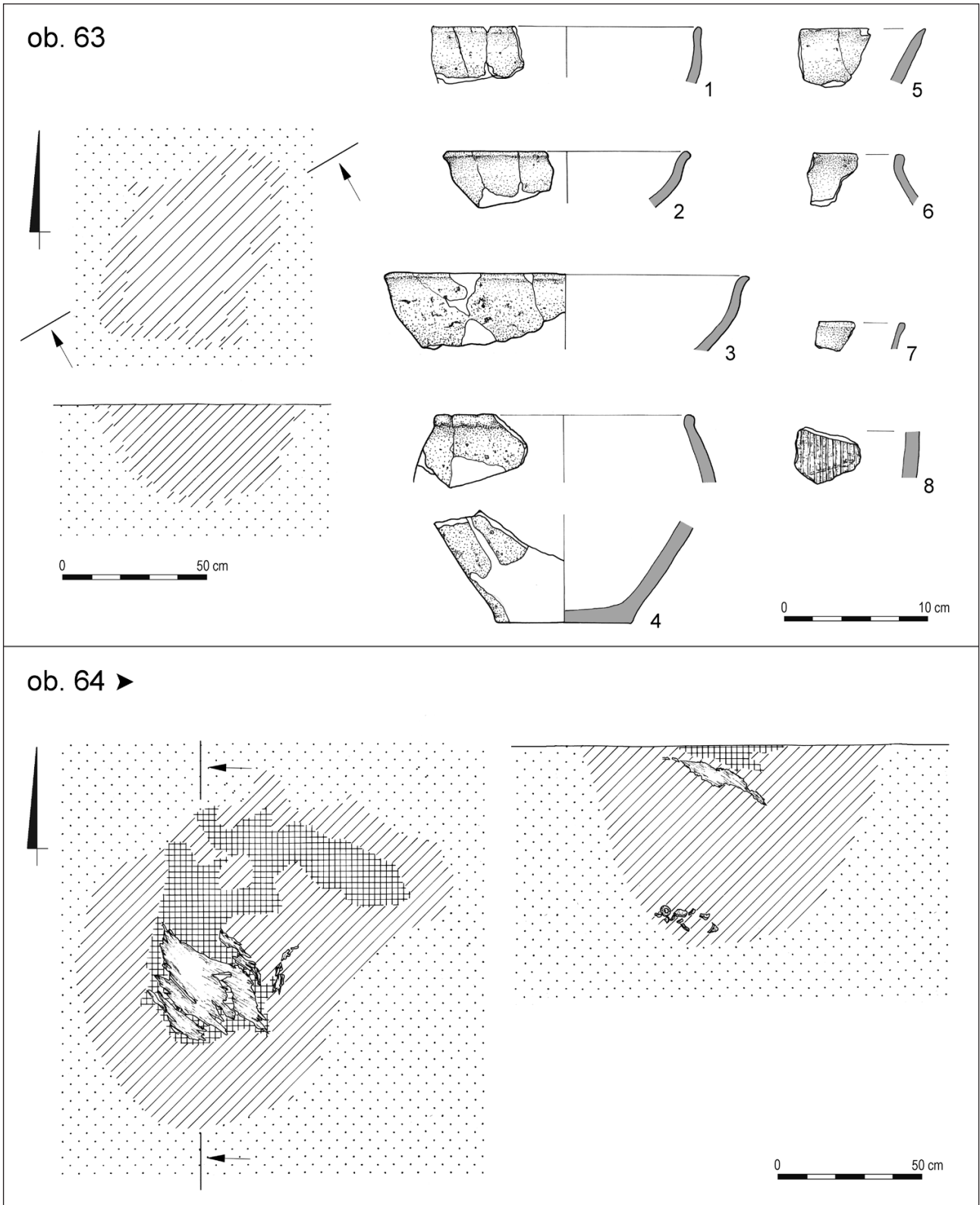
Tabl. XXI. Janówek, stan. XI. Obiekt 58. Ceramika. Rys.: G. Nowakowska
Pl. XXI. Janówek, site XI. Feature 58. Pottery. Drawn by G. Nowakowska

Tabl. XXII. Janówek, stan. XI. Obiekty 59, 59a, 59b. Ceramika (59:1-3, 59a:3-5, 59b:1). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. XXII. Janówek, site XI. Features 59, 59a, 59b. Pottery (59:1-3, 59a:3-5, 59b:1). Drawn by G. Nowakowska

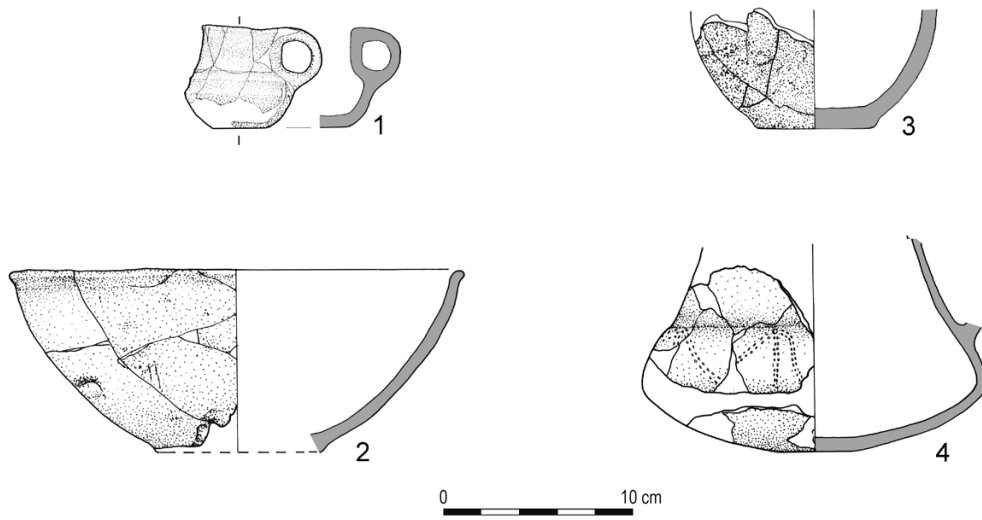

Tabl. XXIII. Janówek, stan. XI. Obiekty 59b, 59c, 60. Ceramika (59b:2.3, 59c:1.2, 60:1.2). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. XXIII. Janówek, site XI. Features 59b, 59c, 60. Pottery (59b:2.3, 59c:1.2, 60:1.2). Drawn by G. Nowakowska

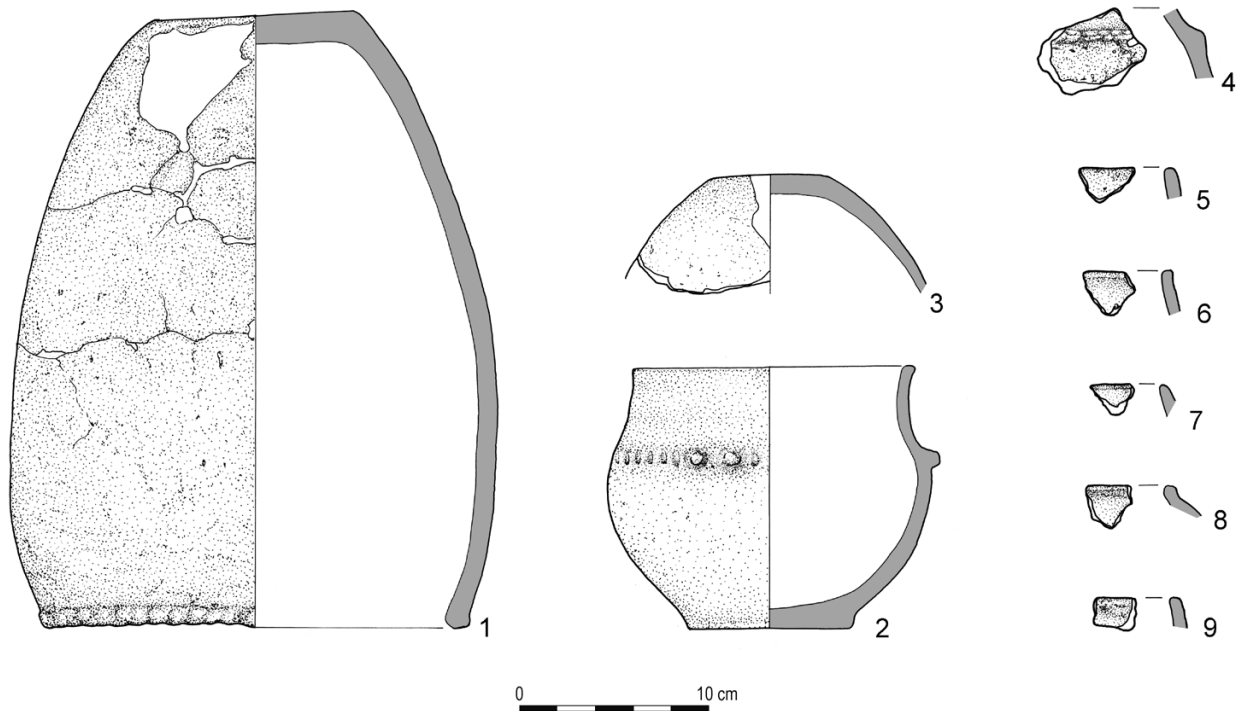

Tabl. XXIV. Janówek, stan. XI. Obiekty 63, 64. Ceramika (63:1-8). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. XXIV. Janówek, site XI. Features 63, 64. Pottery (63:1-8). Drawn by G. Nowakowska

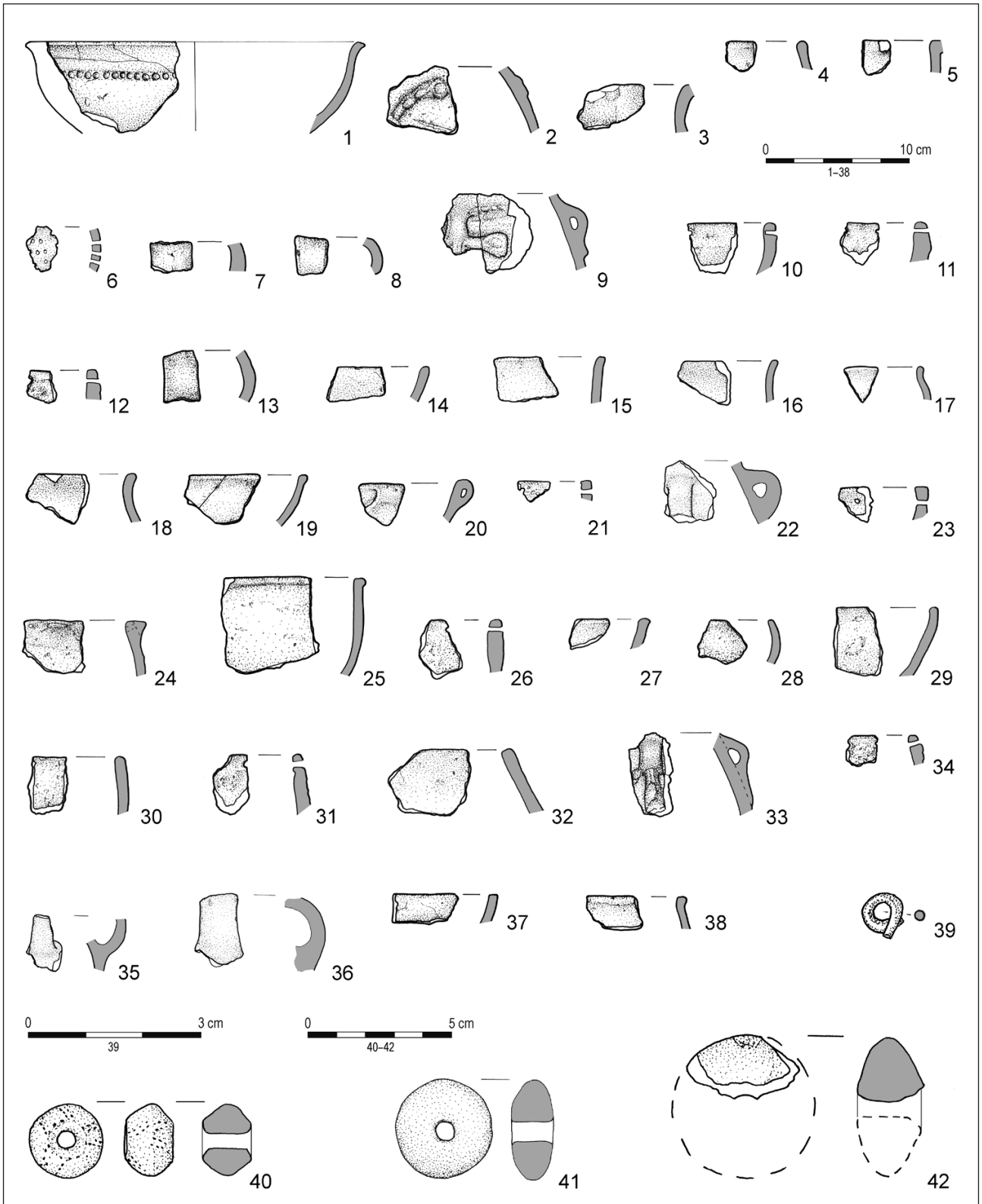
◀ ob. 64

ob. 65

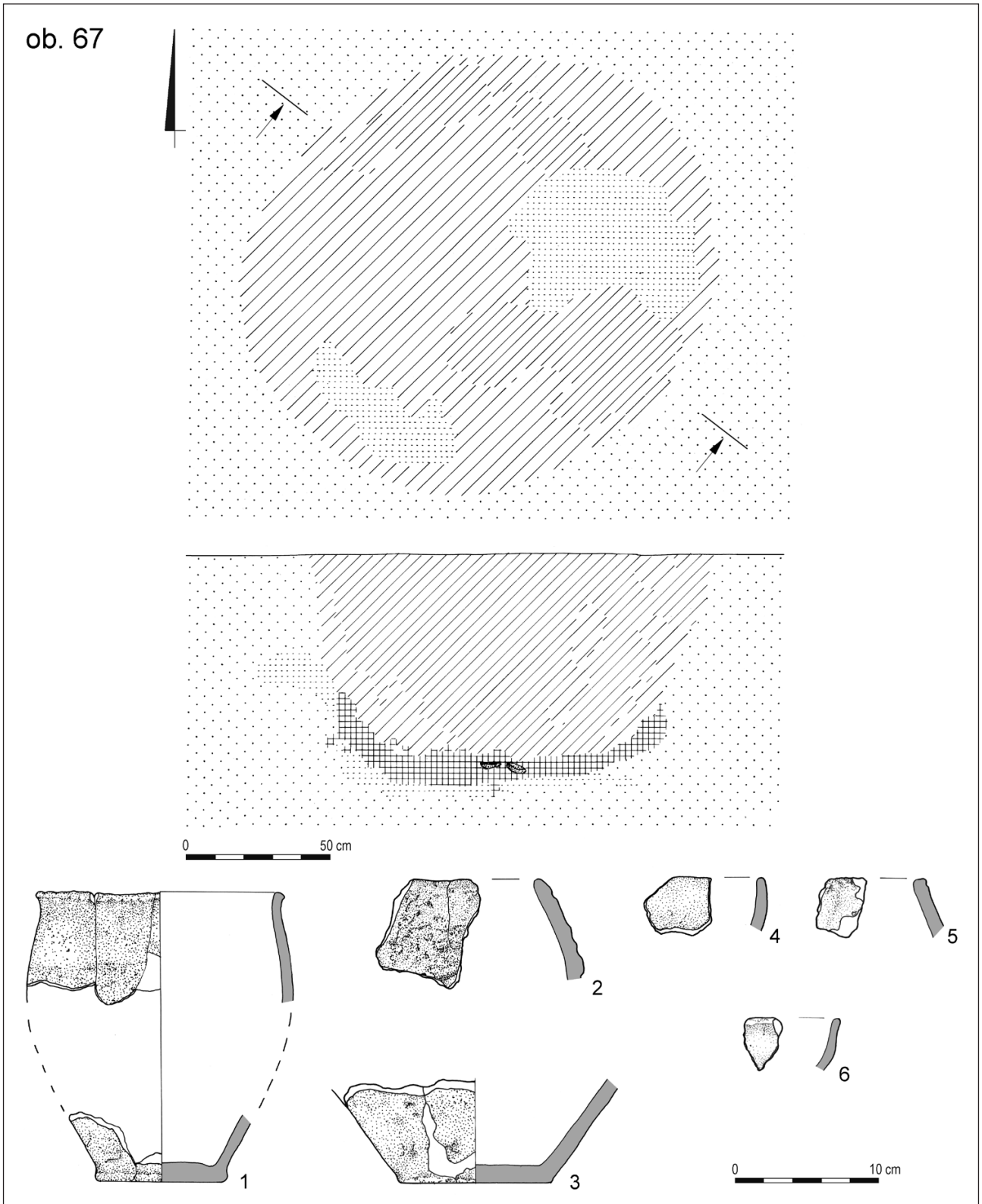

Tabl. XXV. Janówek, stan. XI. Obiekty 64, 65. Ceramika. Rys.: G. Nowakowska
 Pl. XXV. Janówek, site XI. Features 64, 65. Pottery. Drawn by G. Nowakowska

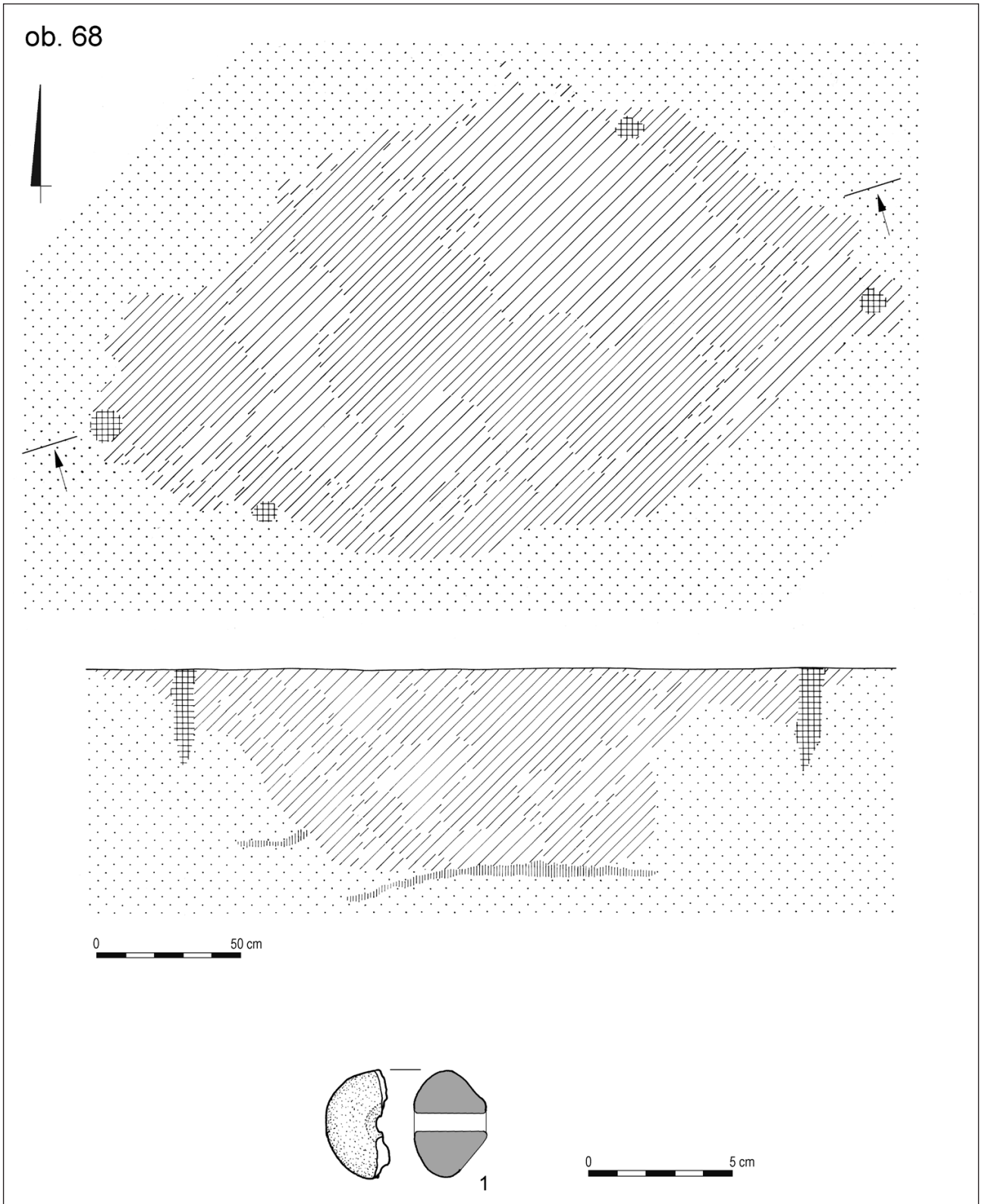

Tabl. XXVI. Janówek, stan. XI. Materiały luźne z wykopów w południowej części stanowiska. Ceramika (1–38), mosiądz (39), przęśliki gliniane (40–42). Rys.: G. Nowakowska

Pl. XXVI. Janówek, site XI. Stray material from the trenches in the southern part of the site. Pottery (1–38), brass (39), clay spindle whorls (40–42). Drawn by G. Nowakowska

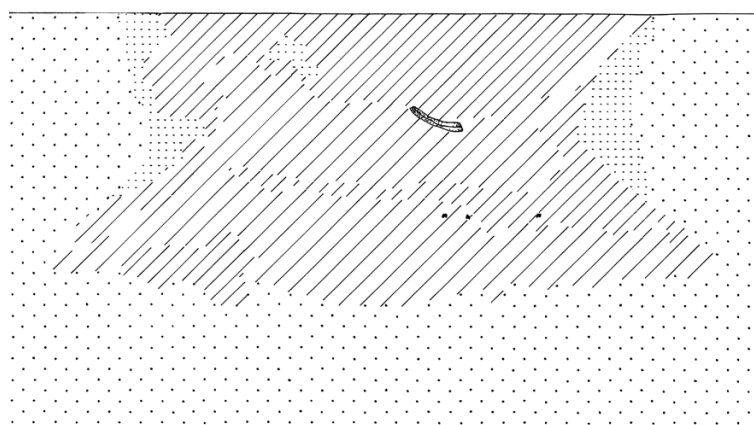
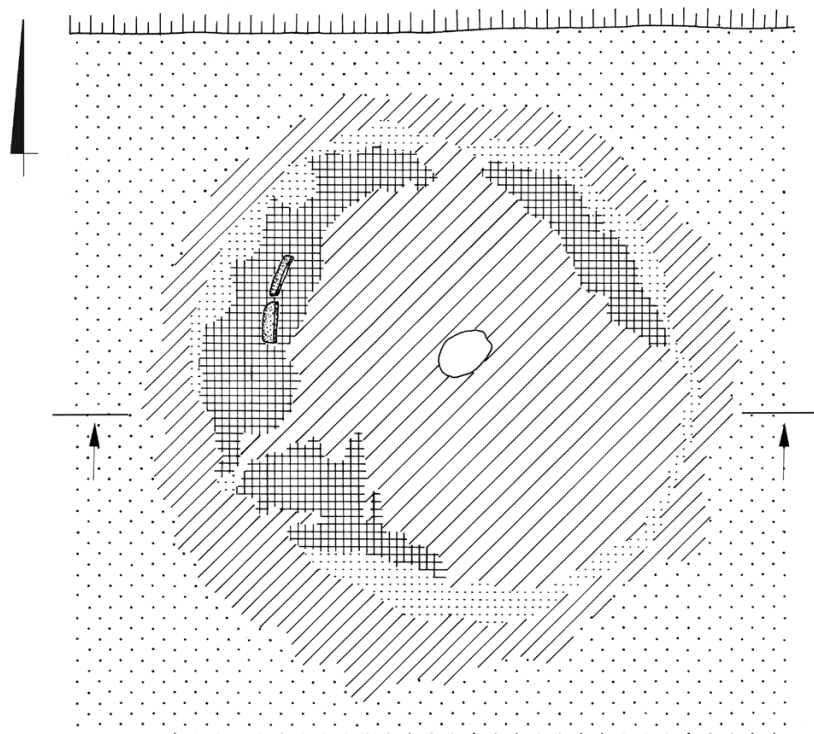

Tabl. XXVII. Janówek, stan. XI. Obiekt 67. Ceramika (67:1-6). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. XXVII. Janówek, site XI. Feature 67. Pottery (67:1-6). Drawn by G. Nowakowska

Tabl. XXVIII. Janówek, stan. XI. Obiekt 68. Przęślik gliniany (68:1). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. XXVIII. Janówek, site XI. Feature 68. Clay spindle whorl (68:1). Drawn by G. Nowakowska

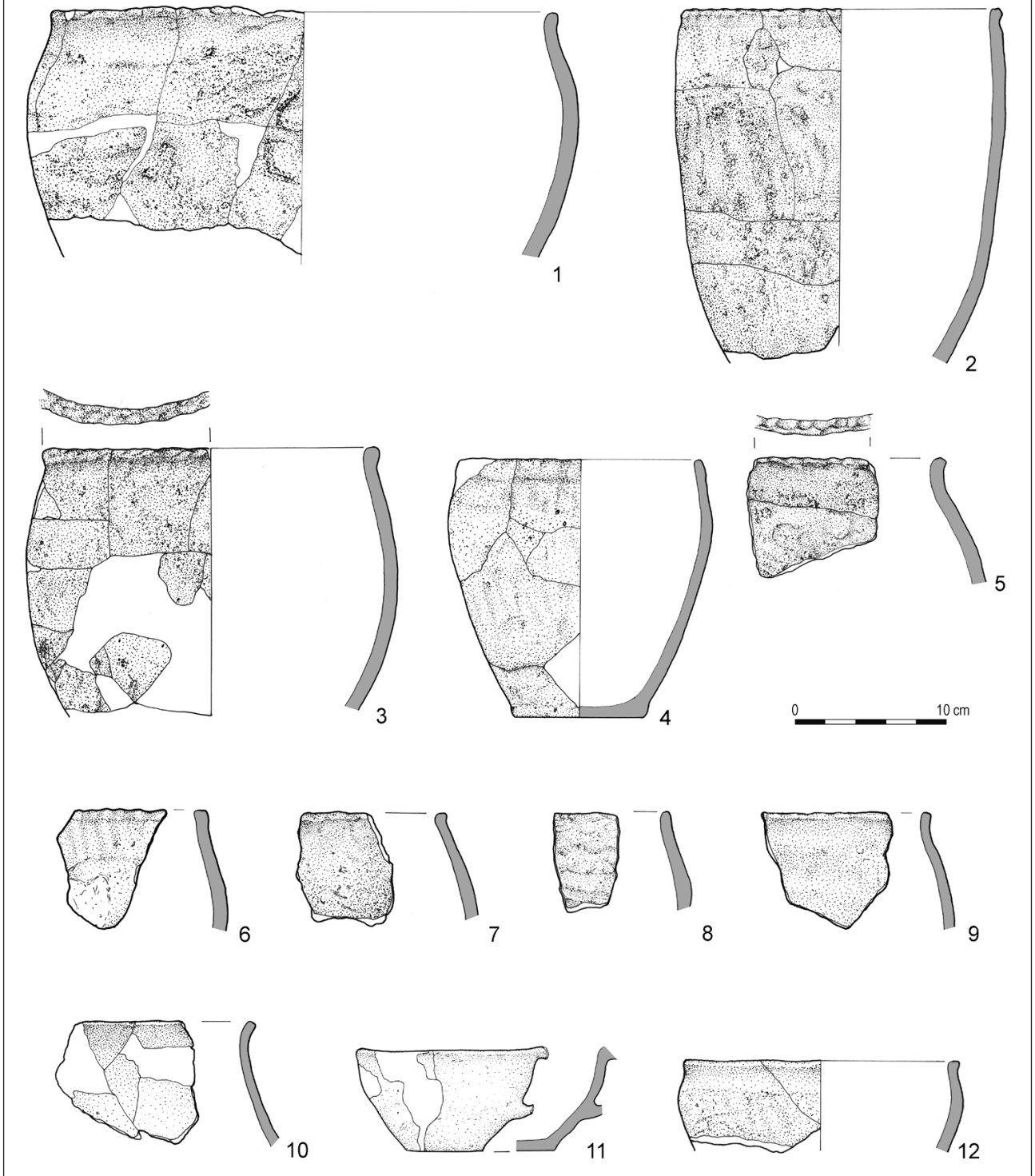
ob. 71 ►

0 50 cm

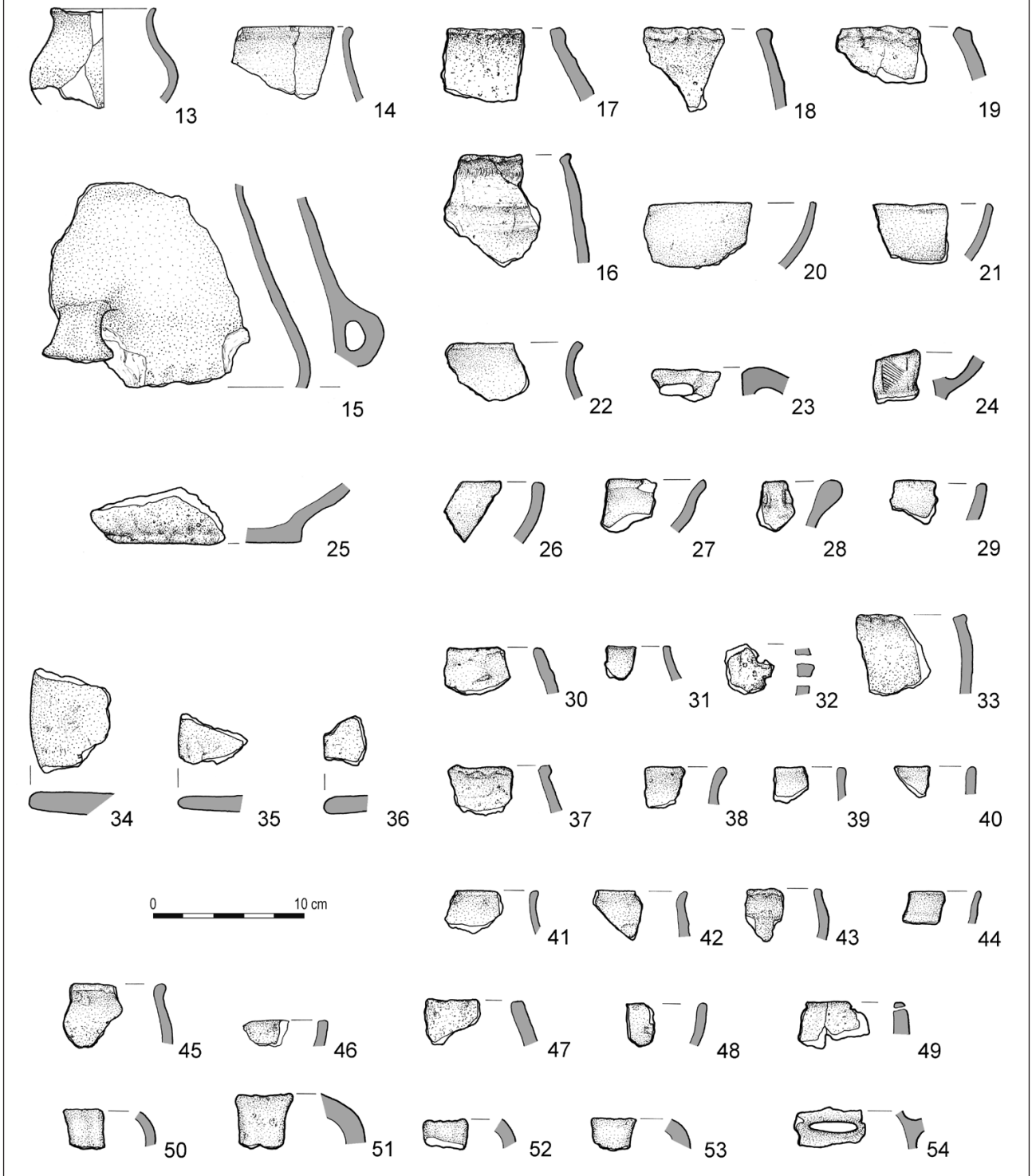
Tabl. XXIX. Janówek, stan. XI. Obiekt 71. Rys.: G. Nowakowska
Pl. XXIX. Janówek, site XI. Feature 71. Drawn by G. Nowakowska

◀ ob. 71 ▶

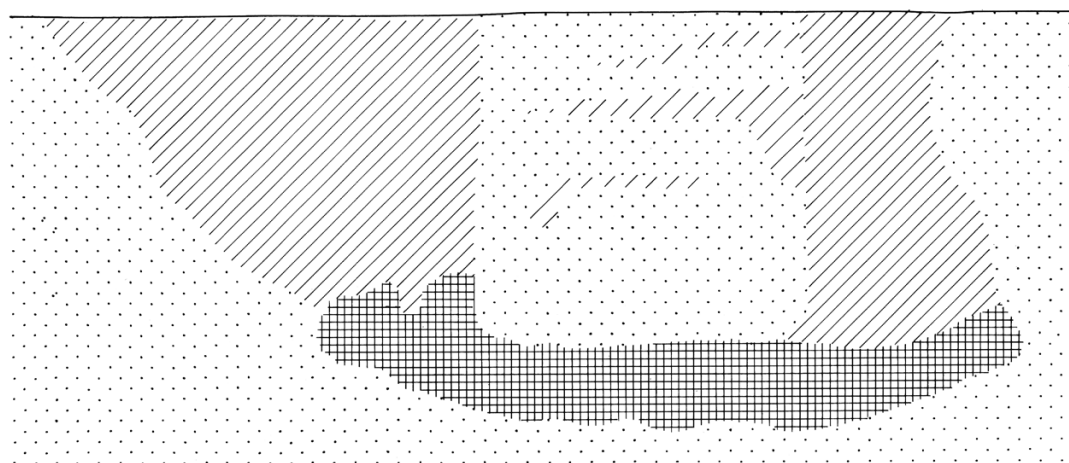
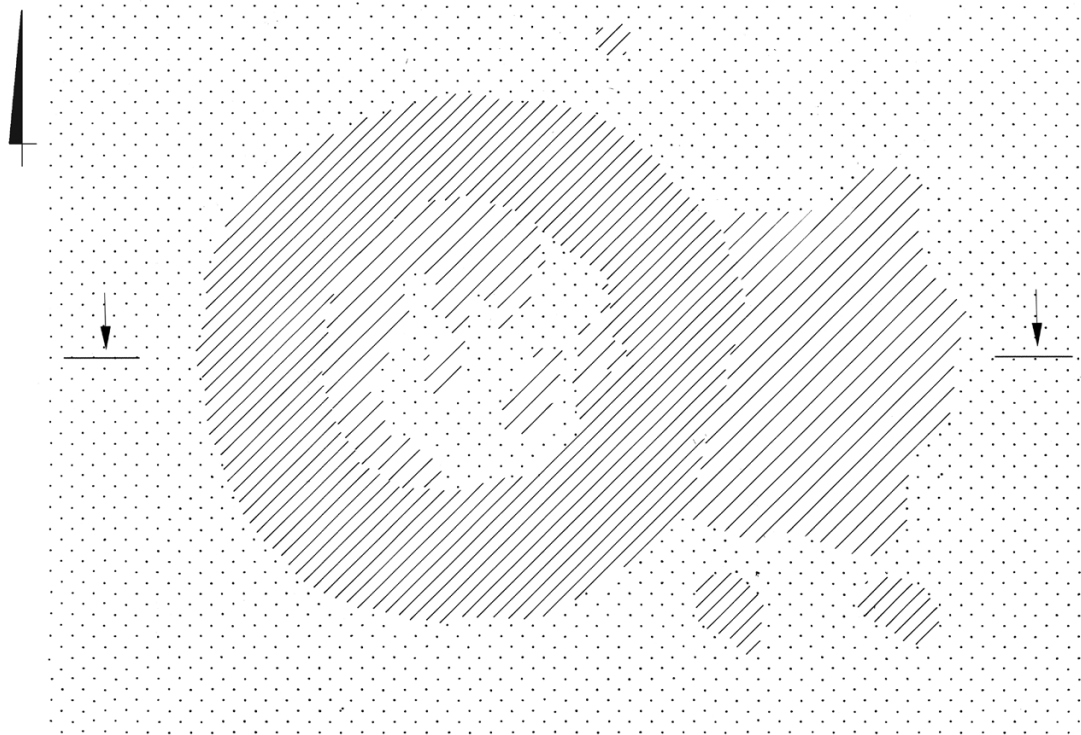
Tabl. XXX. Janówek, stan. XI. Obiekt 71. Ceramika. Rys.: G. Nowakowska
Pl. XXX. Janówek, site XI. Feature 71. Pottery. Drawn by G. Nowakowska

← ob. 71

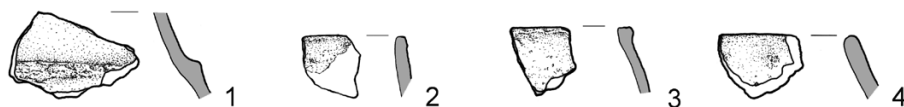

Tabl. XXXI. Janówek, stan. XI. Obiekt 71. Ceramika. Rys.: G. Nowakowska
 Pl. XXXI. Janówek, site XI. Feature 71. Pottery. Drawn by G. Nowakowska

ob. 72

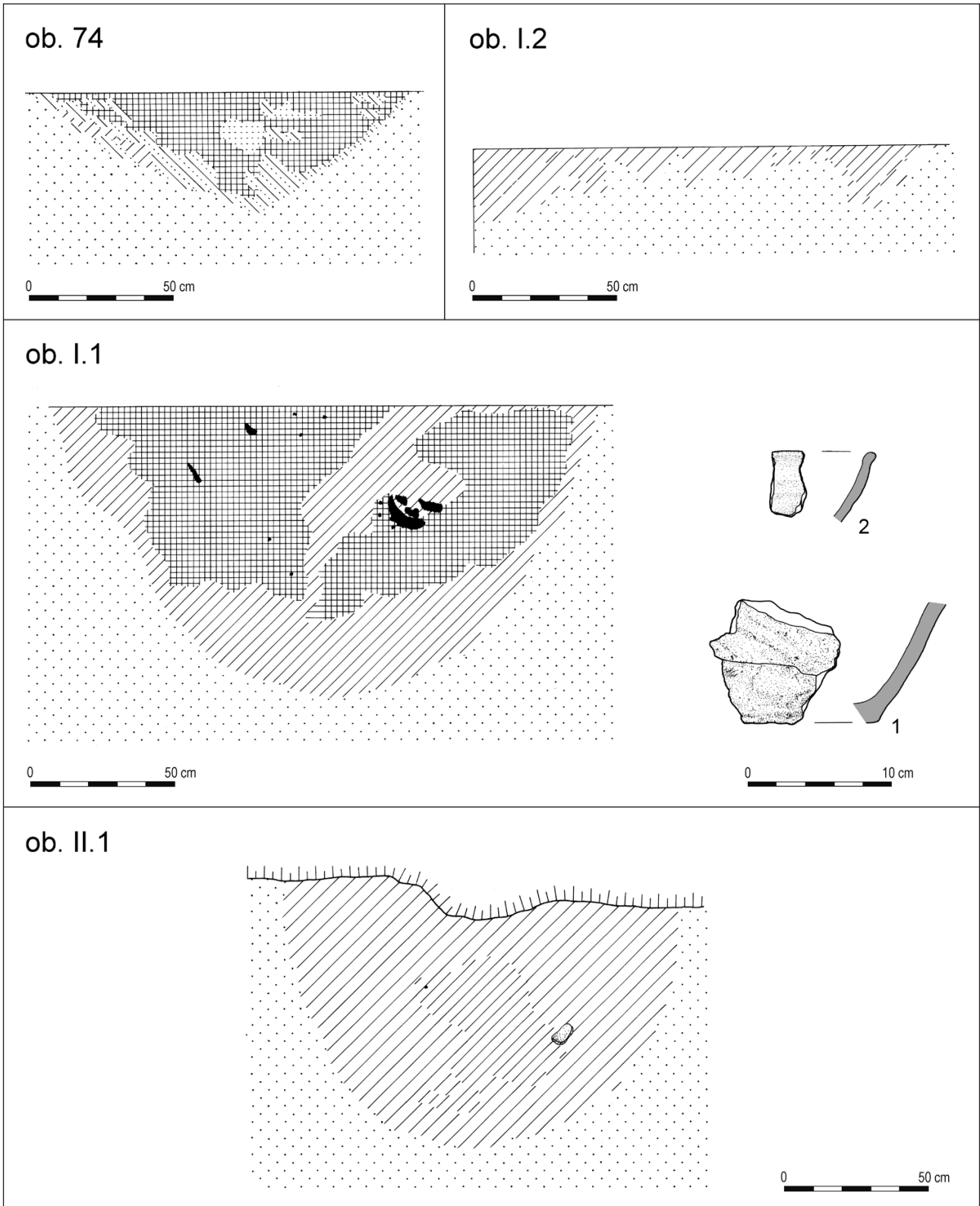

0 50 cm

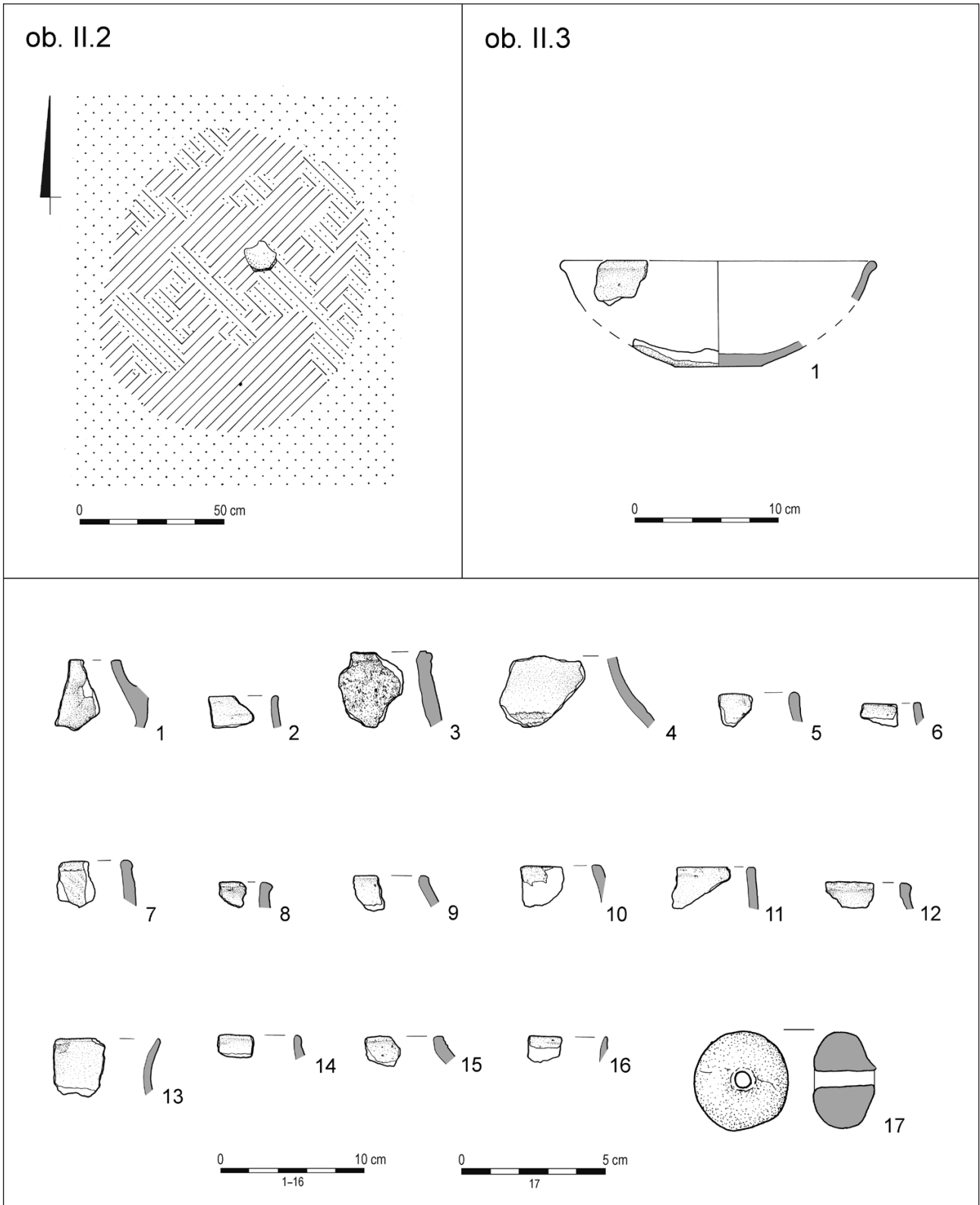

0 10 cm

Tabl. XXXII. Janówek, stan. XI. Obiekt 72. Ceramika (72:1-4). Rys.: G. Nowakowska
Pl. XXXII. Janówek, site XI. Feature 72. Pottery (72:1-4). Drawn by G. Nowakowska

Tabl. XXXIII. Janówek, stan. XI. Obiekty 74, I.1, I.2, II.1. Ceramika (I.1:1.2). Rys.: G. Nowakowska
 Pl. XXXIII. Janówek, site XI. Features 74, I.1, I.2, II.1. Pottery (I.1:1.2). Drawn by G. Nowakowska

Tabl. XXXIV. Janówek, stan. XI. Obiekty II.2 i II.3. Materiały luźne z wykopów sondażowych I (17) i II (1-6). Ceramika (II.3:1, 1-16), przęślik gliniany (17). Rys.: G. Nowakowska

Pl. XXXIV. Janówek, site XI. Features II.2 and II.3. Stray material from trial pits I (17) and II (1-6). Pottery (II.3:1, 1-16), clay spindle whorl (17). Drawn by G. Nowakowska

Aneksy

Analiza zabytków krzemiennych z Janówka, stanowisko XI, pow. legionowski

Michał Przeździecki, Michał Paczkowski

Licząca 77 okazów kolekcja zabytków krzemiennych obejmuje materiały zarejestrowane w częściach południowej oraz północnej stanowiska XI w Janówku, gm. Wieliszew, woj. mazowieckie. Z uwagi na odrębność przestrzenną, funkcjonalną i kulturowo-chronologiczną tych wspominanych stref oba zbiory opisane zostały niezależnie¹.

Materiały z części południowej stanowiska

Na kolekcję zabytków krzemiennych z południowej strefy stanowiska składają się 33 egzemplarze (Tab. 1). Większość z nich (20 szt.) zarejestrowano w obrębie siedmiu obiektów (ob. 1, 5, 7, 26, 32, 35b, 64) o różnej przynależności kulturowo-chronologicznej i funkcji (Ryc. 1). Pozostałe 13 okazów to znaleziska luźne pozbawione dokładnych danych lokalizacyjnych oraz informacji na temat okoliczności i kontekstu odkrycia. Można się jedynie domyślać, że pochodzą one z procesu eksploracji warstw lub prospekcji powierzchniowej stanowiska.

Poza kilkoma przypadkami jednoznaczne określenie czasowej oraz genetycznej relacji między wy-

robami krzemiennymi a obiektami nie jest możliwe. Wynika to z:

- a) uwarunkowań geologicznych stanowiska, zbudowanego z osadów piaszczystych, sprzyjających zarówno horyzontalnym, jak i wertykalnym (grawitacyjnym) przemieszczaniom artefaktów;
- b) wielofazowego charakteru stanowiska;
- c) braku w analizowanym zbiorze form dystynktywnych pod względem kulturowym (o czym dalej).

Wydaje się jednak, że zdecydowana większość krzemieni znalazła się w wypełniskach obiektów przypadkowo, podczas procesu ich zasypywania, tj. wraz z osadami z powierzchni lub wyżej położonych poziomów bądź warstw.

Jeden okaz wykonany był z bliżej nieokreślonej odmiany szarego krzemienia turońskiego², 29 egzemplarzy – z występującego lokalnie narzutowego krzemienia bałtyckiego³, a w przypadku trzech zabytków określenie rodzaju krzemienia było niemożliwe ze względu na wysoki stopień wtórnych przekształceń termogenicznych (przepalenia).

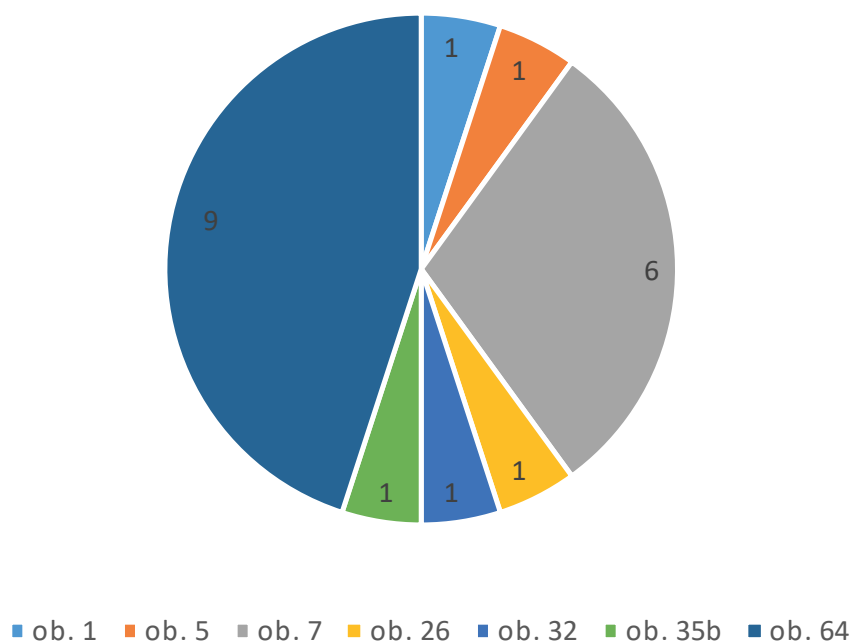
Z perspektywy techno-morfologicznej zasadniczy rys analizowanego zbioru wyraża się w wysokiej frekwencji stosunkowo drobnych 19 form łuszczeniowych⁴ (Ryc. 2), tj. siedmiu łuszczeni (Ryc. 3:1–3.6), 10 łuszczek (Ryc. 3:5.7), skrobacza (Ryc. 3:4) oraz wióro-odłupka z drobnym retuszem na stronę wierzchnią (Ryc. 3:8).

¹ Opracowanie wykonano w ramach projektu finansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (umowa Nr 01450/22/FKP/NID, *Janówek, stan. XI. Osada i cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza. Opracowanie i publikacja badań archeologicznych*).

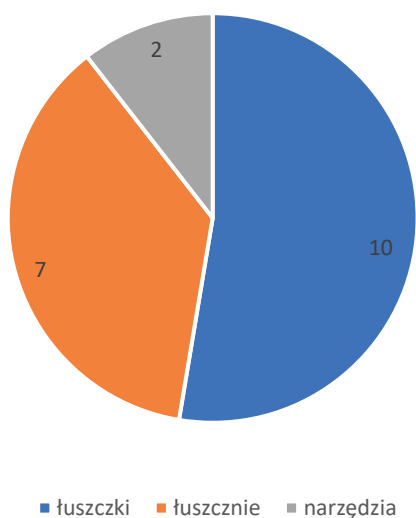
² J. LIBERA, A. ZAKOŚCIELNA 2002.

³ Z. SULGOSTOWSKA 2016.

⁴ W. MIGAL 1987.

Ryc. 1. Janówek, stan. XI (część południowa). Frekwencja zabytków krzemiennych zarejestrowanych w obiektach. Oprac.: M. Przędziecki
 Fig. 1. Janówek, site XI (southern side). Frequency of flint artefacts recorded in features. Compiled by M. Przędziecki

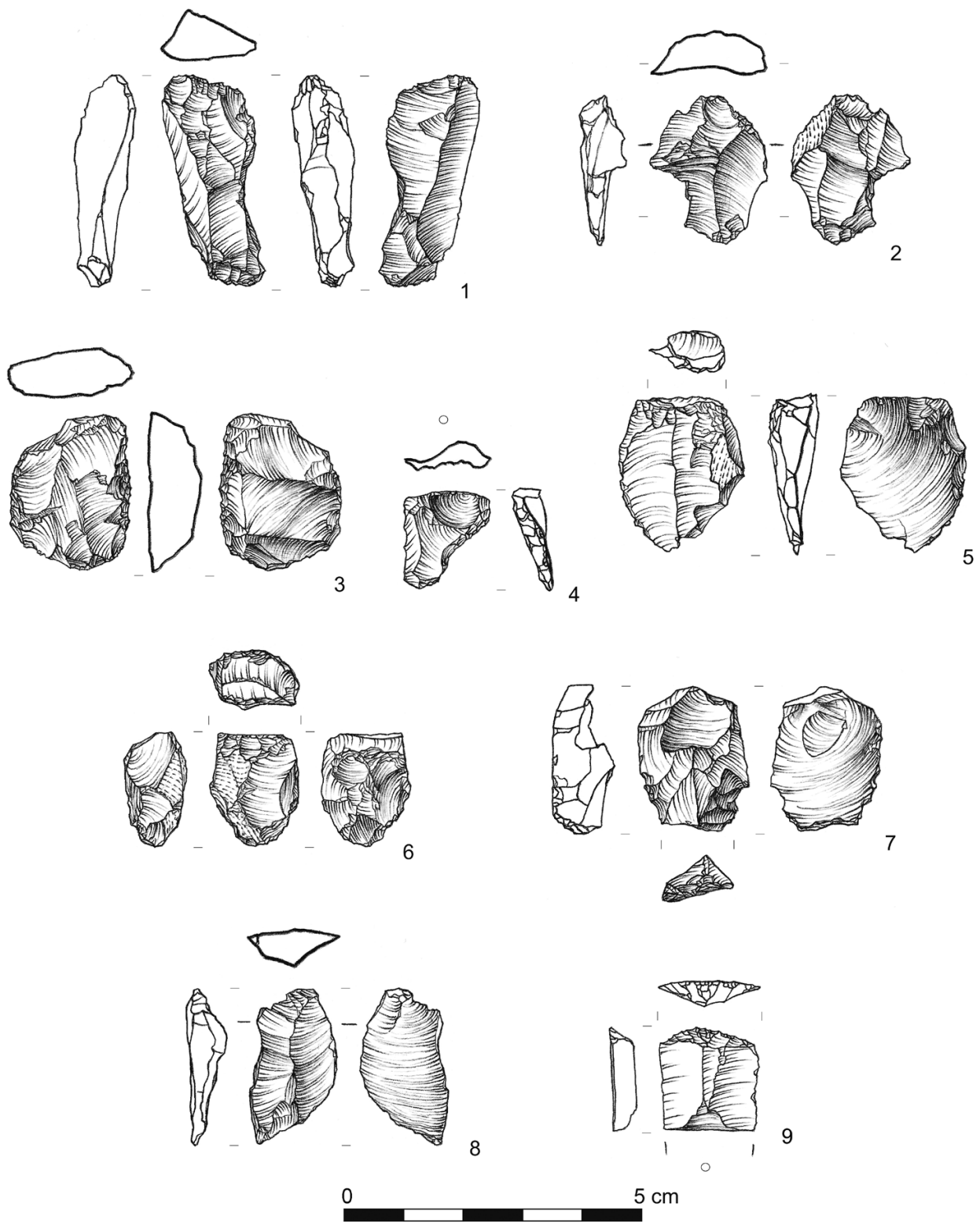

Ryc. 2. Janówek, stan. XI (część południowa). Struktura zbioru form oddzielonych techniką łuszczniową. Oprac.: M. Przędziecki
 Fig. 2. Janówek, site XI (southern side). Structure of the assemblage of flint forms removed by the splintering technique. Compiled by M. Przędziecki

Kolejne miejsce zajmują okazy oddzielone techniką uderzenia bezpośredniego⁵ (Ryc. 4), tj. dziewięć niewielkich odłupków, dwa wiórki mikrolityczne oraz mediolityczny drapacz wiórowy (Ryc. 3:9). Ostatnią kategorię techno-morfologiczną w zbiorze stanowią destrukty reprezentowane przez dwa drobne okrucy kriogeniczne.

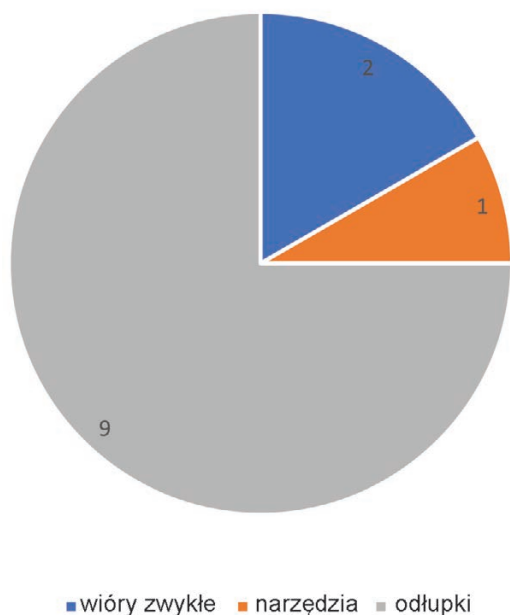
W kilku przypadkach zaobserwowano procedurę polegającą na zastosowaniu techniki łuszczniowej do form pierwotnie eksploatowanych odmienną techniką i o zupełnie innych parametrach morfologicznych. Jest ona czytelna zwłaszcza w kontekście „łuszczni” z częściowo zachowanymi fragmentami odłupni o regularnym układzie negatywów wiórowych. Niestety, w świetle dostępnych danych nie jest możliwe rozstrzygnięcie, czy mamy tu do czynienia z reutilizacją *sensu stricto*, tzn. wtórnym wykorzystaniem starszej formy, czy też z zabiegiem technologicznym (ogniwem w łańcuchu operacji), gdzie silnie wyzyskane

⁵ M.-L. INIZAN, H. ROCHE, J. TIXIER 1992.

Ryc. 3. Janówek, stan. XI (część południowa). Wybór zabytków krzemiennych z obiektów 7 (5, 6) i 64 (2, 7) oraz znalezionych luźno (1, 3, 4, 8, 9).
Rys.: A. Pałasz

Fig. 3. Janówek, site XI (southern side). Selection of flint artefacts from features 7 (5, 6) and 64 (2, 7) and stray finds (1, 3, 4, 8, 9).
Drawn by A. Pałasz

Ryc. 4. Janówek, stan. XI (część południowa). Struktura zbioru form krzemiennych oddzielonych techniką uderzenia bezpośredniego lub techniką pośrednika. Oprac.: M. Przeździecki

Fig. 4. Janówek, site XI (southern side). Structure of the assemblage of flint forms removed by the direct percussion or punch technique. Compiled by M. Przeździecki

rdzenie wiórowe w schyłkowej fazie obróbki są eksploatowane za pomocą techniki łuszczeniowej.

Struktura typologiczna zbioru została szczegółowo ujęta w Tabeli 1. Warto jednak podkreślić kilka jego istotnych cech. Przede wszystkim zwraca uwagę niska frekwencja narzędzi, reprezentowanych przez zaledwie trzy okazy:

- drapacz łukowy z krzemienia turońskiego o wymiarach 17×16×4 mm (długość × szerokość × grubość), wykonany na regularnym, stosunkowo szerokim, mediolitycznym wiórze jednopiętowym (Ryc. 3:9). Równoległy układ krawędzi bocznych i grani międzynegatywowych, prosty profil, jednolita grubość oraz relatywnie duże rozmiary wióra wskazują, że został on oddzielony za pomocą techniki pośrednika;
- drobny skrobacz odłupkowy z krzemienia narzutowego bałtyckiego o wymiarach 17×14×5 mm. Jest forma łuszczeniowa z półsurowym retuszem jednej krawędzi na stronę wierzchnią (Ryc. 3:4);
- łuszczka o proporcjach wióro-odłupkowych i wymiarach 30×15×3 mm, wykonana z krzemienia narzutowego bałtyckiego (Ryc. 3:8). Jej szczególną

cechą, poza specyficznym wiórowym pokrojem podkreślonym obecnością dwóch smukłych negatywów na stronie wierzchniej, jest obecność bardzo drobnego, choć wyraźnego, dorsalnego retuszu jednej krawędzi.

Opis typologiczny zabytków krzemiennych zamyka charakterystyka odłupków, wśród których formy negatywowe (7 szt.) przeważają nad korowymi (2 szt.). Jedyne w tej grupie wytworów okaz o określonym kontekście technologicznym (miejscu i roli w procesie debitażu) to niewielki świeżak z zaprawy pięty.

Podkreślić należy także obecność licznych tłuczni w materiale z południowej części stanowiska, przy czym bez wyjątku są to egzemplarze dwubiegunowe (jedno- lub dwuścienne), silnie wyzyskane i stosunkowo drobne.

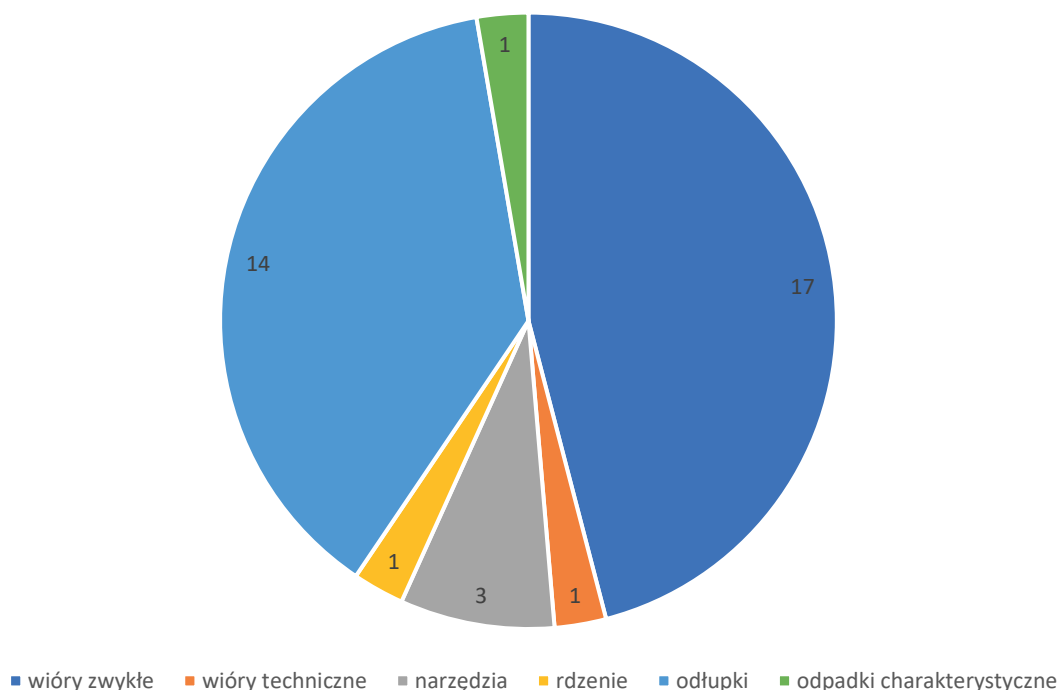
Wyniki przeprowadzonych analiz techno-morfologicznej oraz typologicznej jasno wskazują na niejednorodny, a przy tym mało dystynktywny charakter kolekcji. Omawiany zbiór pozbawiony jest zarówno markerów technologicznych, jak i diagnostycznych form narzędziowych, co uniemożliwia jego precyzyjną atrybucję kulturowo-chronologiczną. W świetle uwag przedstawionych na wstępie bezzasadne są również próby korelacji zabytków krzemiennych odkrytych w obiektach z towarzyszącym im materiałem ceramicznym. Uzyskane rezultaty pozwalają jedynie na sformułowanie kilku ogólnych wniosków, opartych w głównej mierze na obserwacjach technologicznych. Do najważniejszych należy wyróżnienie w obrębie zespołu dwóch komponentów techno-morfologicznych. Starszy, reprezentowany przez dwa mikrolityczne wióry oraz mediolityczny drapacz, bez wątplenia odnosić należy do epoki kamienia. Niestety, dokładna klasyfikacja kulturowo-chronologiczna nie jest możliwa. Przypuszczalnie wiórki należy łączyć z krzemieniarstwem wczesnomediolitycznym (komornickim?), zaś drapacz – z krzemieniarstwem neolitycznym lub subneolitycznym. Młodszy komponent tworzą dominujące w zbiorze łuszczenie i łuszczki. Wytwory wykonane w technice łuszczeniowej zazwyczaj kojarzone są z tzw. późnym krzemieniarstwem⁶, charakterystycznym dla różnych jednostek epoki brązu

⁶ S.K. KOZŁOWSKI, E. SACHSE-KOZŁOWSKA 1997; A.J. TOMASZEWSKI 1997.

Tab. 1. Janówek, stan. XI (część południowa). Inwentarz zabytków krzemiennych

Table 1. Janówek, site XI (southern side). Flint artefact inventory

Lp.	Lokalizacja	Surowiec	Klasyfikacja typologiczna
1	ob. 1	krzemień narzutowy	okruch
2	ob. 5	krzemień narzutowy	okruch
3	ob. 7	nieokreślony, przepalony	łuszczeń, fragment
4	ob. 7, strop	nieokreślony, przepalony	odłupek podkorowy
5	ob. 7, strop	krzemień narzutowy	odłupek
6	ob. 7, strop	krzemień narzutowy	odłupek
7	ob. 7, strop	krzemień narzutowy	odłupek
8	ob. 7, strop	krzemień narzutowy	łuszczeń jednościenny, dwubiegunowy
9	ob. 26	krzemień narzutowy	łuszcza z retuszem o proporcjach wiór-odłupkowych
10	ob. 32	krzemień narzutowy	łuszcza
11	ob. 35b	krzemień narzutowy	odłupek
12	ob. 64	krzemień narzutowy	łuszczeń dwuścienny, dwubiegunowy
13	ob. 64	krzemień narzutowy	łuszczeń dwuścienny, dwubiegunowy
14	ob. 64	krzemień narzutowy	łuszcza
15	ob. 64	krzemień narzutowy, przepalony	łuszcza
16	ob. 64	krzemień narzutowy, przepalony	łuszcza
17	ob. 64	krzemień narzutowy	łuszcza, fragment
18	ob. 64	krzemień narzutowy	łuszczeń dwuścienny, dwubiegunowy
19	ob. 64	krzemień narzutowy	łuszczeń jednościenny, dwubiegunowy
20	ob. 64	nieokreślony, przepalony	wiór jednopiętowy, fragment
21	nieznana	nieokreślony, przepalony	łuszczeń dwuścienny, dwubiegunowy
22	nieznana	krzemień narzutowy	łuszcza
23	nieznana	krzemień narzutowy	łuszcza
24	nieznana	krzemień narzutowy	łuszcza
25	nieznana	krzemień narzutowy	skrobacz
26	nieznana	krzemień narzutowy	odłupek podkorowy
27	nieznana	krzemień narzutowy	odłupek
28	nieznana	krzemień narzutowy	odłupek
29	nieznana	krzemień narzutowy	odłupek
30	nieznana	krzemień narzutowy	łuszcza
31	nieznana	krzemień narzutowy	wiór jednopiętowy, fragment
32	nieznana	krzemień narzutowy	łuszcza
33	nieznana	krzemień turoński	drapacz wiórowy

Ryc. 5. Janówek, stan. XI (część północna). Struktura zbioru form krzemiennych oddzielonych techniką uderzenia bezpośredniego lub techniką pośrednika. Oprac.: M. Przeździecki

Fig. 5. Janówek, site XI (northern side). Structure of the assemblage of flint forms removed by the direct percussion or punch technique. Compiled by M. Przeździecki

i wczesnej epoki żelaza, m.in. trzcinieckiego kręgu kulturowego⁷ czy kultury lużyckiej⁸.

Materiały z części północnej stanowiska

Kolekcja zabytków krzemiennych z północnej strefy stanowiska liczy 44 okazy (Tab. 2). Mamy tu do czynienia przede wszystkim z materiałami zebranymi z powierzchni i z osypującej się krawędzi terasy nadzalewowej (33 sztuki) – pozostałe (12 sztuk) pochodzą z obiektu 71. Fakt ten istotnie obniża potencjał poznawczy tego skromnego, a przy tym mało charakterystycznego zbioru.

Dominująca część inwentarza wykonana jest z narzutowego krzemienia bałtyckiego, stanowiącego naturalny komponent osadów (glin morenowych)

występujących w okolicy Janówka. Ponadto zbiór zawiera pięć zbytków z surowca czekoladowego, którego wychodnie znajdują się na obszarze północnego oraz wschodniego obrzeżenia Gór Świętokrzyskich⁹.

W kontekście analizowanego inwentarza wydzielone zostały trzy komponenty techno-morfologiczne (Ryc. 5, 6):

- komponent mikrolityczny, związany z techniką uderzenia bezpośredniego¹⁰. Reprezentowany jest przez sześć okazów – cztery niezbyt regularne, jednopiętowe wiórki mikrolityczne o niewielkich, soczewkowatych, delikatnie prawcowanych piętkach oraz słabo wysklepionych (ledwie czytelnych) sęczkach opatrzonych charakterystyczną wargą (Ryc. 7.1–3.12), fragment wiórka retuszowanego o analogicznym zestawie atrybutów (Ryc. 7:4) oraz rylcowiec (Ryc. 7:5);

⁷ H. TARAS 1997.

⁸ E. PRZECHRZTA 2005.

⁹ R. SCHILD 1971; J. BUDZISZEWSKI 2008.

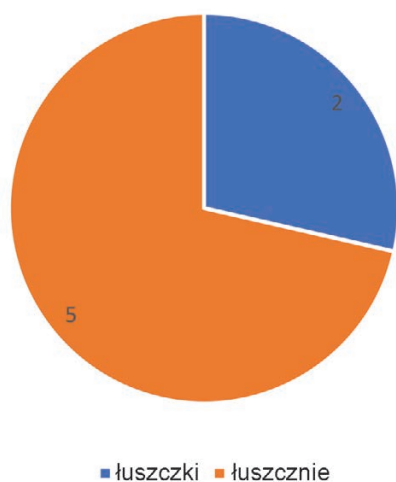
¹⁰ M.-L. INIZAN, H. ROCHE, J. TIXIER 1992.

Tab. 2. Janówek, stan. XI (część północna). Inwentarz zabytków krzemiennych

Table 2. Janówek, site XI (northern side). Flint artefact inventory

Lp.	Lokalizacja	Surowiec	Klasyfikacja typologiczna
1	ob. 71	krzemień narzutowy	łuszczeń jednościenny, dwubiegunowy
2	ob. 71	krzemień narzutowy	łuszcza
3	ob. 71	krzemień narzutowy	łuszczeń dwuścienny, dwubiegunowy
4	ob. 71	krzemień czekoladowy	łuszczeń, fragment
5	ob. 71	krzemień czekoladowy	rdzeń wiórowo-odłupkowy o zmiennej orientacji (reutilizowany?)
6	ob. 71	krzemień narzutowy	łuszcza
7	ob. 71	krzemień narzutowy	łuszczeń dwuścienny, dwubiegunowy
8	ob. 71	krzemień narzutowy	wiór (dwupiętnik)
9	ob. 71	krzemień czekoladowy	wiór jednopiętowy, fragment
10	ob. 71	krzemień czekoladowy	wiór jednopiętowy, fragment
11	ob. 71	krzemień narzutowy	wiór jednopiętowy, fragment
12	ob. 71	krzemień narzutowy	łuszczeń wielościenny, wielobiegunowy
13	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	skrobacz odłupkowy
14	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	świeżak
15	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	wiór, fragment
16	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	rylcowiec proksymalny
17	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	wiórek retuszowany, fragment
18	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	wiór, fragment
19	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	wiór
20	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	zatepiec, fragment
21	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	wiór, fragment
22	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	wiór, fragment
23	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	wiór, fragment
24	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień czekoladowy	wiór podkorowy fragment
25	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	wiór
26	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	odłupek
27	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	wiórowiec, fragment
28	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	odłupek
29	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy	odłupek
30	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy, przepalony	odłupek (łuska)
31	osypująca się krawędź terasy nadzalewowej	krzemień narzutowy, przepalony	odłupek (łuska)
32	z powierzchni	krzemień narzutowy	wiór, fragment

Lp.	Lokalizacja	Surowiec	Klasyfikacja typologiczna
33	z powierzchni	krzemień narzutowy	wiórek
34	z powierzchni	krzemień narzutowy	wiór, fragment
35	z powierzchni	krzemień narzutowy	wiórek
36	z powierzchni	krzemień narzutowy	wiórek
37	z powierzchni	krzemień narzutowy	odłupek
38	z powierzchni	krzemień narzutowy	odłupek
39	z powierzchni	krzemień narzutowy	odłupek (łuska)
40	z powierzchni	krzemień narzutowy	odłupek (łuska)
41	z powierzchni	krzemień narzutowy	odłupek
42	z powierzchni	krzemień narzutowy, przepalony	odłupek podkorowy, fragment
43	z powierzchni	krzemień narzutowy	odłupek podkorowy, fragment
44	z powierzchni	krzemień narzutowy	odłupek

Ryc. 6. Janówek, stan. XI (część północna). Struktura zbioru form oddzielonych techniką łuszczeniową. Oprac.: M. Przeździecki
 Fig. 6. Janówek, site XI (northern side). Structure of the assemblage of flint forms removed by the splintering technique. Compiled by M. Przeździecki

b) komponent mediolityczny, związany z techniką pośrednika¹¹. Do tej grupy zaliczono 10 średniej wielkości wiórow, wyróżniających się względnie wysokim stopniem regularności, tj. równoległym układem krawędzi bocznych oraz grani międzynie-

gatywowych na stronie wierzchniej (Ryc. 7:6–11). W przeciwieństwie do form mikrolitycznych posiadają one większe piętki oraz wyraźnie wysklepione sęczi. Najprawdopodobniej z tą techniką należy również łączyć silnie wyzyskany rdzeń wióro-odłupkowy o zmienionej orientacji, wtórnie wykorzystany jako łuszczeń (Ryc.7:13);

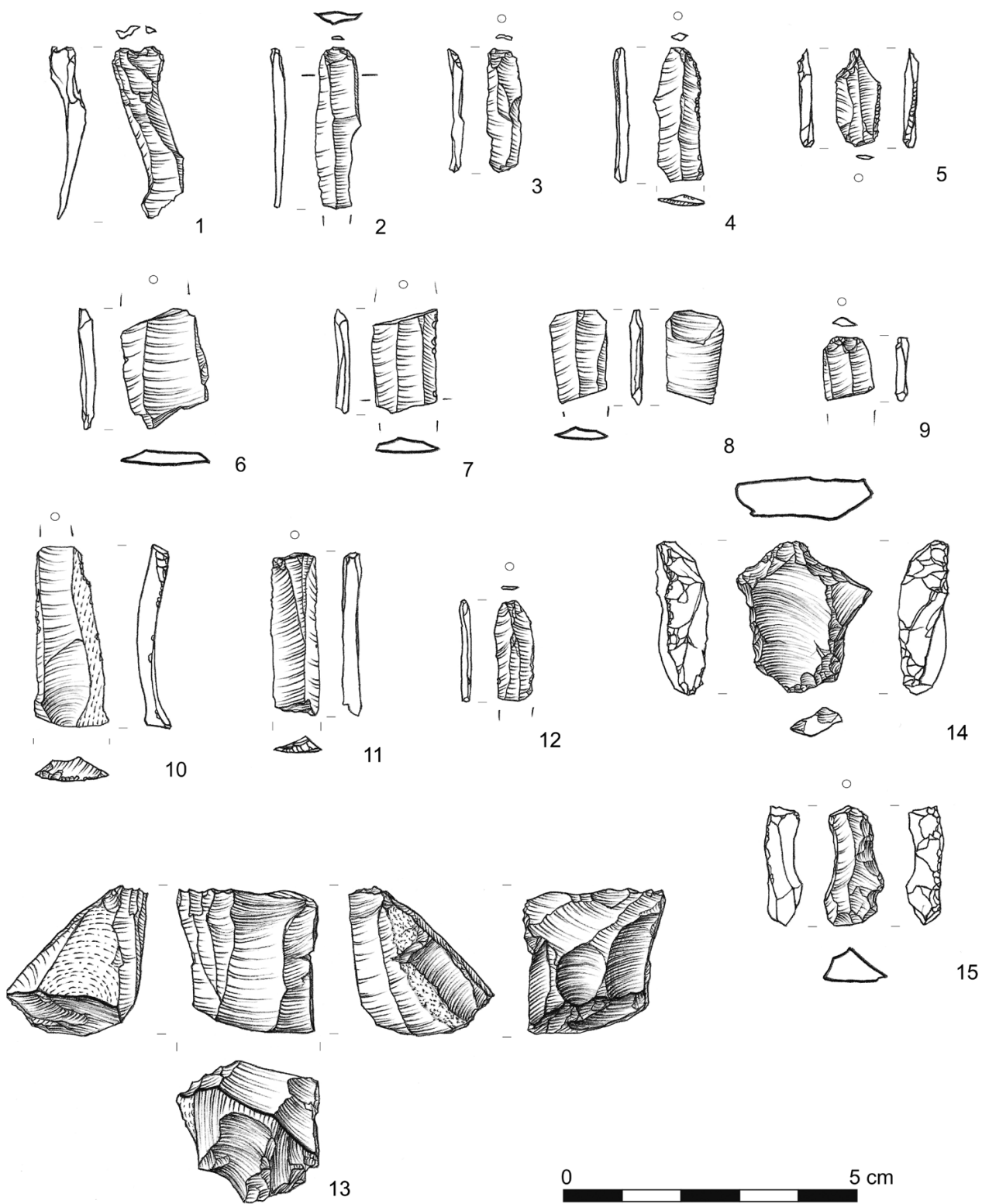
c) komponent łuszczeniowy, reprezentowany przez pięć łuszczeni i dwie łuszczeni.

Nie było możliwe przypisanie do konkretnej kategorii technologicznej pozostałych wytworów, tj. 15 okazów o proporcjach odłupkowych (dziewięciu odłupków, czterech łusek, świeżaka, skrobacza) oraz pięciu – o proporcjach wiórowych (trzech fragmentów wiórow zwykłych, fragmentu zatępca, fragmentu wiórowca).

Z perspektywy typologicznej uwagę zwracają następujące formy:

- skrobacz odłupkowy z krzemienia narzutowego bałtyckiego o wymiarach 25×22×7 mm. Jest to okaz, zachowany w całości, charakteryzujący się wyraźnym, stromym retuszem części dystalnej oraz jednej z krawędzi (Ryc. 7:14);
- proksymalny fragment mikrolitycznego wiórka, mający wymiary 22×7×1,5 mm i odcinkowy, niezbyt regularny, półstromy retusz na stronie wierzchniej jednej krawędzi (Ryc. 7:4);

¹¹ M.-L. INIZAN, H. ROCHE, J. TIXIER 1992.

Ryc. 7. Janówek, stan. XI (część północna). Wybór zabytków krzemiennych z obiektu 71 (11–13) i znalezionych luźno (1–10, 14, 15). Rys.: A. Pałasz
 Fig. 7. Janówek, site XI (northern side). Selection of flint artefacts from feature 71 (11–13) and stray finds (1–10, 14, 15). Drawn by A. Pałasz

- c) wykonany na zatępcu dystalny fragment wiórowca o wymiarach 20×9×5 mm, z półstromym wysokim, dorsalnym retuszem wzdłuż jednej krawędzi (Ryc. 7:15);
- d) rylcowiec proksymalny o wymiarach 16×7×1,5 mm, z precyzyjnie wykonaną wnęką oraz wyraźnym negatywem rylcowym. Specyficznym elementem jest retusz jednej krawędzi na stronę wierzchnią – wykonany wcześniej niż zabieg segmentacji (Ryc. 7:5).
- e) silnie wyzyskany rdzeń wióro-odłupkowy z krzemienia czekoladowego, o zmienionej orientacji i wymiarach 25×19×17 mm (Ryc. 7:13). Szereg zachowanych atrybutów wskazuje, iż pierwotnie, tj. w klasycznej fazie eksploatacji, była to względnie regularna forma jednopiętowa, przeznaczona do produkcji stosunkowo drobnych wiórów lub wiórków. Do specyficznych cech należą ślady intensywnego świeżenia pięty, z wyraźnym podziałem na strefę aktywną (bardzo drobne negatywy na krawędzi oddzielone od strony odłupni) oraz strefę pasywną (znacznie większe, rozlane, zawiasowe negatywy o wielokierunkowym układzie)¹². Choć taki sposób zaprawy powierzchni uderzeń stanowi jeden z wyznaczników techniki pośrednika, to jednak w przypadku opisywanego rdzenia pozostałe atrybuty, takie jak relatywnie ostry kąt rdzeniowy, a przede wszystkim nieregularny relief negatywów na odłupni, sugerują eksploatację za pomocą uderzenia bezpośredniego.

Wśród wiórów wyróżnić można zarówno formy „pośrednikowe”, jak i „uderzane”. Do pierwszej grupy zaliczono egzemplarze o prostym profilu i charakterystycznym regularnym, podprostokątnym zarysie, wynikającym z nadzwyczaj równoległego układu krawędzi bocznych, którym towarzyszy tożsamy układ grani na stronie negatywowej (Ryc. 7:7.8.11). Szczególnie istotnymi atrybutami wskazującymi na technikę pośrednika są ślady intensywnego fasetowania (świeżenie) krawędzi piętki, prosty kąt rdzeniowy, a także słabo wysklepiony, „rozlany” sęczonek. W grupie wiórów uzyskanych techniką uderzenia bezpośredniego znalazły się wiórek mikrolityczny (Ryc. 7:12) oraz dwupiętnik. Cechują się one lekko łukowym profilem i zbieżnym przebiegiem krawędzi bocznych, ponadto posiadają drobne punktowe piętki ze śladami prawcowania oraz relatywnie dobrze wysklepione sęczoneki.

¹² Por. M. WĄS 2005.

Podobnie jak w przypadku zabytków krzemiennych z części południowej stanowiska, precyzyjna atrybucja kulturowo-chronologiczna inwentarza ze strefy północnej następcza szereg trudności. Powodami są z jednej strony absencja dystynktywnych form narzędziowych, z drugiej zaś zbyt mała, a w efekcie – niereprezentatywna, próba produktów debitażu diagnostycznych pod tym względem (np. odpowiednio dużych serii wiórów). Obserwacje technologiczne utrudnia dodatkowo fakt, iż cechy decydujące o zaklasyfikowaniu danego wytworu do określonej kategorii techno-morfologicznej w pewnym stopniu się pokrywają. W konsekwencji w wielu przypadkach zastosowany podział ma charakter arbitralny, oparty na intuicji autora, a nie na ściśle określonych, mierzalnych parametrach.

Przy założeniu poprawności wydzielonych komponentów grupę wytworów mikrolitycznych pozyskanych techniką uderzenia bezpośredniego należałoby łączyć z krzemieniarstwem wczesnomezolitycznym (komornickim?), z kolei mediolityczne, regularne okazy wykonane techniką pośrednika wydają się znajdować odpowiedniki w szeroko pojętym krzemieniarstwie późnomezolitycznym (janisławickim)¹³ lub – co bardziej prawdopodobne – subneolitycznym¹⁴. Wytwory wykonane w technice łuszczeniowej, podobnie jak miało to miejsce w przypadku materiałów z części południowej stanowiska, trzeba przypisać do szeroko pojmowanego krzemieniarstwa epoki brązu, m.in. do trzcienieckiego kręgu kulturowego¹⁵, i do wczesnej epoki żelaza, m.in. do kultury łużyckiej¹⁶.

Dr Michał Przeździecki
Uniwersytet Warszawski

Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa
m.przezdziecki@uw.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0002-3277-3468>

Michał Paczkowski

Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
Długa 52, 00-241 Warszawa
mpaczowski@pma.pl
<https://orcid.org/0000-0002-8605-3941>

¹³ M. CHMIELEWSKA 1954; M. WĄS 2005.

¹⁴ A. WAWRUSIEWICZ *et alii* 2017; S. DOMARADZKA, B. JÓZWIĄK, M. PRZEŹDZIECKI 2018.

¹⁵ H. TARAS 1997.

¹⁶ E. PRZECHRZTA 2005.

Literatura

- BUDZISZEWSKI J. 2008: *Stan badań nad występowaniem i pradziejową eksploatacją krzemieni czekoladowych*, [w:] W. Borkowski et alii (red.), *Krzemień czekoladowy w pradziejach. Materiały z konferencji w Orońsku, 08–10.10.2003*, Studia nad gospodarką surowcami krzemieniami w pradziejach 7, Warszawa–Lublin, 33–106.
- CHMIELEWSKA M. 1954: *Grób kultury tardenoaskiej w Janiślawicach, pow. Skierniewice*, WA XX/1, 23–48.
- DOMARADZKA S., JÓZWIAK B., PRZEŹDZIECKI M. 2018: *Materiały z epoki kamienia i wczesnej epoki brązu ze stanowiska 2 w Woźnej Wsi, gm. Rajgród, woj. podlaskie z badań w latach 2015–2016*, „Światowit” XIII–XIV (LIV–LV), fasc. A/B (2015–2016), 29–46.
- INIZAN M.-L., ROCHE H., TIXIER J. 1992: *Technology of Knapped Stone*, Préhisteoire de la Pierre Taillée 3, Meudon.
- KOZŁOWSKI S.K., SACHSE-KOZŁOWSKA E. 1997: *Halsztacko-lateński krzemienisty przemysł „łużycki” w miejscowości Zawada w woj. Tarnobrzesckim*, [w:] J. Lech, D. Piotrowska (red.), *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Materiały sympozjum zorganizowanego w Warszawie 20–22 października 1994 r.*, Warszawa, 319–335.
- LIBERA J., ZAKOŚCIELNA A. 2002: *Złoża krzemieni turonskich w przelomowy odcinku Wisły [w:] Krzemień świeciechowski w pradziejach. Materiały z konferencji w Ryni, 22–24.05.2000*, [w:] B. Matraszek, S. Sałaciński (red.), Studia nad gospodarką surowcami krzemieniami w pradziejach 4, Warszawa, 93–110.
- MIGAL W. 1987: *Morphology of splintered pieces in the light of the experimental method*, [w:] J.K. Kozłowski, S.K. Kozłowski (red.), *Archaeologia Interregionalis. Varia CCXXX*, Warszawa, 8–33.
- PRZECHRZTA E. 2005: *Materiały krzemienne z grodziska kultury łużyckiej w Wicinie, stan. 1, gm. Jesień, pozyskane w sezonach wykopaliskowych 1996 i 1997*, „Archeologia Środkowego Nadodrza” IV, 5–58.
- SCHILD R. 1971: *Lokalizacja prahistorycznych punktów eksploatacji krzemienia czekoladowego na północno-wschodnim obrzeżeniu Gór Świętokrzyskich*, Folia Quaternaria 39, 1–61.
- SULGOSTOWSKA Z. 2016: *Krzemień kredowy – pułapka dla początkujących (i nie tylko) badaczy*, [w:] W. Borkowski, B. Sałacińska, S. Sałaciński (red.), *Krzemień narzutowy w pradziejach. Materiały z konferencji w „Mądralinie” w Otwocku 18–20 października 2010*, Studia nad gospodarką surowcami krzemieniami w pradziejach 8, Warszawa, 11–21.
- TARAS H. 1997: *Krzemieniarstwo kultury trzcinieckiej na wyżynach Wschodniomiatopolskiej i Zachodniowołużyckiej oraz zachodnim Polesiu*, [w:] J. Lech, D. Piotrowska (red.), *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Materiały sympozjum zorganizowanego w Warszawie 20–22 października 1994 r.*, Warszawa, 163–183.
- TOMASZEWSKI A.J. 1997: *Późne materiały krzemienne i późne konteksty – kilka uwag i obserwacji*, [w:] J. Lech, D. Piotrowska (red.), *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Materiały sympozjum zorganizowanego w Warszawie 20–22 października 1994 r.*, Warszawa, 225–237.
- WAWRUSIEWICZ A. et alii 2017: *A. Wawrusiewicz, T. Kalicki, M. Przędziecki, M. Frączek, D. Manasterski, Grądy-Woniecko. Ostatni łowcy-zbieracze z nad środkowej Narwi*, Białystok.
- WĄS M. 2005: *Technologia krzemieniarstwa kultury janiślawickiej*, Łódź.

Analysis of flint artefacts from Janówek, site XI, Legionowo County

Summary

The collection of flint artefacts from site XI consists of 77 specimens. It includes two assemblages, denoted in this study as the material from the northern and the southern part of the site. Due to the spatial, functional, and cultural and chronological differences between the two zones, each assemblage was described separately.

The southern assemblage consists of 33 artefacts (Table 1). Except for one Turonian flint specimen, they were made of local erratic flint. The artefacts were found in features (Fig. 1) and on the surface.

From the technological and morphological perspective, the largest category consists of 19 specimens

formed using the splintering technique (Figs. 2, 3:1–3.5–7), including a scraper (Fig. 3:4) and a blade-flake with a fine retouch on the dorsal side (Fig. 3:8). Next are the specimens removed by the direct percussion technique (Fig. 4), i.e., flakes, microlithic blades and a mediolithic blade end-scraper (Fig. 3:9). The last techno-morphological category consists of destructs represented by two small cryogenic crumbs.

The identified techno-morphological components appear to represent two stages of settlement at the site. The older one, represented by blade forms, should be linked to the Stone Age – Early Mesolithic (microlithic blades) and Neolithic or Subneolithic (endscraper). The younger component is formed by the splinter forms, which dominate in the assemblage. The artefacts made by the splintering technique are usually associated with the so-called late flintwork, characteristic of various Bronze Age and Early Iron Age units, including the Trzciniec Cultural Circle and the Lusatian Culture.

The northern flint assemblage consists of 44 specimens (Table 2), five of which were made of chocolate flint, while the rest were made of erratic flint. Except for 12 specimens recorded in feature 71, they come from the surface and the crumbling edge of the fluvial terrace.

For the assemblage under analysis, three techno-morphological components were distinguished (Figs. 5, 6):

- a) microlithic component, associated with the direct percussion technique. It is represented by fairly irregular, single-platform microlithic blades with

small, lenticular, delicately trimmed butts and slightly arched bulbs of percussion (Fig. 7.1–3.12), as well as a fragment of a retouched blade exhibiting an analogous set of attributes (Fig. 7:4) and a microburin (Fig. 7:5);

- b) mediolithic component, associated with the punch technique. This group includes medium-sized blades distinguished by the parallel arrangement of side edges and scar ridges (Fig. 7.6–11). Unlike the microlithic forms, these artefacts possess larger butts and clearly arched bulbs of percussion. Moreover, a heavily exploited blade-flake core with changed orientation, secondarily used as a splintered piece, should most likely be associated with this technique (Fig. 7:13);
- c) splinter component, represented by five splintered pieces and two splinters.

Twenty artefacts could not be assigned to a specific technological category.

Assuming the components have been identified correctly, the group of microlithic artefacts made using the direct percussion technique should be attributed to Early Mesolithic (Komornica Culture?) flint-knapping, while the mediolithic, regular specimens made using the punch technique seem to find counterparts in the broad Late Mesolithic (Janisławice Culture) or, more likely, Subneolithic flintwork. The specimens made using the splintering technique—same as the material from the southern part of the site—must be attributed to the broad Bronze Age and Early Iron Age flint industry, including the Trzciniec Cultural Circle or the Lusatian Culture.

Materiały ceramiczne z okresu neolitu i starszej epoki brązu na stanowisku XI w miejscowości Janówek, pow. legionowski

Adam Wawrusiewicz

Podczas analizy materiałów ceramicznych pozyskanych w trakcie badań prowadzonych na stanowisku XI w Janówku, gm. Wieliszew, woj. mazowieckie, wyodrębniono nieliczny, aczkolwiek dystynktywny zbiór źródeł związanych z osadnictwem ugrupowań neolitycznych i starszobrazowych. Obok wytworów krzemienych¹ stanowi on świadectwo najstarszych etapów zasiedlenia lub/i użytkowania gospodarczego tego obszaru.

Bez wątplenia najciekawszą i najbardziej wartościową poznawczo część kolekcji wiązać należy z aktywnością ugrupowań subneolitycznych. Zdecydowana większość ułamków naczyń pochodziła z kontekstu dwóch obiektów nieruchomych wyeksplorowanych w północnej części stanowiska².

Pierwszy, homogeniczny zbiór ceramiki, złożony z blisko 70 fragmentów jednego, obecnie częściowo wyklejonego naczynia (Ryc. 1:1), pozyskano podczas eksploracji obiektu 75 – niewielkiej jamy o nieckowatym profilu³. Zarówno jej cechy metryczne, jak również układ źródeł ruchomych w obrębie wypełniska są niemożliwe do ustalenia. Samo naczynie należało z pewnością do form o znacznych rozmiarach – średnicę wylewu można szacować na ok. 36 cm, co przy grubości ścianki sięgającej 0,6 cm pozwala klasyfikować je wśród form wybitnie cienkościennych. Niestety nie zachowały się ułamki jego dolnej partii, co mogłoby rozstrzygnąć kwestie jego ostro- lub płasko-

denności. Niejasna jest również kwestia ukształtowania załomu brzuśca, stąd całość wnioskowania można opierać wyłącznie na górnej części pojemnika. Lejkowato rozchylona szyjka ma wysokość ok. 10 cm i jest wyraźnie oddzielona względem brzuśca. Krawędź wylewu jest niepogrubiona i poziomo ścięta. Relatywnie uboga ornamentyka ogranicza się do poziomego pasma krótkich diagonalnych linii wykonanych techniką ścięgu bruzdowego, ułożonych w miejscu przejścia szyjki w brzusiec. Z pewnością towarzyszyły temu sekcje pionowe analogicznych bruzd, jednakże stan zachowania naczynia uniemożliwia pełną rekonstrukcję ich układu. Na stronie wewnętrznej, w górnej części brzuśca, znajduje się dość głęboki dołek, trudny do jednoznacznej interpretacji. Możliwe, iż jest to negatyw nasiona (?) jakie przypadkowo dostało się do dobrze przygotowanej masy ceramicznej. Można w niej wyróżnić ziarna piasku, białego tłuczni mineralnego oraz drobną, włóknistą domieszkę organiczną, której negatywy identyfikowano zarówno w przełamach, jak i na powierzchniach. O ile od strony zewnętrznej naczynie zostało dobrze wygładzone, o tyle na powierzchni wewnętrznej pozostawiono dość głębokie bruzdy powstałe podczas przecierania.

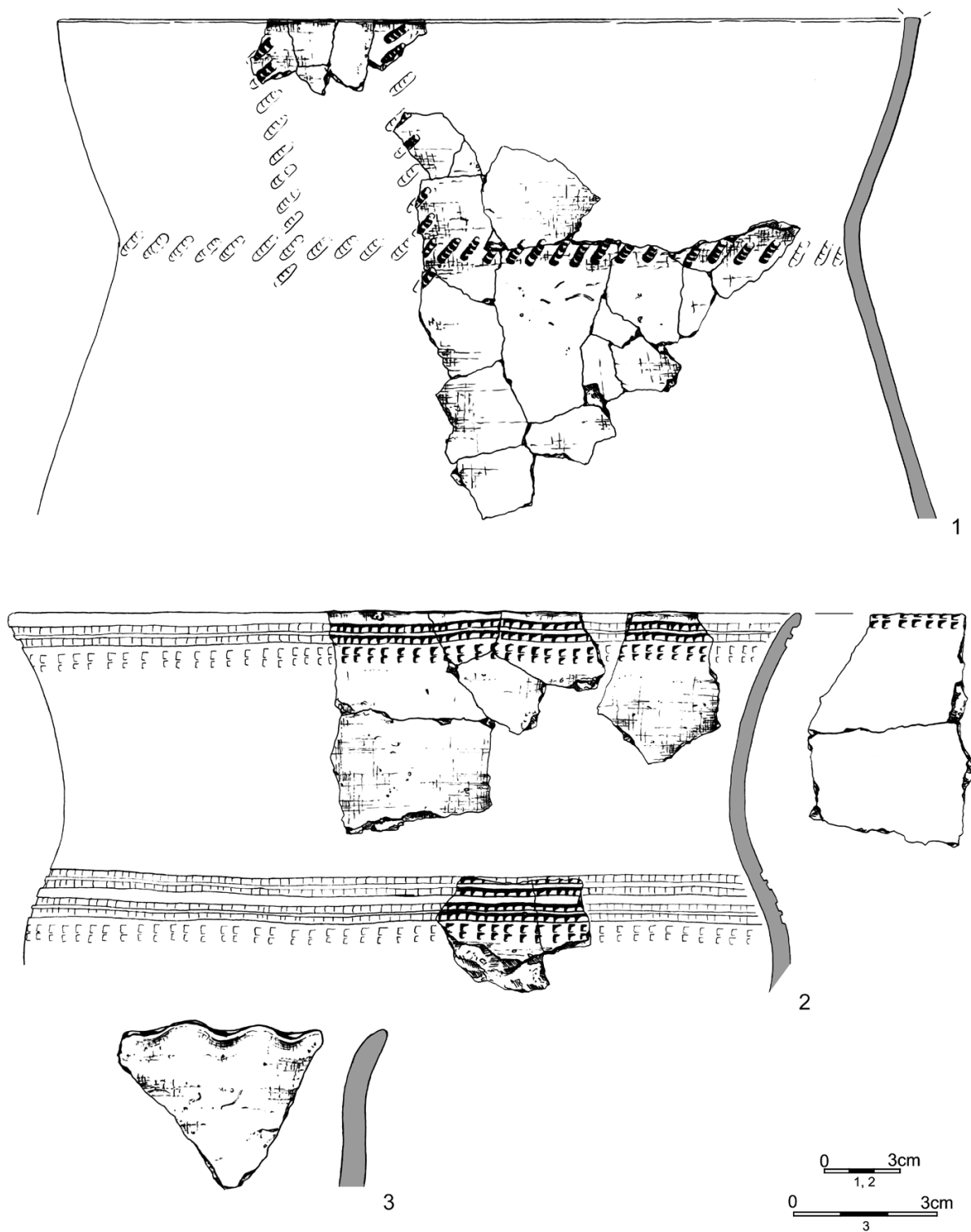
Klasyfikacja kulturowa okazu nie jest oczywista. Posiada on bowiem wiele elementów typowych dla wczesnosubneolitycznej ceramiki typu *Sokolówek*, przejawiających się przede wszystkim w sposobie przygotowania masy ceramicznej⁴, jak też tradycji „klasycznych”

¹ Por. M. PRZEŹDZIECKI, M. PACZKOWSKI, w tym tomie.

² Por. B. KACZYŃSKI, w tym tomie, Ryc. 4, 7:a.

³ Por. B. KACZYŃSKI, w tym tomie, Ryc. 29.

⁴ A. WAWRUSIEWICZ 2013a, 9, ryc. 5:A.B.

Ryc. 1. Janówek, stan. XI. Ceramika subneolitycznej kultury niemeńskiej z obiektów 68 (2) i 75 (1) oraz fragment naczynia typu *Sokolówek* odkryty podczas eksploracji nawarstwień kulturowych (3). Rys.: A. Wawrusiewicz

Fig. 1. Janówek, site XI. Pottery of the Subneolithic Neman Culture from features 68 (2) and 75 (1), and a fragment of a *Sokolówek*-type vessel discovered during the exploration of cultural layers (3). Drawn by A. Wawrusiewicz

wariantów kultury niemeńskiej. Ostatnią atrybucję sugerują m.in. detale tektoniki – dobrze wydodrębniona, lejkowato ukształtowana szyjka, charakterystyczna dla „klasycznoniemeńskiej” grupy stylistycznej 2b, wyróżnionej w oparciu o analizę niezwykle licznego zbioru naczyń z Grądów-Woniecka, pow. zambrowski⁵. Kontrowersji nie rozstrzyga także dość unikatowe zdobnictwo, nieposiadające ścisłych analogii wśród mazowieckich materiałów subneolitycznych. Ornament złożony z krótkich diagonalnych pasm bruzdowych, lokowanych jednak na największej wydętości brzuśca, a nie u podstawy szyjki, odnotowywano sporadycznie w inwentarzach pochodzących z okolic Starogrodzkiej Kolonii (Starogrodu), pow. miński⁶ oraz ze stanowiska 1 w Michałowie, pow. wołomiński⁷. Ścisłe analogie do tego zdobnictwa rejestrowano natomiast w zachodniej części ekumeny ugrupowań subneolitycznych, wśród materiałów „klasycznej” kultury niemeńskiej z okolic miejscowości Akacyjki Firginy⁸ (obecnie część wsi Giżyce), pow. ostrzeszowski⁹. Przy uwzględnieniu całości atrybutów techno-stylistycznych można założyć, iż naczynie należy do form przejściowych, łączących starsze cechy technologiczne z późniejszą, „niemeńską” już stylistyką. Wstępne próby ustalenia chronologii bezwzględnej tych zjawisk¹⁰ wskazują na pierwszą połowę IV tysiąclecia BC.

Z kontekstu obiektu 68 – reliktów półziemiarki kultury grobów kłozowych – pochodzi 11, obecnie częściowo wyklejonych, fragmentów górnej części esowato profilowanego, zapewne płaskodennego garnka (Ryc. 1:2). Średnica jego wylewu, wynosząca ok. 28 cm, była równa największej wydętości brzuśca, ulokowanej w połowie wysokości naczynia. Wyraźnie wydodrębnioną, lejkowato ukształtowaną szyjkę zwieńczono ścienionym od wewnątrz wylewem. Ornament złożony z poziomych pasm szerokiego, „klasycznego” ściegu bruzdowego znajdował się po zewnętrznej stronie wylewu oraz w górnej części brzuśca, co zapewne miało

podkreślać tektonikę formy. W obu przypadkach od dołu kompozycję zamknięto podwójną linią tzw. rozrzedzonego ściegu bruzdowego¹¹, wykonanego najpewniej tym samym narzędziem. Analogiczne pasmo widnieje po wewnętrznej stronie wylewu. Grubość ścianek naczynia waha się w granicach 0,6–0,7 cm. Masa ceramiczna została schudzona znaczną ilością średnioziarnistego tłuczni mineralnego. Powierzchnie dość starannie wygładzono, a wyczuwalna niekiedy szorstkość jest efektem wystających ziaren domieszki.

Opisane naczynie znajduje wiele ścisłych analogii wśród mazowieckich materiałów typu *Linin*. Okazy o zbliżonej morfologii, konstrukcji ornamentu i cechach technologicznych pochodzą m.in. z Paulinki, pow. sochaczewski, stan. 1, Łajsk, pow. legionowski, stan. 1, Wiązowny, pow. otwocki, Linina, pow. piaseczyński, stan. 3, Działów Czarnowskich, pow. wołomiński, Grzegorzewa, pow. wyszkowski, czy Paska Starego, pow. wołomiński¹². Na podstawie wskazanych analogii okaz z Janówka należy sklasyfikować w ramach grupy II zespołu A ceramiki linińskiej, wyróżnionej przez Elżbietę Kempisty¹³. Zbliżone formy odnotowano ostatnio również na pograniczu Mazowsza i Podlasia, w bogatym zbiorze ceramiki „niemeńskiej” z Grądów-Woniecka, stan. 1. Ich cechy stały się podstawą wyróżnienia późnej grupy stylistycznej IV¹⁴, której chronologię wyznaczono na podstawie atrybutów techno-stylistycznych i określono na koniec III tysiąclecia BC¹⁵. Datowanie to, zgodne z ustaleniami badaczy zachodniej części ekumeny ugrupowań subneolitycznych¹⁶, winno być zweryfikowane w oparciu o współcześnie eksplorowane zespoły i analizy specjalistyczne, w szczególności datowania^{14C}.

W wypełniku obiektu 68 znaleziono również drobny fragment szyjki innego naczynia, ornamentowanego pasmami wertykalnych odcisków stempla o kształcie zbliżonym do prostokąta. Pomimo ograniczonej dystynktywności mieści się ono w kryteriach typochronologicznych wskazanych powyżej.

Fragment wylewu cienkościennego naczynia subneolitycznego odkryto również podczas eksploracji

⁵ A. WAWRUSIEWICZ *et alii* 2017, 163–164, ryc. IV:9.

⁶ Zgodnie z ewidencją stanowisk Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Obszar, o jaki chodzi, leży na styku dwóch powiatów – garwolińskiego (Wola Starogrodzka) i mińskiego (Starogród).

⁷ E. KEMPISTY 1973a, tabl. VI:15, XXX:8.

⁸ W „Wykazie urzędowych nazw miejscowości i ich części” brak nazwy Firginy. Częścią wsi Giżyce są Wirginy ([https://www.gov.pl/web/mswia/wykaz-urzedowych-nazw-miejscowosci-i-ich-czesci/dostep 29.09.2022](https://www.gov.pl/web/mswia/wykaz-urzedowych-nazw-miejscowosci-i-ich-czesci/dostep%2029.09.2022)).

⁹ B. JÓZWIĄK 2003, tabl. 49:1, 51.

¹⁰ A. WAWRUSIEWICZ *et alii* 2017, ryc. IV:23.

¹¹ A. WAWRUSIEWICZ *et alii* 2017, 96–98.

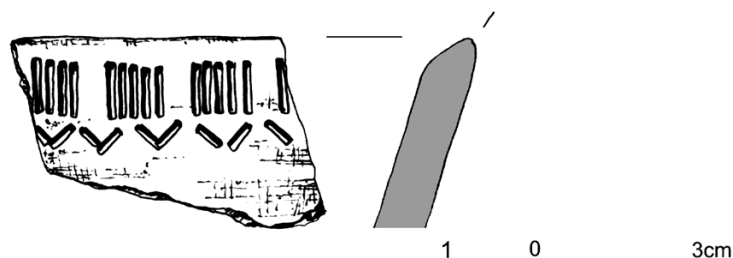
¹² E. KEMPISTY 1973a, ryc. 3, tabl. V:10, VII:14, XII:12, XVI:1.2–4, XVII:1.2.4.6, XXVII:17, XXVIII:20.

¹³ E. KEMPISTY 1973b, 19.

¹⁴ A. WAWRUSIEWICZ *et alii* 2017, 174–175, ryc. IV:22.

¹⁵ A. WAWRUSIEWICZ *et alii* 2017, ryc. IV:23.

¹⁶ J. CZEBRESZUK 1988, 195.

Ryc. 2. Janówek, stan. XI. Fragment ceramiki kultury pucharów lejkowatych z obiektu 68. Rys.: A. Wawrusiewicz

Fig. 2. Janówek, site XI. Fragment of Funnel Beaker Culture pottery from feature 68. Drawn by A. Wawrusiewicz

nawarstwień kulturowych w południowej części stanowiska w Janówku¹⁷ (Ryc. 1:3). To egzemplarz łagodnie profilowany, ścieniony od strony wewnętrznej i zakończony łukowatym zwieńczeniem. Ornamentyka ograniczona do plastycznego karbowania krawędzi oraz charakterystyczna technologia (niewielka ilość domieszki piasku i drobnych włókien roślinnych w masie ceramicznej) sugerują bardzo wczesną pozycję chronologiczną, odpowiadającą wczesnosubneolitycznej ceramice typu *Sokołówek*¹⁸.

Kolejny, niezwykle skromnie reprezentowany fakt osadniczy należy wiązać z neolityczną kulturą pucharów lejkowatych. Pojedynczy ułamek krawędzi pucharu (?), mającego ścienioną od wewnątrz krawędź wylewu, odnotowano obok elementów „linińskich” w kontekście zasypiska obiektu mieszkalnego 68 (Ryc. 2). Ornament – wertykalnie odciskane słupki podkreślone zygzakiem i ułożone w segmenty – ulokowano po zewnętrznej stronie brzegu naczynia. Masa ceramiczna schudzona została domieszką drobnego szamotu z niewielkim udziałem piasku. Powierzchnie dobrze wygładzono. Opisanie cechy techno-stylistyczne są charakterystyczne dla materiałów fazy wióreckiej, licznie rejestrowanych na obszarach Niziu Polskiego. Niestety, skromna baza źródłowa nie pozwala na dokonanie bliższej klasyfikacji chronologicznej.

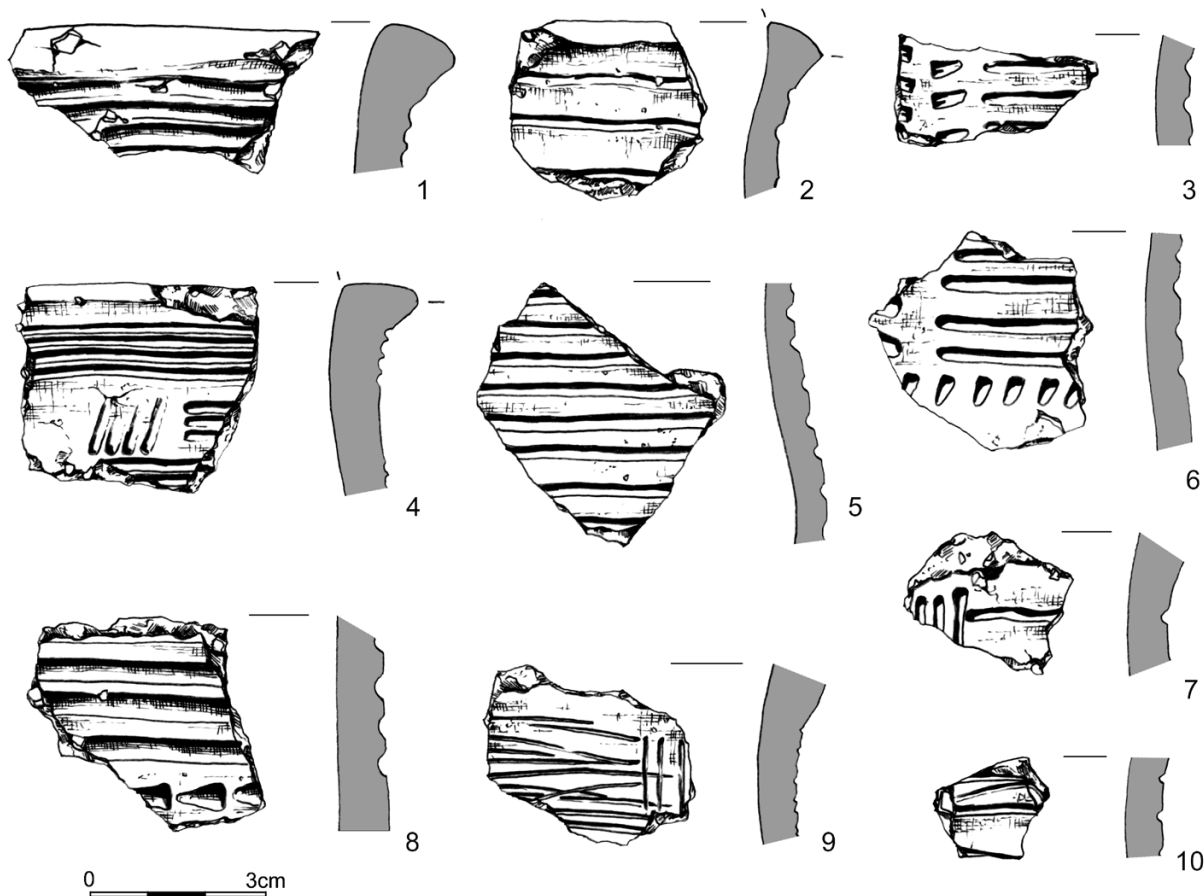
Ostatnim elementem kolekcji są fragmenty ceramiki ściśle odpowiadające wytwórczości ugrupowań „trzcinieckich”. Kilkanaście dość mocno rozdrobnionych ułamków ceramiki znaleziono luźno w czasie pogłębiania wykopów w południowej części stanowiska oraz w kontekście obiektów późniejszych chronologicznie. Jako że identyfikacji ułamków trzci-

nieckich dokonano wyłącznie na podstawie ich charakterystycznych cech stylistycznych, domniemywać należy, że w materiale ceramicznym było ich więcej. Ich wydzielenie z licznego i złożonego zbioru wyłącznie w oparciu o atrybuty technologiczne okazało się niemożliwe. Pomimo iż stan zachowania ceramiki nie pozwolił na rekonstrukcję graficzną pojemników, to detale mikromorfologiczne (krawędzie wylewów) i zdobnicze pozwalają na ogólną charakterystykę zbioru. Najpewniej mamy tu do czynienia z formami łagodnie profilowanych garnków z „klasycznymi” cechami mikromorfologicznymi (pogrubiony brzeg) i zdobniczymi (zwielokrotnione poziome żłobki ograniczone od dołu pasmem odcisków stempelka), które reprezentują typ G.1.1.1 według typologii opracowanej przez Jacka Górskiego¹⁹. Krawędzie wylewów dość wydatnie pogrubiano – od strony zewnętrznej (Ryc. 3:1.4) lub obustronnie (Ryc. 3:2). Zwieńczenia były zaokrąglane bądź ścięte płasko lub ukośnie. Wszystkie naczynia były ornamentowane na szyjkach lub/i w górnej części brzuśca. Lokowano tu przede wszystkim poziome żłobki (Ryc. 3:1.2.5), rozdzielane często grupami żłobków pionowych, ukośnych (Ryc. 3:4.7.9) lub rzędami trójkątnych odcisków (Ryc. 3:3), dzięki czemu powstawał rodzaj konstrukcji metopowych. Całość kompozycji ograniczano od dołu horyzontalnym pasmem (?) poziomych lub ukośnych odcisków stempelka o kształcie zbliżonym do trójkąta, które wykonano zapewne pustym w środku patyczkiem lub kością (Ryc. 3:6.8). Grubość ścianek naczyń wahała się w przedziale od 0,6 cm do 0,8 cm. Masa ceramiczna schudzana była przeważnie dużą ilością gruboziarnistego tłuczni mineralnego barwy białej lub różowej. Okazy zawierające drobniejsze frakcje notowano incydentalnie.

¹⁷ Por. przyp. 2.

¹⁸ A. WAWRUSIEWICZ 2013a.

¹⁹ J. GÓRSKI 2007, 18–20.

Ryc. 3. Janówek, stan. XI. Fragmenty ceramiki trzcinieckiego kręgu kulturowego z obiektów 7 (6, 10), 7a (5), 9 (3), 52 (1) i 67 (4, 8) oraz znalezione luźno (2, 7, 9). Rys.: A. Wawrusiewicz

Fig. 3. Janówek, site XI. Fragments of Trzciniec Cultural Circle pottery from features 7 (6, 10), 7a (5), 9 (3), 52 (1) and 67 (4, 8) and stray finds (2, 7, 9). Drawn by A. Wawrusiewicz

Powierzchnie dość dobrze wygładzono, choć w miejscach wystawiania domieszki pojawiały się charakterystyczne zgrubienia i siateczka pęknięć. Sposób wykonania zdecydowanej większości omawianych fragmentów odpowiada definicji typów technologicznych 22 i 29, klasyfikowanych w ramach „postamforowej” grupy E²⁰, charakterystycznej również dla wytwórczości „klasycznych” podlasko-mazowieckich ugrupowań trzcinieckiego kręgu kulturowego²¹.

Liczne analogie do ceramiki trzcinieckiej z Janówka można znaleźć w inwentarzach tzw. grupy podlasko-mazowieckiej²². Zbliżone formy notowano m.in. w Działach Czarnowskich²³, Kobiernem,

pow. miński²⁴, Tomaszewie, pow. żyrardowski²⁵, czy Jeronikach, pow. białostocki²⁶. Dużą i dystynktywną serię porównywalnej ceramiki wyróżniono ostatnio również na stanowisku 1 w Polesiu, pow. łowicki²⁷. W odniesieniu do schematów typochronologicznych wypracowanych w oparciu o te znaleziska materiały trzcinieckie z Janówka można sklasyfikować w ramach grupy stylistycznej 2b (GS 2b)²⁸, datowanej od przełomu XVIII/XVII do początków XIV stulecia BC²⁹.

²⁰ J. CZEBRESZUK 1996, 22–25.

²¹ J. GÓRSKI, P. MAKAROWICZ, A. WAWRUSIEWICZ 2011b, 100.

²² A. GARDAWSKI 1959.

²³ A. GARDAWSKI 1959, tabl. XLV:21.

²⁴ A. GARDAWSKI 1959, tabl. XLVII:9.

²⁵ A. GARDAWSKI 1959, tabl. LIV:17.

²⁶ A. WAWRUSIEWICZ 2013b, ryc. 12:32, 14:50.53, 15:65.

²⁷ J. GÓRSKI, P. MAKAROWICZ, A. WAWRUSIEWICZ 2011a, ryc. 2.37.

²⁸ J. GÓRSKI, P. MAKAROWICZ, A. WAWRUSIEWICZ 2011a; 2011b.

²⁹ J. GÓRSKI, P. MAKAROWICZ, A. WAWRUSIEWICZ 2011b, 100.

Na podstawie skromnego liczebnie zbioru źródeł ceramicznych z neolitu i starszej epoki brązu ze stanowiska XI w Janówku trudno jest w sposób wyraźny określić zasięg i intensywność ówczesnych procesów osadniczych. Uboga baza materiałowa oraz braki dokumentacji pozwalają jedynie na sformułowanie ogólnych wniosków. W południowej części stanowiska zarejestrowano ślad osadnictwa wczesnosubneolitycznego, którego egzemplifikacją jest fragment ceramiki typu *Sokołówek*. W starszej epoce brązu, tj. pomiędzy XVIII/XVII a początkiem XIV stulecia BC, istniały tu zapewne osada lub obozowisko społeczności trzcinickiego kręgu kulturowego. Uchwycono przypuszczalnie strefę peryferyjną większego założenia lub ówczesne osadnictwo było na tyle epizodyczne, że nie pozostawiło zagłębionych w podłoże obiektów mieszkalnych czy gospodarczych. Na północy stanowiska XI rozpoznano ślady osadnictwa, zapewne obozowisk, związanego z dwoma rozdzielnymi etapami rozwoju ugrupowań subneolitycznych – wczesnym wariantem „klasycznej” kultury niemeńskiej oraz późnymi fazami rozwoju grupy *Linin*. Prawdopodobnie obydwie etapy rozdzielała krótkotrwała aktywność osadnicza lub gospodarcza ludności kultury pucharów lejkowatych.

Adam Wawrusiewicz
Muzeum Podlaskie w Białymstoku
Ratusz, Rynek Kościuszki 10
15-426 Białystok
a.wawrusiewicz@muzeum.bialystok.pl
<https://orcid.org/0000-0002-2887-387X>

Literatura

- CZEBRESZUK J. 1988: „Leśno”-wschodnioeuropejski komponent kulturowy w rozwoju schyłkowoneolitycznych społeczeństw Kujaw, [w:] A. Cofta-Broniewska (red.), *Kontakty pradziejowych społeczeństw Kujaw z innymi ludami Europy*, Inowrocław, 185–196.
- CZEBRESZUK J. 1996: *Spoleczności Kujaw w początkach epoki brązu*, Poznań.
- GARDAWSKI A. 1959: *Plemiona kultury trzcinięckiej w Polsce*, MS V, 7–189.
- GÓRSKI J. 2007: *Chronologia kultury trzcinięckiej na lessach niecki nidziańskiej*, Kraków.
- GÓRSKI J., MAKAROWICZ P., WAWRUSIEWICZ A. 2011a: *Osady i cmentarzyska trzcinięckiego kręgu kulturowego w Polesiu, stanowisko 1, woj. łódzkie*, Łódź.
- GÓRSKI J., MAKAROWICZ P., WAWRUSIEWICZ A. 2011b: *Podstawy datowania trzcinięckiego kręgu kulturowego w Polsce środkowej na przykładzie materiałów ze stanowiska w Polesiu w dorzeczu Bzury*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Archaeologica” 28, 91–127.
- JÓZWIĄK B. 2003: *Spoleczności subneolitu wschodnioeuropejskiego na Niżu Polskim w międzyrzeczu Odry i Wisły*, Poznań.
- KEMPISTY E. 1973a: *Materiały tzw. kultury ceramiki grzebykowo-dółkowej z terenu Mazowsza i Podlasia*, WA XXXVII/4 (1972), 411–483.
- KEMPISTY E. 1973b: *Kultura ceramiki „grzebykowo-dółkowej” na Mazowszu i Podlasiu*, WA XXXVIII/1, 3–76.
- WAWRUSIEWICZ A. 2013a: *Ceramika typu Sokołówek na Podlasiu i jej znaczenie w rozwoju społeczności subneolitycznych Polski północno-wschodniej*, „Studia i materiały do badań nad neolitem i wczesną epoką brązu na Mazowszu i Podlasiu” III, 5–24.
- WAWRUSIEWICZ A. 2013b: *Jeroniki, stanowisko 2 – osada społeczności trzcinięckiego kręgu kulturowego w województwie podlaskim*, *MatArch.* XXXIX, 67–102.
- WAWRUSIEWICZ A. et alii 2017: A. Wawrusiewicz, T. Kalicki, M. Przeździecki, M. Frączek, D. Mannański, *Grądy-Woniecko. Ostatni łowcy-zbieracze z nad środkowej Narwi*, Białystok.

Neolithic and Early Bronze Age ceramic material from site XI at Janówek, Legionowo County

Summary

During the analysis of ceramic material recovered from site XI at Janówek, Wieliszew Commune, Mazowieckie Voivodeship, a sparse, albeit distinctive, assemblage of sources related to Neolithic and Early Bronze Age settlement was identified. Alongside flint artefacts, the material is a testament of the oldest stages of settlement and/or economic use of the area.

Without a doubt, the part of the assemblage related to the activity of Subneolithic groups is the most interesting and has the most research value. This fact is most fully documented by partially reconstructed vessels discovered in the northern part of the site (Fig. 1:1.2). An analysis of their morphological and ornamental features, as well as technology of their manufacture, made it possible to distinguish two distinct settlement phases associated with the early development of the Neman Culture (first half of the 4th millennium BCE) and later syncretic phenomena manifested in Linin-type pottery, dated to the end of the Neolithic (end of the 3rd millennium BCE). The two episodes were separated by a short-

lived settlement or economic activity of the people of the Funnel Beaker Culture, as evidenced by a single potsherd (Fig. 2).

A slightly different settlement dynamic was recorded in the southern part of the Janówek site. After an episodic sojourn of early Subneolithic groups, evidenced by a single rim sherd from a *Sokolówek*-type vessel (Fig. 1:3), we observe a distinct hiatus lasting until the Early Bronze Age. It was not until the mid-2nd millennium BCE (i.e., between the 18th/17th and early 14th century BCE) that a small settlement or an encampment of a Trzciniec Cultural Circle community was probably established there, as documented by poorly preserved fragments of characteristic pots with an S-shaped profile and thickened rim, discovered during the exploration of cultural layers and features of later chronology (Fig. 3). It is likely that it was a peripheral zone of a larger site, or that the then settlement was so episodic that it did not leave residential or economic structures sunken in the ground.

Analiza antropologiczna materiału kostnego ze stanowiska XI w Janówku, pow. legionowski

Lukasz Maurycy Stanaszek

Kości ludzkie będące przedmiotem analizy antropologicznej pochodzą z badań archeologicznych przeprowadzonych w latach 1976–1978 na wielokulturowym stanowisku w Janówku w gminie Wieliszew, powiecie legionowskim¹. Przebadano materiał z 30 obiektów oznaczając szczątki co najmniej 38 osób. Większość z tych obiektów (21) pochodziła z cmentarzyska kultury grobów kloszowych, zaś jeden – z osady tejże kultury; kolejne sześć to obiekty kultury lużyckiej, a jeden – przeworskiej. Przypadkowy materiał kostny z obiektu 10 – skupiska ceramiki kultury grobów kloszowych – został wyłączony z analizy statystycznej.

W opracowaniu ciałałpalnego materiału kostnego wykorzystano ogólnie przyjęte założenia metodyczne, jak również niektóre spostrzeżenia badawcze, wynikające z analiz szczątków z poszczególnych cmentarzysk².

Podstawowym zadaniem niniejszej analizy było oszacowanie płci i wieku zmarłych, rekonstrukcja

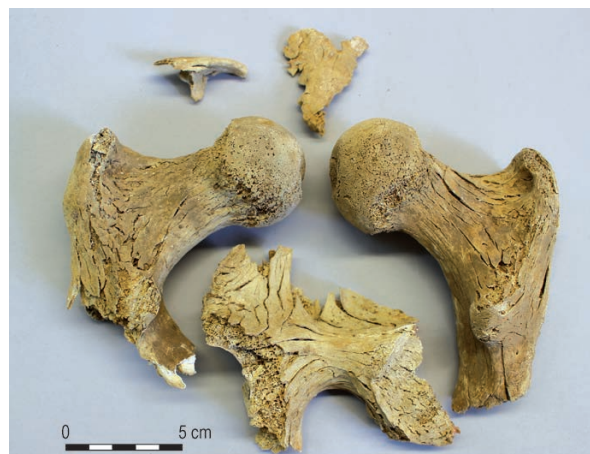
ich przyżyciowej wysokości ciała, zarejestrowanie wszystkich zmian patologicznych (anomali) pozostawiających widoczne ślady na kościach, a także odnotowanie wszelkich wyznaczników stresu (tj. *cribra orbitalia*, hiperostozy porowatej, hipoplazji szkliwa), mające na celu określenie dobrostanu populacji. Aby zamierzenie zrealizować, spośród ogółu materiału kostnego odseparowano diagnostyczne fragmenty szkieletu, ułatwiające wnioskowanie (Ryc. 1). Ponadto odnotowano wszystkie informacje dodatkowe (tj. masę, stan zachowania, barwę i stopień przepalenia kości, liczbę zidentyfikowanych osób), które mogłyby być pomocne w zrekonstruowaniu zwyczajów pogrzebowych na cmentarzysku kultury grobów kloszowych. Opis materiału kostnego z każdego grobu został zestandaryzowany i odpowiada schematowi opisu szczątków ciałałpalnych przyjętemu w Pracowni Antropologicznej Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie.

Przy oznaczaniu płci zmarłych szczególną uwagę zwrócono na metryczne i opisowe cechy różnicujące, w których dymorfizm przejawia się w największym stopniu. Obserwacje te dotyczyły przede wszystkim cechonośnych kości czaszki oraz miednicy w połączeniu z tzw. ogólnym wrażeniem morfologicznym³. W niektórych przypadkach posiłkowano się pomiarami metrycznymi grubości

¹ Analizę wykonano w ramach projektu finansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (*umowa Nr 01450/22/FKP/NID, Janówek, stan. XI. Osada i cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza. Opracowanie i publikacja badań archeologicznych*). Autor dziękuje Pani Monice Lis za pomoc w opracowaniu materiału.

² W.M. BASS 1995; M. BRICKLEY, J.I. MCKINLEY (red.) 2004, 62; J.E. BUIKSTRA, D.H. UBELAKER 1994; T. DZIERŻYKRAY-ROGALSKI 1960; 1968; J. GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA 1972; 1974; D.J. ORTNER 2003; J. PIONTEK 1999; Ł.M. STANASZEK 2017; 2018; J. STRZAŁKO, J. PIONTEK, A. MALINOWSKI 1973; 1974; J. SZYDŁOWSKI 1974; D.H. UBELAKER 1989.

³ Por. G. ACSÁDI, J. NEMESKÉRI 1970; T. DZIERŻYKRAY-ROGALSKI 1968, 631; A. MALINOWSKI, N. WOLAŃSKI 1988; J. STRZAŁKO, M. HENNEBERG 1975.

Ryc. 1. Janówek, stan. XI. Przykłady diagnostycznych fragmentów kości. Fot.: B. Kaczyński

Fig. 1. Janówek, site XI. Examples of diagnostic bone fragments. Photo by B. Kaczyński

lub/i średnicy poszczególnych kości szkieletu postkranialnego i czaszki, jak również analizą masy kości. Ogólnie jednak określenia płci zmarłych zawsze obarczone były znacznie większym błędem niż oznaczenia ich wieku. Wynika to z faktu, iż cechy męskie i żeńskie w budowie ciała mogą wyrażać się z różną intensywnością u obu płci, co ma związek z zaburzeniami równowagi hormonalnej⁴. Oznaczenia płciowe posiadają zatem tylko mniejsze lub większe prawdopodobieństwo, nigdy jednak nie są całkowicie pewne.

Określenie przybliżonego wieku zmarłych dokonano w oparciu o kompleksową (wielocelową) analizę zmian zachodzących w ukształtowaniu poszczególnych cech morfologicznych kości i zębów. Przede wszystkim zwrócono uwagę na stopień obliteracji szwów czaszkowych, ogólny stan skostnienia szkieletu⁵, zmiany chorobowe układu kostnego (tj. zwyrodnienia w obrębie kręgosłupa), stopień zwartości struktury gąbczastej i grubość ścian jam szpikowych w nasadach bliższych kości długich (*femur*, *humerus*), a także na zaawansowanie procesów inwolucyjnych w obrębie spojenia łonowego i powierzchniach uchwytnych miednicy⁶. W przypadku

zachowania się koron zębowych dokładnemu oglądowi poddano przebieg i nasilenie starcia powierzchni żujących⁷ oraz kolejność wyrzynania poszczególnych zębów mlecznych i stałych⁸ we wczesnych fazach ontogenezy. Ponadto przeanalizowano stopień uformowania zawiązków, grubość ścian zębów, jak również ukształtowanie korzeni⁹.

Wiek zmarłych określono w kategoriach odpowiadających przybliżonym okresom rozwojowym człowieka: *fetus* – okres płodowy (prenatalny), *infans I* – wczesne dzieciństwo (od urodzenia do 6–7 roku życia), *infans II* – późne dzieciństwo (od 6–7 do 12–14 r.ż.), *iuvenis* – wiek młodzieńczy (od 12–14 do 20–22 r.ż.), *adultus* – wiek dorosły (od 20–22 do 30–35 r.ż.), *maturus* – wiek dojrzały (od 30–35 do 50–55 r.ż.), *senilis* – wiek starczy (powyżej 55 r.ż.). W sytuacjach, gdy było to możliwe, wyodrębniono poszczególne etapy (fazy) wewnątrz przyjętych kategorii wiekowych (np. wczesny *adultus* ok. 20–25 r.ż.), zaś w przypadku materiału mało diagnostycznego używano określeń ogólnych (*dorosły* lub *niedorosły*).

Nielicznych pomiarów kości dokonano zgodnie z zasadami tzw. techniki martinowskiej¹⁰, jakkolwiek

⁴ Por. A. MALINOWSKI 1974, 11–12; J. PIONTEK 1999; J. STRZAŁKO, J. PIONTEK, A. MALINOWSKI 1973, 184.

⁵ M. SCHAEFER, S. BLACK, L. SCHEUER 2009.

⁶ Por. G. ACSÁDI, J. NEMESKÉRI 1970; S. BROOKS, J.M. SUCHEY 1990; J.E. BUIKSTRA, D.H. UBELAKER 1994; C.O. LOVEJOY *et alii* 1985.

⁷ C.O. LOVEJOY 1985.

⁸ D.H. UBELAKER 1989.

⁹ J.E. BUIKSTRA, D.H. UBELAKER 1994, 51; D.H. UBELAKER 1989, ryc. 71.

¹⁰ R. MARTIN, K. SALLER 1957.

ich dobór ograniczony był stanem zachowania materiału i bieżącą potrzebą badawczą. Skupiono się w szczególności na pomiarach średnic nasad kości przydatnych do oszacowania wysokości ciała. W tym celu uwzględniono stopień kurczenia się kości w procesie kremacji oraz zależność pomiędzy wielkością nasad niektórych kości długich (*femur*, *humerus*, *radius*) a ich długością. Określił przybliżonego wzrostu zmarłych dokonano w oparciu o schematy przeliczeniowe stworzone przez antropologów poznańskich¹¹.

Ze względu na niekompletność i rozdrobnienie materiału, wynikające z niszczącego procesu kremacji, określenie zmian patologicznych (chorobowych) układu kostnego ograniczyło się do badań makroskopowych i dotyczyło głównie zwyrodnień i zniekształceń kręgosłupa oraz schorzeń narządu żucia. W materiale kostnym z Janówka odnotowano tylko jeden wyznacznik stresu (dobrostanu populacji), mianowicie zrzesotowacenie sklepienia oczodołów (*cribra orbitalia*). Klasyfikując poszczególne patologie oparto się na doświadczeniach i schematach rozlicznych badaczy¹².

Ocena stopnia przepalenia materiałów kostnych z Janówka została uproszczona. W miejscach stosowanych zwykle pięciostopniowych skali liczbowych¹³ wprowadzono określenia słowne, oddające ogólny charakter przepalenia kości, a przez to łatwiejsze do wydzielenia: *slaby* (przepalenie lub nadpalenie częściowe; kości słabo popękane, niezbyt odkształcone i skurczone o popielato-czarnym zabarwieniu i silnie oczernionej okostnej), *średni* (spękanie i odkształcenia termiczne – silniejsze; zabarwienie szaro-popielate) i *silny* (znaczne spękanie i odkształcenia; kruche i niewielkie fragmenty kości o zabarwieniu kremowo-białym; całkowity zanik składników organicznych). Opis barwy kości został uzupełniony o zielonkawę lub/i brązowe (żelaziste) przebarwienia, będące

pozostałością po zaleganiu w ich sąsiedztwie zabytków metalowych.

Analiza antropologiczna

Tak jak wspomniano na początku, kości ludzkie ze stanowiska XI w Janówku zebrano z 30 obiektów: 22 grobów, siedmiu jam (ob. 1, 2, 6, 14, 32, 33, 67) i jednego skupiska ceramiki (ob. 10), do których szczątki dostały się najprawdopodobniej wtórnie na skutek procesów podepozycyjnych. Jeden grób reprezentuje kulturę przeworską z młodszego okresu przedrzymskiego (ob. 66)¹⁴, pozostałe – kulturę grobów kloszowych (ob. 1a, 4a, 4b, 7, 16, 17, 19–23, 26, 28, 37, 43, 58, 59b, 59c, 60, 64, 65) i to właśnie one stały się podstawą pogłębionej analizy statystycznej. Obiekty 66 i 67 odkryto poza zasięgiem nekropoli datowanej na wczesną epokę żelaza i poprzedzonej osadnictwem ludności łużyckich pól popielnicowych.

Spośród przepalonych szczątków ludzkich wydzielono przedmiot z poroża (ob. 7), grudki stopionego szkła (ob. 19, 58) i brązu (ob. 59b) oraz kości zwierzęce (ob. 16, 52, 66).

Zdecydowana większość grobów z cmentarzyska kloszowego kryła szczątki jednej osoby, a tylko cztery zawierały intencjonalne lub wtórne pochówki podwójne. W dwóch z nich (ob. 1a i 60) spoczywały kobiety z dziećmi i w dwóch (ob. 16 i 58) kobieta i mężczyzna, zapewne także połączeni więzami rodzinnymi. Szczątki dwóch osób – dorosłej i dziecka w wieku wczesny *infans I* – zebrano również z jednej z jam kultury łużyckiej (ob. 33).

W jamowym grobie 7 znajdowało się aż 6718,7 g mało diagnostycznych, silnie rozdrobnionych kości przynajmniej czterech osób dorosłych. Niejednoznaczność antropologiczna tego obiektu jest przyczyną szacunkowej, a nie dokładnej liczby oznaczonych zmarłych ze stanowiska w Janówku. Zestawienie zbiorcze wszystkich szczątków ludzkich wraz z ich szczegółowym opisem znajduje się w Tabeli 1.

¹¹ Por. J. STRZAŁKO, J. PIONTEK, A. MALINOWSKI 1972, 285; 1974, 37.

¹² W.M. BASS 1995; J.E. BUIKSTRA, D.H. UBELAKER 1994; J. GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA 1976; 1989; 1994; D.J. ORTNER 2003; R.H. STECKEL *et alii* 2018.

¹³ Por. A. MALINOWSKI 1974, 10; J. GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA 1972.

¹⁴ K. CZARNECKA, R.J. PROCHOWICZ 2002. Uwzględnione w tej analizie szczątki z obiektu 66 zostały znalezione podczas porządkowania materiałów z Janówka.

Tab. 1. Janówek, stan. XI. Zestawienie ludzkich szczątków kostnych

Tab. 1. Janówek, site XI. Human skeletal remains

Objekt	Masa (g)	Barwa	Stopień przepalenia	Wiek (rz.)	Płeć	Wybrane kości diagnostyczne	Patologie, wysokość ciała, uwagi
KULTURA GROBÓW KŁOSZOWYCH							
ementarzysko							
1a	489,2	beżowo-kremowa	średni	<i>późny iuvenis</i> (16–18)	F?	kości płaskie ze sklepienia czaszki (dość cienkie, gracylne, szwy obustronnie otwarte); fragm. szczęki; część skalista kości skroniowej prawej (nieduża); trzony kości długich (ściany kanałów jam szpikowych średniej grubości, urzęźbienie słabe); fragm. nasad kości długich, w tym kość piszczelowa, kość udowa (średn. głowy: 38 mm), kość ramienna (niezosiyfikowane); fragm. miednicy (nieduża), nieskostniały grzebień i guz kulszowy; rzepka prawa (nieduża); fragm. żeber, kręgow; fragm. trzonów kości długich (ściany kanałów jam szpikowych dość cienkie)	wys. ciała: 155–159 cm
4a	243,5	beżowo-kremowa	dość silny	<i>infans II</i> (?)	?	2. głowy kości udowych (średn.: 30,5 mm), fragm. kręgów (małe rozmiary, nieznaczne niedokostnienia na trzonach)	kości nieliczne, mało diagnostyczne (przypadkowa domieszka?)
4b	43,7	beżowo-kremowa	dość silny	<i>infans I</i> (ok. 3)	?	kości płaskie ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne, szwy obustronnie otwarte); 2 części skaliste kości skroniowych (gracylne, małe rozmiary); zęby stałe w zawiązkach (4×I, 4×C, 4×MI); 9 korzeni zębów mlecznych (uformowane); fragm. koron zębów mlecznych; fragm. trzonów i nasad kości długich (cienkie ściany kanałów jam szpikowych, niezosiyfikowane, małe rozmiary, gracylne); fragm. żeber, kręgów (niezosiyfikowane)	kości ze wszystkich partii szkieletu
7	6718,7	beżowo-popielata	zróżnicowany, średnio-słaby	dorosłe	?	kości płaskie ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne); 2 części skaliste kości skroniowych (małe, gracylne); fragm. koron zębów mlecznych w fazie wzrostu (8×I, 4×C, 3×m); trzony kości długich (małe rozmiary, cienkie ściany kanałów jam szpikowych, niedokostnienia); fragm. kręgów (niezosiyfikowane)	kości ze wszystkich partii szkieletu
10	2,2	beżowo-kremowa	dość silny	dorosły (?)	M?	fragm. trzonów kości długich (ściany kanałów jam szpikowych średnie lub grube) część skalista kości skroniowej (dość duża); fragm. trzonów kości długich (ściany kanałów jam szpikowych grube, urzęźbienie silne)	kości mało diagnostyczne (materiał silnie rozdrobniony); w skupisku przynajmniej 4 osoby dorosłe; część kości masywna, silnie urzęźbiona
					?	1 fragm. kości długiej (ściana kanału jamy szpikowej średniej grubości)	kości mało diagnostyczne

Obiekt	Masa (g)	Barwa	Stopień przepalenia	Wiek (r.ż.)	Płeć	Wybrane kości diagnostyczne	Parologie, wysokość ciała, uwagi
16	1535,7	beżowo-kremowa	średni	wczesny <i>adultus</i> (20–25)	M?	kości płaskie ze sklepienia czaszki (dość cienkie, gracylne, szwy obustronnie otwarte); fragm. z okolicy kości skroniowej lewej (wyrostek sutkowaty dość duży); 2 części skaliste kości skroniowych (średniej wielkości); fragm. kości szczęki i zuchwy (zębodoły po uzębieniu stałym); 26 fragm. korzeni zębów stałych (uformowane); 5 fragm. koron zębów trzonowych; fragm. trzonów kości długich (średnio masywne, ściany kanałów jam szpikowych dość grube); fragm. nasad kości długich, w tym nasada bliższa kości udowej (średn. głowy: ok. 41 mm, zosyfikowana, zwarta istota gąbczasta); fragm. kręgów (zosyfikowane), w tym <i>axis</i> (grub. zęba: 10 mm); fragm. miednicy (niezosyfikowany grzebień biodrowy, obydwie panewki stawowe o średn. ok. 54 mm); rzepka lewa (niezbyt duża)	wys. ciała 166–170 cm; abrazia zębowa średnia
17	1289,2	beżowo-kremowa	dość słaby	<i>adultus</i> (25–30)	F	kości płaskie ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne, szwy obustronnie otwarte); 6 fragm. korzeni zębów stałych (świeżo uformowane, małe rozmiary); fragm. trzonów i nasad kości długich (gracylne, ściany kanałów jam szpikowych dość cienkie), w tym kość ramiennea, kość łokciowa, kość promieniowa i kość udowa (nieduże, nieskostniałe); fragm. kręgów (powierzchnie trzonów niezosyfikowane); fragm. miednicy z okolicy panewki i guza kulszowego (nieskostniały)	szczątki kobiety znacznie mniej liczne niż mężczyzny
						kości płaskie ze sklepienia czaszki (średniej grubości, gracylne, szwy otwarte); 2 części skaliste kości skroniowych (niezbyt duże); zuchwa: 2 wyrostki kłykciowe (średn.: 15,5 mm) i 2 fragm. trzonu; 2 fragm. górnych krawędzi oczodołu (ostra, gracylna, łuk nadoczodołowy słaby); wyrostek czółowy kości jarzmowej prawej (gracylny; z nieznacznym guzikiem brzeżnym); 31 fragm. korzeni zębów stałych (nieduże, uformowane); fragm. trzonów i nasad kości długich (zosyfikowane, zwarta istota gąbczasta, urzębienie słabe; ściany kanałów jam szpikowych średniej grubości), w tym nasada bliższa kości udowej (średn. głowy: 37 mm) i promieniowej (średn. głowy: ok. 17 mm); fragm. kręgów kości krzyżowej (pow. trzonów zosyfikowane, brak osteofitów); fragm. miednicy (zosyfikowane, wcięcie kulszowe większe dość szerokie); fragm. paliczków (małe, zosyfikowane)	wys. ciała 155–159 cm; szkielec kompletny, zosyfikowany; ślady zielonych przebarwień na zębach

Obiekt	Masa (g)	Barwa	Stopień przepalenia	Wiek (rz.)	Płeć	Wybrane kości diagnostyczne	Patologie, wysokość ciała, uwagi
19	1894,3	beżowo-popielata	dość słaby	wczesny <i>maturus</i> (ok. 35–40)	M	kości płaskie ze sklepienia czaszki (dość gracylne, szwy częściowo zobliterowane); 1 fragm. z okolicy gładyszki (wypukła); fragm. kości skroniowych z okolicy wyrostków sutkowych (duże, wystające); fragm. górnej krawędzi oczodołu (zaokrąglone, łuk nadoczodołowy słaby); wyrostek czołowy kości jarzmowej lewej (z delikatnym guzkiem brzeżnym); 2 części skaliste kości skroniowych (niezbyt duże), fragm. żuchwy (średn. wyrostka kłykciowego: 20 mm), 3 fragm. zębów stałych (C, M, uformowane); trzony kości długich (dość duże i masywne, ściany kanałów jam szpikowych średniej grubości), w tym kość udowa (kresa chrzypawa silna); fragm. miednicy (duża, masywna, zosyfikowana, wcięcie kulшовe większe dość głębokie); 2 rzepki (dość duże); fragm. nasad kości długich, w tym nasady proksymalne kości promieniowej (średn. głowy: ok. 22 mm) i ramiennej (średn. głowy: 46 mm) oraz obydwie nasady bliższe kości udowych (średn. głowy: 49 mm, zwarta istota gąbczasta); paliczki (zosyfikowane); kości nadgarstka i stępu (dość duże); kręgi (duże, masywne)	nieznaczne osteofity na kręgach L i Th; wys. ciała: 171–175 cm; szkielet kompletny; duże fragm. kości
20	283,8	beżowo-kremowa	dość silny	wczesny <i>infans II</i> (ok. 6)	?	kości płaskie ze sklepienia czaszki (szwy obustronnie otwarte; cienkie, gracylne); 2 części skaliste kości skroniowych (nie duże); fragm. gałęzi żuchwy prawej (gracylna, mała); 32 fragmenty koron zębów stałych w fazie wzrostu (w tym: 4×I, 4×C, 5×P, 2×M1, M2) i mlecznych (w tym: 2×i, 2×c i fragm. m); ok. 40 korzeni zębów stałych i mlecznych; fragm. nasad kości długich (niezosyfikowane, małe), w tym głowy kości udowych (średn.: 17 mm); fragm. żeber, kręgów (trzony niezrośnięte z łukami); trzony kości długich (gracylne, cienkie ściany); fragm. paliczków (nasady niezosyfikowane) i kości stępu; fragm. miednicy	szkielet niezosyfikowany; ślady zielonych przebarwień
21	330,2	beżowo-kremowa	średni	<i>infans I</i> (3–4)	?	kości płaskie sklepienia czaszki (cienkie, gracylne, szwy obustronnie otwarte); fragm. z okolicy gładyszki (wypukła, infantylna); 2 części skaliste kości skroniowych (nie duże rozmiary); zęby stałe w zawiązkach (3×I, C, 5×P, 4×M1); korzeń zęba mlecznego (uformowany); trzony kości długich (ściany kanałów jam szpikowych cienkie); fragm. nasad kości długich (niezosyfikowane); fragm. żeber, kręgów (niezosyfikowane)	kości pochodzą ze wszystkich partii szkieletu; ślady brązowych przebarwień

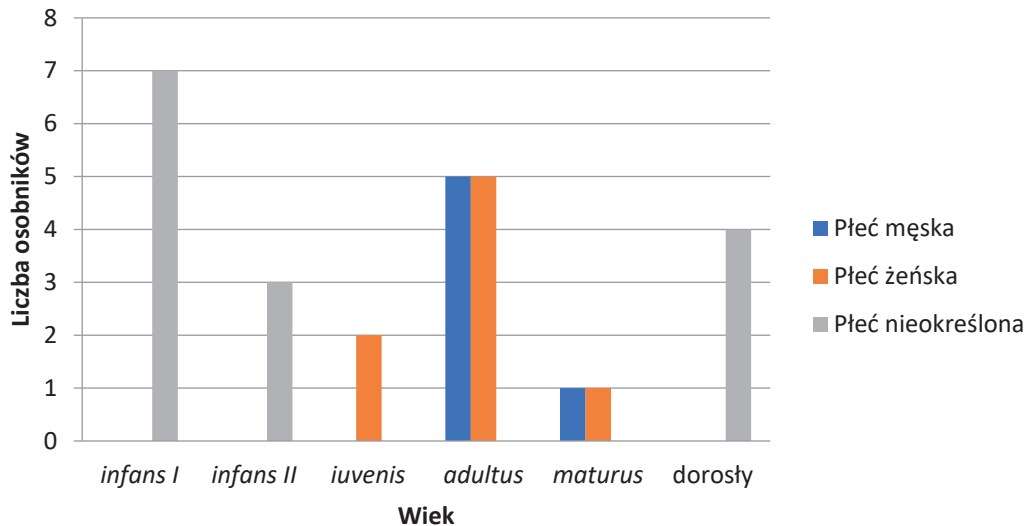
Objekt	Masa (g)	Barwa	Stopień przepalenia	Wiek (r.ż.)	Płeć	Wybrane kości diagnostyczne	Patologie, wysokość ciała, uwagi
22	1408,1	beżowo-kremowa	średni	<i>adultus</i> (25–30)	F	kości płaskie ze sklepienia czaszki (dość cienkie, gracylne, szwy otwarte); 2 części skaliste kości skroniowych (średniej wielkości, gracylne); fragm. z okolicy górnej krawędzi oczodołów (ostra, gracylna, łuk nadoczodołowy słaby); wyrostek czołowy kości jarzmowej prawej (gracylny z delikatnym guzkiem brzęczym); 3 fragm. gałęzi i trzonu żuchwy (kął żuchwy rozarty, przyczepy mięśniowe słabe, zęby małe); 29 korzeni zębów stałych (uformowane, nieduże); fragm. trzonów i nasad kości długich (zosiyfikowane, gracylne, słabo urzeźbione), w tym głowa kości udowej (średn.: ok. 39 mm); paliczki (zosiyfikowane, nieduże); fragm. miednicy (zosiyfikowana, masywna), 2 rzepki (średniej wielkości); fragm. kręgów; zeber (zosiyfikowane, brak osteofitów); fragm. obojczyków, łopatek (zosiyfikowane)	wys. ciała: 155–159 cm; kości pochodzą ze wszystkich partii szkieletu; zachowane duże fragmenty; ślady zielonych przebarwień
23	451,1	kremowa	silny	wczesny <i>infans II</i> (ok. 7)	?	kości płaskie ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne, szwy obustronnie otwarte); fragm. górnej krawędzi prawego oczodołu (ostra, gracylna); 2 części skaliste kości skroniowych (nieduże, gracylne); fragm. kości szczęki i żuchwy, w tym 2 wyrostki kłykciowe (małe, gracylne); 28 fragm. korzeni zębów mlecznych i stałych (w fazie wzrostu); fragm. trzonów kości długich (gracylne, nieduże); fragm. nasad kości długich (nieduże, niezosiyfikowane), w tym głowa kości udowej (średn.: 25 mm); fragm. kręgów (trzony nieskostniałe), w tym <i>axis</i> (grub. zęba: 7 mm); fragm. paliczków (małe, niezosiyfikowane); fragm. kości stępu i nadgarstka (niezosiyfikowane)	nieznaczne <i>cribra orbitalia</i> w prawym oczodole; kości pochodzą ze wszystkich partii szkieletu; ślady zielonych przebarwień
26	215,2	popielato-szara	słaby	<i>adultus</i> (25–35)	M?	kości płaskie ze sklepienia czaszki (średniej grubości, szwy otwarte); fragm. nasady kości udowej (średn. głowy niezbyt duża, zwarta istota gąbczasta, zosiyfikowana); trzony kości długich (ściany kanałów jam szpikowych średniej grubości, dość masywne), w tym kość udowa (kresa chropawa dość silna); fragm. miednicy (guz kulszowy zosiyfikowany); fragm. żuchwy; fragm. kości skokowej	zakończony proces osyfikacji
28	11,4	kremowa	silny	wczesny <i>infans I</i> (do 0,5)	?	kości płaskie ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne); 2 części skaliste kości skroniowych (małe rozmiary); 3 fragm. koron zębów mlecznych (i) i 2 zawiązki zębów mlecznych trzonowych (m); fragm. trzonów kości długich (małe rozmiary, ściany kanałów jam szpikowych cienkie); fragm. łuków kręgów (niezrośnięte)	niezakończony proces osyfikacji

Obiekt	Masa (g)	Barwa	Stopień przepalania	Wiek (rz.)	Płeć	Wybrane kości diagnostyczne	Patologie, wysokość ciała, uwagi
37	180,5	beżowo-kremowa	dość silny	wczesny <i>maturus</i> (35–40)	F?	kości płaskie ze sklepienia czaszki (średniej grubości); fragm. kości skroniowej lewej (wrostek sutkowaty średniej wielkości, słabo wystający); fragm. wyrostków zębodołowych żuchwy i szczęki (zębodoły po uzębieniu stałym); część skalista kości skroniowej prawej (gracjalna); fragm. z okolicy kąta żuchwy (rozwartą, słabe przyczepy mięśniowe); fragm. wyrostka kłykciowego żuchwy lewego (nieduży); trzony kości długich (średniej wielkości); fragm. nasad kości długich, w tym głów kości udowych i ramiennych (średn.: ok. 40 mm, zosyfikowane); fragm. kręgow, żeber, miednicy (zosyfikowane)	zobliterowany zębodoł po lewym P2 w szczęcie; wys. ciała: 160–164 cm; zakończony proces osyfikacji; ślady zielonych przebarwień
43	1432,1	beżowo-popielata	średni	<i>adultus</i> (ok. 25)	M?	kości płaskie ze sklepienia czaszki (dość gracylne, szwy otwarte); fragm. górnej krawędzi prawego oczodołu (brzeg lekko zaokrąglony, czoło pochyłe); 2 kości jarzmowe (wrostki czolowe z guzkami brzeżnymi, oczodoły dość niskie); 2 części skaliste kości skroniowych (niezbyt duże); 2 gałęzie żuchwy (nieduże); 4 korzenie zębów stałych (uformowane, nieduże); fragm. trzonów i nasad kości długich (urzębienie średnie, zosyfikowane), w tym kość promieniowa (średn. głowy: ok. 18 mm), nasada bliższa kości udowej (średn. głowy: ok. 40 mm, zwarta istota gąbczasta), 2 nasady bliższe kości ramiennych (średn. głów: ok. 34 mm); fragm. palczków (gracylne, zosyfikowane); fragm. kręgow (trzony zosyfikowane)	wys. ciała: 166–170 cm; szkielec kompletny, zosyfikowany; kości niejednoznaczne morfologicznie; liczne ślady zielonych przebarwień
58	1296,6	beżowo-kremowa	średni	<i>adultus</i> (30–35)	M?	kości płaskie ze sklepienia czaszki (dość cienkie, gracylne, szwy częściowo zobliterowane); fragm. z okolicy kości skroniowej prawej (wrostek sutkowaty duży, wystający); 2 części skaliste kości skroniowych (niezbyt duże); wyrostek czołowy kości jarzmowej lewej (gracjalny, z delikatnym guzkiem brzeżnym); 2 korzenie zębów stałych (uformowane, nieduże); fragm. trzonów kości długich (średniej wielkości i masywności); fragm. miednicy (grzebień biodrowy i guz kulszowy, zosyfikowany); fragm. nasad kości długich, w tym 2 głowy kości udowych (średn.: 35 mm) i 2 głowy kości ramiennych (zosyfikowane, nieduże); 2 rzepki (nieduże); 2 kości piętowe; 2 kości skokowe; paliczki (małe, zosyfikowane); fragm. kręgow (dość duże, zosyfikowane)	nieznaczne osteofity i guzki Schmorla na kręgach L; wys. ciała: 161–165 cm; szkielec kompletny, zosyfikowany, niejednoznaczny morfologicznie, z nieznaczną przewagą cech płciowych męskich; ślady zielonych przebarwień

Obiekt	Masa (g)	Barwa	Stopień przepalania	Wiek (r.ż.)	Płeć	Wybrane kości diagnostyczne	Patologie, wysokość ciała, uwagi
58	455,3	beżowo-kremowa	dość słaby	<i>adultus</i> (20–25)	F	kości płaskie ze sklepienia czaszki (gracylne, szwy ostre, otwarte); fragm. z okolicy lewego oczodołu i 1 niewielki fragm. prawego oczodołu (brzeg ostry, łuk nadoczodołowy słaby, czło pionowe); wyrostek zębodołowy szczęki (<i>apt-apt</i> : 23 mm, zębodoły po uzębieniu stałym, zęby wyróżnione do M3); gałęzie żuchwy (gracylne, wyrostek kłykciowy o średn.: 16 mm); 22 korzenie zębów stałych (świeżo uformowane, nieduże); fragm. kręgow (nieduże, zosyfikowane), w tym <i>axis</i> (grub. zęba: 10 mm); fragm. miednicy (wcięcie kulszowe większe dość szerokie); fragm. trzonów i nasad kości długich (słabo urzębione, niezbyt duże rozmiary, zosyfikowane), w tym kość promieniowa (średn. głowy: ok. 17 mm)	<i>cribra orbitalia</i> ; wys. ciała: 155–159 cm; zakończony proces osyfkacji
59b	1745	beżowo-kremowa	średni	<i>adultus</i> (25–35)	F?	kości płaskie ze sklepienia czaszki (średniej grubości, szwy otwarte, gracylne); część skalista kości skroniowej prawej (nieduża, gracylna), 2 wyrostki kłykciowe żuchwy (nieduże), 2 wyrostki czolowe kości jarzmowych (gracylne, z nieznacznymi guzkami brzeżnymi), fragm. twarzoczaszki, w tym szczęki (zębodoły po uzębieniu stałym); 8 fragm. korzeni zębów stałych (uformowane, małe rozmiary); trzony kości długich (ściany kanałów jam szpikowych średniej grubości, niezbyt masywne); fragm. nasad kości długich (zosyfikowane), w tym kość promieniowa (średn. głowy: ok. 19 mm); fragm. miednicy (zosyfikowane); fragm. kręgow (nieduże, zosyfikowane)	wys. ciała: 160–164 cm; proces osyfkacji zakończony; ślady zielonych przebarwień
59c	206,1	beżowo-kremowa	średni	<i>adultus</i> (25–35)	M?	fragm. szczęki (zębodoły po uzębieniu stałym); fragm. nasad kości długich, w tym udowej (średn. głowy: 43 mm, zwarta isrota gąbczasta), piszczelowej i ramiennej (zosyfikowane); trzony kości długich (ściany kanałów jam szpikowych dość grube, masywne)	wys. ciała: 166–170 cm; proces osyfkacji zakończony; kości dość masywne
60	1099,6	beżowo-popielata	średni	<i>adultus</i> (25–30)	F	kości płaskie ze sklepienia czaszki (ciężkie, gracylne, szwy otwarte); 2 fragm. górnych krawędzi oczodołów z okolic wyrostków jarzmowych (ostre, gracylne); część skalista kości skroniowej lewej (nieduża, gracylna); 2 fragm. korzeni zębów stałych (uformowane, nieduże); fragm. kręgow (nieduże, zosyfikowane); fragm. trzonów i nasad kości długich (urzębienie dość słabe, zwarta istota gąbczasta), w tym nasada bliższa kości udowej (średn. głowy: 41 mm), głowa kości promieniowej (średn.: 19 mm)	niezakończony proces osyfkacji wys. ciała: 160–164 cm; proces osyfkacji zakończony; ślady zielonych przebarwień
	10,5	kremowa	silny	wczesny <i>infans I</i>	?		

Objekt	Masa (g)	Barwa	Stopień przepalenia	Wiek (rz.)	Pieć	Wybrane kości diagnostyczne	Patologie, wysokość ciała, uwagi
64	30,5	beżowo-kremowa	silny	<i>infans I</i> (ok. 3)		kości płaskie ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne, szwy otwarte); część skalista kości skroniowej lewej (mała, gracylna); 3 zawiązki zębów stałych (M); trzony kości długich (nieduże, cienkie ściany kanałów jam szpikowych)	niezakończony proces osyfikacji
65	177,8	beżowo-kremowa	dość silny	<i>infans I</i> (ok. 2-3)	?	kości płaskie ze sklepienia czaszki (gracylne, cienkie, szwy otwarte); 2 części skaliste kości skroniowych (małe, gracylne); fragm. kości szczęki (tuk po uzębieniu mlecznym); fragm. korzeni zębów mlecznych (nie w pełni uformowane); fragm. koron zębów mlecznych (m1, m2); zawiązki koron zębów stałych (3×M, 1×P, 2×C, 2×I); fragm. nasad kości długich (niezosyfikowane, małe rozmiary); fragm. trzonów kości długich (gracylne, cienkie ściany kanałów jam szpikowych); fragm. paliczek (małe, niezosyfikowane); fragm. żeber, kręgow, miednicy	niezakończony proces osyfikacji; szkielet zachowany w całości
osada							
67	2,5	beżowo-kremowa	średni	dorosły	?	2 fragm. twarzoczaszki z okolicy oczodołu; fragm. trzonu kości długiej; fragm. nasady dalszej kości śródstopia (zosyfikowana)	kości mało diagnostyczne
KULTURA EUŻYCKA							
1	3,9	beżowo-kremowa	dość silny	<i>późny infans II</i> (?)	?	fragm. trzonów kości długich (cienkie ściany kanałów jam szpikowych, rozmiary średnie)	kości mało diagnostyczne
2	1	beżowo-kremowa	dość silny	niedorosły (?)	?	2 fragm. trzonów kości długich (gracylne, cienkie ściany kanałów jam szpikowych)	kości mało diagnostyczne
6	2,4	beżowo-kremowa	średni	dorosły (?)	?	drobne fragm. trzonów kości długich (ściany kanałów jam szpikowych średniej grubości)	kości mało diagnostyczne
14	2,3	beżowo-kremowa	dość silny	niedorosły (?)	?	1 fragm. kości płaskiej ze sklepienia czaszki (gracylna); trzony kości długich (ściany kanałów jam szpikowych niezbyt grube)	kości mało diagnostyczne

Obiekt	Masa (g)	Barwa	Stopień przepalania	Wiek (r.ż.)	Płeć	Wybrane kości diagnostyczne	Patologie, wysokość ciała, uwagi
32	16,7	kremowa	silny	dorosły (?)	?	trzone kości długich (ściany kanałów jam szpikowych średniej grubości, gracylne); fragm. nasad kości długich (zwarta istota gąbczasta)	kości mało diagnostyczne
33	10,8	beżowo-kremowa	średni	dorosły wczesny <i>infans I</i>	?	część skalista kości skroniowej lewej (średniej wielkości) 2 fragm. kości ze sklepienia czaszki (cienkie, gracylne); część skalista kości skroniowej prawej (mała, nie w pełni uformowana); 4 fragm. trzonów kości długich (gracylne)	kości przemieszane, różnej wielkości i morfologii
KULTURA PRZEWORSKA							
66	252,1	kremowo-brązowa	silny	<i>adultus</i> (25–35)	M?	kości płaskie ze sklepienia czaszki (średniej grubości, szwy otwarte); fragm. części skalistej kości skroniowej lewej (dość duża); trzone kości długich (ściany kanałów jam szpikowych średniej grubości, urzeźbienie dość silne), w tym kość udowa (kresa chropawa wyraźna); fragm. kręgow, w tym ząb kręgu obrotowego (średn.: 10 mm)	zakończony proces osyfikacji; liczne ślady żelazistych przebarwień

Ryc. 2. Janówek, stan. XI. Struktura wieku i płci zmarłych z cmentarzyska kultury grobów kloszowych
 Fig. 2. Janówek, site XI. Age and sex structure of the deceased from the cemetery of the Cloche Grave Culture

Analiza struktury wieku i płci badanej grupy wykazała pewne prawidłowości umożliwiające sformułowanie ogólniejszych wniosków (Ryc. 2). Wśród 28 zmarłych pochowanych na cmentarzysku kultury grobów kloszowych w Janówku zdecydowanie przeważały osoby dorosłe lub prawie dorosłe (64,3%), w wieku *iuuenis* – *maturus* (16–55 lat). W tej kategorii wiekowej umieścić należy dwie młode kobiety z obiektów 1a i 16, które osiągnąwszy już wiek reprodukcyjny, niewątpliwie były traktowane przez resztę społeczności jako dorosłe. Najliczniejszą grupę zmarłych dorosłych stanowiły osoby w wieku *adultus* (20–35 lat), co pośrednio może świadczyć o dość krótkiej przeżywalności zarówno kobiet, jak i mężczyzn. Dużą śmiertelność kobiet z pewnością powodowały trudne położa i porody, a w przypadku mężczyzn – gwałtowne zgony z powodu wypadków losowych (np. w wyniku odniesionych ran w walce).

Pośród 10 osób niedorosłych najliczniej (70%) reprezentowane były dzieci zmarłe we wczesnych fazach ontogenezy (*infans I*). Ich duża śmiertelność ma przyczyny zarówno biologiczne, jak i zwyczajowe. Związane są one przede wszystkim z wysoką wrażliwością młodego organizmu na czynniki środowiska zewnętrznego (brak własnych ciał odpornościowych), ale też z niedostatecznym stanem ówczesnej higieny życia i trudnymi porodami¹⁵.

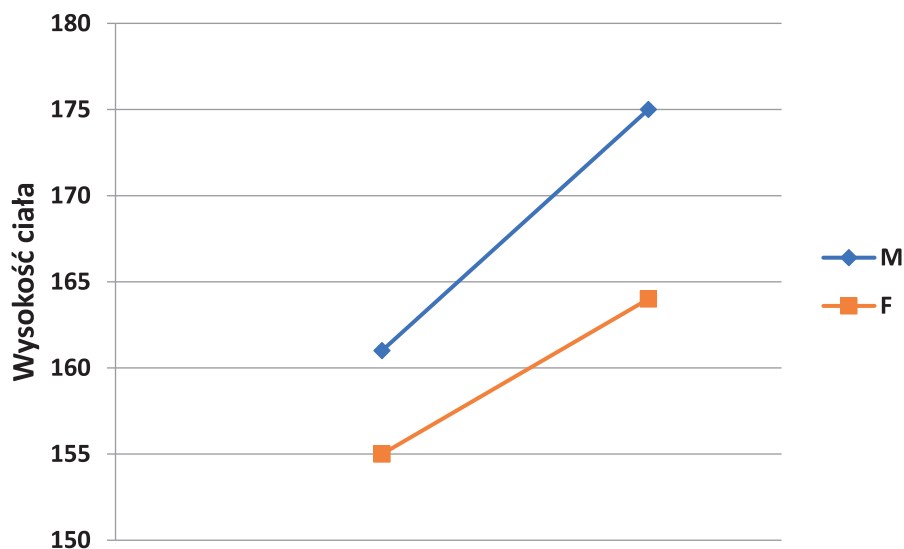
W sumie z mniejszym lub większym prawdopodobieństwem udało się oznaczyć płeć 14 osób dorosłych (ośmiu kobiet i sześciu mężczyzn), co stanowi aż 77,8% wszystkich (18) zmarłych tej kategorii wiekowej, w tym dwóch młodych kobiet w wieku *iuuenis* (16–18 lat). Płeć osobników niedorosłych, ze względu na słabo ukształtowane cechy diagnostyczne, nie była określana.

Obliczenie szacunkowej wysokości ciała 12 osób dorosłych pozwoliło na przeprowadzenie analizy porównawczej, która w badanej grupie wykazała różnice dymorficzne (por. Ryc. 3).

Udało się określić przybliżoną wysokość ciała pięciu mężczyzn (ob. 16, 19, 43, 58 i 59c) oraz siedmiu kobiet (ob. 1a, 17, 22, 37, 58, 59b i 60). Wzrost mężczyzn, za wyjątkiem jednego, mierzącego 161–165 cm (ob. 58), wahał się w granicach 166–175 cm, podczas gdy kobiety były średnio o 10 cm niższe (155–164 cm). Przedstawiciele obu płci byli dość wysocy, co pośrednio może sugerować ich dość dobre warunki bytowe.

Na kościach nie zaobserwowano zbyt wielu zmian chorobowych, co może wynikać zarówno z przyczyn biologicznych (dobra kondycja populacji), jak też fizycznych (zły stan zachowania materiału i jego fragmentaryczność). Trudności z interpretacją częstości występowania patologii sprawiły, iż zrezygnowano z przeprowadzania jakichkolwiek ocen statystycznych.

¹⁵ Por. M. PYŻUK 2004, 41.

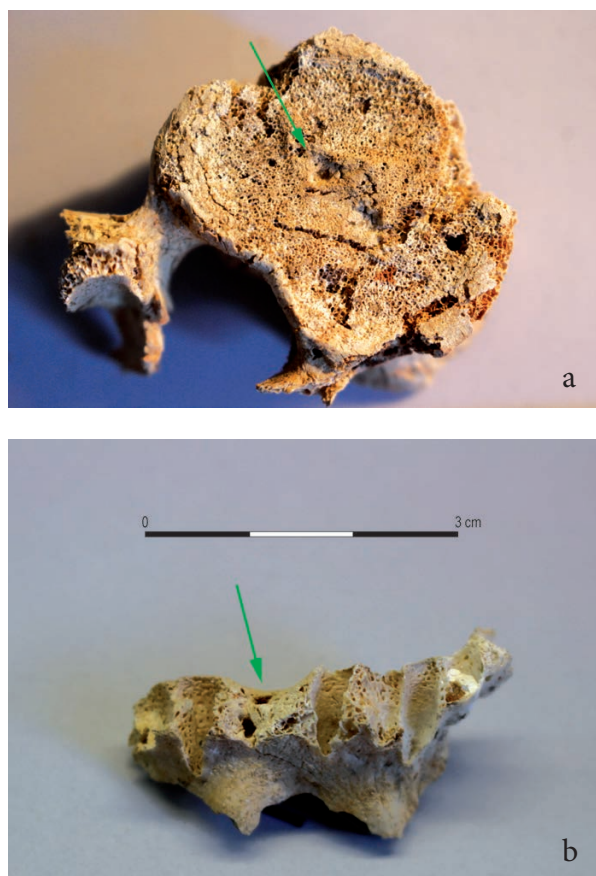
Ryc. 3. Janówek, stan. XI. Zakres zmienności wysokości ciała kobiet (F) i mężczyzn (M)

Fig. 3. Janówek, site XI. Range of female (F) and male (M) body height variance

Nieliczne schorzenia miały przede wszystkim związek z postępującym z wiekiem procesem zwyrodnieniowo-zniekształcającym oraz przeciążeniami manifestującymi się w obrębie kręgosłupa. Na trzonach kręgów piersiowych i lędźwiowych dojrzałego mężczyzny (*maturus*, 35–40 lat) z obiektu 19 dostrzeżono słabo wyrażone osteofity. U nieco młodszego mężczyzny (*adultus*, 30–35 lat) z obiektu 58 obok nieznacznych osteofitów na kręgach lędźwiowych wystąpiły guzki Schmorla (Ryc. 4:a), świadczące o wykonywaniu przez niego dość ciężkiej pracy fizycznej. Ponadto u dojrzałej kobiety (wczesny *maturus*, 35–40 lat) z obiektu 37 zaobserwowano obliterację zębodołu po lewym P2 w szczęcie (Ryc. 4:b), co również pośrednio mogło mieć związek z postępującymi procesami starczymi.

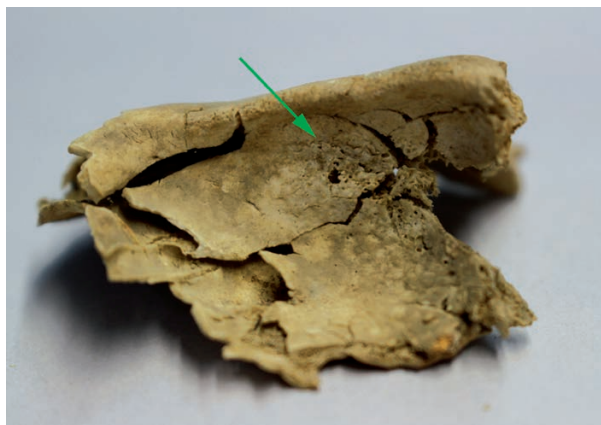
W stopie oczodołu dwojga zmarłych odnotowano *cribra orbitalia*, spowodowane głównie niedoborem żelaza w pożywieniu, anemiami lub/i działaniem pasożytów, a przez to będące dość miarodajnym wskaźnikiem dobrostanu populacji. Wystąpiły one u starszego dziecka (*infans II*, ok. 7 lat) z obiektu 23 i u młodej kobiety (*adultus*, 20–25 lat) z obiektu 58 (Ryc. 5). Nieliczne stwierdzone patologie oraz wysoki wzrost kobiet i mężczyzn pozwalają sądzić, iż kondycja społeczności użytkującej przebadaną część cmentarzyska w Janówku była dość dobra.

Analizie poddano również stopień przepalenia kości, ściśle związany z temperaturą kremacji zwłok, a przez to pomocny w rekonstrukcji rytuałów po-

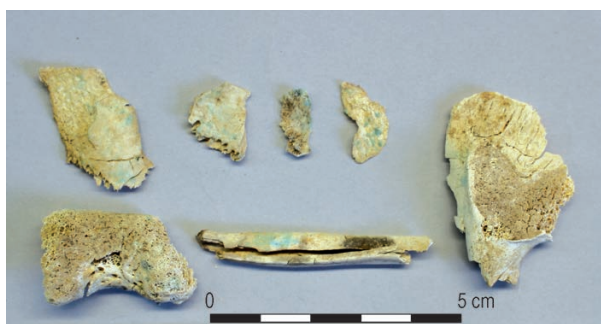
Ryc. 4. Janówek, stan. XI. Guzki Schmorla na kręgu lędźwiowym mężczyzny (?) z obiektu 58 (a), zobliterowany zębodoł po lewym P2 w szczęcie kobiety (?) z obiektu 37 (b). Fot.: B. Kaczyński

Fig. 4. Janówek, site XI. Schmorl's nodes on a lumbar vertebra of a man (?) from feature 58 (a), obliterated alveolus of the left P2 of a woman (?) from feature 37 (b). Photo by B. Kaczyński

Ryc. 5. Janówek, stan. XI. *Cribrra orbitalia* w stropie lewego oczodołu kobiety z obiektu 58. Fot.: B. Kaczyński

Fig. 5. Janówek, site XI. *Cribrra orbitalia* in the roof of the left orbit of a woman from feature 58. Photo by B. Kaczyński

Ryc. 6. Janówek, stan. XI. Ślady zielonych przebarwień na kościach. Fot.: B. Kaczyński

Fig. 6. Janówek, site XI. Traces of green discolouration on the bones. Photo by B. Kaczyński

grzebowych. Uwzględniono materiał pochodzący z 20 pochówków z cmentarzyska kultury grobów kloszowych – gdyż pominięto grób zbiorowy (ob. 7), zawierający szczątki o zróżnicowanym stopniu przepalenia. Większość kości wykazywała w równym stopniu (po 42,9%) silny lub średni stopień przepalenia; stopień słaby występował rzadko (14,3%). Nie stwierdzono żadnych istotnych zależności (prawidłowości) pomiędzy stopniem przepalenia kości a płcią lub/i wiekiem osób poddawanych kremacji. Można zatem założyć, że zwłok kobiet, mężczyzn i dzieci nie traktowano w odmienny sposób. Dość dobry stopień przepalenia kości, jaki stwierdzono w wyniku przeprowadzonej analizy, pozwala sądzić, że ludność użytkująca cmentarzysko w Janówku stosowała wobec swych bliskich pieczołowite (długie) zabiegi ciałopalenia.

Na kościach aż 10 osób odnotowano zielonkawę (ob. 17, 20, 22, 23, 37, 43, 58, 59b, 60), a czasem brązowe/żelaziste (ob. 21) przebarwienia, będące pozostałością po zaleganiu w ich sąsiedztwie zabytków metalowych (Ryc. 6).

Uzyskane wyniki analizy antropologicznej tylko w niewielkim stopniu pozwoliły zrekonstruować biostrukturę i niektóre zwyczaje ludności użytkującej cmentarzysko w Janówku. Przede wszystkim jest to spowodowane niszczącym procesem kremacji, który bezpowrotnie zmniejszył możliwości odtworzenia procesów biologiczno-demograficznych, jak też rytuałów pogrzebowych. Niekompletność i słaby stan zachowania kości sprawiają, iż nie można wykluczyć przypadkowości niektórych z przedstawionych tu ustaleń.

Dr Łukasz Maurycy Stanaszek

Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie

ul. Długa 52 «Arsenał»

00-241 Warszawa

stanaszek@pma.pl

<https://orcid.org/0000-0003-2743-2922>

Literatura

- ACSÁDI G., NEMESKÉRI J. 1970: *History of Human Life Span and Mortality*, Budapest.
- BASS W.M. 1995: *Human osteology: a laboratory and field manual*, Missouri Archeological Society.
- BRICKLEY M., MCKINLEY J.I. (red.) 2004: *Guidelines to the Standards for Recording Human Remains*, „Institute of Field Archaeologists Paper” 7.
- BROOKS S., SUCHEY J.M. 1990: *Skeletal Age Determination Based on the Os Pubis: A Comparison of the Acsádi-Nemeskéri and Suchey-Brooks Methods*, „Human Evolution” 5, 227–238. <https://doi.org/10.1007/BF02437238>
- BUIKSTRA J.E., UBELAKER D.H. 1994: *Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains. Proceedings of a seminar at The Field Museum of Natural History*, Arkansas Archeological Survey. Research Series 44, Fayetteville (Ark.).
- CZARNECKA K., PROCHOWICZ R.J. 2002: *Rekonstrukcja zespołu grobowego kultury przeworskiej z Janówka, pow. Legionowo*, [w:] J. Andrzejowski, R. Prochowicz, A. Żórawska (red.), *VARIA BARBARICA Zenoni Woźniak ab Amicis dicata*,

- Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina I, Warszawa–Lublin, 211–218.
- DZIERŻYKRAY-ROGALSKI T. 1960: *Szczątki kostne z grobów ciałopalnych jako przedmiot badań antropologicznych*, „Człowiek w czasie i przestrzeni” 3/1 (9), 49–51.
- DZIERŻYKRAY-ROGALSKI T. 1968: *Uwagi metodologiczne o badaniu szczątków kostnych z grobów ciałopalnych*, [w:] K. Jażdżewski (red.), *Liber Iosepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus*, Wrocław, 627–635.
- GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA J. 1972: *Historia, rozwój i wyniki badań materiałów kostnych z cmentarzysk ciałopalnych ze szczególnym uwzględnieniem Polski*, PomAnt IV, 21–67.
- GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA J. 1974: *O metodach stosowanych w badaniach materiałów kostnych z ciałopalnych cmentarzysk*, [w:] H. Giżyńska (red.), *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych. Materiały z sesji naukowej w dniu 25 III 1972 roku*, Seria Antropologia 2, Poznań, 85–92.
- GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA J. 1976: *Zmiany w układzie kostnym ludności ze średniowiecznych cmentarzysk*, [w:] A. Malinowski, B. Hoffa (red.), *Badania populacji ludzkich na materiałach współczesnych i historycznych*, Seria Antropologia 4, Poznań, 85–102.
- GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA J. 1989: *Schorzenia ludności prahistorycznej na ziemiach polskich*, Gdańsk.
- GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA J. 1994: *Problems of estimating age and determining the profession when analysing prehistoric skeletons*, „Anthropologie” 32/1, 85–92.
- LOVEJOY C.O. 1985: *Dental Wear in the Libben Population: Its Functional Pattern and Role in the Determination of Adult Skeletal Age at Death*, „American Journal of Physical Anthropology” 68/1, 47–56. <https://doi.org/10.1002/ajpa.1330680105>
- LOVEJOY C.O. et alii 1985: C.O. Lovejoy, R.S. Meindl, T.R. Pryzbeck, R.P. Mensforth, *Chronological Metamorphosis of the Auricular Surface of the Ilium: A New Method for the Determination of Age at Death*, „American Journal of Physical Anthropology” 68/1, 15–28. <https://doi.org/10.1002/ajpa.1330680103>
- MALINOWSKI A. 1974: *Historia i perspektywy antropologicznych badań grobów ciałopalnych*, [w:] H. Giżyńska (red.), *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych. Materiały z sesji naukowej w dniu 25 III 1972 roku*, Seria Antropologia 2, Poznań, 7–15.
- MALINOWSKI A., WOLAŃSKI N. 1988: *Metody badań w biologii człowieka. Wybór metod antropologicznych*, Warszawa.
- MARTIN R., SALLER K. 1957: *Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung*, Stuttgart.
- ORTNER D.J. 2003: *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*, San Diego & London.
- PIONTEK J. 1999: *Biologia populacji pradziejowych. Zarys metodyczny*, Poznań.
- PYŻUK M. 2004: *Antropologiczna interpretacja szczątków kostnych populacji kultur przeworskiej i wielbarskiej z Kolożebia, pow. Płońsk*, „Archeologia Polski” XLIX/1–2, 33–48.
- SCHAEFER M., BLACK S., SCHEUER L. 2009: *Juvenile Osteology: A Laboratory and Field Manual*, London. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-374635-1.X0001-X>
- STANASZEK Ł.M. 2017: *Analiza antropologiczna materiału kostnego z cmentarzyska kultury przeworskiej w Legionowie*, [w:] W. Nowakowski, W. Orliński, M. Woińska (red.), *Relacje kultury przeworskiej i lateńskiej na Mazowszu. Wnioski z badań cmentarzyska przeworskiego w Legionowie CSP*, Legionowo–Warszawa, 161–206.
- STANASZEK Ł.M. 2018: *Analiza antropologiczna materiału kostnego z cmentarzyska w Łęgonicach Małych, stan. II*, [w:] M. Kordowska, K. Kowalska (red.), *Łęgonice Małe, stan. II. Cmentarzysko kultury przeworskiej nad dolną Pilicą*, Monumenta Archaeologica Barbarica Series Gemina VII, Warszawa, 93–106.
- STECKEL R.H. et alii 2018: R.H. Steckel, C.S. Larsen, P.W. Sciulli, P.L. Walker, *Data Collection Codebook*, [w:] C.A. Roberts et alii (red.), *The Backbone of Europe: Health, Diet, Work and Violence over Two Millennia*, Cambridge Studies in Biological and Evolutionary Anthropology 80, Cambridge, 397–427. <https://doi.org/10.1017/9781108379830.016>
- STRZAŁKO J., HENNEBERG M. 1975: *Określanie płci na podstawie morfologii szkieletu*, „Przegląd Antropologiczny” 41/1, 105–126.
- STRZAŁKO J., PIONTEK J., MALINOWSKI A. 1972: *Problem rekonstrukcji wzrostu na podstawie kości zachowanych we fragmentach lub spalonych*, „Przegląd Antropologiczny” 38/2, 277–287.

- STRZAŁKO J., PIONTEK J., MALINOWSKI A. 1973: *Teoretyczno-metodyczne podstawy badań kości z grobów ciałopalnych*, „Materiały i Prace Antropologiczne” 85, 179–201.
- STRZAŁKO J., PIONTEK J., MALINOWSKI A. 1974: *Możliwości identyfikacji szczątków ludzkich z grobów ciałopalnych w świetle wyników badań eksperymentalnych*, [w:] H. Giżyńska (red.), *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych. Materiały z sesji naukowej w dniu 25 III 1972 roku*, Seria Antropologia 2, Poznań, 31–42.
- SZYDŁOWSKI J. 1974: *Z badań kremacji w pradziejach*, [w:] H. Giżyńska (red.), *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych. Materiały z sesji naukowej w dniu 25 III 1972 roku*, Seria Antropologia 2, Poznań, 71–76.
- UBELAKER D.H. 1989: *Human Skeletal Remains: Excavation, Analysis, Interpretation*, Manuals on Archeology Series 2, Washington.

Anthropological analysis of human skeletal material from site XI at Janówek, Legionowo County

Summary

The anthropological analysis conducted concerned human bones from the excavations carried out from 1976 to 1978 at the multicultural site XI at Janówek, Legionowo County. In total, the remains of at least 38 individuals recovered from 30 features (graves, pits and pottery clusters) were identified (Table 1).

The primary goal of the analysis was to estimate the sex and age of the deceased, reconstruct their pre-mortem body height, record all pathological changes that leave visible traces on the bones, and note any stress markers, in order to determine the well-being of the population.

Among those buried at the Cloche Grave Culture cemetery at Janówek, adults or near-adults who died at the age of *iuvenis-maturus* (16–55 years) were clearly predominant (64.3%). Among the 10 non-adults, the most numerous age category (70%) consisted of children who died in the early stages of ontogenesis (*infans I*). It was possible to determine the sex of 14 adults (eight females and six males), accounting for as much as 77.8% of all the deceased in this age category, including two young women in the *iuvenis* stage (Fig. 2).

The approximate body height of 12 adults (five men and seven women) was estimated. The height

of the men, with the exception of the one buried in feature 58, ranged from 166 to 175 cm, while the women were 10 centimetres shorter on average and measured 155–164 cm (Fig. 3). Both men and women were quite tall, which may indirectly suggest their fairly good living conditions.

The few pathological conditions observed were primarily related to the degenerative and deformative processes progressing with age—osteophytes (feature 19), and spinal overload—Schmorl’s nodes (Fig. 4:a). In addition, *cribra orbitalia*, a fairly good indicator of a population’s well-being, was noted in features 23 and 58 (Fig. 5).

Most of the bones (85.8%) showed a high or medium degree of burning, with no significant correlations (regularities) between the degree of burning of the bones and the sex and/or age of the cremated individuals.

The results of the anthropological analysis allowed only a limited reconstruction of the biostructure and some funerary customs of the population using the Janówek cemetery. Unfortunately, the possibility of reconstructing biological and demographic processes and burial rituals was significantly hampered by the destructive process of cremation.

Analiza archeozoologiczna zwierzęcego materiału kostnego ze stanowiska XI w Janówku, pow. legionowski

Anna Gręzak

W trakcie badań prowadzonych w latach 1976–1978 na wielokulturowym stanowisku XI w Janówku, gm. Wieliszew, pow. legionowski, odkryto sześć obiektów zawierających szczątki zwierzęce. Zostały one poddane analizie archeozoologicznej¹ według standardów opisanych w literaturze przedmiotu². Identyfikację anatomiczną i gatunkową szczątków przeprowadzono na podstawie oglądu makroskopowego, a w przypadku części drobnych fragmentów – także obserwacji mikroskopowej. Zestawienia ilościowe oparte zostały zarówno o oszacowania NISP (*Number of Identified Specimens per Species*), jak i MNI (*Minimum Number of Individuals*). Wiek osobniczy zwierząt ustalono na podstawie kryteriów W. Lutnickiego³ i J. Koldy⁴.

Materiał osteologiczny stanowiły kości ssaków znalezione w obiektach o różnym charakterze i datowaniu. W wypełniku pieca do wypału ceramiki z osady kultury grobów kloszowych natrafiono – wśród licznych ułamków naczyń – na kilkadziesiąt fragmentów nieprzepalonych kości zwierzęcych. Kości ze śladami przepalenia pochodziły z grobów ciolopalnych: czterech kultury grobów kloszowych oraz jednego kultury przeworskiej, datowanego na fazę A3

młodszy okres przedrzymski⁵. Rozdrobnienie kości, rodzaj spękań, odkształcenia, porowatość oraz biała barwa wskazują na poddanie ich działaniu wysokiej temperatury, w granicach 900–1000°C⁶. Kości z obiektu 63 miały ciemniejsze (szare i czarne) zabarwienie, wynikające z zalegania w piasku nasyconym węglem drzewnym. Stan zachowania pozostałości kostnych, tj. stopień fragmentacji oraz zniekształcenia powodujące utratę cech charakterystycznych – naturalnych krzywizn czy urzeźbienia – wpłynął na możliwości identyfikacji poszczególnych szczątków. Część z nich posiadała widoczne cechy diagnostyczne, na podstawie których została bez wątpliwości przypisana konkretnym elementom anatomicznym i gatunkom zwierząt, a niektóre oznaczono jedynie na podstawie podobieństwa wielkości i kształtu, co odnotowano w zestawieniu zespołów kości z poszczególnych obiektów (Tab. 1).

Obiekty kultury grobów kloszowych

Z obiektu 71 – pieca do wypału ceramiki – do analizy trafiło 31 nieprzepalonych fragmentów kości i zębów zwierzęcych, jednak należy przyjąć, iż pochodzą one z kilku elementów szkieletu, które uległy rozdrobnieniu w trakcie eksploracji lub podczas magazynowania.

¹ Analizę wykonano w ramach projektu finansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (umowa Nr 01450/22/FKP/NID, *Janówek, stan. XI. Osada i cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza. Opracowanie i publikacja badań archeologicznych*).

² E.J. REITZ, E. WING 1999; A. LASOTA-MOSKALEWSKA 2008.

³ W. LUTNICKI 1972.

⁴ J. KOLDA 1936.

⁵ K. CZARNECKA, R.J. PROCHOWICZ 2002.

⁶ J. WAHL 1981.

Tab. 1. Janówek, stan. XI. Zestawienie zwierzęcych szczątków kostnych

Table 1. Janówek, site XI. Animal skeletal remains

Obiekt	Chronologia	Szczątki zwierzęce		Szczątki ludzkie, płeć i wiek zmarłych
		Opis szczątków	Liczba (MNI) i wiek osobników	
obiekt 16 (grób popielnicowy)	kultura grobów kloszowych	Świnia: czaszka (fragm.), kręgi szyjne (2 fragm.), kręgi piersiowe (fragm.), kręgi lędźwiowe (3 fragm.), kręgi (4 fragm.), żebra (80 fragm.), łopátka (5 fragm., w tym 2 z łopátki lewej), kość ramienna lewa (2 fragm. nasady bliższej, 3 fragm. trzonu, 2 fragm. nasady dalszej?), kość ramienna prawa (4 fragm. trzonu, 2 fragm. nasady dalszej), kość promieniowa prawa (fragm. trzonu), kość łokciowa lewa (fragm. trzonu), kość nadgarstka (fragm.), miednica (19 fragm.), kość udowa lewa (3 fragm. trzonu), kość udowa prawa (3 fragm. trzonu, 2 fragm. nasady dalszej), kość udowa (2 fragm. trzonu), rzepka (2 fragm.), kość piszczelowa (fragm. trzonu), kości śródrcza lub śródstopia (15 fragm. trzonu, 6 fragm. nasady dalszej, fragm. trzonu kości śródstopia III), człony palcowe bliższe (16 fragm. trzonów, 5 fragm. nasady bliższej), człony palcowe środkowy (15 fragm.), człony palcowe dalsze (6 szt.). Nieznaczone: ok. 250 fragm. Wszystkie fragmenty przepalone na biało.	1 <i>iuvenis</i> lub <i>subadultus</i>	M (?) wczesny <i>adultus</i> K (?) późny <i>iuvenis</i>
obiekt 26 (grób jamowy)	kultura grobów kloszowych	Koń: czaszka (fragm. kłykcia kości potylicznej), kość nadgarstka (fragm.). Nieznaczone: 6 fragm. Wszystkie fragmenty przepalone na biało.	1	M (?) <i>adultus</i>
obiekt 52 (grób jamowy)	kultura grobów kloszowych	Świnia: łopátka (3 fragm.), kość ramienna (2 fragm. trzonu), kość promieniowa (?) (fragm. trzonu), kość udowa (?) (fragm. trzonu), kość piszczelowa (4 fragm. trzonów lewej i prawej kości), kość długa (fragm. główki kości ramiennej lub kłykcia kości udowej). Nieznaczone: bardzo liczne fragm. Wszystkie fragmenty przepalone na biało.	1 <i>iuvenis</i> lub <i>subadultus</i>	nie odnaleziono
obiekt 63 (grób jamowy zwierzęcy)	kultura grobów kloszowych	Koń: czaszka (3 fragm. kłykcia kości potylicznej, 2 fragm. części skalistej kości skroniowej), żuchwa (28 fragm.), kręgi szyjne (5 fragm. kręgu szczytowego, fragm. kręgu obrotowego, 2 fragm. kręgów III–VI), kości piersiowe (3 fragm. trzonów), kości lędźwiowe (fragm. trzonu), łopátka (4 fragm.), kość ramienna lewa (fragm.), żebra (5 fragm. żeber z główkami), kość łokciowa lewa (fragm. trzonu), kość łokciowa prawa (fragm. trzonu), kości śródrcza (fragm.), kości śródstopia (2 fragm.), kości śródrcza lub śródstopia (16 fragm.), miednica (3 fragm. panewki), kości stępu (2 fragm.), człony palcowy bliższy (3 fragm.), człony palcowy środkowy (3 fragm.), człony palcowy dalszy (fragm.), trzeszczki członu palcowego bliższego (5 szt.). Koń (?): czaszka (9 fragm.), zęby (23 fragm. korzeni), żebra (8 fragm.), kręgi (38 fragm. kręgów szyjnych, piersiowych i lędźwiowych), kręgi ogonowy (1 szt.), kość ramienna (2 fragm. główki, fragm. błočka, 3 fragm. trzonu), kość ramienna lub udowa (kilkanaście fragm. trzonów), kość nadgarstka (fragm.), kość udowa (fragm.), kość piszczelowa (2 fragm.). Świnia: łopátka lewa (fragm. panewki), człony palcowy bliższy (fragm.).	1	

Obiekt	Chronologia	Szczątki zwierzęce		Szczątki ludzkie, płeć i wiek zmarłych
		Opis szczątków	Liczba (MNI) i wiek osobników	
		Świnia (?): kręgi piersiowy (fragm.), żebra (kilkadziesiąt fragm.), łopatka (fragm.), kość ramienna (fragm.) miednica (fragm.), kręgi ogonowy (2 szt.). Nieoznaczone: Kilkadziesiąt tysięcy niewielkich fragm., w tym fragmenty kości długich, płaskich i wielokształtnych, należących do zwierząt dwóch kategorii wielkościowych (być może są to kości zwierząt opisanych powyżej).	1	
obiekt 66 (grób jamowy)	kultura przeworska, młodszy okres przedrzymski, faza A3	Świnia: kręgi lędźwiowy (fragm.), kręgi ogonowy (fragm.), łopatka lewa (2 fragm.), kość ramienna (fragm. trzonu), kość łokciowa lewa (fragm. nasady bliższej), kość strzałkowa lewa (2 fragm. nasady dalszej), kość piętowa prawa (3 fragm.), kość skokowa (3 fragm.). Nieoznaczone: 2 fragm. Wszystkie fragmenty przepalone na biało lub biało-szaro.	1 <i>iuuenis</i> lub <i>subadultus</i>	M (?) <i>adultus</i>
obiekt 71 (piec do wypału ceramiki)	kultura grobów kloszowych	Bydło: czaszka (fragm.), żuchwa (4 fragm.), zęby (ząb przedtrzonowy P3 żuchwowy prawy, fragm. zęba żuchwowego P4, ząb trzonowy M1 żuchwowy prawy). Bydło lub koń: czaszka (3 fragm.). Owca: zęby (5 fragm. zęba trzonowego M1 żuchwowego prawego, ząb trzonowy M2 żuchwowy prawy, 2 fragm. zęba trzonowego). Owca-koza: żuchwa (fragm.), ząb (fragm. zęba trzonowego M3 żuchwowego lewego). Świnia: kręgi piersiowy (2 fragm.), żebro (fragm.). Nie oznaczone: 7 fragm. Wszystkie fragmenty nieprzepalone.	1 1 1	

Udało się ustalić przynależność anatomiczną i zoologiczną większości szczątków, a wśród nieoznaczonych znajdują się najprawdopodobniej odpryski tych opisanych. W skład tego zespołu wchodziły: fragment żuchwy bydła z zębami, należący do osobnika w wieku powyżej dwóch lat, kawałki czaszki bydła lub konia, fragment żuchwy małego przeżuwacza, prawdopodobnie owcy w wieku powyżej dwóch lat, oraz kawałki żebra i kręgu piersiowego świnia. Na żadnym z opisywanych elementów nie znaleziono śladów antropogenicznych, ale z racji ich przynależności do popularnych gatunków hodowlanych oraz śmietniskowego charakteru zasypiska obiektu można założyć, że były resztkami pokonsumpcyjnymi.

Opracowane szczątki z trzech obiektów sepulkralnych stanowiły domieszkę zwierzęcą do ciało-

palnych grobów ludzkich – popielnicowego (ob. 16) i jamowych (ob. 26 i 52). Czwarty był jamowym grobem zwierzęcym (ob. 63).

Popielnicowy grób 16 zawierał szczątki dorosłych, przypuszczalnie kobiety i mężczyzny, którym towarzyszyły spalone pozostałości szkieletu świnia. Oznaczono kilkadziesiąt elementów pochodzących z różnych części tuszy, należących prawdopodobnie do jednego osobnika w wieku poniżej 10–12 miesięcy. Ze składu anatomicznego szczątków wynika, iż w grobie znalazły się fragmenty wszystkich partii ciała, zarówno atrakcyjnych konsumpcyjnie, jak i uważanych za mniej wartościowe. Do drugiej ze wspomnianych kategorii należy zaliczyć fragment szkieletu głowy (jeden kawałek mózgowcaszki) oraz liczne pozostałości z odcinków dalszych kończyn

piersiowej i miednicznej oraz człony palcowe. Dodatkowo w kilku przypadkach udało się oznaczyć fragmenty kości kończyn lewych i prawych. Mimo iż nie znaleziono reprezentacji wszystkich elementów szkieletu, można zasugerować, że spaleniu poddano pozostałości kompletnej (lub niemal kompletnej – pozbawionej głowy?) tuszy zwierzęcej.

W grobie jamowym 26 wśród szczątków prawdopodobnie dorosłego mężczyzny natrafiono na kilka kości zwierzęcych. Podczas analizy antropologicznej⁷ wydzielono osiem fragmentów kości, aczkolwiek co najmniej cztery z nich nie posiadają cech pozwalających zaklasyfikować je jednoznacznie jako ludzkie lub zwierzęce. Wśród pozostałych udało się zidentyfikować fragment kości potylicznej czaszki i jedną z kości nadgarstka konia. Nie ma możliwości stwierdzenia, czy oba fragmenty pochodzą od jednego osobnika, choć przy założeniu, że dostały się do jamy grobowej ze zmarłym, wydaje się prawdopodobne poświęcenie podczas ceremonii pogrzebowej tylko jednego zwierzęcia.

Ze zniszczonego jamowego grobu 52 pochodzi zespół kilkudziesięciu przepalonych szczątków kostnych, wśród których zidentyfikowano wyłącznie elementy szkieletu świni (nie stwierdzono obecności kości ludzkich). Dwanaście fragmentów, oznaczonych z różną dozą pewności, reprezentuje wyłącznie części bliższe kończyny piersiowej i kończyny miednicznej osobnika niedojrzałego morfologicznie (*iuvenis* lub *subadultus*). Wydaje się, że mogą do niego należeć także nieoznaczone pozostałości kostne, przypuszczalnie kawałki kości długich i płaskich. Fragmenty kości noszą ślady przepalenia na kolor biały, co jest zastanawiające, gdyż wypełnisko obiektu stanowił ciemnoszary piasek, silnie nasycony węglem drzewnym. Analizowane szczątki zwierzęce mogły stanowić samodzielny depozyt, aczkolwiek z racji naruszenia obiektu nie można wykluczyć, że były domieszką do niezachowanego pochówku ludzkiego.

Kolejny obiekt – grób jamowy 63 – dostarczył materiału osteologicznego o wadze ok. 8,3 kg, na który składało się kilkanaście tysięcy przepalonych szczątków, w większości bardzo drobnych odpry-

sków kości i zębów (Ryc. 1). Ze względu na stan ich zachowania możliwości identyfikacji były ograniczone. Oznaczono niewielką część całego zbioru, który w konsultacji z antropologiem uznano za najprawdopodobniej w całości złożony ze szczątków zwierzęcych. Pochodziły one od co najmniej dwóch gatunków zwierząt: konia i świni. Wśród kości końskich znalazły się elementy ze wszystkich części szkieletu: głowy (fragmenty czaszki, żuchwy, korzeni zębowych), tułowia (fragmenty kręgów i żeber), kończyn piersiowych (fragmenty łopatek, kości ramiennych, promieniowych i łokciowych, śródreżca i nadgarstka) i miednicznych (fragmenty miednicy, kości udowych, piszczelowych, śródstopia, kości stępu) wraz z członami palcowymi i trzszczkami. Na podstawie zestawienia elementów kośćca rozpoznanych bez wątpliwości jako należące do konia można przyjąć, iż pochodziły od jednego osobnika. Drugim reprezentowanym w zbiorze gatunkiem była świnka. Jednoznacznie zidentyfikowano tylko dwie kości – fragment łopatki i członu palcowego. Kilkadziesiąt fragmentów zostało określonych anatomicznie (elementy szkieletu tułowia i kończyn) i przypisanych do tego gatunku w oparciu o mniej pewne cechy. Wśród pozostałych nieoznaczonych szczątków znalazło się wiele fragmentów kości długich, płaskich i wielokształtnych, które nie posiadały cech diagnostycznych. Można jedynie stwierdzić, że reprezentowały one zwierzęta dwóch kategorii wielkościowych i mogły należeć do przedstawicieli opisanych gatunków.

Obiekt 66 – grób kultury przeworskiej, ciałopalny, popielnicowy

Analizie poddano 16 fragmentów przepalonych kości zwierzęcych znalezionych w grobie dorosłego mężczyzny, z których 14 udało się rozpoznać gatunkowo i anatomicznie. Wszystkie należały do świni i reprezentowały szkielet tułowia (kręg lędźwiowy i ogonowy), kończyn piersiowej (fragmenty łopatki, kości ramiennej i łokciowej) i miednicznej (fragmenty kości strzałkowej, piętowej i skokowej) najprawdopodobniej jednego osobnika niedojrzałego morfologicznie (*iuvenis* lub *subadultus*).

⁷ Materiał osteologiczny konsultowano z dr. Łukaszem Maurycym Stanaszkiem (Pracownia Antropologiczna Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie), opracowującym szczątki ludzkie z badanej nekropoli.

Ryc. 1. Janówek, stan. XI. Niewielka część silnie rozdrobnionych szczątków z grobu zwierzęcego 63. Fot.: M. Bogacki

Fig. 1. Janówek, site XI. Small portion of heavily fragmented remains from animal grave 63. Photo by M. Bogacki

Opracowywane zespoły pozostałości kości zwierząt z obiektów odkrytych na stanowisku XI w Janówku mają różny charakter. Szczątki znalezione w wypełniku pieca do wypału ceramiki z osady kultury grobów kloszowych to zapewne odpadki pokonsumpcyjne, które trafiły do zasypiska obiektu po zakończeniu jego użytkowania.

Zdecydowanie bardziej interesujące są szczątki znalezione w obiektach sepulkralnych kultur grobów kloszowych i przeworskiej, będące pozostałością praktyk rytualnych związanych z obrzędkiem pogrzebowym. Złożone w grobach ludzkich domieszki kości zwierzęcych mogą stanowić świadectwo albo uczt rytualnych odbywających się w ramach ceremonii pogrzebowych, albo wyposażania zmarłego w pożywienie. Natomiast pochówki zwierzęce wydają się mieć związek z aktami ofiarnymi⁸.

W przypadku obiektów z cmentarzyska kultury grobów kloszowych w Janówku zarówno szczątki zwierzęce towarzyszące pochówkom ludzkim, jak i pozostałości zwierząt ofiarnych złożonych do grobu należały do świni i konia. Domieszki szczątków obu tych gatunków spotyka się w grobach na innych cmentarzyskach tej kultury, aczkolwiek z zestawień publikowanych przez Teresę Węgrzynowicz⁹ wynika, że rzadziej od pozostałości kostnych bydła oraz owcy i kozy. Badania liczebności oznaczonych szczątków zwierzęcych z 18 grobów ludzkich z nekropoli kultur grobów kloszowych i pomorskiej w Sochaczewie-Trojanowie, pow. sochaczewski¹⁰, wykazały dwukrotnie więcej pozostałości kostnych owcy i kozy niż bydła, a szczątki konia zajmowały trzecie miejsce. Natomiast w składzie ciałopalnych pochówków zwierzęcych obu wymienionych wyżej kultur

⁸ T. WĘGRZYNOWICZ 1982, 21.

⁹ T. WĘGRZYNOWICZ 1982, 221

¹⁰ A. DRZEWCZ 2015.

koń spotykany był najczęściej¹¹, a zdecydowanie mniej popularna była świnia.

W grobie kultury przeworskiej domieszkę stanowiły kości świni. W inwentarzach grobowych tej kultury wśród kości ssaków najliczniej znajdowane są szczątki owcy i kozy lub świni¹².

Dr Anna Gręzak
Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
ul. Krakowskie Przemieście 26/28
00-927 Warszawa
abgrszak@uw.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0002-6178-3577>

Literatura

- CZARNECKA K., PROCHOWICZ R.J. 2001: *Rekonstrukcja zespołu grobowego kultury przeworskiej z Janówka, pow. Legionowo*, [w:] J. Andrzejowski, R. Prochowicz, A. Żórawska (red.), *VARIA BARBARICA Zenoni Woźniak ab Amicis dicata*, Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina I, Warszawa–Lublin, 211–218.
- DRZEWICZ A. 2015: *Gatunkowy i anatomiczny dobór zwierząt do ciałopalenia z cmentarzysk wczesnej epoki żelaza w Sochaczewie-Trojanie*, WA LXVI, 285–355. <https://doi.org/10.36154/wa>.
- KOLDA J. 1936: *Srovnávači anatomie zvířat domácích se zretelem k anatomii člověka*, Brno.
- LASOTA-MOSKALEWSKA A. 2008: *Archeozoologia*, Warszawa.
- LUTNICKI, W. 1972: *Uzębienie zwierząt domowych*, Warszawa–Kraków.
- MĘYNARSKI G. 2006: *Zróżnicowanie składu gatunkowego kości zwierzęcych ze stanowisk sepulkralnych i osadowych kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim*, [w:] L. Kostuch, K. Ryszevska (red.), *Zwierzę jako sacrum w pradziejach i starożytności. Tom I*, Kielce, 41–52.
- REITZ E.J., WING E.S. 1999: *Zooarchaeology*, Cambridge. <https://doi.org/10.1086/jar.55.4.3631630>
- WAHL J. 1981: *Beobachtungen zur Verbrennung menschlicher Leichname*, „Archäologisches Korrespondenzblatt” 11, 271–279.
- WĘGRZYNOWICZ T. 1982: *Szczątki zwierzęce jako wyraz wierzeń w czasach ciałopalenia zwłok*, Warszawa.

Archaeozoological analysis of animal bone remains from site XI at Janówek, Legionowo County

Summary

Six features containing animal remains were discovered during the excavations conducted from 1976 to 1978 at the multicultural site XI at Janówek; the remains were subjected to archaeozoological analysis (Table 1). The first of the aforementioned features was a kiln for firing pottery of the Cloche Grave Culture (feature 71), in the backfill of which dozens of fragments of unburnt animal bones were found. They belonged to several common livestock species: cattle, sheep, pig, possibly also horse, and were most likely post-consumption waste. Four sets of animal bones come from sepulchral features of the Cloche Grave Culture. In an urn grave (feature 16), the deceased, probably a woman and a man, were

accompanied by the burnt remains of a pig skeleton. Dozens of elements from different parts of the carcass of one individual aged less than 10–12 months were identified. In a cremation burial in a pit (feature 26), among the remains of a probably adult human male, there were several burnt animal bones, two of which—a skull fragment and a carpal bone—were identified as horse bones. Feature 63 was an animal cremation pit grave, in which the remains of at least two animals, a horse and a pig, were deposited. In the case of the horse, bone fragments from all parts of the skeleton were identified, while the identified pig bones represented the skeleton of the torso and limbs. The last feature of the Cloche Grave Culture was a cremation pit grave (feature 52; no human bones were found in the excavated material), containing dozens of burnt bone remains from the thoracic

¹¹ T. WĘGRZYNOWICZ 1982, 220.

¹² G. MĘYNARSKI 2006, 44.

and pelvic limbs of a morphologically immature pig (*iuvenis* or *subadultus*). It can be assumed that the animal bones were either an addition to an unpreserved human burial or an independent deposit.

The remains found in the features described attest to the important role of the horse and pig in the ritual practices of the Cloche Grave Culture communities, as already demonstrated in the earlier literature.

The last of the bone assemblages under study was found in an urned cremation grave of an adult male

of the Przeworsk Culture (feature 66). All the identified remains belonged to a pig and represented the skeleton of the torso (lumbar and coccygeal vertebrae), thoracic (fragments of the scapula, humerus and ulna) and pelvic limbs (fragments of the fibula, heel and talus bones) and most likely came from a single morphologically immature individual (*iuvenis* or *subadultus*). In the Przeworsk Culture, pig bones, along with sheep and goat remains, are the most common admixtures found in human graves.

Wyniki analizy odcisków roślinnych na polepie ze stanowiska XI w Janówku, pow. legionowski

Maria Lityńska-Zajac

Wstęp

Do analizy botanicznej przekazane zostały dwie próby polepy¹ pochodzące ze stanowiska XI w Janówku, pow. legionowski. Badane źródła zostały wydobyte w latach 1976–1978 z dwóch pieców oznaczonych numerami 7a i 71. Pierwszy z nich jest obiektem z czasów lużyckich pól popielnicowych, datowanym na okres halszacki (HaC – wczesny HaD), natomiast drugi to piec kopulasty służący do wypału ceramiki, wykonany przez ludność kultury grobów kloszowych (pomorsko-kloszowego kręgu kulturowego), datowany na przełom okresów halszackiego i lateńskiego (HaD/LTA–LTB1)². W obiektach tych zalegały również węgle drzewne³, które w trakcie przechowywania uległy destrukcji i nie nadawały się do analizy taksonomicznej⁴.

Glina była w przeszłości bardzo ważnym i powszechnie stosowanym surowcem co najmniej od początku neolitu. Służyła społecznościom pradziejowym

do wyrobu naczyń, figurek, ciężarków tkackich i przęślików, do wylepiania ścian jam gospodarczych lub innych obiektów oraz do wznoszenia konstrukcji naziemnych (np. pieców) czy uszczelniania budynków (polepa). Przy wyrobie masy glinianej dodawana była tak zwana domieszka schudzająca. Stanowić ją mogły większe ziarna mineralne, tłuczeń ceramiczny i/lub domieszka organiczna. Ta ostatnia obejmowała fragmenty świeżych roślin. W trakcie wysuszania gliny na słońcu i wietrze lub jej wypalania następowała dekompozycja tkanek organicznych, a w polepie utrwały się odciski roślinne. Odciski zachowywały się w formie pozytywów lub negatywów. W niektórych przypadkach oprócz odcisków w glinie widoczne są resztki spalonych lub wysuszonych tkanek⁵.

Materiał i metoda badań

Uzyskane ze stanowiska XI w Janówku fragmenty polepy we wstępnym etapie badań czyszczono za pomocą mieszka i miękkiego pędzla. Następnie obserwowano powierzchnie grud i po zanotowaniu śladów rozbijano o polepę i ponawiano czyszczenie. Polepa była na ogół drobnoziarnista, mocno przepalona i perforowana, krucha, o barwie żółtej, pomarańczowej i czarnej. Wielkość poszczególnych kawałków była niejednakowa, część z nich była drobna (o maksymalnym wymiarze, niezależnie od orientacji kawałka, do 1 cm), inne

¹ Panu dr. Bartłomiejowi Kaczyńskiemu z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie składam serdeczne podziękowania za przekazanie tych interesujących materiałów do badań botanicznych. Prace wykonano w ramach projektu finansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach umowy Nr 01450/22/FKP/NID, *Janówek, stan. XI. Osada i cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza. Opracowanie i publikacja badań archeologicznych*.

² J. GŁOSIK 1989; B. KACZYŃSKI, w tym tomie.

³ J. GŁOSIK 1989.

⁴ Informacja dr. Bartłomieja Kaczyńskiego.

⁵ Np. M. KLICHOWSKA 1986; M. LITYŃSKA-ZAJĄC, K. WASYLKOWA 2005, 44, 296–298; M. MOSKAL-DEL HOYO *et alii* 2017.

Tab. 1. Janówek, stan. XI. Wyniki analizy odcisków roślinnych w polepie z obiektów 7a i 71

Stan zachowania: od – odcisk, s – szczątek spalony; typ szczątka: z – ziarniak, p – plewa, sł – słoma, l – liść, d – drewno, kon – odciski elementów konstrukcyjnych; # – szczątki liczne, x – obecne odciski

Table 1. Janówek, site XI. Results of analysis of plant imprints in the daub from features 7a and 71

State of preservation: od – imprint, s – charred remains; kind of remains: z – caryopsis, p – glume, sł – chaff, l – leaf, d – wood, kon – impressions of construction elements; # – numerous remains, x – present imprints

Nazwa taksonu	Stan zachowania	Typ szczątka	Obiekt 7A 117 grud	Obiekt 71 23 grudy	Suma
<i>Hordeum vulgare</i>	od	z	12	7	19
<i>Panicum miliaceum</i>	s	z	-	1	1
<i>Panicum miliaceum</i>	od	z	-	4	4
<i>Triticum</i> sp.	s	p	-	6	6
<i>Panicoidaceae</i>	od	z	-	4	4
<i>Cerealia</i> indet.	od	z	5	-	5
<i>Cerealia</i> indet. <i>vel Poaceae</i> indet.	s	sł	#	#	#
<i>Cerealia</i> indet. <i>vel Poaceae</i> indet.	od	sł	#	#	#
<i>Bromus</i> sp.	od	z	-	1	1
<i>Poaceae</i> indet.	od	z	3	-	3
<i>Pinus sylvestris</i>	s	d	-	2	2
<i>Salix</i> sp.	od	l	-	1	1
Nieoznaczone	od	kon	x	x	x
Suma			20	26	46

miały około 10 cm. W kilku fragmentach zaobserwowano domieszkę mineralną w postaci niewielkich kamyczków. Większość grud przesycona była w większym lub mniejszym stopniu szczątkami roślinnymi. Zachowały się one najczęściej w postaci pozytywowych lub negatywowych odcisków, choć w grudach mocno przepalonych natrafiono również na spalone fragmenty tkanek w masie glinianej. Były one bardzo kruche i delikatne i w trakcie preparacji rozpadały się.

Przy oznaczaniu diaspor i innych fragmentów roślin zielnych stosowano metodę morfologiczno-porównawczą, korzystając z kolekcji owoców i nasion współczesnych i kopalnych zgromadzonej w Pracowni Archeologicznej Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Igołomi oraz literatury⁶. Posługiwano się przy tym lupą binokularną Nikon typ 102, stosując powiększenia od 6 do 100 razy. Pojedyncze węgle drzewne

określano na podstawie cech budowy anatomicznej widocznych w trzech przekrojach – poprzecznym, promienistym i stycznym⁷ – przy pomocy mikroskopu metalograficznego do światła odbitego firmy Nikon, w powiększeniach od 40 do 500 razy.

Wyniki

Liczba grud polepy pozyskanej z obu pieców oraz ich jakość pod względem zawartości szczątków roślinnych były zróżnicowane (Tab. 1). Z obiektu 7a przebadano 117 kawałków polepy, a z obiektu 71 – 23. Relatywnie więcej oznaczonych i policzonych szczątków wystąpiło w obiekcie drugim, co wynika z dominacji w tej próbie fragmentów przepalanej gliny, w której lepiej utrwaliły się zarówno odciski, jak i obecne były szczątki spalone. Łącznie oznaczono tylko dziewięć taksonów roślinnych, w tym po trzy do poziomu

⁶ M.in. R.T.J. CAPPERS, R.M. BEKKER, J.E.A. JANS 2006; R.T.J. CAPPERS, R. NEEF, R.M. BEKKER 2009.

⁷ F.H. SCHWEINGRUBER 1982, 1990.

Ryc. 1. Janówek, stan. XI. Fragment polepy z obiektu 71 z widocznymi na powierzchni śladami roślinnymi, kamyczkami i płytkimi wgłębieniami
 Fig. 1. Janówek, site XI. Daub fragment from feature 71 with imprint of plants, small stones and shallow indentations visible on the surface

gatunku i rodzaju. Na wielu kawałkach przepalanej gliny zachowały się odciski elementów konstrukcyjnych nieoznaczalnych pod względem taksonomicznym. Zaobserwowano tu również okrągłe lub owalne, płytkie wgłębienia, mogące być śladami zarówno po nasionach pozbawionych charakterystycznej rzeźby powierzchni, jak i po drobnych kamyczkach (Ryc. 1).

Najobfitszą kategorię szczątków oznaczonych stanowiły resztki słomy, czyli liści i łodyg traw uprawnych lub dzikich *Cerealia* indet. *vel Poaceae* indet., zachowane w formie odcisków i spalonych fragmentów (Ryc. 2), tkwiących w poszczególnych kawałkach gliny. Charakteryzowały się one dobrze widoczną równoległą nerwicą, co pozwoliło na określenie przynależności taksonomicznej. Wspomniane szczątki tworzyły wielokrotnie nawarstwienia, przez co nie można było ustalić liczby zachowanych okazów – dlatego w tabeli zaznaczono tylko ich obecność.

Ze zbóż oznaczono niezbyt liczne odciski ziarniaków jęczmienia zwyczajnego *Hordeum vulgare*, odciski i spalony ziarniak prosa zwyczajnego *Panicum miliaceum* (Ryc. 3), a także kilka spalonych fragmentów plew pszenicy *Triticum* sp. Niestety, ze względu na kruchość materiału przynależności gatunkowej plew nie można było określić, ponieważ rozpadały się przy

próbie wydobycia ich z polepy. Należały one do jednego z trzech gatunków pszenicy oplewionych – samopisy *T. monococcum*, płaskurki *T. dicoccon* i/lub orkisz *T. spelta*. Prawdopodobnie do zbóż należały również odciski ziarniaków zaliczone do podrodziny prosowatych *Panicoidaceae* indet. oraz fragmenty ziarniaków zaliczone ogólnie do *Cerealia* indet.

Rośliny zielne dzikie były słabo reprezentowane w analizowanym materiale, podobnie jak na innych stanowiskach archeologicznych, z których przebadano tylko polepę⁸. Odnotowano tu odcisk ziarniaka stokłosa *Bromus* sp. i kilka fragmentów bliżej nieoznaczonych traw (wiechlinowatych) *Poaceae* indet.

Szczególnie interesująco przedstawia się obecność dwóch bardzo drobnych kawałków węgla drzewnego należących do sosny zwyczajnej *Pinus sylvestris*, zachowanych w polepie z obiektu 71 (Ryc. 4). Natrafiono także na odcisk liścia wierzby *Salix* sp.

Omówienie wyników

Zachowane na stanowiskach archeologicznych szczątki roślinne dostarczają szeregu danych do poznania

⁸ I. GLUZA 1994.

Ryc. 2. Janówek, stan. XI. Spalony fragment słomy *Cerealia* indet. vel *Poaceae* indet. w przepalonej grudzie polepy z obiektu 71
 Fig. 2. Janówek, site XI. Charred chaff fragment, *Cerealia* indet. vel *Poaceae* indet., in a charred lump of daub from feature 71

pewnych aspektów dawnej gospodarki człowieka. Informują również o florze i roślinności występującej w otoczeniu siedzib ludzkich. Możliwości oceny materiału subfosylnego zależą od liczby i rodzaju przebadanych prób, jakościowego i ilościowego zróżnicowania pozostałości roślinnych oraz kontekstu ich występowania.

W przypadku stanowiska XI w Janówku przebadano tylko pozostałości roślin zachowane w polepie, będącej, jak już wspomniano, tylko fragmentarycznym źródłem wzbogacającym naszą wiedzę o użytkowanych roślinach. W piecu łżyckich pól popielnicowych (ob. 7a) zachowało się niewiele resztek materiałów pochodzenia organicznego (Tab. 1). Wśród oznaczonych szczątków występowały odciski ziarniaków traw uprawnych *Cerealia* indet. i dzikich *Poaceae* indet. oraz ślady słomy obu form. Sporo – jak na badany materiał – odnotowano ziarniaków jęczmienia zwyczajnego *Hordeum vulgare*.

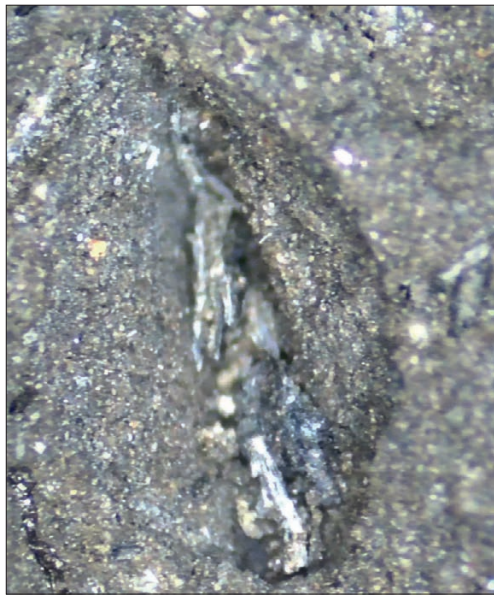
Odnosząc uzyskane wyniki badań do innych stanowisk archeologicznych omawianej kultury, w których analizowane były głównie szczątki spalone i nie-spalone wydobyte z prób ziemi i odciski w polepie

i ceramice, można stwierdzić, że jęczmień był gatunkiem dość powszechnie uprawianym przez ludność łżyckich pól popielnicowych⁹. Trzeba jednak podkreślić, że są regiony, w których udokumentowano obecność kilku innych gatunków roślin uprawnych: prosa zwyczajnego *Panicum miliaceum*, pszenicy orkisz *Triticum spelta*, lnicznika siewnego *Camelina sativa*, lnu zwyczajnego *Linum usitatissimum* i maku lekarskiego *Papaver somniferum*, oraz wielu roślin zielnych dzikich (np. w Polanowie, pow. słupecki)¹⁰.

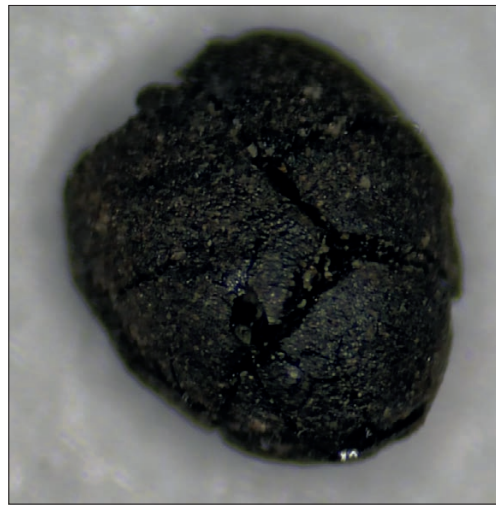
Nieco bogatszy materiał zachował się w piecu do wypału ceramiki kultury grobów kloszowych (ob. 71). Oprócz najczęściej występujących szczątków spalonych i odcisków opisanych jako *Cerealia* indet. vel *Poaceae* indet. zanotowano ślady jęczmienia zwyczajnego *Hordeum vulgare*, prosa zwyczajnego *Panicum miliaceum* i jednej z pszenic oplewionych *Triticum* sp. Liczba zachowanych szczątków nie pozwala na określenie struktury upraw. Niemniej jednak można stwierdzić, że na szczątki dwóch wymienionych gatunków natrafiono

⁹ M.in. A. REMBISZ *et alii* 2009; A. SADY 2014; J. URBAN 2019.

¹⁰ M. LATAŁOWA, K. PIŃSKA 2010.

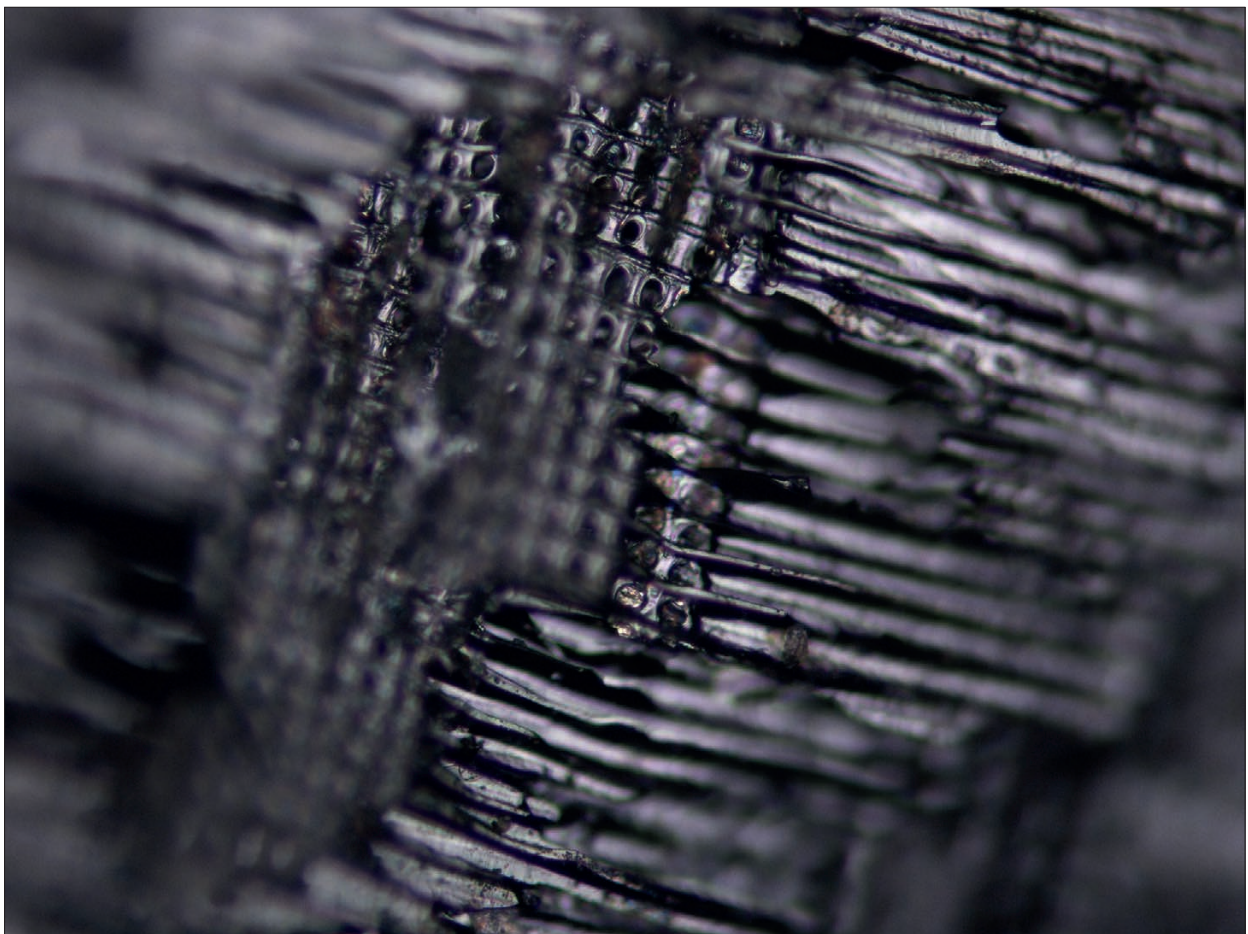
A

B

Ryc. 3. Janówek, stan. XI. Proso zwyczajne *Panicum miliaceum* w polepie z obiektu 71.A – odcisk ziarniaka z resztkami plewek, B – spalony ziarniak

Fig. 3. Janówek, site XI. Common millet, *Panicum miliaceum*, in the daub from feature 71.A – imprint of caryopsis with glume remains, B – charred caryopsis

Ryc. 4. Janówek, stan. XI. Fragment węgla drzewnego sosny zwyczajnej *Pinus sylvestris* w polepie z obiektu 71

Fig. 4. Janówek, site XI. Piece of charcoal from Scots pine, *Pinus sylvestris*, in the daub from feature 71

również w polepie wydobytej z osady omawianej kultury w Słubicach, pow. plocki, stan. 3¹¹. Stan ten pozwala przyjąć, z pewnym prawdopodobieństwem, że jęczmień i proso były wysiewane na ówczesnych polach.

Skład taksonomiczny szczątków roślin zielnych w próbach polepy z obu pieców wskazuje, że do gliny budowlanej dodawano jako domieszki schudzającej pozostałości po omlotach.

W polepie z obiektu kultury grobów kloszowych wystąpiły też resztki drzew: drobne węgle sosny zycznej *Pinus sylvestris* i odciski liścia wierzy *Salix* sp. Okruchy węgla drzewnego wskazują, że do wzmocnienia konstrukcji, której ślady zachowały się też w formie nieoznaczalnych odcisków, używano drewna sosny. Natomiast liście różnych gatunków wierzb odnotowano w piecach garncarskich, np. kultury przeworskiej z okresu rzymskiego w Igołomi, pow. krakowski. Obecność takiego materiału sugeruje, zdaniem autorki opracowania botanicznego tego stanowiska¹², że główny surowiec służący do konstrukcji pieców pozyskiwany był „w zaroślach nadwiślańskich”. Być może w przypadku Janówka były to obszary wilgotne położone nad Narwią.

Dr hab. Maria Lityńska-Zajac, prof. IAE PAN
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Ośrodek Archeologii Gór i Wyzyn
ul. Sławkowska 17
31-016 Kraków
marialitynska@gazeta.pl
<https://orcid.org/0000-0002-6397-9805>

Literatura

- CAPPERS R.T.J., BEKKER R.M., JANS J.E.A. 2006: *Digital Seed Atlas of the Netherlands*, Groningen Archaeological Studies, Barkhuis. <https://doi.org/10.1017/S0960258507708383>
- CAPPERS R.T.J., NEEF R., BEKKER R.M. 2009: *Digital Atlas of Economic Plants. Parts 1, 2a, 2b*, Groningen Archaeological Studies, Barkhuis.
- GIŻBERT W. 1960: *Odciski roślin z pieców garncarskich ośrodka „Igołomia”*, „Acta Societatis Botanicorum Poloniae” 29, 3–10.
- GLUZA I. 1994: *Wstępne wyniki badań odcisków roślinnych ze stanowisk kultury ceramiki wstępowej*
- rytej w Gniechowicach i Starym Zamku, woj. wrocławskie, [w:] K. Wasylińska (red.), *Warsztaty Archeobotaniczne. Igołomia*, Polish Botanical Studies. Guidebook Series 11, 55–69.
- GŁOSIK J. 1989: *Nowe dane do poznania kultury grobów kloszowych*, SprArch. XL (1988), 231–244.
- KLICHOWSKA M. 1986: *Odciski roślinne na polepie z osady w Kobylnikach k. Buska Zdroju, woj. Kielce*, SprArch. XXXVIII, 259–260.
- LATAŁOWA M., PIŃSKA K. 2010: *Zawartość botaniczna dwóch naczyń z pozostałości osady ludności tużyckich pól popielnicowych w Polanowie na Pojezierzu Gnieźnieńskim*, [w:] A. Pydyn (red.), *Archeologia Jeziora Powidzkiego*, Toruń, 197–225.
- LITYŃSKA-ZAJĄC M. 2016: *Wyniki badań odcisków roślinnych w polepie i na ceramice*, [w:] J. Urban, *Osady z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na stanowisku 3 w Słubicach, pow. plocki, Ze źródeł archeologii Mazowsza 1 = Vetera et nova 5*, Warszawa, 231–239.
- LITYŃSKA-ZAJĄC M., WASYLIKOWA K. 2005: *Przewodnik do badań archeobotanicznych*, Vademecum Geoboticum, Poznań.
- MOSKAL-DEL HOYO M. et alii 2017: M. Moskal-del Hoyo, A. Rauba-Bukowska, A. Lityńska-Zajac, A. Mueller-Bieniek, A. Czekaż-Zastawny, *Plant materials used as temper in the oldest Neolithic pottery from south-eastern Poland*, „Vegetation History and Archaeobotany” 26, 329–244. <https://doi.org/10.1007/s00334-016-0595-6>
- REMBISZ A. et alii 2009: A. Rembisz, J. Gackowski, D. Makowiecki, M. Markiewicz, M. Polcyn, *Ślady gospodarki roślinno-zwierzęcej ludności kultury tużyckich pól popielnicowych z osady w Rudzie, gmina Grudziądz, północna Polska*, [w:] L. Domańska, P. Kittel, J. Forysiak (red.), *Środowiskowe uwarunkowania lokalizacji osadnictwa, Środowisko - Człowiek - Cywilizacja 2*, Poznań, 109–122.
- SADY A. 2014: *Szcątki roślinne z osady w Grzbianach*, [w:] T. Stolarczyk, J. Baron (red.), *Osada kultury pól popielnicowych w Grzbianach koło Legnicy*, Legnica–Wrocław, 431–447.
- SCHWEINGRUBER F.H. 1982: *Mikroskopische Holz-anatomie*, Teufen.
- SCHWEINGRUBER F.H. 1990: *Anatomie Europäischer Hölzer*, Bern–Stuttgart.
- URBAN J. 2019: *Gospodarka rolna społeczności tzw. kultury tużyckiej*, Warszawa.

¹¹ M. LITYŃSKA-ZAJĄC 2016.

¹² W. GIŻBERT 1960.

Results of an analysis of plant imprints on the daub from site XI at Janówek, Legionowo County

Summary

Two samples of daub, from feature 7a—a furnace of the Lusatian Urnfield Culture (HaC—early HaD) and feature 71—a kiln for firing pottery of the Cloche Grave Culture (HaD/LTA—LTB1), were subjected to botanical analysis. Both samples were recovered from site XI at Janówek. The analyses and identification of the remains were carried out using methods characteristic of archaeobotany. The results obtained are shown in Table 1. Scarce plant imprints, mainly of cultivated plants—cereals and wild grasses, were detected in the lumps of daub analysed

(Figs. 1, 2). The presence of the remains of barley, *Hordeum vulgare*, was characteristic of the older chronological period. In addition, the younger feature contained common millet, *Panicum miliaceum* (Fig. 3), and one of the species of hulled wheat, *Triticum* sp. This taxonomic composition of the plant remains from the aforementioned features indicates that leftovers from threshing were used to temper construction clay. Moreover, very small pieces of charcoal from Scots pine, *Pinus sylvestris*, were preserved in the daub from feature 71 (Fig. 4).

Analiza odcisku tkaniny ze stanowiska XI w Janówku, pow. legionowski

Joanna Słomska-Bolonek

Wstęp

W roku 1976 w trakcie badań archeologicznych prowadzonych w Janówku, pow. legionowski, w południowej części stanowiska XI natrafiono na obiekt 7a, stanowiący najprawdopodobniej pozostałość po piecu służącym do wypału ceramiki¹. Jego wypełnisko tworzył żółto-szary piach z licznymi fragmentami węgla drzewnych, wtórnie przepalanej ceramiki i polepy. Na powierzchni jednego z ułamków naczyń, w trakcie prac konserwatorskich prowadzonych w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie zauważono odcisk będący negatywem tkaniny (Ryc. 1). Mieścił się on w części przydennej głębokiej misy chropowatej, przykrawędnie gładzonej oraz dziurkowanej. Miał niewielkie wymiary, nieprzekraczające powierzchni 10 cm² (2,5×4,0 cm). Zarówno sam obiekt, jak i cechy stylistyczno-technologiczne ceramiki wskazują, iż należy je wiązać z osadnictwem ludności kultury łużyckiej z okresu halsztackiego D.

Zważywszy na fakt, że wyroby włókiennicze są rejestrowane w materiale archeologicznym stosunkowo rzadko, nieocenionym źródłem danych pozostają także ich odciski zachowujące się przeważnie na wyrobach ceramicznych lub polepie. Ich liczba stale wrasta na skutek rosnącej „wrażliwości” archeologów na tego typu ślady. Chociaż stanowią one uboższy nośnik informacji aniżeli zachowane wyroby tkackie, ich znaczenie poznawcze jest wciąż bardzo duże. Dostar-

czają bowiem danych dotyczących poziomu rozwoju i zróżnicowania tkactwa w danej jednostce kulturowej dzięki analizie technik i jakości obróbki surowca. Takie informacje mają szczególne znaczenie dla najstarszych epok, dla których liczba organicznych znalezisk archeologicznych poświadczających wytwórczość włókienniczą jest niewielka². Tym samym niniejsze znalezisko, pomimo swych niewielkich rozmiarów i negatywowego charakteru, należy uznać za istotne jako uzupełniające informacje o wytwórczości na terenie Polski w okresie halsztackim³.

Odcisk tekstylny

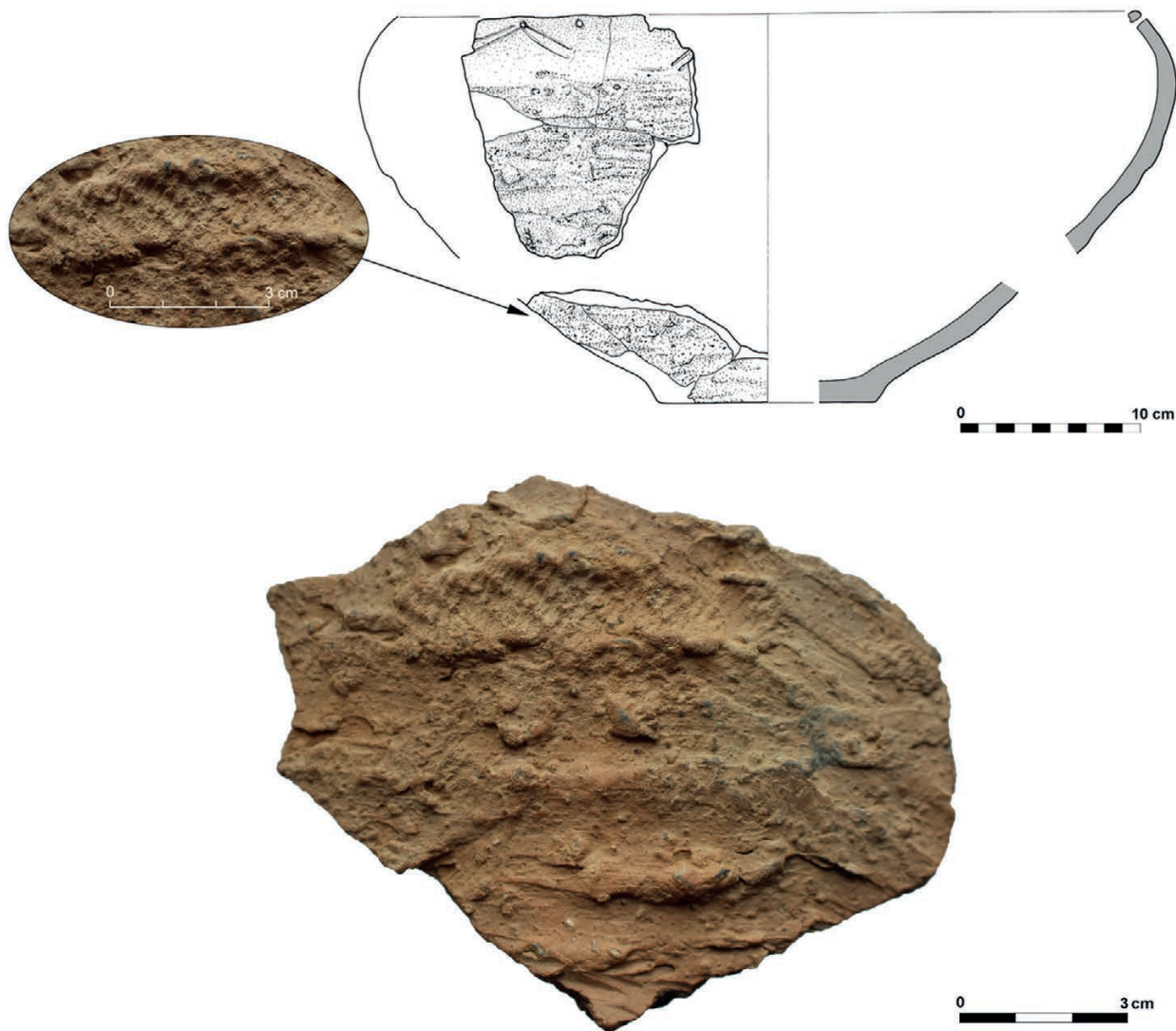
W roku 2018 wspomniany odcisk poddany został badaniom specjalistycznym, które przeprowadzono w Ośrodku Badań nad Dawnymi Technologiami Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Łodzi⁴. Do ekspertyzy wykorzystany został mikroskop optyczny Olympus SZX7. W efekcie poczynionej analizy surowcowo-technologicznej ustalono (Tab. 1), iż ślad ten stanowi negatyw tkaniny wykonanej w splocie płóciennym. Ze względu na fakt, iż wyrób zachował

² J. SŁOMSKA 2018, 567.

³ J. SŁOMSKA-BOLONEK 2021.

⁴ Analizę wykonano w ramach projektu finansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach umowy Nr 01450/22/FKP/NID, *Janówek, stan. XI. Osada i cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza. Opracowanie i publikacja badań archeologicznych*.

¹ Por. B. KACZYŃSKI, w tym tomie, Ryc. 30.

Ryc. 1. Odcisk tkacki na ceramice naczyniowej z Janówka

Fig. 1. Fabric imprint on the pottery from Janówek

się jedynie w formie słabego jakościowo negatywu, nie udało się ustalić surowca użytego do jej wykonania. Układ i gęstość zastosowanej przędzy wskazują, że janówecką tkaninę trzeba zaliczyć do wyrobów o nierównej gęstości w osnowie i wątku. Nici jednego systemu były gęściej dobijane aniżeli drugiego. Ich gęstość wynosiła 8–9 nici w jednej płaszczyźnie i trzy – w drugiej. Ponadto ustalono lewostronny kierunek skrętu przędzy (S) w systemie 1. Parametru tego nie udało się sformułować dla nici systemu 2, które były całkowicie przykryte niemi systemu 1. Grubości, czyli średnice przędzy, były zbliżona do siebie w obydwu systemach. Nieznacznie cieńsze nici zostały zastosowane w systemie o większej gęstości, co jest zrozumiałe.

Dyskusja

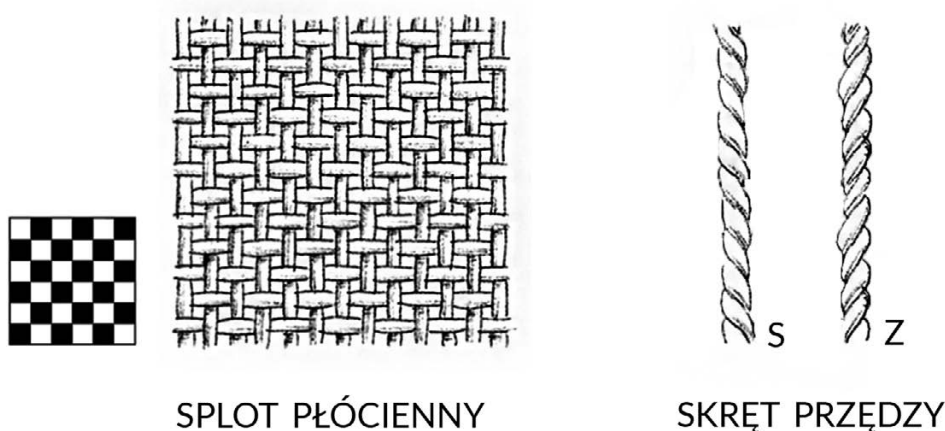
Uzyskane parametry technologiczne samodzielnie niewiele mówią nam o jakości danej tkaniny. Ich znaczenie objawia się dopiero wówczas, gdy zestawimy je z analizami innych materiałów datowanych na ten sam okres. Tkanina, której negatyw analizujemy, wykonana została przy użyciu najstarszej i najprostszej techniki tkackiej, czyli splotu płóciennego, który charakteryzował się szachownicowym przeplotem nici dwóch systemów (Ryc. 2). Był on z pewnością znany i stosowany już w okresie neolitu, głównie w Europie Wschodniej i Środkowej⁵. Przemawiają za tym nie tylko znaleziska

⁵ T.J. CHMIELEWSKI 2009, 174; E.J.W. BARBER 1991, 93.

Tab. 1. Analiza surowcowo-technologiczna odcisku tkackiego z Janówka

Table 1. Technological and raw material analysis of a fabric imprint from Janówek

Sposób zachowania	Surowiec	Splot	Skręt		Gęstość na 1 cm		Grubość w mm	
			system 1	system 2	system 1	system 2	system 1	system 2
odcisk tkaniny na ceramice naczyniowej	-	plócienny	S	-	8-9	3	1,20-1,40	1,40-1,60

Ryc. 2. Schemat splotu plóciennego oraz skrętu przędzy

Fig. 2. Plain weave and yarn twist

europjskie⁶, ale także materiał z Polski⁷. Najstarsze tkaniny wykonane za pomocą tego splotu pochodzą z osady grupy brzesko-kujawskiej kultury lendzielskiej w Miechowicach, pow. włocławski, stan. 4, i są datowane na późny neolit (ok. 5400–4900 p.n.e.)⁸. W przypadku materiałów tekstylnych wiązanych z osadnictwem kultur łużyckiej splot ten uznać należy za wiodący. Zastosowany został bowiem w produkcji 94 tkanin datowanych na późną epokę brązu i wczesną epokę żelaza. Jest to wynik wielokrotnie przewyższający liczbę ówczesnych tkanin wykonanych w technice rypsu (cztery sztuki) i w splotcie łamanym 2/2 (siedem sztuk)⁹.

Do wykonania tkaniny w splotcie plóciennym wymagane było użycie dowolnego krosna tkackiego. Najprawdopodobniej było to krosno ciężarkowe, gdyż – jak wynika z badań – stanowiło ono podstawową formę warsztatu użytkowanego przez ludność kultury łużyckiej na terenie Mazowsza¹⁰. Wskazują na to rozliczne znaleziska ciężarków tkackich, na które natrafiono między innymi w Pawłowicach, pow. rycki, w Żychlinie, pow. loco, czy w Łodzi, pow. loco, stan. 425¹¹. Konstrukcja samego krosna znana była już od neolitu, co stwierdzono na podstawie odkryć obciążników tkackich na osadach ludności kultury pucharów lejkowatych, między innymi w Książnicy Wielkiej, pow. kazimierski, czy w Ćmielowie, pow. opatowski¹². Pozostałe części przedmiotu,

⁶ J. MAKKAY 2001, 35; I. MERKYTE 2005, 109–110; T.J. CHMIELEWSKI 2009, 172–195.

⁷ T.J. CHMIELEWSKI 2009, 175, ryc. 101, 105; N.-L. PIPES, J. KRUK, S. MILISAUSKAS 2019.

⁸ R. GRYGIEL 2008, 1014, ryc. 889: 2.

⁹ J. SŁOMSKA-BOLONEK 2021.

¹⁰ J. SŁOMSKA-BOLONEK 2021; A. NAHLIK 1956, 519–540.

¹¹ E. ANTOSIK 2010.

¹² T.J. CHMIELEWSKI 2009, 175, ryc. 101, 105; N.-L. PIPES, J. KRUK, S. MILISAUSKAS 2019, 48–50.

wykonane z drewna, ulegały szybkiej destrukcji i nie zachowały się do współczesności.

Odkryty w Janówku odcisk tkacki stanowi świadectwo wyrobu tekstylnego o średniej lub wręcz niskiej jakości technologicznej, co jest cechą dość powszechną dla śladów rejestrowanych na osadach (Tab. 2). Wyprodukowano go z grubej przędzy, której średnica wynosiła od 1,20 do 1,60 mm. Na okres halsztacki datowane są produkty tkackie wytworzone z nici wielokrotnie cieńszych, o grubości nawet 0,20–0,40 mm¹³, co pozwala uświadomić sobie dysproporcję w jakości wyrobów. Większość nici przędzonych przez społeczności kultury łużyckiej miała grubość od 0,40 do 1,00 mm, co pozwala je zaliczyć do wyrobów średniej i dobrej jakości w porównaniu do znalezisk z terenów objętych osadnictwem kultury halsztackiej. Tamtejsza ludność wytwarzała nici o grubości od 0,30 do ponad 2,00 mm w epoce brązu i od 0,20 do maksymalnie 1,50 mm w okresie halsztackim¹⁴. Oceniając kolejną cechę technologiczną janóweckiej tkaniny, a mianowicie gęstość, także zwraca uwagę znikoma wartość oraz brak balansu pomiędzy osnową a wątkiem. Najlepsze wyroby datowane na okres halsztacki z terenu Polski posiadały gęstość 22–24 nici¹⁵. Znane były jednak także takie, które nie przekraczały 3–5 nici na 1 cm. Liczny ich zbiór zachował się w formie odcisków na popielnicach z cmentarzyska ciałopalnego w Maciejowicach, pow. garwoliński¹⁶. Znane są także pojedynczy zabytek z Lasowic Małych, pow. kluczborski¹⁷, i negatyw na polepie z osady w Biskupinie, pow. żniński¹⁸. Umiejętności tkaczy z terenów alpejskich z wczesnej epoki żelaza istotnie przewyższały zdolności nadwiślańskiej ludności. Osadnicy z Hallstatt (Górna Austria) byli zdolni do wyprodukowania tkanin o gęstości wynoszącej nawet 40 nici na 1 cm¹⁹.

¹³ J. SŁOMSKA, Ł. ANTOSIK 2017, 31–38; E. DOBRZAŃSKA, M. GEDL 1962, 121–162; G. SAGE 1932, 69–82; J. MAIK, A. RYBARCZYK 2016, 25–43.

¹⁴ K. GRÖMER 2010, 95.

¹⁵ J. MAIK, A. RYBARCZYK 2016, 25–43; J. SŁOMSKA-BOLONEK 2021; K. GRÖMER *et alii* 2013, 63.

¹⁶ J. MAIK 2014, 411–414.

¹⁷ E. DOBRZAŃSKA, M. GEDL 1962, 121–162.

¹⁸ T. ŁASZCZEWSKA b.d.

¹⁹ K. GRÖMER *et alii* 2013, 443.

Ze względu na negatywny charakter znaleziska niemożliwe jest określenie typu zastosowanego surowca. Mogła to być zarówno wełna owcza, jak i jeden z surowców roślinnych stosowanych w tkactwie pradziejowym. Najszerzej wykorzystywano len, jednakże w okresie halsztackim tekstylia wykonywane były także z włókien konopi, pokrzyw i traw²⁰. Ludność kultury łużyckiej we wczesnej epoce żelaza wytwarzała tkaniny i z surowców roślinnych, i zwierzęcych, co wyraźnie wskazuje na typowe dla tego okresu zmiany w gospodarce, prowadzące do wzrostu znaczenia hodowli owiec pozwalającego na ustalenie dostatecznej ilości runa. W okresach starszych taka sytuacja była dużo trudniejsza do uzyskania ze względu na brak stabilnego osadnictwa.

Zestawiając pozyskany w Janówku materiał jedynie ze znaleziskami odcisków można dostrzec, iż ich jakość jest do siebie zbliżona. Najprawdopodobniej odciski tkackie rejestrowane na powierzchni naczyń ceramicznych stanowią ślady po tekstyliach wykorzystywanych w procesie ich produkcji. Z pewnością do prac tych nie używano najlepszych jakościowo wyrobów, ale raczej takich, których użyteczność była już znikoma lub których wytworzenie nie wymagało dużych nakładów pracy. Zarówno na popielnicach z Maciejowic²¹, jak i na popielnicy z Grabowa, pow. łęczycki, oraz na ceramicie z Łodzi-Rudy Pabianickiej, pow. łódzki²², odciski zlokalizowane były poniżej największej wydętości naczyń. Jest to miejsce, za które najwygodniej można było chwycić jeszcze niewypalone naczynie ceramiczne. Odciski tego typu są zatem przypadkowe, świadczą jednak o wykorzystywaniu tkanin w pracach codziennych i w produkcji np. ceramiki.

W tym miejscu należy wspomnieć o powszechnej w literaturze przedmiotu identyfikacji śladów tego typu jako tzw. stempli tkackich stanowiących rodzaj form zdobniczych (między innymi)²³. Zważywszy na fakt, że negatywy te są zazwyczaj rejestrowane pojedynczo, nie tworzą żadnych wzorów lub układów, byłabym daleka od tego typu interpretacji. Nie każdy ślad musi być intencjonalny czy symboliczny.

²⁰ J. BANCK-BURGESS 1999, 82–84; S. SPANTIDAKI 2016, 133; K. GRÖMER 2016, 49.

²¹ J. MAIK 2014, 411–414.

²² T. ŁASZCZEWSKA 1966; H.A. ZĄBKIEWICZ-KOSZAŃSKA 1958, 237–285.

²³ A. SIKORSKI, D. ŻYCHLIŃSKI 2008, 453–549.

Tab. 2. Analiza surowcowo-technologiczna odcisków tekstylnych związanych z wytwórczością tkacką ludności kultury lużyckiej
 Table 2. Technological and raw material analysis of textile imprints related to the weaving industry of the Lusatian Culture communities

Rodzaj znaleziska	Sposób zachowania	Surowiec	Splot	Skret – system 1	Skret – system 2	Gęstość na 1 cm – system 1	Gęstość na 1 cm – system 2	Grubość w mm – system 1	Grubość w mm – system 2	Lokalizacja	Uwagi
Biskupin, pow. żniński, stan. 4											
osada obronna, HaC–D											
T. Łaszczewska b.d											
materiał zaginął											
tkanina	negatyw na polepie	-	plócienny	-	-	4	5	2,00	2,00	-	wymiary około 2,50x3,50 cm
Grabów, pow. łączycki, stan. 1											
cmentarzysko ciałopalne, Ha											
niepublikowane											
Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim											
tkanina	negatyw na popielnicy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kietrz, pow. głubczycki, stan. 1											
cmentarzysko ciałopalne, HaC											
J. Śliwa 1965; T. Łaszczewska 1966											
Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego (stan na rok 1964)											
tkanina	negatyw na paciorku szklanym	roślinny?	plócienny	-	-	18	18	0,30–0,50	0,30–0,50	gr. 112	wg Łuszczewskiej – precyzyjne wykonana tkanina
Maciejowice, pow. garwoliński, stan. 1											
cmentarzysko ciałopalne, IVEB–HaD											
J. Maik 2014											
Instytut Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie											
tkanina	negatyw na ceramice	len?	plócienny	S?	S?	4–5	3–4	1,00	2,00–2,50	gr. 137	-
tkanina	negatyw na ceramice	len?	plócienny	S?	S?	5	4–5	0,70–1,00	0,70–1,00	gr. 167	-
tkanina	negatyw na ceramice	len?	plócienny	S?	S?	5	4	1,00	1,00	gr. 247	-
tkanina	negatyw na ceramice	len?	plócienny	-	-	-	-	-	-	gr. 281	-
tkanina	negatyw na ceramice	len?	ryps	S?	S?	8	4	0,50–0,60	1,00–1,50	gr. 664	-

Rodzaj znaleziska	Sposób zachowania	Surowiec	Spłot	Skręt – system 1	Skręt – system 2	Gęstość na 1 cm – system 1	Gęstość na 1 cm – system 2	Grubość w mm – system 1	Grubość w mm – system 2	Lokalizacja	Uwagi
tkanina	negatyw na ceramice	len?	plócienny	S?	S?	4-5	4-5	0,80-1,00	1,00	gr. 841	przepłoty rypsowe lub błędy tkackie
tkanina	negatyw na ceramice	len?	plócienny	S?	S?	8	7	0,80-0,90	1,00-1,20	gr. 857	-
tkanina	negatyw na ceramice	len?	plócienny	S?	S?	4-6	4-5	1,00-1,20	1,00-1,50	gr. 860	-
tkanina	negatyw na ceramice	len?	plócienny	S?	S?	6-7	4-5	0,60-1,00	1,50-2,00	gr. 861	-
tkanina	negatyw na ceramice	len?	plócienny	S?	S?	3-4	3-4	1,00	1,00	gr. 876	-
tkanina	negatyw na ceramice	len?	plócienny	S?	S?	5	4	0,80-1,00	1,00	gr. 882	-
tkanina?	negatyw na ceramice	len?	plócienny?	S?	S?	-	-	-	-	gr. 911	-
tkanina	negatyw na ceramice	len?	plócienny	S?	S?	7	6	0,60	0,90	gr. 959	-
tkanina	negatyw na ceramice	len?	plócienny	S?	S?	8	6	0,50-0,60	0,60	gr. 1056	-
Ruda Pabianicka, pow. Łódźki, stan. I (ob. Łódź-Ruda Pabianicka)											
cmentarzysko ciałopalne, HaD											
H.A. Ząbkiewicz-Koszańska 1958; T. Łaszczewska 1966											
Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi (stan na rok 1966)											
tkanina	negatyw na ceramice	len?	plócienny	S?	S?	8	8	0,80	0,80	znalezisko luźne	-
Teklin, pow. otwocki (ob. Otwock-Teklin)											
skarb, HaD											
T. Węgrzynowicz 1968											
Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie											
tkanina	negatyw na sztabie żelaznej	-	plócienny	S	S	16	6	0,37	0,27	znalezisko luźne	-
miejsowość nieznaną											
znalezisko luźne, EB-Ha											
niepublikowane											
Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie											
tkanina	negatyw na bransolecie brązowej	-	plócienny	Z	Z	14	10-12	0,25	0,22	znalezisko luźne	pomiar gęstości na 5,00 mm

Czasem nawet najlepszym wytwórcom zdarzają się błędy. To należy wziąć pod uwagę w przypadku odcisku z Janówka. Celem nie była potrzeba ozdobienia misy.

Wnioski

Można więc stwierdzić, iż odcisk tekstylny z Janówka stanowi przykład wady produkcyjnej. Jest śladem, który powstał przypadkiem, stanowi jednakże świadectwo wykorzystywania tkanin w produkcji przydomowej, w tym przypadku – w wytwórczości ceramicznej. Pomimo iż ślad ten zachował się na niewielkiej powierzchni, nieprzekraczającej 10 cm², możliwe było określenie jego jakości technologicznej. Potwierdziła się obserwacja, iż do prac produkcyjnych wykorzystywano słabe jakościowo tekstylia. Zważywszy na fakt, że tkactwo było czynnością bardzo pracochłonną, wymagającą wielu działań poprzedzających, takich jak przędzenie czy wykonanie obciążników tkackich, nie sądzę, aby tkaniny były wykonywane celowo. Skłaniam się bardziej ku teorii wtórnego wykorzystania tekstyliów, których jakość i użyteczność były już znikome. Najprawdopodobniej używano skrawków starych, zniszczonych już wyrobów, może fragmentów odzieży, które z pewnością nadawały się do użycia w trakcie prostych prac przydomowych.

Dr Joanna Słomska-Bolonek
Instytut Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk
ul. Tylna 1
90-364 Łódź
asia2499npm@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1920-4233>

Literatura

- ANTOSIK Ł. 2010: *Dwa ciężarki tkackie ludności grupy konstantynowskiej z Łodzi, st. 425*, mps analizy w archiwum Ośrodka Badań nad Dawnymi Technologiemi IAIe PAN w Łodzi.
- BANCK-BURGESS J. 1999: *Hochdorf IV. Die Textilfunde aus dem späthallstattzeitlichen Fürstengrab von Eberdingen-Hochdorf (Kreis Ludwigsburg) und weitere Grabtextilien aus hallstatt- und latènezeitlichen Kulturgruppen*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 70, Stuttgart.

- BARBER E.J.W. 1991: *Prehistoric Textiles. The Development of Cloth in the Neolithic and Bronze Ages with Special Reference to Aegean*, Princeton.
- CHMIELEWSKI T.J. 2009: *Po nitce do kłębka... O przędzalnictwie i tkactwie młodszej epoki kamienia w Europie środkowej*, Warszawa.
- DOBZRAŃSKA E., GEDL M. 1962: *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Lasowicach Małych pow. Olesno, „Silesia Antiqua” IV*, 121–162.
- GRÖMER K. 2010: *Prähistorische Textilkunst in Mitteleuropa. Geschichte des Handwerks und der Kleidung vor den Römern*, Wien.
- GRÖMER K. 2016: *The Art of Prehistoric Textile Making. The development of craft traditions and clothing in Central Europe*, Vienna.
- GRÖMER K. et alii 2013: K. Grömer, A. Kern, H. Reschreiter, H. Rösler-Mautendorfer, *Textiles from Hallstatt. Weaving Culture in Bronze and Iron Age Salt Mines. Textilien aus Hallstatt. Gewebte Kultur aus dem bronze- und eisenzeitlichen Salzbergwerk*, Archaeolingua 29, Budapest.
- GRYGIEL R. 2008: *Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brzeźcia Kujawskiego i Ostonek. Tom II/2: Środkowy neolit. Grupa brzesko-kujawska kultury lenzielskiej / The neolithic and early Bronze Age in the Brześć Kujawski and Ostonski region. Vol. II/2: Middle Neolithic. The Brześć Kujawski group of the lengyel culture*, Łódź.
- ŁASZCZEWSKA T. b.d: *Karta analizy tekstyliów ze stanowiska 4 w Biskupinie, pow. żniński*, w archiwum Ośrodka Badań nad Dawnymi Technologiemi IAIe PAN w Łodzi.
- ŁASZCZEWSKA T. 1966: *Pradzieje włókiennictwa*, [w:] J. Kamińska, I. Turnau (red.), *Zarys historii włókiennictwa na ziemiach polskich do końca XVIII wieku*, Wrocław, 21–53.
- MAIK J. 2014: *Odciski tkanin na popielnicach kultury łużyckiej z cmentarzyska w Maciejowicach*, [w:] J. Dąbrowski, M. Mogielnicka-Urban (red.), *Zespół osadniczy kultury łużyckiej w Maciejowicach, pow. garwoliński, woj. mazowieckie*, Archeologia Mazowsza i Podlasia. Studia i Materiały V, 411–414, Warszawa.
- MAIK J., RYBARCZYK A. 2016: *Tekstylia kultury halstackiej z Domastawia na Dolnym Śląsku na tle włókiennictwa wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej*, [w:] B. Gediga, A. Grossman, W. Piotrowski (red.), *Europa w okresie od VIII wieku przed narodzeniem Chrystusa do I wieku naszej ery*, Biskupińskie

- Prace Archeologiczne 11 = Prace Komisji Archeologicznej 21, Biskupin–Wrocław, 25–43.
- MAKKAY J. 2001: *Textile impressions and related finds of the Early Neolithic Körös Culture in Hungary. With an Appendix: The ritual spinning*, Budapest.
- NAHLIK A. 1956: *W sprawie rozwoju krosna tkackiego*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” III/6, 519–540.
- MERKYTE I. 2005: *Līga. Copper Age Strategies in Bulgaria*, Acta Archaeologica Supplementa VI, København.
- PIPES N.-L., KRUK J., MILISAUSKAS S. 2019: *Textile Production and the Social Importance of Women in the Neolithic*, Kraków.
- SAGE G. 1932: *Gewebereste auf vorgeschichtlichen Eisengeräten in Schlesien*, „Altschlesien” 4/1–3, 69–82.
- SIKORSKI A., ŻYCHLIŃSKI D. 2008: *Stempel tekstylny z osady w Gieczu*, pow. Środa Wielkopolska, woj. wielkopolskie, stan. 21-22, [w:] J. Skowron, M. Ołędzki (red.), *Kultura przeworska. Odkrycia - Interpretacje - Hipotezy*, tom II, Łódź, 453–560.
- SŁOMSKA J., ANTOSIK Ł. 2017: *Textile Products from Świbie: Clues to Textile Production in the Early Iron Age in Modern Poland*, [w:] H. Březinová, M. Bravermanová (red.), *NESAT XIII, The North European Symposium of Archaeological Textiles*, Liberec–Praha, 31–38.
- SŁOMSKA J. 2018: *W glinę wplecione. Odciski plecionkarskie zachowane na ceramice z Redcza Krukowego*, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie, [w:] P. Papiernik, D.K. Płaza (red.), *Od epoki kamienia do współczesności. Badania archeologiczne w Redczu Krukowym na Kujawach / From the Stone Age to contemporary times. Archaeological research at Redecz Krukowy in Kuyavia*, tom 1, 567–574.
- SŁOMSKA-BOLONEK J. 2021: *Tkactwo społeczeństw epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na terenie ziem polskich*, mps dysertacji doktorskiej w archiwum Ośrodka Badań nad Dawnymi Technologiami IAiE PAN w Łodzi.
- SPANTIDAKI S. 2016: *Textile trade in Classical Athens. From fiber to fabric*, [w:] K. Dross-Krupe, M.-L. Nosch (red.), *Textiles, Trade and Theories. From the Ancient Near East to the Mediterranean*, Munster, 125–138.
- ŚLIWA J. 1965: *Paciorek z Kietrza z odciskiem tkaniny*, ZOW XXXI/1, 17–19.
- WĘGRZYNOWICZ T. 1968: *Znaleziska przedmiotów halsztackich z Teklina*, pow. Otwock, WA XXXII/3–4 (1966–1967), 505–511.
- ZĄBKIEWICZ-KOSZAŃSKA H.A. 1958: *Cmentarzyśko kultury lużyckiej w Łodzi-Rudzie Pabianickiej*, PArch. X (1954–1956), 237–285.

Analysis of a fabric imprint from site XI at Janówek, Legionowo County

Summary

In 2018, a fabric imprint from Janówek, Legionowo County (Fig. 1), was subjected to a raw material and technological analysis at the Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences in Łódź, as a result of which it was determined that the trace was left by a plain-weave fabric made of threads of undetermined raw material (Fig. 2). The arrangement and density of the yarn indicate a product of uneven warp and weft density. Indeed, the thread density was 8–9 threads in one plane and 3 in the other (Table 1). In addition, the left-handed (S) yarn twist in system 1 was identified. The yarn was also of similar thickness, although the threads used in the higher density system were slightly thinner. The imprint itself was small in size and did not cover more than 10 cm².

The technological parameters obtained indicate a fabric of low or medium technological quality compared to other textiles from the Hallstatt period, which is quite common for weaving negatives from settlement sites (Table 2). Most likely, fabric imprints recorded on the surface of ceramic vessels represent traces of textiles used during the manufacture of pottery. The best quality products were surely not used for this kind of work, but rather those of already negligible usefulness. Imprints of this type are therefore accidental and represent an example of a manufacturing defect. However, they testify to the custom of using textiles in home production, in this case in pottery manufacture.

Datowanie radiowęglowe próbek ze stanowiska XI w Janówku, pow. legionowski

Tomasz Goslar

Do datowania radiowęglowego skierowano sześć próbek, w tym trzy próbki przepalonych kości, dwie próbki węgla drzewnych oraz próbkę włókien lnu. Datowanie wykonano w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym¹. Z próbek wypreparowano porcje węgla, a pomiary stężenia radiowęgla (stosunku $^{14}\text{C}/^{12}\text{C}$) w tych porcjach wykonano spektrometrem AMS (AMS = accelerator mass spectrometry) wyprodukowanym przez National Electrostatics Corporation (USA) i zainstalowanym w Uniwersytecie im Adama Mickiewicza w Poznaniu².

Preparatyka próbek węgla oraz lnu była wykonana zgodnie z protokołem opisanym przez Fionę Brock, Thomasa Highama, Petera Ditchfielda i Christophera Bronk Ramseya³ i sprowadzała się do usunięcia ewentualnych zanieczyszczeń węglanowych przez traktowanie roztworem HCl, następnie do usunięcia kwasów huminowych przez traktowanie roztworem NaOH oraz do ponownego traktowania roztworem HCl dla usunięcia zanieczyszczenia atmosferycznym CO_2 , ewentualnie zaabsorbowanym na poprzednim etapie preparatyki. Pozyskanie węgla z tak przygotowanego materiału prowadzono poprzez spalanie materiału bez kontaktu z powietrzem. Otrzy-

mano w ten sposób porcje dwutlenku węgla, w których węgiel pochodził wyłącznie z badanej próbki.

Preparatyka kości, niezawierających kolagenu z powodu kremacji osobników po ich śmierci, przeprowadzona metodą opisaną przez Jana N. Lantinga, Anitę T. Aerts-Bijnę i Johannes van der Plichta⁴, sprowadzała się do pozyskania węgla z frakcji węglanu strukturalnego (bioapatytu) po uprzednim usunięciu ziaren węglanowych (przez traktowanie roztworem CH_3COOH) ewentualnie wykrystalizowanych w kości już po śmierci osobnika. Pozyskanie węgla z tak przygotowanej frakcji prowadzono przez traktowanie węglanu roztworem H_3PO_4 , otrzymując porcje dwutlenku węgla podobnie jak w przypadku próbek węgla drzewnych i lnu.

Porcje otrzymanego CO_2 poddano następnie reakcji z wodorem przy użyciu gorącego proszku Fe jako katalizatora, w efekcie czego otrzymano porcje proszku węglowego bezpośrednio nadające się do pomiaru ^{14}C spektrometrem AMS. Stężenie radiowęgla w badanych próbkach określono w stosunku do stężenia ^{14}C w tzw. międzynarodowym wzorcu współczesnej biosfery „Oxalic Acid II” i na tej podstawie wiek radiowęglowy próbek obliczono zgodnie z konwencją podaną przez Minze Stuivera i Henry’ego A. Polacha⁵.

¹ Datowania wykonano w ramach projektu finansowanego Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (umowa Nr 01450/22/FKP/NID, *Janówek, stan. XI. Osada i cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza. Opracowanie i publikacja badań archeologicznych*).

² T. GOSLAR, J. CZERNIK, E. GOSLAR 2004.

³ F. BROCK *et alii* 2010.

⁴ J.N. LANTING, A.T. AERTS-BIJMA, J. VAN DER PLICHT 2001.

⁵ M. STUIVER, H.A. POLACH 1977.

Tab. 1. Wyniki datowania ¹⁴C próbek z Janówka
 Table 1. Results of ¹⁴C dating of the Janówek samples

Próbka	Materiał	Wiek ¹⁴ C BP	Nr lab. Poz.	Data kalibrowana (68,3%)	Data kalibrowana (95,4%)
Janówek, ob. 7	węgiel drzewny	1645±30	153261	383 AD (47,8%) 436 AD 464 AD (6,4%) 475 AD 500 AD (4,8%) 509 AD 515 AD (9,3%) 531 AD	265 AD (1,7%) 273 AD 351 AD (72,3%) 483 AD 491 AD (21,4%) 538 AD
Janówek, ob. 16 – lnu	lnu	-2676±26	153699	1973 AD(68,3%) 1978 AD	1970 AD (95,4%) 1980 AD
Janówek, ob. 16 – kość	kość	2330±30	154141	410 BC (68,3%) 382 BC	512 BC (0,2%) 508 BC 481 BC (91,4%) 358 BC 278 BC (2,4%) 258 BC 246 BC (1,4%) 233 BC
Janówek, ob. 20	kość	2360±30	154140	466 BC (21,4%) 436 BC 422 BC (46,9%) 391 BC	540 BC (2,3%) 527 BC 521 BC (93,1%) 386 BC
Janówek, ob. 59b	kość	2195±30	154138	356 BC (46,9%) 281 BC 232 BC (21,3%) 197 BC	366 BC (95,4%) 171 BC
Janówek, ob. 71	węgiel drzewny	2215±30	153260	361 BC (9,1%) 345 BC 318 BC (26,5%) 272 BC 266 BC (32,7%) 203 BC	383 BC (93,4%) 194 BC 187 BC (2,0%) 177 BC

Wykaz datowanych próbek i wyniki datowania radiowęglowego zamieszczono w Tabeli 1. Trzeba zwrócić uwagę, że wiek radiowęglowy próbki lnu ma wartość ujemną, równoważny temu, że stężenie radiowęglu w tej próbce jest większe niż stężenia radiowęglu we wzorcu.

Wzorzec stężenia radiowęglu został ustanowiony tak, że jego stężenie ¹⁴C odpowiada stężeniu tego izotopu w atmosferycznym dwutlenku węgla w roku 1950 AD. Po roku 1955 AD stężenie radiowęglu w atmosferze drastycznie wzrosło wskutek prób broń termojądrowej, w roku 1963 osiągnęło poziom niemal dwukrotnie wyższy od naturalnego (któremu odpowiadał wiek radiowęglowy wynoszący minus ok. 5000 BP) i od tego czasu stopniowo malało⁶. Ujemny wiek radiowęglowy próbki lnu niewątpliwie oznacza więc, że roślina, której fragment badano, asymilowała atmosferyczny dwutlenek węgla po roku 1955 AD, a porównanie wartości tego wieku z wartościami

wieku ¹⁴C atmosferycznego CO₂ w kolejnych latach po 1955 AD (Ryc. 1) datuje tę roślinę najprawdopodobniej na okres 1973–1978 AD.

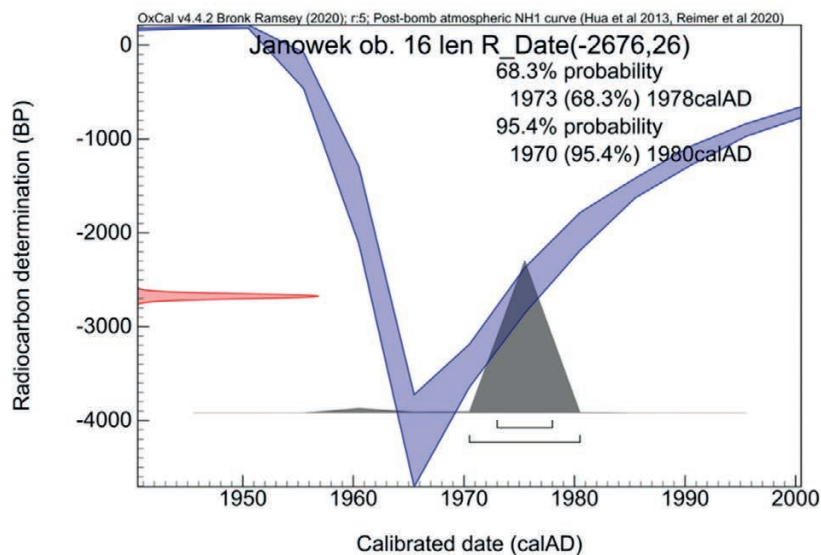
Datowanie kalendarzowe pozostałych próbek wymaga wykalibrowania zmierzonych wieków radiowęglowych. Kalibracja wieku radiowęglowego, której konieczność bierze się stąd, że w przeszłości stężenie ¹⁴C w atmosferycznym CO₂ nie było stałe, jest możliwa dzięki temu, że zależność między datą kalendarzową a wiekiem radiowęglowym na przestrzeni ostatnich 50.000 lat, jest dobrze znana jako tzw. krzywa kalibracyjna INTCAL20⁷.

Kalibrację wieków ¹⁴C próbek z Janówka przeprowadzono programem Oxcal ver. 4.4.2⁸, a jej wyniki przedstawiono na Rycinie 2 oraz w Tabeli 1. Wyniki pokazują, że mamy do czynienia z dwiema parami próbek równowiekowych – (obiekt 16 i 20 pochodzą najprawdopodobniej z przełomu V i IV stulecia

⁶ Q. HUA, M. BARBETTI, A.Z. RAKOWSKI 2013.

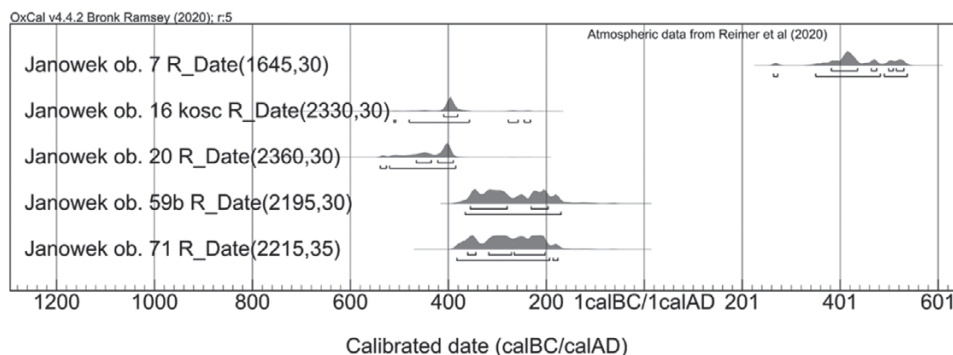
⁷ P.J. REIMER *et alii* 2020.

⁸ C. BRONK RAMSEY 2009.

Ryc. 1. Wynik kalibracji daty radiowęglowej próbki lnu z Janówka

Fig. 1. Results of calibration of radiocarbon date obtained for the flax sample from Janówek

Ryc. 2. Wyniki kalibracji dat radiowęglowych pozostałych próbek z Janówka

Fig. 2. Results of calibration of radiocarbon dates obtained for the other Janówek samples

BC, a obiekty 59b i 71 są datowane w szerokim przedziale IV i III stulecia BC) – zaś piąta, wyraźnie młodsza próbka z obiektu 7 pochodzi z końca IV lub V wieku AD.

Prof. dr hab. inż. Tomasz Goslar
Poznańskie Laboratorium Radiowęglowe
Poznański Park Naukowo-Technologiczny
ul. Rubież 46
61-612 Poznań
tomasz.goslar@radiocarbon.pl
<https://orcid.org/0000-0002-1346-3122>

Literatura

- BROCK F. *et alii* 2010: F. Brock, T. Higham, P. Ditchfield, C. Bronk Ramsey, *Current pretreatment methods for AMS radiocarbon dating at the Oxford Radiocarbon Accelerator Unit (ORAU)*, „Radiocarbon” 52/1, 103–112. <https://doi.org/10.1017/S0033822200045069>
- BRONK RAMSEY C. 2009: *Dealing with outliers and offsets in radiocarbon dating*, „Radiocarbon” 51/3, 1023–1045. https://doi.org/10.2458/azu_js_rc.51.3561

- GOSLAR T., CZERNIK J., GOSLAR E. 2004: *Low-energy 14C AMS in Poznań radiocarbon Laboratory, Poland*, „Nuclear Instruments and Methods in Physics Research B” 223–224, 5–11. <https://doi.org/10.1016/j.nimb.2004.04.005>
- HUA Q., BARBETTI M., RAKOWSKI A.Z. 2013: *Atmospheric Radiocarbon for the Period 1950–2010*, „Radiocarbon” 55/4, 2059–2072. https://doi.org/10.2458/azu_js_rc.v55i2.16177
- LANTING J.N., AERTS-BIJMA A.T., VAN DER PLICHT J. 2001: *Dating of cremated bones*, „Radiocarbon” 43/2A, 249–254. <https://doi.org/10.1017/S0033822200038078>
- REIMER P.J. *et alii* 2020: P.J. Reimer, W.E.N. Austin, E. Bard, A. Bayliss, P.G. Blackwell, C. Bronk Ramsey, M. Butzin, H. Cheng, R.L. Edwards, M. Friedrich, P.M. Grootes, T.P. Guilderson, I. Hajdas, T.J. Heaton, A.G. Hogg, K.A. Hughen, B. Kromer, S.W. Manning, R. Muscheler, J.G. Palmer, C. Pearson, J. van der Plicht, R.W. Reimer, D.A. Richards, E.M. Scott, J.R. Southon, C.S.M. Turney, L. Wacker, F. Adolphi, U. Büntgen, M. Capano, S.M. Fahrni, A. Fogtmann-Schulz, R. Friedrich, P. Köhler, S. Kudsk, A. Sookdeo, S. Talamo, *The IntCal20 Northern Hemisphere radiocarbon age calibration curve (0–55 cal kBP)*, „Radiocarbon” 62/4, 725–757. <https://doi.org/10.1017/RDC.2020.41>
- STUIVER M., POLACH H.A. 1977: *Discussion: reporting of ¹⁴C data*, „Radiocarbon” 19/3, 355–363. <https://doi.org/10.1017/S0033822200003672>

Radiocarbon dating of samples obtained from site XI at Janówek, Legionowo County

Summary

The article presents the radiocarbon dating procedure carried out for the samples obtained from Janówek, Legionowo County, at the Poznań Radiocarbon Laboratory. A total of six samples were dated, including three samples of cremated bones, two charcoal samples and a flax sample. Dating revealed

the modern age of the flax sample, most likely dating to the mid-1970s. Of the remaining samples, two most likely date to the late 5th/early 4th century BCE, two are dated within the broad range of the 4th and 3rd centuries BCE, while the fifth dates to the late 4th century or the 5th century CE.

Wyniki analizy składu pierwiastkowego zabytków metalowych ze stanowiska XI w Janówku, pow. legionowski

Karol Żołędziowski, Grzegorz Raczkowski

Do badań składu chemicznego wytypowano pięć zabytków ze stopów miedzi pochodzących z cmentarzyska kultury grobów kloszowych w Janówku, gm. Wieliszew, woj. mazowieckie: kółko z grobu 20, zawieszkę trapezową z łańcuszkiem z grobu 43, paciorek *salta leone* i fragment drutu z obiektu 11 (nowożytnego? domostwa) oraz kółko znalezione luźno w południowej części stanowiska¹. Analiza została przeprowadzona w Dziale Konserwacji Muzealiów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (dalej DKM PMA) przy użyciu spektrometru fluorescencji rentgenowskiej (ED XRF) Shimadzu EDX-8100 z detektorem SDD, udostępnionego przez laboratorium Masdiag². Badania odbywały się w atmosferze powietrza kolimatorem o średnicy 1,0 mm. Zabytki, za wyjątkiem niewielkiego i źle zachowanego kółka z grobu 20, przygotowano do badań poprzez punktowe usunięcie warstwy patyny do powierzchni metalicznej. Dla kółka z grobu 20 z pozostawioną patyną zrobiono jeden pomiar, dla pozostałych zabytków po kilka – przed usunięciem patyny, po odsłonięciu powierzchni metalicznej i przeważnie po doczyszczeniu obszaru badań. Technika wykonania przedmiotów określono na podstawie ich oglądu pod mikroskopem stereoskopowym

Nikon SMZ 800 z okulem Nikon C-W10×B/22 i obiektywem Nikon Plan×1, zaopatrzonego w głowicę zoom 6,3:1. Mikroskop jest sprzężony z kamerą cyfrową Nikon DS-Fi1 oraz systemem obrazowania Digital Sight DS-L2 i pakietem oprogramowania pomiarowego NIS-Elements, co umożliwiło uzyskanie zdjęć śladów obróbki kółka z obiektu 11 i zawieszki z grobu 43.

Przeprowadzone analizy wykazały trzy rodzaje stopów (Tab. 1, Ryc. 1). Pierwszy z nich to stopy w układzie Cu-Sn, który określić możemy jako brązy cynowe ze stosunkowo niewielkim udziałem cyny (ok. 2–6%). Wykonano z nich kółko z grobu 20 i trapezową zawieszkę z łańcuszkiem z grobu 43. Z drugiego rodzaju stopów – Cu-Sn-Pb (brązów cynowo-ołowiowych) – zrobiono paciorek *salta leone* i silnie skorodowany fragment drutu z obiektu 11. Metale te charakteryzują się niewielkim dodatkiem ołowiu, a stop użyty do wykonania drutu wykazuje wyższy udział cyny niż brązy cynowe omówione wcześniej. Znalezione luźno kółko sporządzono ze stopu Cu-Zn-Sn o zawartości cynku i cyny odpowiednio 11,1% i 4,2%, czyli z mosiądzu cynowego. We wszystkich stopach stwierdzono liczne zanieczyszczenia. Część z nich, np. żelazo, srebro czy nikiel, wchodziła w skład rud polimetalicznych, z jakich pozyskiwano miedź i cynę. Krzem i wapń, które również występują w rudach, można interpretować także jako pozostałości produktów korozji, świadczące o słabym stanie zachowania zabytków. Fosfor mógł być wykorzystywany jako dodatek stopowy, ale w przeprowadzonych analizach jego podwyższoną zawartość stwierdzono jedynie w warstwach patyny.

¹ B. KACZYŃSKI, w tym tomie, Tabl. VIII/11:4.5, X/20:4, XVIII/43:3, XXVI:39.

² Masdiag Sp. z o.o. z siedzibą w Warszawie jest prywatnym laboratorium analitycznym, wykorzystującym najnowsze technologie z zakresu analizy chemicznej i diagnostyki laboratoryjnej w badaniach medycznych i kryminalistycznych, a także w realizacji innych projektów badawczych.

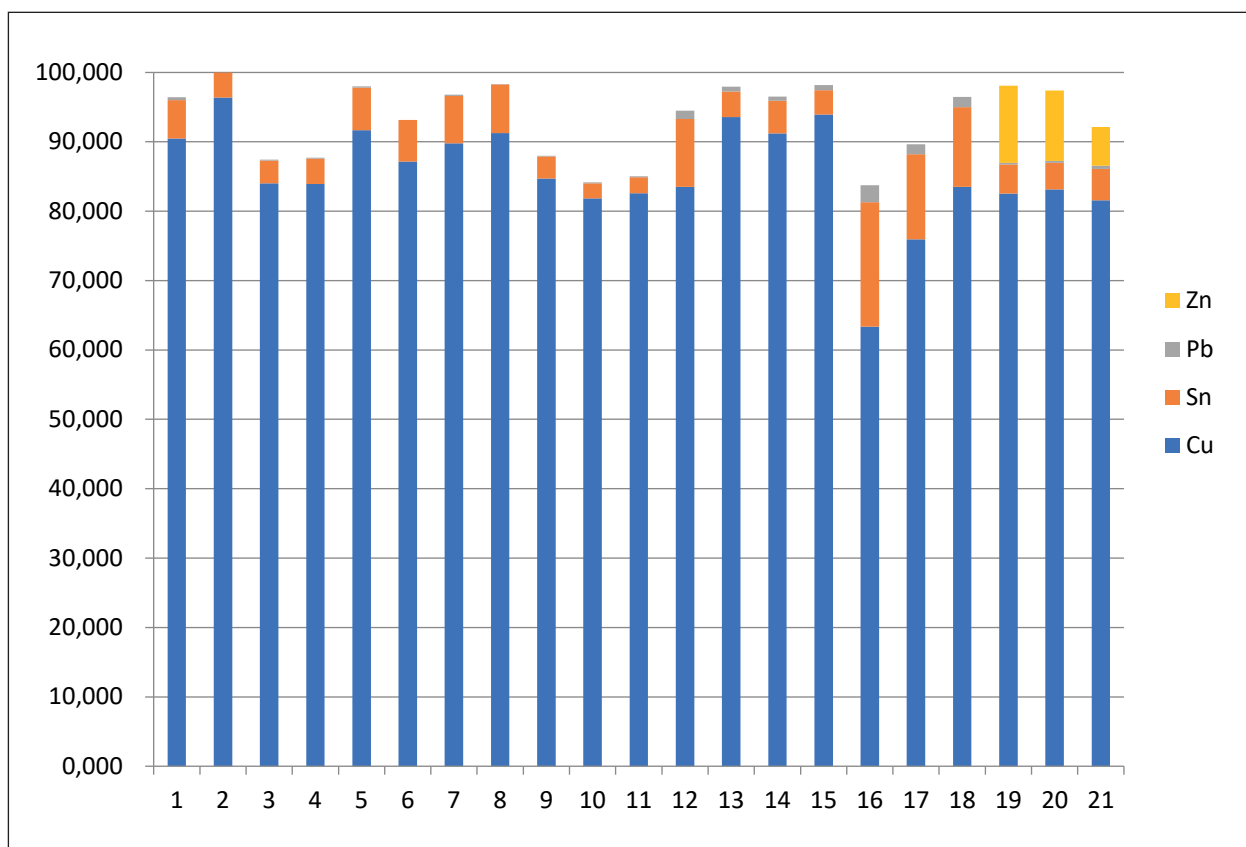
Tab. 1. Janówek, stan. XI. Wyniki analiz składu chemicznego zabytków. Oprac.: G. Raczkowski, K. Żołędziowski

Table 1. Janówek, site XI. Results of chemical composition analyses of the artefacts. Compiled by G. Raczkowski, K. Żołędziowski

L.p.	Zabytek	Numer i opis próbki	Cu	Sn	Pb	Zn	P	I	Si	Ca	K	Ni	Th
1	Kółko, gr. 20	15-27 (powierzchnia oczyszczona)	90,471	5,563	0,393	-	0,422	0,679	1,976	0,236	0,196	0,051	0,013
2	Zawieszka z łańcuszkiem, gr. 43	15-28, baza awers (powierzchnia oczyszczona)	96,378	3,603	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Zawieszka z łańcuszkiem, gr. 43	15-28a, baza awers (powierzchnia oczyszczona – weryfikacja)	84,005	3,291	0,138	-	-	0,430	11,485	0,331	0,229	0,049	-
4	Zawieszka z łańcuszkiem, gr. 43	15-28b, baza awers (powierzchnia oczyszczona – weryfikacja)	83,950	3,629	0,142	-	-	0,585	10,762	0,378	0,261	0,062	-
5	Zawieszka z łańcuszkiem, gr. 43	15-28c, ogniwo 1 (powierzchnia oczyszczona)	91,695	6,096	0,227	-	-	1,307	-	0,402	-	0,054	0,014
6	Zawieszka z łańcuszkiem, gr. 43	15-28d, baza rewers (powierzchnia oczyszczona)	87,141	6,027	-	-	0,684	1,128	3,764	0,609	-	0,050	-
7	Zawieszka z łańcuszkiem, gr. 43	15-28e, ogniwo 2 (powierzchnia oczyszczona)	89,806	6,827	0,168	-	-	-	2,389	0,489	-	0,050	-
8	Zawieszka z łańcuszkiem, gr. 43	15-28f, ogniwo 2 (doczyszczanie)	91,250	7,022	0,030	-	-	0,882	-	0,442	-	0,051	-
9	Zawieszka z łańcuszkiem, gr. 43	15-28g, baza awers (doczyszczanie 1)	84,695	3,184	0,129	-	-	0,454	10,518	0,507	0,327	0,073	-
10	Zawieszka z łańcuszkiem, gr. 43	15-28h, baza awers (doczyszczanie 2)	81,867	2,132	0,145	-	-	0,507	14,577	0,362	0,351	0,051	-
11	Zawieszka z łańcuszkiem, gr. 43	15-28i, baza awers (doczyszczanie 2 – weryfikacja)	82,603	2,281	0,139	-	-	0,578	14,000	0,313	-	0,050	-
12	Paciorek <i>saltra leone</i> , ob. 11	15-29 (powierzchnia oczyszczona)	83,497	9,782	1,212	-	0,616	-	0,289	0,867	-	0,051	0,189
13	Paciorek <i>saltra leone</i> , ob. 11	15-29 (doczyszczanie 1)	93,557	3,686	0,692	-	-	0,719	-	0,276	-	0,095	0,100
14	Paciorek <i>saltra leone</i> , ob. 11	15-29b (doczyszczanie 2)	91,206	4,739	0,562	-	-	1,254	-	0,345	-	0,054	0,135
15	Paciorek <i>saltra leone</i> , ob. 11	15-29a (doczyszczanie 3)	93,928	3,495	0,744	-	-	0,426	-	0,206	-	0,076	0,096
16	Fragment drutu, ob. 11	15-29a (powierzchnia oczyszczona)	63,363	17,946	2,418	-	1,727	-	4,438	1,277	0,668	0,038	0,081
17	Fragment drutu, ob. 11	15-29d (doczyszczanie 1)	75,961	12,269	1,413	-	-	-	3,275	2,842	-	-	0,096
18	Fragment drutu, ob. 11	15-29 (doczyszczanie 2)	83,522	11,470	1,466	-	-	-	-	0,398	-	0,053	0,192

L.p.	Zabytek	Numer i opis próbki	Cu	Sn	Pb	Zn	P	I	Si	Ca	K	Ni	Th
19	Kółko, znalezione luzno	15-30 (powierzchnia odczyszczona)	82,534	4,211	0,251	11,098	0,563	-	-	0,514	-	-	-
20	Kółko, znalezione luzno	15-30 (doczyszczanie 1)	83,125	3,871	0,273	10,134	0,754	0,501	-	0,505	-	-	-
21	Kółko, znalezione luzno	15-30 (patyna pomiar referencyjny)	81,585	4,520	0,438	5,588	2,333	0,551	1,704	1,136	-	-	-

L.p.	Fe	Co	As	Sc	S	Mn	Bi	Ag	Sb
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2	0,019	-	-	-	-	-	-	-	-
3	-	0,040	-	-	-	-	-	-	-
4	0,006	0,046	0,180	-	-	-	-	-	-
5	-	-	0,169	0,036	-	-	-	-	-
6	-	0,038	0,233	-	0,326	-	-	-	-
7	-	0,024	0,196	0,051	-	-	-	-	-
8	-	0,022	0,213	0,059	-	0,028	-	-	-
9	0,049	0,064	-	-	-	-	-	-	-
10	0,007	-	-	-	-	-	-	-	-
11	-	0,035	-	-	-	-	-	-	-
12	-	-	0,892	0,060	1,399	-	0,273	0,386	0,488
13	-	-	0,278	0,040	-	-	0,159	0,127	0,271
14	-	-	0,421	0,017	0,472	-	0,269	0,204	0,322
15	-	0,031	0,311	0,048	-	0,028	0,188	0,143	0,278
16	6,985	-	-	-	0,567	0,112	-	0,203	0,178
17	3,293	-	0,533	-	-	0,082	-	0,237	-
18	0,931	-	0,569	0,070	0,867	-	0,328	0,135	-
19	0,483	-	-	0,043	0,304	-	-	-	-
20	0,403	-	-	0,037	0,399	-	-	-	-
21	0,736	-	-	0,036	1,372	-	-	-	-

Ryc. 1. Janówek, stan. XI. Wykres zawartości głównych składników stopowych w analizowanych próbkach. Oprac.: K. Żołędziowski
 Fig. 1. Janówek, site XI. Content of main alloying components in the samples analysed. Compiled by K. Żołędziowski

Obserwacje mikroskopowe wykazały, że druty wykorzystane do produkcji kółka z grobu 20, łańcuszka zawieszki z grobu 43 i paciorka *salta leone* z obiektu 11 oraz fragment drutu znaleziony z paciorkiem zostały odlane. Wskazują na to ich nieregularne przekroje i brak śladów kucia czy ciągnięcia. Tę ostatnią technikę zastosowano w przypadku kółka znalezionego w południowej części stanowiska (Ryc. 2). Polegała ona na wielokrotnym przeciąganiu odlanego pręta przez drutownicę (ciągadło), czyli płytę z przebitymi otworami o stopniowo malejących rozmiarach, co skutkowało jego wydłużeniem i zmniejszeniem średnicy, w wyniku czego powstawał drut o regularnym przekroju³. Charakterystycznymi śladami stosowania tej metody są widoczne na całej jego długości równoległe, głębokie zarysowania

(Ryc. 2)⁴. Trapezowatą zawieszkę z grobu 43 wykuto z kęsa brązu cynowego, a ostateczny kształt nadano jej przez przycięcie blachy dłutem lub przecinakiem. Ślady pracy takim narzędziem dostrzegalne są przy jednej z krawędzi (Ryc. 3). Poszarpane i wywinięte brzegi okrągłego otworu służącego do zamocowania drucianego ogniwka (Ryc. 4) wskazują, że został on przebity zaostrozonym narzędziem w rodzaju szydła lub przebijaka.

Dla wczesnej epoki żelaza dysponujemy stosunkowo niewielką bazą porównawczą, zarówno w zakresie analiz technologicznych, jak i fizyko-chemicznych. Stosowanie brązu cynowego i cynowo-ołowiowego było powszechną praktyką w epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza, co potwierdzają m.in. wyniki analiz składu chemicznego zabytków z osady lużyckich pól popielnicowych w Grzybianach, pow. legnicki, gdzie stopy takie stanowiły odpowiednio 39% i 36% prze-

³ B. ARMBRUSTER, H. EILBRACHT 2010, 127; M. GRADOWSKI 1984, 91–93.

⁴ N. WITHFIELD 1990, 22–25.

Ryc. 2. Janówek, stan. XI. Ślady ciągnięcia na kółku mosiężnym z południowej części stanowiska.
Fot.: K. Żołędziowski

Fig. 2. Janówek, site XI. Traces of drawing on a brass ring from the southern part of the site.
Photo by K. Żołędziowski

Ryc. 3. Janówek, stan. XI. Ślady cięcia przy krawędzi zawieszki trapezowatej z grobu 43.
Fot.: K. Żołędziowski

Fig. 3. Janówek, site XI. Traces of cutting near the edge of a trapezoidal pendant from grave 43.
Photo by K. Żołędziowski

Ryc. 4. Janówek, stan. XI. Ślady przebijania otworu w zawieszce trapezowatej z grobu 43.
Fot.: K. Żołędziowski

Fig. 4. Janówek, site XI. Traces of punching a hole in a trapezoidal pendant from grave 43.
Photo by K. Żołędziowski

badanego materiału⁵. Powszechne wykorzystywanie obu wymienionych rodzajów stopów poświadczają również jeszcze nieopublikowane analizy zabytków ze zbiorów Działu Epoki Brązu i Wczesnej Epoki Żelaza PMA, wykonane w ramach współpracy DKM PMA z laboratorium Masdiag⁶. Nietypowym znaleziskiem z cmentarzyska kultury grobów kłoszowych w Janówku jest niewielkie kółko z mosiądzu cynowego. Aliaż miedzi z cynkiem w omawianym okresie należy do rzadkości⁷, a upowszechnienie tego stopu nastąpiło w I wieku p.n.e. w starożytnym Rzymie⁸. Biorąc także pod uwagę, że kółko wykonane zostało inną techniką niż pozostałe analizowane przedmioty z drutu, należy traktować je jako młodsze i niezwiązane z funkcjonowaniem cmentarzyska z wczesnej epoki żelaza.

Karol Żołędziowski
Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
ul. Długa 52 «Arsenał»
00-241 Warszawa
karol.zoledziowski@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4580-5622>

Grzegorz Raczkowski
Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
ul. Długa 52 «Arsenał»
00-241 Warszawa
raczkowskigm@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5528-4683>

Literatura

- ARMBRUSTER B., EILBRACHT H. 2010: *Wikingergold auf Hiddensee*, Archäologie in Mecklenburg-Vorpommern 6, Rostock.
- CALEY E.R. 1964: *Orichalcum and related ancient alloys. Origin, composition and manufacture with special reference to the coinage of the Roman Empire*, New York.
- CAPONETTI E. *et alii* 2017: E. Caponetti, A. Francesco, D. Chillura-Martino, M. Luisa-Saladino, S. Ridolfi, G. Chirco, M. Berrettoni, P. Conti, N. Bruno, S. Tusa, *First discovery of orichalcum ingots from the remains of a 6th century BC shipwreck near Gela (Sicily) seabed*, „Mediterranean Archaeology and Archaeometry” 17/2, 11–18.
- GRADOWSKI M. 1984: *Dawne złotnictwo – technika i terminologia*, Warszawa.
- GARBACZ-KLEMPKA A., RZADKOSZ S. 2014: *Charakterystyka składu chemicznego i struktury zabytków metalowych z osady kultury lużyckiej w Grzybianach*, [w:] T. Stolarczyk, J. Baron (red.), *Osada kultury pól popielnicowych w Grzybianach koło Legnicy*, Legnica–Wrocław, 507–539.
- ISTENIČ J., ŠMIT Ž. 2007: *The beginning of the use of brass in Europe with particular reference to the south-eastern Alpine region*, [w:] S. la Niece, D. Hook, P.T. Craddock (red.), *Metals and Mines: Studies in Archaeometallurgy*, London, 140–147.
- WHITFIELD N. 1990: *Round wire in the early middle ages*, [w:] J. Ogden (red.), *Jewellery Studies* 4, Cambridge, 13–28.

⁵ A. GARBACZ-KLEMPKA, S. RZADKOSZ 2014, 536–537.

⁶ Wyniki tych analiz są obecnie opracowywane i przygotowywane do publikacji.

⁷ E.R. CALEY 1964, 3–5; E. CAPONETTI *et alii* 2017, 14–17.

⁸ J. ISTENIČ, Ž. ŠMIT 2007, 145–146.

Results of elemental composition analysis of metal artefacts from site XI at Janówek, Legionowo County

Summary

The conducted analysis of the chemical composition of five metal artefacts from the Cloche Grave Culture cemetery at Janówek, Wieliszew Commune, Mazowieckie Voivodeship, revealed the presence of three types of alloys (Table 1, Fig. 1). The first group consists of Cu-Sn alloys, i.e., tin bronzes with a low tin content (approx. 2–6%), which were used to make a ring from grave 20 and a trapezoidal pendant with a chain from grave 43. A Cu-Sn-Pb alloy (tin-lead bronze) was used to make a *salta leone* bead and a wire fragment from feature 11. The third alloy (Cu-Zn-Sn), containing zinc and tin, was tin brass, used to make a ring dis-

covered as a stray find in the southern part of the site. A microscopic analysis showed that the tin and tin-lead bronze objects were cast, while the brass ring bears traces of drawing (Fig. 2). The trapezoidal pendant was forged and had trimmed edges (Fig. 3) and a punched hole for setting the chain link (Fig. 4). Tin and tin-lead bronzes were commonly used in the Bronze Age and Early Iron Age. The brass ring, differing in the type of alloy and technique of manufacture from the other artefacts made of wire, must be considered to be of later chronology and unrelated to the functioning of the Early Iron Age cemetery.

Wykaz skrótów tytułów czasopism i wydawnictw wielotomowych

APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
AMP	– „Archeologia Mazowska i Podlasia. Studia i Materiały”, Warszawa
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok...”, Warszawa
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
VAL	– „Via Archaeologica Lodzensis”, Łódź
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZOW	– „Z Otchłani Wieków”, Warszawa

ISBN 978-83-966030-1-2

9 788396 603012

